Ekumenska dimenzija u djelu Josipa Turčinovića

Marković, Jelica

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:222:150292

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Catholic Faculty of Theology
University of Zagreb

Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Jelica Marković

EKUMENSKA DIMENZIJA U DJELU JOSIPA TURČINOVIĆA

DOKTORSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY

Jelica Marković

ECUMENICAL DIMENSION IN THE WORK OF JOSIP TURČINOVIĆ

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Professor Juro Zečević-Božić, PhD

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

Sadržaj …….....I
Izjava o autorstvu……....VI
Informacije o mentoru……..…….....VII
Sažetak…….....IX
Summary…….....XI
Kratice i pokrate……..XVII

UVOD……...1

1. ŽIVOTNI HOD JOSIPA TURČINOVIĆA U BITNIM CRTAMA……...5

1.1. Sažeta biografija Josipa Turčinovića ……6

1.1.1. Školovanje i boravak u Pazinu ……6

1.1.2. Svećenička formacija ……..9

1.1.3. Odgojno i obrazovno okružje u kojem se kao teolog oblikovao……11

1.2. Životni hod Josipa Turčinovića u bitnim crtama – zaključna misao……12

2. EKUMENSKO DJELOVANJE JOSIPA TURČINOVIĆA NA KATOLIČKOM BOGOSLOVNOM FAKULTETU U ZAGREBU……..15

2.1. Razdoblje Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.)…….....15

2.1.1. Društvene i crkvene okolnosti u Hrvatskoj ……...16

2.1.2. Josip Turčinović – predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu……18

2.1.3. Bliski suradnici Josipa Turčinovića ……....23

2.1.3.1. Tomislav Janko Šagi-Bunić ……...24

2.1.3.2. Vjekoslav Bajsić ……26
2.1.3.3. Ivan Golub …….....28

2.2. Razdoblje poslije Drugoga vatikanskog koncila (1965.-1984.)……...31

2.2.1. Koncilski i poslijekoncilski prvi poticaji ……...32

2.2.1.1. Osnivanje i pokretanje časopisa *Svesci – Kršćanska sadašnjost*……...34
2.2.1.2. Teološko-pastoralni tjedni od 1966.-1969. godine……36
2.2.1.3. Pokretanje i osnivanje ekumenskog biltena *Poslušni Duhu*……..39

2.2.2. Josip Turčinović – pročelnik Instituta za teološku kulturu laika ……..…..40

2.2.3. Osnivanje Instituta za ekumensku teologiju i dijalog……..43

2.2.4. Josip Turčinović – pročelnik Katedre ekumenske teologije ……..…….45

2.2.5. Međufakultetski ekumenski simpoziji ……46

2.2.6. Turčinovićevo zalaganje na profesionalnom filmu vjerskoga sadržaja ……..52

2.3. Utemeljenje i razvitak Kršćanske sadašnjosti……..54

2.3.1. Turčinovićev doprinos ekumenskoj dimenziji *Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost*……..58

2.3.2. Turčinovićeva uloga u nakladništvu i prvim poticajima *Kršćanske sadašnjosti*…….59

2.3.3. Osnivanje Teološkog društva Kršćanska sadašnjost pod ekumenskim vidom...62

2.3.3.1. Kratki povijesni okvir nastanka Teološkog društva Kršćanska sadašnjost……64
2.3.3.2. Ime Josipa Turčinovića u kontekstu Teološkog društva Kršćanska sadašnjost pod ekumenskim vidom……65

2.4. Ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu – zaključna misao……..……...70

3. EKUMENSKA DIMENZIJA OPUSA JOSIPA TURČINOVIĆA……..76

3.1. Turčinovićeva ekumenski relevantna djela……..77

3.1.1. Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić (1665-1731). Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju……...78

3.1.2. Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama……..…….....81

3.1.3. Antun Vramec, sporni hrvatski teolog ……...83

3.1.4. Misao vjere. Izabrani spisi I.……..86

3.1.5. Odjeci vjere. Izabrani spisi II.……87

3.1.6. Koncilska, ekumenska i dijaloška značajka u homiletici Josipa Turčinovića…88

3.2. Ekumenska teologija Josipa Turčinovića…….....92

3.2.1. Josip Turčinović – teolog i promicatelj Drugoga vatikanskog koncila ……95

3.2.2. Novost koju uspostavlja Drugi vatikanski koncil……..98

3.2.3. Dokumenti Drugoga vatikanskog koncila kao Turčinovićevo polazište jedinstva među kršćanima ……..101

3.2.3.1. Dekret o ekumenizmu „*Unitatis redintegratio*“…...…….101

3.2.3.2. Dogmatska konstitucija o Crkvi „*Lumen gentium*“….……...102

3.2.3.3. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi „*Dei Verbum*“…….104

3.2.4. Koncilska vizija Crkve ……106

3.2.5. Dijalog kao put evanđelja …….111

3.2.5.1. Ekumenski dijalog ……...114

3.2.5.2. Međureligijski dijalog ……..117

3.2.6. Turčinovićevo uočavanje znakova vremena – nužnost prijevoda i nakladništvo Biblije na hrvatskom jeziku.……....119

3.2.7. Ekumenska teologija Josipa Turčinovića u suvremenom kontekstu……...123

3.2.8. Dogmatsko i ekumensko učenje Drugoga vatikanskog koncila kao osnova za ekumensku misao i djelovanje Josipa Turčinovića……..……...130

3.2.9. Ekumenska dimenzija i ekumenska mjesta Turčinovićeve teologije…….....133

3.2.10. Turčinovićeva misao u kontekstu aktualnoga ekumenskog dijaloga ……...137

3.3. Ekumenska dimenzija opusa Josipa Turčinovića – zaključna misao……..…...140

ZAKLJUČAK……..146

POPIS LITERATURE…….……...153

1. Bibliografija Josipa Turčinovića……..153

1.1. Prijevodi……..153

1.2. Knjige i zbornici……..153

1.3. Priručnici i katekizmi……...155

1.4. Članci……...155

1.5. Rukopisi……...156

1.6. Razgovori……..……..156

1.7. Literarni i scenografski prikazi……156

1.8. Pisma……...157

2. Bibliografija drugih autora korištena u doktorskom radu……..157

2.1. Arhivska građa……157

2.2. Biblijska izdanja…….157

2.3. Knjige i zbornici ……158

2.4. Članci……..162

2.5. Rječnici……...168

2.6. Djela Učiteljstva…….168

2.7. Mrežni izvori……..169

PRILOZI …….172

PRILOG 1: INTERVJUI……..172

- Razgovor s prof. dr. Ivanom Golubom……..174

- Razgovor s don Antonom Šuljićem…….……..178

- Razgovor s akademikom Josipom Bratulićem…..……..181

- Razgovor s prof. dr. Peterom Kuzmičem……...184

- Razgovor s o. Bonom Zvonimirom Šagijem …….....186

PRILOG II: SLIKOVNA DOKUMENTACIJA……..189

ŽIVOTOPIS AUTORICE S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA……..…..203

KAZALO IMENA……...207

IZJAVA O AUTORSTVU DOKTORSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj doktorski rad *Ekumenska dimenzija u djelu Josipa Turčinovića* izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu, 1. rujna 2020.

(vlastoručni potpis studenta/studentice)

INFORMACIJE O MENTORU

Juro Zečević-Božić rođen je u Gornjem Zoviku u BiH, 21. kolovoza 1958. Osnovnu školu završio je u Drenovcima, u Slavoniji, kamo se obitelj preselila 1965. U sjemenište otaca karmelićana u Remetama ulazi 1972. te pohađa interdijecezansku klasičnu gimnaziju na Šalati. Teologiju studira u Zagrebu i Beču, gdje 1989. doktorira na području ekumenske teologije. Godine 1984. polaže svečane zavjete, a 1985. biva zaređen za svećenika. Zadnjih godina studija i nakon njegova završetka obnaša brojne različite i odgovorne službe unutar Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa i šire.

Za predavača na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu pozvan je 1992. U znanstveno-nastavno zvanje višeg asistenta izabran je 1993., docenta 1997., izvanrednog profesora 2007. i redovitog profesora 2018. godine. Predaje ili je predavao brojne predmete i seminare s područja ekumenske i duhovne teologije na slijedećim ustanovama: Teologiji i Teološko-katehetskom Institutu u Splitu, Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (KBF), Katehetskom Institutu KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Institutu za kršćansku duhovnost KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Institutu za teološku kulturu laika KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Poslijediplomskome studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Filozofsko-Teološkom Institutu Družbe Isusove u Zagrebu, Teološkom fakultetu Matija Vlačić Ilirik u Zagrebu, Sustavnom studiju duhovnosti u Zagrebu, studiju Teologije posvećenog života u Zagrebu, Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, KBF-u u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku, KBF-u Westfalskog Sveučilišta u Münsteru itd.

Prof. dr. sc. Jure Zečević vršio je ili vrši također i sljedeće službe: član znanstveno-nastavnog Vijeća KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član povjerenstva za poslijediplomski znanstveni studij KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, predsjednik povjerenstva za međufakultetski ekumenski simpozij KBF-a, član Povjerenstva za nagrađivanje studenata KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član Povjerenstva za razredbene ispite KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član Komisije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu za priznavanje istovrijednosti stranih diploma, pročelnik Katedre ekumenske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu,

voditelj specijalizacije u ekumenskoj teologiji na poslijediplomskom studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog *Juraj Križanić* KBF-a, član Instituta za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, redoviti član Odjela za kršćanski Istok Instituta za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, pročelnik Odjela za ekumensku teologiju Instituta za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, tajnik Vijeća za ekumenizam i dijalog HBK-a, predsjedatelj Ekumenskog koordinacijskog odbora Crkava u Hrvatskoj, član Hrvatskog biblijskog društva, član Europskog društva za katoličku teologiju, član Predsjedništva Hrvatske sekcije Europskog društva za katoličku teologiju, član Societas Oecumenica, tajnik međunarodnoga znanstvenog Simpozija profesora teologije, član Vijeća Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije, tajnik Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije, izvršni urednik časopisa Poslušni Duhu, član međunarodnog uredničkog savjeta revije Edinost in dialog Instituta za ekumensku teologiju i međureligijski dijalog pri Teološkom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, suradnik je u više stranih i domaćih časopisa, poglavito s temama iz područja duhovnog bogoslovlja i ekumenske teologije: Christliche Innerlichkeit, Teresianum, Bogoslovska smotra, Crkva u svijetu, Riječki teološki časopis, Vrelo života, Posvećeni život, Živo vrelo, Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, Marulić, Danica, Spectrum, Ostvarenja, Karmelski vjesnik, Duh zajedništva Život remetski, Advocata Croatiae, Otac Gerard, Ost-West. Europäische Perspektiven, Poslušni Duhu, itd.

U sklopu znanstveno-nastavne djelatnosti prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić vodio je više od stotine diplomskih i više magistarskih i doktorskih radova. Sudjelovao je svojim predavanjima i prinosima na mnogo domaćih i međunarodnih znanstvenih simpozija. Gostovao je s ekumenskim temama na raznim javnim tribinama i okruglim stolovima (npr. u Zagrebu, Innsbrucku, Osijeku, Đakovu, Vukovaru, itd.) te ih i sam organizirao i vodio. Uvršten je u popis znanstvenika i istraživača Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod matičnim brojem 201003. Koordinirao je Susrete visokih predstavnika vjerskih zajednica u RH. Godine 2007. dodijeljeno mu je Priznanje Udruge za vjerske slobode za naročiti doprinos promicanju pravednosti, mira, jedinstva i vjerske slobode u našem društvu.

SAŽETAK

Josip Turčinović je rođen 30. rujna 1933. godine u Sv. Petru u Šumi, školovao se u Sv. Petru u Šumi, Kopru, Pazinu i Zagrebu. Najveći dio njegova života i rada vezujemo za Zagreb; Katolički bogoslovni fakultet na kojem je poučavao, izdavačku kuću *Kršćanska sadašnjost* kojom je ravnao te crkvu Ranjenog Isusa u kojoj je slavio euharistiju i propovijedao. U ovom doktorskom radu prikazano je Turčinovićevo angažiranje za djelo ekumenizma kao pokreta među kršćanskim Crkvama i njegov doprinos ekumenskom ozračju u Katoličkoj Crkvi. Slijedeći poticaje Drugoga vatikanskog koncila ostavio je neporeciv trag u teologiji, u kulturi dijaloga i pomirljivosti, pripravljajući time put budućim naraštajima. Nadalje, prikazana je njegova ekumenska teologija i narav njegove ekumenske misli u cjelini kao i njezin značaj za budući ekumenski dijalog. U svjetlu nauka Drugoga vatikanskog koncila i suvremene teološke misli u Katoličkoj Crkvi u radu je pokazan početak, ili još bolje rečeno izvor, poticaju i razvoju Turčinovićeva teološko-znanstvenog interesa za ekumensku tematiku i njezin potencijal u pogledu primjene za budući ekumenski dijalog između, danas još uvijek, nepotpuno sjedinjenih kršćanskih Crkava. Doktorski rad je strukturiran u tri glavna poglavlja uz uvod, zaključak i bibliografiju.

U uvodu doktorskog rada predstavljamo *status quaestionis* istraživanja teme i donosimo obrazloženje metodologije rada.

Prvo poglavlje predstavlja, u bitnim crtama, životni hod Josipa Turčinovića. Naime, ono što smatramo značajnim za razumijevanje i smještaj Turčinovića u slijed vremena pitanje je njegove formacije tj. njegovo školovanje, njegovi odgojitelji i profesori, iz čega je razvidno da je okružje u kojem se Turčinović oblikovao bilo: okružje obrazovanja i okružje odgoja. Time se pokazuje kakvo je bilo ozračje u kojem je rastao odnosno pokazuje se korijenje – obrazovanje i odgoj.

Drugo poglavlje doktorskog rada predstavlja i vrednuje ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu te njegov pokretački i

organizatorski rad na ekumenskom području koji je – s pravom se može reći – uvijek bio na način suradnje. S obzirom da je riječ o razdoblju kada i sam postaje predavač na spomenutom Fakultetu u ovom poglavlju je pokazano što je Turčinović od zatečenoga slijedio a što mijenjao u obrazovnom i formativnom sustavu u kojem se kao teolog oblikovao.

Treće poglavlje doktorskog rada analitički vrednuje Turčinovićeva ekumenski relevantna djela kao i ostale publikacije s ekumenskom tematikom u okviru kojih se, kao pouzdana datost, pokazuje da je Turčinović namjerno i svjesno odabrao ekumensko područje kao okosnicu svoga života i djelovanja i u tom kontekstu njegovo angažiranje u nadilaženju postojećih problema gdje on upravo ekumenizam vidi kao rješenje. On se uvijek i u svemu držao pravca zvanog dijalog. Turčinovića se ovdje predstavlja kao jednoga od vodećih teologa svoga vremena koji je, slijedeći poticaje Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.), ostavio neporeciv trag kako u teologiji jednako tako i u kulturi uopće, napose kulturi dijaloga. U ovom su poglavlju također predstavljene glavne odrednice i obilježja ekumenske teologije Josipa Turčinovića, njezina aktualizacija, bibliocentričnost i kristocentričnost kao bit ekumenizma a sve je prožeto stvarnim ekumenskim duhom gdje se kao temeljno polazište pokazuje Turčinovićevo zauzimanje za čovjeka kao osobu i sve ono što čovjeka zaokuplja u stvarnom, konkretnom životu. Ovo poglavlje predstavlja i narav Turčinovićeve ekumenske misli u cjelini te njezin značaj za budući ekumenski dijalog.

Ključne riječi:

Drugi vatikanski koncil; ekumenizam; ekumenski dijalog; ekumensko djelovanje; ekumenska teologija; evangelizacija i kultura; Josip Turčinović; Katolički bogoslovni fakultet; Katolička Crkva; Kršćanska sadašnjost; profesorski rad Josipa Turčinovića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu; prihvat Drugoga vatikanskog koncila u Hrvatskoj.

SUMMARY

Josip Turčinović was born on September 30th 1933. in Sveti Petar u Šumi, in central Istra. He received his education in Sveti Petar u Šumi, Kopar, Pazin and Zagreb. For the most part, his life and career will forever be linked to Zagreb, Catholic Faculty of Theology, Kršćanska sadašnjost publishing firm and the Wounded Christ Church in Zagreb.

This dissertation focuses on the theological, publishing and public benefit work by the professor of the Catholic Faculty of Theology in Zagreb, Josip Turčinović, PhD, from the purely ecumenical standpoint, from the time of his birth in 1933. till his passing in Zagreb in 1990.

Josip Turčinović was one of the leading Croatian theologians , leaving an undeniable mark on theology and culture in general. His contributions to the culture of dialogue, collaboration and search for peaceful solutions lead the way for future generations, securing his ecumenical profile and legacy. Furthermore, he was a professor at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb while also heading the Ecumenic theology department, along with being an expert on the history of religion and Croatian culture in general. Considering the environment and the region in which he operated, we can say that he was a brave theologian who focused on finding peaceful coexistence between Christian churches and trying to reflect the ecumenic thought on both the religious and social level.

Considering the topic of this dissertation, the first chapter contains the biography of prof. Josip Turčinović with some key moments of his life laid out in chronological order to fully present us with his life's journey. Keeping the goal of this research in mind, along with the teachings of the Second Vatican Council and the modern theological viewpoint of the Catholic church, it was important to place prof. Turčinović clearly within the confines of time. This is crucial, because it makes a very obvious point of establishing the origins of prof. Turčinović's desire to pursue the knowledge of ecumenical teachings. It also shows his ecumenical growth and the way he reflected it onto both the religious

and social level. Considering he was a very distinguished individual, both within the Church hierarchy and as an important figure of Croatian culture that has not been properly and systematically researched, we were open to explore that in more detail and present it through two periods of Turićinović's life, one representing his educational development and the other his development as a person. By exploring these periods we present the origins of his scientific interests.

If we consider the value and level of practical contribution of prof. Turićinović to the ecumenic thought in general, we find it to be of great importance to keep all aspects of his life and work completely clear and precise. Finally, his formation, both as a person and as a priest, turned out to be an authentic prism through which we could fully understand his ecumenic dimension and his placement within time. His environment certainly had a significant impact on his development as a theologist. Keeping in mind that Josip Turčinović is primarily a Catholic priest, it is worth showing in which types of circumstances his formation in that area came to be. Two determining factors turned out to be especially important for his development as a person and as a priest. Those factors were culture and faith, both omnipresent within the Catholic church and crucial for understanding prof. Turčinović.

The second chapter of this dissertation focuses on the second period of Josip Turčinović's life, the period in which he became a professor at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb, thus changing his environment. The reason for exploring these new circumstances in more detail is to determine which aspects of his earlier education and up-bringing he decided to change. An important role belongs to his professors who were his frequent collaborators in pushing forward the presence of dialog on every level of social life in the spirit of council rebuild of Croatia, so we also dedicated a part of this chapter to this very topic. His academic career at the Catholic Faculty of Theology started in January of 1964. and ended in october of 1990. The broad spectrum of his ecumenic and scientific interests is best conveyed through the sheer number of many different subjects which he taught during his academic days.

Furthermore, in this chapter we wanted to shine a light on Turčinović's contributions to ecumenism in general. He was a person whose impact was always substantial in

theology, literature and culture. We presented him as a well-intentioned man of the Church, who was always guided by the principal of dialogue and also as a theologist who, inspired by the Second Vatican Council (1962.-1965.) which centered heavily on ecumenism, intentionally chose ecumenism as the focus of his interest. It needs to be pointed out that although Turčinović was involved with all the Council activities, this dissertation explores and evaluates his work through the prism of ecumenism and also presents certain pre and post-Council activities to highlight his involvement. If we take into account the socio-political circumstances and structure, which had a massive impact on the Catholic Church at the time, the importance of Turčinović's work in that context, the significance of his long term vision and even courage in some of his initiatives is immeasurable. Here we would like to highlight the founding and the importance of the publishing firm Kršćanska sadašnjost, considering the fact that the Catholic press was controlled at the time, with its spectrum of topics being extremely narrow. Kršćanska sadašnjost was headed by Turčinović,making him the spark in all of the firm's endeavors while also being the chief editor which allowed him to shape the firm's ecumenic profile and activity, shaping ecumenism in Croatia in the process. It is once again worth to note his academic career at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb and his contribution to Faculty's goals as a theological-scientific institution by being the chief editor of two major libraries of Kršćanska sadašnjost, *Volumina Theologica* and *Analecta Croatica Christiana,* since the time he became an assistant at the Department of Eastern Divinity in January 1964 until the time of his passing in 1990.

Prof. Turčinović's devotion to progress and the reputation of the Catholic Faculty of Theology in Zagreb is best reflected not only on his collaboration with his colleagues and professors, especially Tomislav Janko Šagi-Bunić, Vjekoslav Bajsić and Ivan Golub, but also in his representation of the Faculty on ecumenical conferences of theological faculties from Ljubljana and Belgrade and many other international congresses. There he proved himself to be an excellent lecturer with a keen sense of importance, synthesis and meaning. His contribution to theological studies is evident through many different viewpoints and in the second chapter, we chose to focus on his efforts to start the theology rebuild based on the guidelines of the Second Vatican Council, making him ahead of his time in recognizing the importance of such process. In this chapter we established the

lines in between which the life and work of Prof. Turčinović was taking place. This meant getting back to the origins of Christianity and accepting the world as is, providing hope and salvation. For the theologian Turčinović, the Second Vatican Council was a crucial moment in time, a defining moment that will determine the future. If we take into consideration the socio-economic circumstances during which the Council took place, it was necessary to point out the very brave approach of Prof. Turčinović in the implementation of Council conclusions, where he played a vital role in moving forward the culture of dialogue and ecumenism in this part of the world. We can conclude that all of his contributions were based on the culture of dialogue and collaboration, especially with his professors at the time, and that his academic work greatly contributed to the reputation of the Catholic Faculty of Theology in Zagreb.

The third chapter, the central chapter of this dissertation, evaluates analytically all of Turčinović's significant published ecumenic work and the publications with ecumenic topics while acknowledging the fact that prof. Turčinović intentionally chose ecumenic field as the focus of not only his life's work but his life itself, using ecumenism as a solution and a tool for overcoming obstacles. His scientific and publishing work spans a wide variety of topics , with some of the more notable ones being his publications on theological controversies of the 17th and 18th Century, which demonstrate his keen understanding and viewpoint on the relations of East and West through the entire 18th Century. Furthermore, Potom, his contribution to further development of the modern post-council thought is more than clear, most notably through his revision of the translation and the content and graphic classification of the Second Vatican Council Documents (Koncil 1, Zagreb 1970). We tried to fully determine, from the historical and Church standpoint, Prof. Turčinović's theological work right after the Second Vatican Council was concluded, and became an inescapable factor in understanding his thought process, his practical approach and also the effort to spread the message of the Council onto theological and liturgical level, sending it also to the Catholic priests and the Catholic community in general.

In addition, this chapter introduces main determinants and characteristics of Josip Turčinović's ecumenic theology , its actualization, biblio centricity and christocentricity

as the essence of ecumenism, and in the core of everything – the interest in each and every person alongside with their desires in life, intervowen with ecumenic spirit. This chapter also presents the overall nature of Turčinović's ecumenic thought in its entirety and also the importance and the impact it has for the future ecumenic dialog, in an effort to unite the now unfortunately still divided Christian Churches.

It is also important to mention the year 1975, the time when liturgy was being adapted to Croatian language. Turčinović is seen here as one of the more established authors of liturgy books. That same year he visited the 10th anniversary of the Second Vatican Council In Rome where he, along with certain professors from the Catholic Faculty of Theology, managed to secure the 'free' translation rights for all the theological literature. According to the Roman Department of Liturgy, Josip Turčinović is considered to be one of the most successful liturgy publishers among the Catholic nations. Within this chapter, through evaluating the contribution to the ecumenical thought in general, we asked ourselves one significant question: How important is ecumensim for today's theology and can the Turčinović's ecumenic thought help us as a framework for the future of ecumenic dialogue between still divided Christian Churches?

In conclusion we would like to point out the following: 1) Considering the unique geographical and cultural position of Croatia, being torn between the Christian East and the West, along with many *ad antra* conflicts within the Church itself which resulted in many significant historical events such as the East-West Schism in the 11th Century and the Reformation of the 16th Century, it is safe to assume that these circumstances enabled the emergence of many brave theologists such as Josip Turčinović who were in permanent search for the peaceful solutions to many divisions; 2) Keeping in mind Turčinović's broad recognition and his interreligious affinity, his ecumenical work, guided by the culture of dialogue, is of immense significance for the relationships between different Christian Churches at the time and the Catholic Church itself; 3) We believe that the ecumenical theological thought and the ecumenical work of Prof. Josip Turčinović contributed greatly to the ecumenical atmosphere in the Catholic Church; 4) The turning point and the beginning of the new age of ecumenism for the entire Christian world was introduced by the Second Vatican Council (1962.-1965.) shining a spotlight on the new

ways of evangelization, initiating the rebuild of the previously in place structure. In that sense, the Council requires a step forward towards ecumenism and dialogue with the religions of the world, and it is precisely the post and pre-Council period that defined Josip Turčinović's theological legacy, making his role in this entire ecumenical moment in time crucial and unavoidable. He was among the leading theologists during these ecumenical developments, whose endeavors even than showed the future path of ecumenical activity in Croatia and things to come.; 5) The fundamental starting point of Turčinović's theological work was determined by his ecumenically relevant literary work in which he, both critically and theologically contemplates the essence of ecumenism, the historicity and critique in regards to this region in particular. It is also clear that the source for his understanding of ecumenical theology comes from the Scripture and that he uses the ideal of Jesus Christ as a role model and an guideline for his ecumenical work; 6) Considering a broad recognition of Prof. Turčinović and his willingness to understand and respect anyone who might be considered different, we can talk about, with a high degree of certainty, of his involvement with finding the solution in a substantially tense period of time, both in a religious and socio-political sense, which he finds in ecumenism; 7) The activity of Josip Turčinović during especially difficult and complicated times, both in a religious and sociological sense, is undeniable and invaluable. Guided by the culture of dialogue he was involved with religious life in a more direct way. We can say that through collecting and examining the relevant documents regarding Josip Turčinović a conclusion arose that Prof. Turčinović contemplated heavily to find the solution and overcome the barriers between Christian Churches, only to find a promising one in the ecumenical principles of positive approach and the culture of dialogue, not solely on a theoretical theological level but also through applying it to everyday life.

Keywords:

Second Vatican Council; ecumenism; ecumenical dialog; ecumenical work; ecumenical theology; evangelisation and culture; Josip Turčinović; Catholic Faculty of Theology; Catholic Church; Kršćanska sadašnjost; academic work at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb; implementation of the Second Vatican in Croatia.

KRATICE I POKRATE

Akad.	- akademik
AKSA	- Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti
br.	- broj
CISR	- Međunarodna konferencija za sociologiju religije
CMD	- Staleško društvo katoličkih svećenika
Dj	- Djela apostolska
dne	- na dan
dr.	- drugi
dr.	- doktor
dr. sc.	- doctor scientiarum (doktor znanosti)
2 Tim	- Druga Poslanica Timoteju
DV	- Dei Verbum
Fil	- Poslanica Filipljanima
grč.	- grčki
HKM	- Hrvatska katolička mreža
HKR	- Hrvatski katolički radio
IKA	- Informativna katolička agencija
itd.	- i tako dalje
ITKL	- Institut za teološku kulturu laika
Iv	- Evanđelje po Ivanu
izv.	- izvanredni
KBF	- Katolički bogoslovni fakultet
KS	- Kršćanska sadašnjost
LG	- Lumen gentium
mons.	- monsinjor
Mt	- Evanđelje po Mateju
npr.	- na primjer

o.	- otac
o. g.	- ove godine
PAKS	- Pastoralno-katehetska služba
PD	- Poslušni Duhu
prir.	- priredio
prof.	- profesor
1 Iv	- Prva Ivanova poslanica
RH	- Republika Hrvatska
sc.	- scientiae
SFRJ	- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
Sol	- Poslanica Solunjanima
SPC	- Srpska pravoslavna crkva
SSSR	- Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
st.	- stoljeće
sv.	- sveti
TDKS	- Teološko društvo Kršćanska sadašnjost
tj.	- to jest
tzv.	- takozvani
str.	- stranica
UR	- Unitatis redintegratio
ur.	- urednik/ca
usp.	- usporedi
VSS	- visoka stručna sprema
UVRPJ	- Unija viših redovničkih poglavarica Jugoslavije
VVRPuJ	- Vijeće viših redovničkih poglavara u Jugoslaviji

UVOD

Tema doktorskog rada želi obuhvatiti teološko, publicističko i javno djelovanje profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dr. Josipa Turčinovića, i to, pod ekumenskim vidom. Kao jedan od istaknutih teologa; profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, pročelnik Katedre ekumenske teologije na istom Fakultetu, profesor književnosti, propovjednik, briljantan poznavatelj povijesti vjere i kulture na našem, hrvatskom prostoru – da istaknemo samo neka od obilježja koja ga određuju – sasvim sigurno zauzima značajno mjesto u sveukupnom djelovanju Katoličke Crkve u Hrvata. Slobodno se može reći da je tema ovoga doktorskog rada, na određeni način, uvjetovana i samom Turčinovićevom ekumenskom misli te već kod prvog susreta s njom postaje uočljivo da u sebi sadrži svojevrsnu novost, nešto čime se – rekli bismo 'na prvu' – pokreće ljudska, vjernička i znanstvena angažiranost.

S obzirom da tema rada obuhvaća jednu osobu, osobu Josipa Turčinovića, u prvom poglavlju doktorskog rada sažeto prikazujemo njegovu biografiju čime će se pokazati povijesni okvir vremena u kojem je živio i djelovao. Nadalje, s obzirom da se radi o istaknutoj osobi kako crkvene jednako tako i sveukupne hrvatske kulture, napose kulture dijaloga i pomirljivosti, o kojoj do sada nije bilo sustavnog znanstvenog istraživanja, smatramo uputnim odškrinuti vrata i pokazati u prvom redu početak njegove znanstvene formacije tj. njegovo školovanje i njegovo obrazovanje a potom okružje kada je i sam postao profesor na već spomenutom Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

Ovdje su nam značajna dva razdoblja: prvo razdoblje je razdoblje školovanja i obrazovanja – to je Fakultet, dok drugo razdoblje pripada odgojnom okružju – a to je Biskupijsko sjemenište. To smatramo ključnim za razumijevanje Turčinovića. Dakle, kakav je odgojni sustav prošao i u kakvom se sustavu teologije oblikovao. To je dokument i svjedočanstvo vremena. Tu će se pokazati početak, ili još bolje izvor, i korijenje: njegovo obrazovanje i njegov odgoj.[1]

[1] Usp. Razgovor s prof. dr. Ivanom Golubom na 174-177. str. ovoga doktorskog rada. Razgovor vodila: Jelica Marković, u Zagrebu 1. ožujka 2017.

U ovom istraživanju prikazat ćemo, u signifikantnim crtama, život i ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića od 1933. godine, godine njegova rođenja, do 1990., zaključno s datumom 3. listopada 1990. Ovaj datum, 3. listopada 1990. nismo imali mogućnost izabrati, naime datum je to svršetka Turčinovićeva zemaljskog života. Premda je ovdje riječ o osobi čije djelovanje zahvaća širinu u teologiji, književnosti i kulturi, rad je u prvom redu usmjeren spram hipoteza koje ovdje želimo osvijetliti. Ponajprije, želimo pokazati da je Josip Turčinović dobronamjerni čovjek Crkve svoga vremena koji se, uvijek i u svemu, dao voditi načelom dijaloga. Potom, želimo pokazati da je Turčinović, nadahnut novošću Drugoga vatikanskog koncila u čijem je središtu bio i ekumenizam, namjerno i svjesno izabrao upravo ekumensko područje kao okosnicu svoga života i djelovanja.

Premda on pomno prati i uključuje se u sva događanja Drugoga vatikanskog koncila u domovinskoj Crkvi disertaciju će isključivo zanimati njegovo djelovanje pod ekumenskim vidom. Kroz različite koncilske i poslijekoncilske prve poticaje Josip Turčinović uključuje koncilsku misao u Crkvi u Hrvata u čijim ćemo okvirima predstaviti njegovo djelovanje kao ekumensko i dijaloško obilježje te smatramo primjerenim na ovome mjestu izdvojiti *Teološko-pastoralne tjedne*, čijim je tajnikom bio od 1966.-1969. godine kao i *Međufakultetske ekumenske simpozije*, na kojima je predstavljao Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu i sudjelovao u radu ekumenskih delegacija istoga Fakulteta.

U disertaciji ćemo također nastojati pokazati Turčinovićev značaj i doprinos ekumenskoj dimenziji *Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost.* Smatramo uputnim ovdje spomenuti da je izdavačka kuća *Kršćanska sadašnjost* u svom okružju okupljala osobe kojima je neizostavno na srcu bila koncilska obnova u našem, hrvatskom narodu. Nije nevažan podatak da je Turčinović ovom ustanovom, u čije je temelje ugradio sve svoje nastojanje, ravnao od njezina osnutka pa sve do kraja svoga zemaljskog života, kao i to, da je ona bila uvijek ekumenski usmjerena. Upravo je u okvirima ove ustanove, kojom je ravnao, Josip Turčinović bio pokretač svega teološkog izdavaštva u Hrvatskoj, poslije Drugoga vatikanskog koncila, te je pod njezinim okriljem oblikovao sveukupnu ekumensku djelatnost. Bio bi propust kada ovdje ne bismo istaknuli Turčinovićevu ulogu i značaj u postavljanju temelja za

nova liturgijska izdanja na hrvatskom jeziku pri čemu se ne bi smjela izuzeti ni *Biblija* kao i to da je među crkvena izdanja ponovno vratio *Bibliju Stvarnosti* koja postaje *Biblija Kršćanske sadašnjosti*. Njegovim je zalaganjem među izdanja *Kršćanske sadašnjosti* uvršten i prijevod *Ilustrirane Biblije mladih* koja se tiska na hrvatskom jeziku ali i na više stranih jezika te je na taj način stvorena mogućnost da bude odaslana u mnoge zemlje istočne Europe. Nadalje, spominjemo i prve katoličke tiskovine kao što je ekumenski časopis *Poslušni Duhu* koji je Turčinović pokrenuo i uređivao, teološki časopis *Svesci – Kršćanska sadašnjost,* časopis *Kana* i časopis *Bogoslovska smotra* čijim je urednikom bio.

Nastojat ćemo pokazati Turčinovićevu ulogu i značaj u osnivanju i razvitku već ranije spomenute izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* koja je i bila osnova po kojoj je uspostavljao ekumenski i međureligijski dijalog u, istaknimo to ovdje, ideološki i društveno nesklonom vremenu u kojem je katolički tisak kao uostalom i svako javno nastupanje i djelovanje bilo značajno otežano. U tim i takvim okolnostima Turčinović prepoznaje znak vremena života Crkve u Hrvata. Smatramo nužnim na ovome mjestu dotaknuti se i Turčinovićeva homiletskog navještaja evanđelja u kojem je neizostavno dolazila do izražaja koncilska, ekumenska i dijaloška dimenzija kako njegove teologije tako i njegove osobnosti gdje on, upravo prilagođujući svoj diskurs, nastoji doprijeti do širokoga kruga ljudi.

Hipoteza doktorskog rada uključuje i promišljanje o Turčinoviću kao jednome od krčitelja i promicatelja ekumenizma svoga vremena. Pretpostavlja se da je Turčinović, s obzirom na zemljovidni položaj našega, hrvatskog prostora, kao vrstan poznavatelj povijesti vjere i kulture promišljao načine nadilaženja već postojećih razlika među kršćanskim Crkvama gdje on, kako je već rečeno, upravo ekumenizam vidi kao rješenje. Naposljetku, pretpostavlja se da Turčinović nije djelovao samo kao teoretičar već kao vjernik koji se zauzeo za konkretnog čovjeka te se kao temeljno polazište Turčinovićeve ekumenske teologije uzima ono pitanje za koje je zainteresiran i sam Stvoritelj a to je čovjek kao osoba i sve ono što čovjeka zaokuplja u njegovu konkretnom životu što je uostalom i oblikovalo cjelokupni Turčinovićev život i rad.

Od građe koju ćemo u ovom radu koristiti, u prvom redu, spominjemo do sada već prikupljenu bibliografiju koja je objavljena u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* Stjepan KUŠAR – Stella TAMHINA (priredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., 463-474. Ovu ćemo bibliografiju nastojati dopuniti i ostalim publikacijama s ekumenskom tematikom kao i intervjuima u kontekstu kojih bi svjedočanstvo osoba poput akademika Josipa Bratulića, prof. dr. Ivana Goluba, prof. dr. Petera Kuzmiča, o. Bone Zvonimira Šagija i don Antona Šuljića, koji su Josipa Turčinovića poznavali i s njim usko surađivali, trebalo pridonijeti crkvenoj i povijesnoj dimenziji ovog doktorskog rada. S obzirom na citiranje dokumenata Drugoga vatikanskog koncila, smatramo uputnim napomenuti da ćemo koristiti danas uvriježeni naziv *Drugi*, namjesto *II*., koji je bio u uporabi prvih koncilskih desetljeća, kao i naziv *Koncil*, namjesto *Sabor*, osim mogućih doslovnih citata. Svi citati koncilskih dokumenata bit će preuzeti iz VII. popravljenog i dopunjenog izdanja dokumenata Drugoga vatikanskog koncila na hrvatskom jeziku u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*.

S obzirom na temu doktorskog rada, u svjetlu nauka Drugoga vatikanskog koncila i suvremene teološke misli u Katoličkoj Crkvi, novost je što je po prvi puta sustavno prikazan Turčinovićev teološko-znanstveni doprinos na ekumenskom području čime je osvijetljeno važno a ipak, manje poznato područje njegova djelovanja što, sasvim sigurno, može poslužiti u daljnjem istraživanju ove teme. U radu je pokazano da se Turčinović ugradio u hrvatsku ekumensko-teološku baštinu. Za njega koji je, iz ekumenskog kuta motrenja, umio povezati sadašnje kršćansko nastojanje s kršćanskom prošlošću, pouzdano možemo reći da je jedan od onih naših teologa koji je pretekao svoje vrijeme.

1. ŽIVOTNI HOD JOSIPA TURČINOVIĆA U BITNIM CRTAMA

Vjera i kultura dvije su odrednice koje će se pokazati značajnima za Turčinovićevo osobno i svećeničko oblikovanje. Njegovo poimanje vjere može se jasno iščitati iz ovoga njegova, vlastoručno potpisanog, teksta koji donosimo u cijelosti: „ …Mi baštinimo vjeru otaca. I oni su je baštinili od praotaca. Ali je bila i njihova osobna, za svakoga od njih provjerena njihovim postupcima, ponašanjem, životom. Za sve njih je vjerovati Bogu značilo predati život zadacima na koje ih je Bog pozvao. Njima vjerovati nije tek značilo priznavati da Bog jest – vjera im nije bila puko pitanje inteligencije – vjerovati je njima značilo prihvaćati Božje zahtjeve, koji nisu bili mali. Vjerovali su zahtjevnome Bogu koji spašava ljude. Tim korakom je vjera postajala njihova stvarnost, najosobnija, najdublja odluka. Odazivom, spoznavali su i Boga, što hoće i kakvo mu je 'srce'. To nisu mogli spoznati unaprijed – iskusili su ga odazivajući mu se, vjerujući mu. Zato je vjera svima bila put u nepoznato, u još ne postignuto, u još nedogođeno. To je put koji sam sebe potvrđuje tek kad se prevali….“[2]

U toj povezanosti će prof. dr. Stjepan Kušar napisati: „Vjera i kultura za Turčinovića trajno markiraju područje djelovanja koje je nezaobilazno za život Crkve; povijest o tome bjelodano svjedoči, a također naše vrijeme očekuje i traži angažman na tom polju. On je pokazao put kojim valja ići budno pazeći na kvalitetu i umjetnički duh angažmana na polju kulture.“[3] Pridonijeti jasnoći Turčinovićeve ekumenske misli nije ni jednostavno ni lako jer u isto vrijeme obuhvaća razinu stvarnoga i praktičnoga doprinosa. Potrebno je za to više vremena i prostora nego što bi ga mogao obuhvatiti ovaj doktorski rad stoga su nam nužne jasne odrednice i saznanja o njegovu životnom putu, u kontekstu vremena u kojem je živio i djelovao, te ćemo u bitnim crtama prikazati pojedina razdoblja njegova

[2] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović, „In memoriam Josip Turčinović 30. 09. 1933. – 03. 10. 1990. Sacrae Theologiae Doctor. Facultatis theologicae Zagrabiensis Professor. Domus editorialis „Kršćanska sadašnjost“. Fundator et Director. Culturae religiosae in populo Croato indefessus. Promotor. Multiformis dialogi oecumenici eximius Animator. Verbi Dei diffundendi fidelis Servus.“ 5. obljetnica smrti 03. 10. 1990. – 03. 10. 1995. Pregled i sažetak Turčinovićeva djelovanja i značaja načinjen o 5. obljetnici njegove smrti, u: Arhiv KBF-a; također objavljeno u: Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 215.

[3] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* Stjepan KUŠAR – Stella TAMHINA (priredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., 8.

života kako u okviru crkvenih tako i povijesnih događanja onoga vremena. Premda Turčinovićev životopis nije u središtu našega istraživanja držimo potrebnim na ovome mjestu opetovati da je za smještaj Turčinovića u splet vremena značajno pitanje njegove formacije – odgojni sustav koji je prošao i u kojem se kao teolog oblikovao – što je svojevrsni dokument i svjedočanstvo vremena. Time će se vidjeti ozračje u kojem je rastao, pokazat će se korijenje: obrazovanje i odgoj.

Djelovanje Josipa Turčinovića stavljamo u okvir koncilskoga i poslijekoncilskoga vremena, vremena kada se o Drugom vatikanskom koncilu (1962.-1965.) u Crkvi u Hrvata intenzivno raspravljalo, vremena u kojem se izgrađivao osjećaj odgovornosti za budućnost Crkve u veoma zahtjevnim, nadasve složenim prilikama, vremena liturgijske reforme u okviru koje su bile prevođene i tiskane knjige na hrvatskom suvremenom jeziku te vremena u kojem je Katolička Crkva imala značajnu ulogu u otvaranju dijalogu spram ideološki zatvorenih svjetonazora i suprotstavljenih sustava. Potrebno je stoga pobliže odrediti i prikazati Turčinovićevo djelovanje u spomenutom razdoblju jer će se na taj način u punoj mjeri moći vidjeti značaj toga djelovanja, Turčinovićeva oštroumnost, nadasve pronicljivost, ali i hrabrost u pojedinim inicijativama o kojima će više biti riječi u poglavljima koja slijede.

1.1. Sažeta biografija Josipa Turčinovića

1.1.1. Školovanje i boravak u Pazinu

Josip Turčinović je rođen 30. rujna 1933. godine u Sv. Petru u Šumi[4], u središnjoj Istri, kao prvorođeno dijete Slobodana i Rože, rođene Paris. Krstio ga je župnik supetarski, Liberat Sloković o čemu svjedoče sljedeći retci: „[…] jer je ovdje rođen i malo nakon rođenja iz doma mladih roditelja amo donesen, […] da ga u crkvi župnik

[4] „Rodio se u Sv. Petru u Šumi u maloj enklavi posebnih vjernika. Kad bismo skupili sve svećenike koji su niknuli u ovoj župi i koji sada žive, to bi bilo dovoljno za jednu malu biskupiju. Već je rečeno, naša susjedna župa je Tinjan, tamo se u 19. st. rodio Juraj Dobrila. Samo preko puta nas, vidjet ćemo kasnije, jest Kringa, tamo se također u 19. st. rodio Božo Milanović kome za nekoliko dana slavimo 100. godišnjicu rođenja. U neposrednom našem susjedstvu rodio se i nadbiskup preuzvišeni Josip Pavlišić. Josip je rođen u ovoj župi.“ (Josip BRATULIĆ, Mi puni skepse a on pun žara, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 11., 14.)

supetarski, časni narodnjak istarski, Liberat Sloković, primi u živu Crkvu krštenjem u vodi i Svetomu Duhu.“[5] Župa Sv. Petar u Šumi, kako je već rečeno, susjedna je Tinjanu, mjestu u kojem je rođen biskup Juraj Dobrila – preporoditelj Istre u 19. stoljeću odnosno župi Kringa iz koje potječe svećenik Božo Milanović. S razlogom na ovome mjestu spominjemo osobe iz naše povijesti i kulture, istarske velikane bliske Josipu Turčinoviću koji su, svatko u svom vremenu, pridonijeli očuvanju vjere u kršćanskom narodu Istre, narodu Crkve u Hrvata, te u općoj Crkvi.

U prilog tome da se Turčinovića s pravom može svrstati uz bok spomenutih velikana govori nam sljedeći tekst: „Josip Turčinović iznikao je iz Istre, najevropskije hrvatske zemlje. Svojim djelom on je nemjerljivo obogatio sav narod i Crkvu. Iz ovoga se prostora uzdignuo jedan od stupova naše narodne i crkvene budućnosti.“[6] Bio bi propust kada u povezanosti ovoga govora ne bismo citirali i tadašnjega porečko-pulskoga biskupa Antuna Bogetića: „Povijest Crkve u Hrvata neće se moći pisati a da se ne spominje njegovo djelo.“[7]

Osnovnu školu pohađa u rodnome mjestu, gimnazijsko školovanje započinje, u vrijeme Drugoga svjetskog rata (1939.-1945.) u sjemeništu Tršćansko-koparske biskupije, u Kopru, a završava 1952. godine na Biskupskoj klasičnoj gimnaziji u Pazinu. O tome već citirani Anton Benvin kaže: „[…] odavde ga je u dane jeziva rata 1944. prevezao stariji drug biciklom i tako je krenuo put Kopra, u gimnaziju maloga sjemeništa; odavde je, nakon završetka rata (1945.), prešao u bliži grad Pazin i nastavio školovanje u netom otvorenomu hrvatskome sjemeništu.“[8] Od 1952.-1960. godine studira na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu gdje 1960. godine, u mjesecu ožujku, polaže licencijat iz teologije.[9] Za svećenika je zaređen 22. lipnja 1958. godine. Od 1958.-1962. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, studira slavistiku i

[5] Anton BENVIN, Muž koji nas je okupljao, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 10-11.
[6] Stjepan SUČIĆ, Osunčao našu mladost, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 14.
[7] Antun BOGETIĆ, Nevolje i tjeskobe nisu ga mogle zaustaviti, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 8.
[8] Anton BENVIN, Muž koji nas je okupljao, 10-11.; također vidi prilog na 189. str. ovoga rada (Slika 1).
[9] Licencijatska diploma Josipa Turčinovića iz 1960. godine pohranjena je u arhivu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Num. Prot. 83/1960., pisana latinskim jezikom; također vidi prilog na 190. str. ovoga rada (Slika 2).

poredbenu povijest književnosti čime stječe nastavno zvanje profesora filologije.[10] Spomenimo i to kako je u određenom razdoblju polagao ispite u okviru dvaju Fakulteta. O tome će njegov sumještanin, ranije citirani, akademik Josip Bratulić posvjedočiti: „S Josipom sam kao student bio u seminaru profesora Josipa Hamma. Bilo nas je malo; možda i zato što je termin bio u ponedjeljak, u 8 sati. Josip me upozorio da je bolje i korisnije biti u skupini profesora koji drži predavanja, a ne kod asistenta. Na seminaru smo čitali i analizirali staroslavenske, pretežno glagoljične tekstove. Na ispitima je uvijek odgovarao odlično, iznad prosjeka odličnih studenata, što su profesori također cijenili. Kod profesora Hergešića uzeo je radnju o Križaniću. Radnja je čitana u seminaru (tada još na starom fakultetu). Nakon ispita je profesor Hergešić često zvao Josipa kući, na razgovor; ponudio mu je mjesto asistenta, ali Josip je 'otkrio' da je svećenik, i da ga čekaju drugi poslovi. K profesoru Hergešiću je nakon toga – na profesorov poziv – češće odlazio. Kod profesora Petreta odličan referat o slovenskom književniku, pjesniku Edvardu Kocbeku, također odlično prihvaćen.“[11]

Od 1962.-1964. godine Turčinović predaje nekoliko teoloških disciplina na Visokoj bogoslovnoj školi u Pazinu. O Turčinovićevu boravku u Pazinu, već citirani, akademik Bratulić svjedoči: „Priključio sam se generaciji rođenih 1939. godine u kojoj su bili Mile Bogović, biskup gospićko-senjski, Ivan Milovan, biskup porečko-pulski u miru itd. Bili smo vrstan razred, ali ne naročito discipliniran. Stoga su nam bogoslova Josipa Turčinovića, odredili za prefekta, 'nadziratelja', za cijelu školsku godinu. Znao bi nam za vrijeme šetnje davati upute kako lakše i bolje učiti. Kako polagati ispite, ali je, posebice meni, znao ispričati gradivo koje je trebao u Zagrebu, na Bogoslovnom fakultetu, polagati. Znao sam po imenu i prezimenu njegove profesore koje je on poštivao i veoma cijenio. Pažljivo sam ga slušao jer me sve što je govorio zanimalo.“[12]

Spomenimo ovdje da se o materijalnom uzdržavanju za vrijeme studija akademik Bratulić ovako izrazio: „Josip Turčinović i ja, kao studenti, honorarno smo radili u

[10] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.
[11] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio akademik Josip Bratulić, 3. listopada 2017. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[12] *Isto*.

Staroslavenskom institutu, a od primljenog smo se honorara uzdržavali za vrijeme našeg studija.“[13]

1.1.2. Svećenička formacija

Već smo spomenuli da je Josip Turčinović zaređen za svećenika 1958. godine o čemu govori i sljedeći tekst: „Josip je Turčinović zaređen za svećenika 1958., one godine kad je na stolicu Petrovu uzašao jedincati Ivan XXIII., koji će, za koji mjesec, najaviti ekumenski koncil, ekumenski ne samo imenom nego i otvorenošću, širinom i razgovornošću.“[14] Iščitavajući objavljene govore koji su izrečeni prigodom smrti Josipa Turčinovića, s pravom možemo opetovati poslovicu *'Nomen est omen'*. U toj povezanosti Mirko Ivanjek piše: „Ne reče li jednom Isus apostolu: *'Duc in altum*!' *'Povezi na pučinu*!', *'Povezi na duboko*!'? I on nas je vodio nad Božje dubine. Bio je kapetan prekrcane jahte s imenom koje je označilo njegov život: *Ranjeni Isus*. Jesu li i njegove riječi bile krik s križa?! U svakom slučaju bile su nezaboravne.“[15]

Mišljenja smo da ovdje također svoje mjesto imaju i riječi već citiranoga Antona Benvina: „I, eto, […] svjedoci smo do kojih se visina – kao rijetko darovit i moguć i smion muž Josip poput orla propinjao, otkrivajući sa svojih nebotičnih vrhova daljine o kojima mnogi – dolje – nisu slutili, a o kojima je on govorio proročki i prema kojima je među prvima stao probijati stazu.“[16] Doista, Josip Turčinović bio je znak. I njegov je svećenički hod bio u znaku, znaku Drugoga vatikanskog koncila, i završio je upravo četvrt stoljeća nakon završetka Koncila.[17] O tome će posvjedočiti i prof. dr. Tomislav Šagi Bunić: „Ako itko ikada bude htio proučiti i shvatiti taj svjesno žrtvovani život Josipa Turčinovića, morat će poći od Drugog vatikanskog koncila.“[18] Dodajmo ovome i bilješku da povezanost Josipa Turčinovića s kolegama, profesorima Katoličkoga bogoslovnog

[13] *Isto*.
[14] Ivan GOLUB, Svećenik, koncilski svećenik, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 11.; također vidi prilog na 191. str. ovoga rada (Slika 3).
[15] Mirko IVANJEK-VANJA, Riječ slušatelja: Čujem ga još i sada, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog*, III. *U Očevoj kući,* Bonaventura DUDA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 13-17.
[16] Anton BENVIN, Muž koji nas je okupljao, 10-11.
[17] Usp. Ivan GOLUB, Svećenik, komcilski svećenik, 11.
[18] Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 5-6.

fakulteta u Zagrebu, Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem i Ivanom Golubom, također spada u razdoblje njegove formacije. Naime, Ivan Golub i Josip Turčinović su u profesoru Šagi-Buniću prepoznali posebnog čovjeka i teologa o čemu će profesor Golub zapisati: „Jednom smo se Josip Turčinović, godinu dana mlađi od mene, i ja uputili u kapucinski samostan u Dubravu k prof. Šagiju. […] Kad smo se pješke iz Dubrave vraćali na Kaptol, razgovarajući o razgovoru sa patrom Šagijem, reče Josip Turčinović: 'Da mi je vidjeti svijet Šagijevim očima'!“[19]

U povezanosti toga govora navodimo i ovaj Golubov zapis: „Kad sam idući na sprovod Josipa Turčinovića u rodni mu Sveti Petar u Šumi u Istru naveo Šagiju tu rečenicu odvratio je: 'Da mi je vidjeti svijet Turčinovićevim očima'.“[20] I na drugome mjestu o Turčinovićevoj povezanosti s kolegama profesorima i njegovoj svećeničkoj formaciji Ivan Golub će posvjedočiti: „Došavši na Župu, zapravo Župe Posavski Bregi i Dubrovčak Lijevi, javih se pismom drugu i prijatelju Josipu Turčinoviću na Bogosloviju u Zagreb. On me poticao, neka mu pišem o svojoj prvoj brazdi. […] '… u Josipu Turčinoviću nadasve vidim čovjeka orača i svećenika sijača. On nije ličio rataru koji baci sjeme u brazdu i čeka žetvu. On je, zasijavši jednu njivu, zaorao brazdu odmah na drugoj. A orao je najvećma ledinu i krčevinu, gdje se lome lemeši i tresu ruke na plužilu'.“[21]

Josip Turčinović je potekao iz Istre koja je bila središte popova glagoljaša čiji je cilj bio jasno određen služenjem Bogu i hrvatskom narodu. S pravom se može zaključiti da će se ta činjenica pokazati značajnom za njegovo osobno a potom i svećeničko oblikovanje. Već smo ranije istaknuli da su Turčinoviću bili bliski postojani ljudi iz naše povijesti i kulture poput: sv. Ćirila i Metoda, Jurja Križanića, Antuna Vramca, Krste Pejkića, Jurja Dobrile te Josipa Jurja Strossmayera. Svi su se oni, kao i Josip Turčinović, brinuli za očuvanje vjere, dostojanstva i narodnosti cijeloga hrvatskog naroda. Početak njegova, da tako kažemo, javnog djelovanja obilježila je zbirka poezije hrvatskih svećenika-pjesnika pod naslovom *Žrtve Božje ljubavi* iz koje je razvidno njegovo poimanje svećeništva. O tome prof. dr. Tomislav Šagi-Bunić kaže: „Josip Turčinović živio je za Riječ. I njegov prvi javni rad bio je tome posvećen. Davne 1957., prije nego je

[19] Ivan GOLUB, *Običan čovjek*. *Drugo dopunjeno izdanje*, Ljevak, Zagreb, 2014., 117-118.
[20] *Isto,* 535.
[21] *Isto*, 136.; također objavljeno u: Ivan GOLUB, *Pisma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 12.

postao svećenik, uredio je zbirku pjesma hrvatskih svećenika-pjesnika, pod naslovom 'Žrtve Božje ljubavi', 'tiskanu' tada jedino mogućom tehnikom – ciklostilom. Iz predgovora toj zbirci […] se nazire njegovo tadašnje poimanje svećeništva.“[22]

1.1.3. Odgojno i obrazovno okružje u kojem se kao teolog oblikovao

Kao što je već rečeno, ono što smatramo značajnim za smještaj Turčinovića u splet vremena sasvim sigurno je i pitanje njegove formacije tj. školovanje i obrazovanje: njegovi profesori i njegovi odgojitelji. To su važni krugovi koji su imali određeni utjecaj, potom krugovi kada je i sam postao profesor, ali treba prije toga staviti ove, kako bi bilo uočljivo što je u sustavu obrazovanja slijedio a što mijenjao. Ovdje su nam važna dva razdoblja: prvo razdoblje pripada školovanju, obrazovanju – to je Fakultet, dok drugo razdoblje pripada odgoju – to je Sjemenište. Druga vrsta krugova su njegovi kolege profesori iz toga razdoblja. To smatramo silno važnim. Tu se onda vidi kakav je odgojni sustav prošao, kakvo je bilo ozračje u kojem je rastao, tu će se, kako je već rečeno, pokazati korijenje – njegovo obrazovanje i njegov odgoj.

„Josip Turčinović je studirao klasičnu, neoskolastičku teologiju čija su glavna obilježja bila: 1) Uočavanje i postavljanje pitanja; 2) Bistrina pojmova; 3) Dosljednost logičkog postupka; 4) Jasnoća sadržaja; 5) Udomljenost u latinskom jeziku. Iz okvira ovakve formacije sustava u teologiji i ovakve strukture predmeta proizlazi i glavna postavka: 1) Što se pod pojedinom riječju točno podrazumijeva; 2) Mišljenja za, i mišljenja protiv; 3) Što o tome kaže Sveto pismo; 4) Što kaže povijest teologije; 5) Što o tome misli crkveno Učiteljstvo; 6) Kakvo je filozofsko promišljanje; 7) Zaključivanja. Ovakva procedura je bila stroga, imala je svoje prednosti a i manjkavosti. Velika je prednost bila ovo: znati o čemu se točno radi – kako ne bi pripovijedao svatko svoje, te što se točno pod pojedinim pojmom podrazumijeva. Taj je i takav odgojni sustav prošao Turčinović i u takvom se sustavu teologije oblikovao. To je dokument i svjedočanstvo

[22] Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.

vremena."[23] Iz takvoga unutarnjeg stava i takvoga okružja, ulazeći u sve prostore koji su mu se tada otvarali, Turčinović je mogao posvjedočiti svoju zauzetost kako u crkvenom jednako tako i u društvenom okružju posve u povezanosti s onim što će i osobno napisati u pogovoru enciklike *Pacem in terris,* pape Ivana XXIII., te u predgovoru hrvatskom prijevodu enciklike *Mater et magistra,* također pape Ivana XXIII.[24]

Ovo poglavlje doktorskog rada na određeni način zaokružuje jednu cjelinu koja u sebi povezuje dvoje: vjeru i kulturu u okviru kojih se ogledava čitavo područje života i rada Josipa Turčinovića, napose u njegovim tekstovima koji govore o ekumenizmu,[25] sasvim sigurno u krilu Crkve i sasvim sigurno u povijesnim odrednicama onoga vremena koje je – nedvojbeno – kako u ideološkim jednako tako i društvenim okolnostima bilo nesklono. Sve to na određeni način vrednuje značaj Turčinovićeva djelovanja kao i njegovu, rekli bismo, pronicljivost i svojevrsnu hrabrost u određenim koncilskim i poslijekoncilskim inicijativama o kojima će biti više riječi u ostalim poglavljima doktorskog rada.

1.2. Životni hod Josipa Turčinovića u bitnim crtama – zaključna misao

Čim se počne upoznavati lik i djelo prof. dr. Josipa Turčinovića postaje razvidno da je riječ o osobi koja posjeduje snažan karakter, jaku osobnost, veliku hrabrost i nadasve osjetljivost za drugoga i drukčijega što se – nema dvojbe – očitovalo i u njegovu odnosu spram drugih kršćana. Izreći životni hod Josipa Turčinovića, u zaključnu misao, nije ni jednostavno ni lako ponajprije stoga jer je Turčinović čovjek mnogostrukih interesa i mnogostrukih djelatnosti[26] u okviru specifičnih društvenih i crkvenih okolnosti. Već kod prvog susreta s Turčinovićevim djelom postaje razvidno da u sebi krije nešto novo, drukčije, nešto što pokreće i ljudsku i vjerničku a samim time i znanstvenu uključenost.

[23] Ovo mi je, u osobnom usmenom intervjuu, rekao prof. dr. Ivan Golub, u Zagrebu 1. ožujka 2017. godine. Zvučni zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[24] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 7.
[25] Usp. *Isto,* 8.
[26] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.

Mišljenja smo da nam u tome ponajbolje može pomoći on sam kada kaže: „Istarski Hrvat nije imao ni svog plemića ni svog građanina. Jedini skupni životni okvir bila mu je Crkva. Ona je njegovo doma, njegovo svuda i njegovo uvijek. Učitelj mu je vjekovima bio pop glagoljaš. Taj mali narod i njegov pop nikada nisu imali velikih mogućnosti, ali kako su zajedno znali pravo misliti i daleko vidjeti! Naučili su izdržati neravnopravan, tegoban život, htjeti više od danoga, ali istodobno poštivati druge.“[27]

Promotri li se načas navedeni tekst držimo da nećemo pogriješiti u nastojanju da ga obogatimo i promišljanjem mons. Ivana Šaška, pomoćnoga zagrebačkog biskupa, koji u povezanosti toga govora kaže: „U snazi ljepote tih riječi ima mjesta za poniznost pred Bogom i ljudima, za susrete u umjetnostima svih vrsta, za istinu u povijesnim događanjima; za brižnost i nastojanje oko jedinstva Crkve; za ustanove i pojedince; za akademske rasprave i za ulične razgovore; za kritiku totalitarizma i propitivanje kršćanske uloge u politici; za slučajne poglede i duboka razmatranja neizrecivosti otajstva.“[28]

Prethodni nas tekstovi upućuju na promišljanje o Turčinoviću kao čovjeku koji je ostavio neporeciv trag kako u hrvatskoj teologiji tako i u kulturi, ponajprije kulturi dijaloga, suradnje i pomirljivosti, pripravljajući na taj način put budućim naraštajima. Iz gore navedenih tekstova moglo bi se puno toga iščitati međutim sukladno našoj temi ponajprije nam je zapaziti Turčinovićevu neprekinutu zauzetost – isticao on to ili ne isticao – za sveukupnu stvarnost u njezinom stalnom rastu i razvoju kako sveukupnoga društva kroz njegovu povijest jednako tako i čovjeka pojedinca. Vrijedno je na ovome mjestu spomenuti da je Turčinović od svoje najranije mladosti – već kao student – pristao uz studij staroslavenskog jezika. Naime, kada je u Staroslavenskom institutu bio organiziran rad na ekscerptiranju riječi za *Rječnik hrvatske redakcije staroslavenskog jezika*, među prvim ekscerptorima bio je upravo Josip Turčinović.[29] Nadalje, spominjemo

[27] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* 364.
[28] IKA, 25. obljetnica smrti Josipa Turčinovića. Kolokvij o 50. obljetnici završetka Drugoga vatikanskog koncila i 25. obljetnici smrti Josipa Turčinovića, Zagreb, 4. i 5. prosinca 2015. (5. XII. 2015.), u: http://www.biskupija-porecko-pulska.hr/novosti/1396-25-obljetnica-smrti-josipa-turcinovica.html (5. III. 2016.)
[29] „Među prvim suradnicima na *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* bio je Josip Turčinović. […] Josip Turčinović radio je na *Rječniku* u ranom, prvom razdoblju: u razdoblju ekscerptiranja izvora. Tom je poslu bio privržen i znalački ga obavljao. Prvi sveščić *Rječnika* objavljen je 2000. godine,

ovdje kako je i njegova doktorska teza o Krsti Pejkiću, Bugarinu katoliku, misionaru Podunavlja[30] kao i njegova habilitacijska radnja o teološkim pogledima Antuna Vramca pod naslovom „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“[31] koja je proizišla upravo iz toga slavističkoga interesa i koja je bila u nakani i želji da se održi hrvatska teološka misao prošlih stoljeća. Možemo pouzdano reći da je Turčinović za svoj studij izabrao proučavanje ovih naših teologa jer su u značajnom razdoblju naše povijesti promišljali narav Crkve i načine prevladavanja postojećih razlika.

Uzimajući u obzir da su Turčinovićeva promišljanja bila usmjerena međuvjerskoj zauzetosti spram drugih kršćanskih Crkava naša tema na određeni način zahtijeva i povijesni hod kroz njegov rad, ili možda još bolje rečeno, povijesni pristup njegovu radu, čime se nastoji postići što bolje, pa usuđujemo se reći, i što pravednije razumijevanje njegova djelovanja u nadasve izrazito vrijeme. Iz svega do sada rečenoga pouzdano možemo zaključiti da je Josip Turčinović čovjek širokih obzora koji posjeduje osjetljivost za drugoga i drukčijega što nije bio slučaj u međuvjerskim odnosima njegova vremena.

Oslikavajući povijesni pregled lika i djela jednoga od istaknutih teologa u Katoličkoj Crkvi, kroz njegov znanstveni rad na približavanju i jedinstvu svih kršćanskih Crkava, nastojimo osvijetliti i doprinos Katoličke Crkve ekumenskim nastojanjima na našim prostorima. Svjesni spoznaje da su nam i danas prijeko potrebni putokazi u zauzimanju oko dijaloga i jedinstva, snažno ističemo Turčinovićevu oštroumnost i pronicljivost; hrvatskoga teologa duboke misli koji se u svemu dao voditi načelom dijaloga kako u ondašnjim okolnostima unutar same Crkve, i u odnosu spram drugih kršćanskih Crkava, jednako tako i u odnosu spram društvenih subjekata i autoriteta.

---

koji Josip Turčinović nije doživio, ali je njegov trag u *Rječniku* zabilježen.“ (Anica NAZOR, *Crkvenoslavenski – kulturni jezik Slavena.* Razgovor s akademkinjom Anicom Nazor o Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije (i doprinosu Josipa Turčinovića u njegovu stvaranju), u: *Kana,* 47 (2016.) 3, 14-15.)

[30]„ […] Kasnije je kod mene doktorirao radnjom o apostolu Podunavlja Krsti Pejkiću. Na moju je ponuku velikim dijelom izradio prikaz sveukupne kontroverzistike između katolika i pravoslavnih na našim prostorima.“ (Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.)

[31] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o habilitacionoj studiji predavača dra Josipa Turčinovića, koja nosi naslov „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“ (Br. 189/1970), u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 211/1970 od 6. svibnja 1970.

2. EKUMENSKO DJELOVANJE JOSIPA TURČINOVIĆA NA KATOLIČKOM BOGOSLOVNOM FAKULTETU U ZAGREBU

Prema riječima prof. dr. Tomislava Šagi-Bunića glavne su odrednice Drugoga vatikanskog koncila bile ove: 1) Prihvatiti svijet i donijeti mu spasenjsku nadu, posve svojstveno kršćaninu; 2) Vratiti se kršćanskim izvorima kako bismo iz njih dobivali snagu za kršćansko djelovanje u tom svijetu.[32] Ove su dvije odrednice ujedno bile i granični stupovi u okviru kojih se odvijao život i rad Josipa Turčinovića. O tome Šagi-Bunić nastavlja: „To je bio život Josipa Turčinovića! On je potrošio svoje snage živeći te dvije odrednice i neumorno radeći na tome kako bi pripomogao da ih i drugi žive na ovim prostorima, ali i šire, posebno na duhovno poharanom europskom Istoku. U tim je odrednicama on djelovao kao profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, kao propovjednik u kapeli Ranjenog Isusa, a posebno kao organizator i voditelj izdavačke kuće 'Kršćanska sadašnjost' za koju netko reče da je bila najveća izdavačka kuća do Vladivostoka. Bilo je to rečeno u šali, ali ne bijaše to samo šala, već pravo čudo koje je proizveo Josip Turčinović u nemilim godinama sušnim.“[33]

2.1. Razdoblje Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.)

Prekretnicu novoga razdoblja u pogledu ekumenizma, za sav kršćanski svijet pa tako i za Crkvu u Hrvata, donosi Drugi vatikanski koncil. O tome Turčinović izriče silnu misao: „Danas u Crkvi postoji živa svijest da je Drugi vatikanski koncil otvorio nove perspektive i da se više ne može natrag na ono pretkoncilsko.“[34] Dodajmo ovome da je s obzirom na službeni stav Katoličke Crkve spram suvremenog ekumenskog pokreta, čiji

[32] Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.; također objavljeno: Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator. Pred mrtvim tijelom Josipa Turčinovića. Zagreb-Mirogoj, 5. listopada 1990., u: Bono Zvonimir ŠAGI (uredio), *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja tijekom razvitka i djelovanja u vremenu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 187-192.
[33] Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.
[34] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*. *Izabrani spisi I*, Stjepan KUŠAR (priredio), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 177.

se početak vezuje uz godinu 1910. o neprihvaćanju ekumenskog pokreta osim ako se ne radi o povratku odijeljenih kršćana u krilo jedne i jedine Kristove Crkve a to je Katolička Crkva, Drugi vatikanski koncil uistinu označio prekretnicu u Katoličkoj Crkvi spram ekumenskog puta.[35] Dakle, za razumijevanje Turčinovićeve ekumensko-teološke i znanstveno-teorijske misli kao i za njegovo praktično ekumensko djelovanje, nema dvojbe, uzima se događaj Drugoga vatikanskog koncila koji predstavlja Turčinovićevo svesrdno zauzimanje da u duhu koncilske obnove – uz sve teškoće – Crkva u Hrvata ostvari dijalošku prisutnost u svakom dijelu društvenog života, kao i to, da koncilska misao snažno zahvati kako teološku tako i širu vjerničku razinu.

Upravo je događaj Koncila na našem, hrvatskom prostoru za posljedicu imao određene prve poticaje u kojima je Turčinović u potpunosti angažiran. Na tom tragu, a i prema mišljenju prof. dr. Stjepana Kušara upravo je to koncilsko razdoblje označilo i Turčinovićevo bavljenje teologijom.[36] Spomenimo ovdje i podatak kako je u godini sazivanja Drugoga vatikanskog koncila (1962.) Josip Turčinović imao 29 godina a već je bio predavač na Visokoj bogoslovnoj školi u Pazinu (1962.-1964.) dok u siječnju 1964. godine postaje asistentom na Katedri istočnog bogoslovlja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

2.1.1. Društvene i crkvene okolnosti u Hrvatskoj

Mišljenja smo da je za potrebe ovoga poglavlja uputno ukratko prikazati povijesne osobitosti u ovom razdoblju ponajprije stoga što je vrijeme kada Turčinović predaje na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu obilježeno i politički totalitarnim sustavom ondašnje države Jugoslavije spram javnog djelovanja Katoličke Crkve, u Hrvatskoj više nego drugdje. U povezanosti toga govora o. Bono Zvonimir Šagi kaže: „Crkva, i ne samo Katolička, nego sve kršćanske Crkve, kao i sve vjerske zajednice našle su se u okruženju ideološki zatvorenog društva, u radikalno antireligioznom društvenom

[35] Usp. Ivan MACUT, *Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret,* Dinko Aračić (ur.), Glas Koncila, Zagreb, 2019., 7.
[36] Usp. Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, u: *Bogoslovska smotra*, 86 (2016.) 1, 143-179.

sustavu, u totalitarnom režimu vlasti jedne partije koja je i javno isticala kao svoj program preodgoj ljudi, 'oslobođenje' od, kako se govorilo, 'religiozne zaostalosti'. Crkve, vjerske zajednice, strogo su ograničene u javnom prostoru, stjerane u sakralne prostore.“[37] Već spomenuti događaj Drugoga vatikanskog koncila (11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965.) imao je neprekinute posljedice, također i za Crkvu u Hrvata. Vrijedno je ovdje naglasiti da su dvojica hrvatskih nadbiskupa: Franjo Šeper i Frane Franić bili članovi pripravnih komisija a tijekom rasprava o uvođenju narodnog jezika u liturgiju od osobitog je značaja bilo i posredovanje nadbiskupa Frane Franića te je 17. studenoga 1962. godine u koncilskoj dvorani svetu misu, na staroslavenskom jeziku, predvodio tadašnji šibenski biskup Josip Arnerić.[38]

O osobitostima provođenja Koncila, kod nas, o. Bono Zvonimir Šagi ističe: „Uz Koncil i njegovo provođenje u našim prilikama u Jugoslaviji dolazi i do sve veće potrebe knjige. Izdavaštvo je u tadašnjem okružju, za Crkvu i za kršćanstvo u hrvatskom narodu, bilo bitno da bi se moglo imati potrebnu literaturu i da bi se uopće mogli uključiti u dijalog. No, jednako je tako bilo važno, a još i važnije, da se stvori klima opticaja teoloških informacija i promišljanja, te da se teologija probije i u društveno-kulturnu sferu. Na tom tragu okuplja se i prva skupina teologa, profesora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu: 1) Josip Turčinović; 2) Tomislav Janko Šagi-Bunić; 3) Vjekoslav Bajsić; 4) Bonaventura Duda; 5) Jerko Fućak koji su, u tom presudnom razdoblju povijesti, promišljali načine nadilaženja postojeće situacije. Nije nevažan podatak da su ovi teolozi u svom okružju imali i intelektualce, vjernike-laike. Naime, uz sam početak Koncila (11. listopada 1962.) osjećala se nasušna potreba da se narod izvješćuje o tom, za katolike i kršćane općenito, jedinstvenome skupu.“[39]

[37] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev; također objavljeno: Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja*,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 31-41.

[38] Usp. Frane FRANIĆ, Govor „O liturgijskom jeziku“ održan na II. vatikanskom saboru, u: *Crkva u svijetu*, 28 (1993.) 3, 212-220.

[39] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev; također objavljeno: Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, 31-41.

Dodajmo ovome kako je Turčinović, slijedeći upravo poticaje Drugoga vatikanskog koncila, pravovremeno uočio i prepoznao također i značaj laičkoga apostolata[40] u smislu djelovanja, pa i odgovornosti, vjernika laika u Crkvi kako na društvenoj tako i na kulturnoj razini imajući uvijek u vidu otvorenost spram drugih i drukčijih. Ipak, prema njegovu mišljenju, ova zamisao Koncila slabo je dopirala do svijesti vjernika-laika.[41] Pozivajući se na Sinodu o laicima koja je održana u Rimu 1986. godine, Turčinović će reći: „Slažem se da živimo trenutak neke vrsti devalvacije koncilske eklezijalne misli i eklezijalne svijesti. […] Riječ je o fundamentalnom određenju Crkve, snagom toga što si kršćanin, dakle prije svake podjele na kler i laike. Tako Sinoda biskupa. […] I mi smo ovdje govorili samo o početnim elementima zajedništva, a nismo još rekli ni riječi o poslanju. A na tom području nisu još kod nas prevladane one opasne pretkoncilske povijesne dihotomije. U glavama ljudi vlada svijest o oštroj podjeli Crkva-svijet. Kao da Crkva nije u svijetu. […] Tu temeljnu podjelu, dihotomiju između Crkve i svijeta slijedi druga dihotomija: kler – laici. Crkveno pokriva kler, a laici bi bili nekako njezin svijet. To je stara klerikalna ideja koja je prevladana na Koncilu upravo naukom o Crkvi kao narodu Božjem i zajedništvu.“[42]

2.1.2. Josip Turčinović – predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu

Da je Turčinović, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, kao inicijator i nositelj mnogih ekumenskih djelatnosti bio uvažavan i uziman u obzir o tome nam bjelodano svjedoče dokumenti pohranjeni u arhivu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iz kojih je razvidno da su njemu povjeravane ponajprije one dužnosti koje su imale određenu dijalošku dimenziju.[43] Pa, krenimo redom. Dana, 14. siječnja 1964. godine Fakultetsko vijeće Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu

[40] Na četvrtom, ujedno i posljednjem, zasjedanju Drugoga vatikanskog koncila usvojen je Dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* (18. studenoga 1965.)
[41] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 93.
[42] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 457-458.
[43] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović - promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, u: Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti,* Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 293-322.

jednoglasno je izabralo Josipa Turčinovića za asistenta pri Katedri istočnog bogoslovlja.[44] U povezanosti govora o spomenutoj Katedri, prof. dr. Ivan Golub se ovako očitovao: „Bila je Katedra istočno bogoslovlje. Predavao je profesor Juraj Pavić. Ključno je bilo preimenovanje, ne da se dokine Istočno bogoslovlje već da se proširi, tj. da ne bude samo Istok nego i Zapad, a to su protestanti. Ali, da se očuva Istok. Da se proširi do imena ekumensko. Prema tradiciji profesori Istočnog bogoslovlja, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, bili su grkokatolici i profesor Juraj Pavić bio je grkokatolički svećenik i mogu spomenuti ne samo njegovu zahtjevnost nego i širinu i dubinu. Dakle, išlo se za koncilskim sustavom a Turčinovićevo razumijevanje koncilskog sustava bilo je dragocjeno.“[45]

Nadalje, Turčinović uz Istočno bogoslovlje predaje i Staroslavenski[46], odnosno Starohrvatski jezik, a od 1967. godine i dogmatski traktat o Trojedinom Bogu.[47] Predstojnik Katedre za dogmatsku teologiju prof. dr. Ivan Golub na jednome mjestu piše: „Predmet o Bogu je preuzeo dr. Josip Turčinović.“[48] I dodaje: „U šali bih rekao, da sam kao pročelnik Dogmatske katedre 'podijelio' predmete/kolegije: Boga dao dr. J. Turčinoviću, Krista dr. T. Šagiju Buniću, Crkvu ekleziologiju dr. T. Ivančiću, sakramente dr. A. Stariću, a sebi zadržao čovjeka (teološku antropologiju) i Duha Svetoga (pneumatologiju).“[49]

Dodajmo ovome i obrazloženje prof. dr. Goluba glede dogmatske teologije: „Što se kadrova tiče nije bilo lako jer ih nije bilo. […] No vrsni kasniji djelatnici Tomislav Šagi-Bunić i Josip Turčinović doktorirali su kod vrsnih profesora u Zagrebu, Šagi kod Josipa Marića, Turčinović kod Šagi-Bunića. Dogmatskoj su Katedri pomagali profesori s drugih katedri, Šagi, Turčinović.“[50] Godine 1970. Turčinović se habilitirao studijom *Teologija*

[44] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.
[45] Ovo mi je, u osobnom usmenom intervjuu, rekao prof. dr. Ivan Golub, u Zagrebu 1. ožujka 2017. godine. Zvučni zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[46] Nakon Turčinovićeve smrti taj predmet na Katoličkom bogoslovnom fakultetu predaje prof. dr. sc. Petar Bašić, a sadašnji mu je naziv „Hrvatski crkvenoslavenski jezik i književnost“.
[47] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 123.
[48] Ivan GOLUB, *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje,* 375.
[49] *Isto*, 523.
[50] *Isto,* 540.

Antuna Vramca te je odlukom već spomenutoga Fakultetskog vijeća Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu izabran za sveučilišnog docenta i pročelnika na Katedri ekumenske teologije koju je vodio do svršetka svoga zemaljskog života.[51] Kako bismo uzmogli predočiti što obuhvatniji prikaz Turčinovićeva znanstveno-nastavnog i stručnog djelovanja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu izabiremo jedan od njegovih *Izvještaja o radu,* vlastoručno potpisan, Dekanatu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu akademske godine 1966/67.[52]

U izabranom *Izvještaju o radu* Turčinović izvješćuje da je u zimskom i ljetnom semestru predavao kolegij Istočno bogoslovlje tri sata tjedno i jedan sat seminara a kolegij je nosio naslov *Doktrinalne razlike između istočnih pravoslavnih Crkvi i Katoličke Crkve.* U nastavku, on detaljno iznosi sve ono što je u okviru kolegija obradio: 1) Komparativni nacrt povijesti istočnoga i zapadnoga bogoslovlja s osobitim naglaskom na historijat doktrinalnih razlika, glavne smjerove i osobe značajne za razvoj istočnog bogoslovlja kao i metode obrađivanja doktrinalnih razlika; 2) Pravoslavna i katolička ekleziologija i njihov razvojni put, primat u Rimskoga biskupa i njegovih nasljednika tadašnje stanje ove kontroverzije, nepogrešivost pape i Crkve, pentarhiju, tetrarhiju, autokefalizam te opće sabore u istočnom bogoslovlju; 3) Filioque kao umetak i kao znanost i tadašnje stanje pitanja; 4) Razlike u pristupu objavi i njezinim izvorima i soteriologiji; 5) Bezgrešno začeće Blažene Djevice Marije te uznesenje kao razlika; 6) Sakramente in genere et in specie u istočnom bogoslovlju, napose Euharistiju i ženidbu i naposljetku De novissimis hominis u istočnih bogoslova.[53]

Iz *Izvještaja* saznajemo i ovo: „Kao priručnik su služile skripta prof. Jurja Pavića: Istočno bogoslovlje, I-II, Đakovo 1962. ali su na predavanjima upotpunjena novijim teološkim istraživanjima a osobito naukom II. vatikanskoga koncila.“[54] Turčinović potom donosi i svoj osvrt na seminare: „Na seminarima su studenti čitali svoje radove, o kojima

[51] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.
[52] Usp. Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvještaj o radu na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu u školskoj godini 1966/67., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 213/1967 od 18. srpnja 1967.; također vidi prilog na 192-193. str. ovoga rada (Slika 4).
[53] Usp. *Isto.*
[54] *Isto.*

se onda diskutiralo. Posebno obrađivane teme bile su: povijest metoda u obrađivanju doktrinalnih razlika i povijesno-ekleziološko značenje odnosa Rimske Stolice – istočni patrijarhati.“[55] I dodaje: „Predmet se predaje u VI. tečaju. Održani su svi satovi osim onih kad nije bilo slušača pred velike blagdane i neke nedjelje (odlazili su na župe u ispomoć).“[56]

Nadalje, opisuje kolegij Staroslavenskog jezika: „Predmet se pod ovim nazivom predaje po dva sata tjedno u I tečaju. Spada u sporedne predmete. Na predavanjima i vježbama obradio sam sa slušačima: 1) Osnove staroslavenske gramatike; 2) Slavenska pisma, problem njihove geneze i prioritete, povijest njihovih oblika; 3) Analiza probranih tekstova iz starocrkvenoslavenskoga 'kanona' i vježbanje u slavenskoj paleografiji, osobito glagoljskoj; 4) Izvori za život i rad sv. braće, njihova misija i njezino značenje; starocrkvenoslavenska književna baština, posebno glagolska – učenici sv. Braće; 5) Pregled povijesti slavenskog bogoslužja, posebno hrvatski glagolizam, etape njegove povijesti; glagoljski tisak.“[57]

Od literature spominje da su se slušači služili Hammovom Staroslavenskom gramatikom i Čitankom kao i osobnim bilješkama s predavanja.[58] Mišljenja smo da nećemo pogriješiti ako na ovome mjestu, koristeći se sadržajem Turčinovićeva, vlastoručno potpisanog, *Izvještaja o radu* u akademskoj godini 1975./1976., prikažemo popis i ostalih predmeta koje je na istom Fakultetu predavao: „Potpisani je u školskoj godini 1975/1976. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu predavao ove kolegije: 1/ Misterij trojedinog Boga na katedri dogmatskog bogoslovlja; 2/ Ekumensku teologiju i Istočno bogoslovlje na istoimenoj katedri koju ujedno vodi; 3/ Staroslavenski jezik i književnost; 4/ Vodio je seminar i ekumensku specijalizaciju na temu: 'Međukonfesionalni odnosi u našim krajevima od 16. do 18. stoljeća'.“[59] U povezanosti teme, kronološkim redom, donosimo prikaz Turčinovićevih aktivnosti u različitim

[55] *Isto.*
[56] *Isto.*
[57] *Isto.*
[58] Usp. *Isto.*
[59] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvještaj o radu Dekanatu katoličkog bogoslovnog fakulteta u školskoj godini 1975/1976., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 274/1976 od 2. srpnja 1976.; također vidi prilog na 194-197. str. ovoga rada (Slika 5).

djelatnostima Fakulteta: od 1965. do 1969. godine tehnički je urednik časopisa *Bogoslovska smotra*[60], od 1966. do 1969. godine tajnik je Teološko-pastoralnog tjedna[61], od 1968. do 1979. godine prvi je predstojnik Instituta za teološku kulturu laika pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, godine 1968., Turčinović sudjeluje u osnivanju Instituta za ekumensku teologiju i dijalog, od 1970. do 1979. godine glavni je urednik časopisa *Kana* koju izdaje *Kršćanska sadašnjost* u Zagrebu od 1970. godine u 53000 primjeraka u kojoj Turčinović prvi ima i svoju stalnu rubriku.[62]

Nadalje, 1974. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu osnovana je Katedra ekumenske teologije[63] a upravo Turčinović postaje njezinim pročelnikom i predstojnikom ekumenske specijalizacije pri istoj Katedri; godine 1975. sudjeluje u osnivanju Instituta za crkvenu povijest pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu; godine 1977. sudjeluje u osnivanju časopisa *Croatica Christiana Periodica* kao član uredničkog vijeća[64] a Turčinovićevim zalaganjem ovaj časopis izlazi u nakladi *Kršćanske sadašnjosti.*

Naposljetku, kao predstavnik Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Turčinović sudjeluje u ekumenskim susretima teoloških fakulteta u Ljubljani i Beogradu, te na međunarodnim kongresima kod nas i u inozemstvu (Chevetogne, Niederalteich, Luzern, Rim, München, Metz, Beč, Bruxelles, Milano, Graz), a 1971. godine u Opatiji organizira međunarodni kongres za sociologiju religije (CISR).[65] O ovome će i sam Turčinović (16. veljače 1971.) u svojoj molbi, Fakultetskom vijeću Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, za imenovanje za prefekta Katedre ekumenskog bogoslovlja, uputiti ove riječi: „Ovime molim Naslov da me izabere na upražnjeno mjesto

[60] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Dr. Josip Turčinović – promaknuće za docenta. Curriculum vitae, radovi, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 281/1970 od 11. lipnja 1970.
[61] Vidi: *Isto.*
[62] Usp. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974,* Zagreb, 1975., 1046.; također vidi prilog na 198. str. ovoga rada (Slika 6).
[63] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[64] Usp. Gabrijel ŠTOKALO (ur.), *Adresar Katoličke Crkve u SFRJ*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., 34.
[65] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u: *Bogoslovska smotra*, 60 (1991.) 3-4, 136-144.; također objavljeno: Franjo ŠANJEK, Prof. dr. Josip Turčinović. Život i djelatnost. Popis radova, u: *Croatica Christiana Periodica,* 14 (1990.) 25, 203-211.

prefekta katedre ekumenskog bogoslovlja na katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Za to me mjesto, držim, naročito preporučuje ovo: Što sam pored redovitih teoloških studija završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu slavensku filologiju i komparativnu povijest književnosti s posebnim zanimanjem za staroslavensku literaturu, što je vrlo važno i za proučavanje pravoslavlja […] Što me ovo Vijeće kroz svih osam godina redovito jedinoga slalo da predstavljam ovaj Fakultet ili vodim njegove delegacije na razne ekumenske susrete ili mi povjeravalo rješavanje ekumenskih pitanja. Što sam kao takav pozivan i sudjelovao u radovima također međunarodnih ekumenskih kongresa i inicijativa […] te što sam dao svoj prilog i općem ekumenskom radu u Hrvatskoj (priređivanjem tekstova za Molitvenu osminu, suradnja u PD, ekumenskoj radnoj grupi, prijevodom Dekreta o ekumenizmu II vat. koncila i drugih tekstova) itd.“[66]

2.1.3. Bliski suradnici Josipa Turčinovića

Prema mišljenju prof. dr. Ivana Goluba[67] osobina Josipa Turčinovića bio je ekumenizam, napose kršćanski Istok. Ekumenizam u doslovnom smislu Turčinović vidi u pristupu sveukupnosti, a u povijesnom smislu kao sudjelovanje u stvarnom ekumenskom gibanju u svrhu približavanja razjedinjenih kršćanskih Crkava. U nastojanju oko što boljega pa, recimo to ovdje, i pravednijega razumijevanja Turčinovićeva ekumenskog djelovanja mišljenja smo da bi za potrebe ovoga poglavlja bilo uputno izdvojiti značajne osobe s kojima je, u različitim koncilskim i poslijekoncilskim prvim poticajima, ponajprije onima koji imaju ekumensku dimenziju, najuže surađivao te u povezanosti toga govora izabiremo: prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića, prof. dr. Vjekoslava Bajsića te prof. dr. Ivana Goluba, profesore Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Vrijedno je opetovati da je Turčinovićevo ekumensko djelovanje

[66] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Dr Josip Turčinović. Natječaj za prefekta katedre ekumenskog bogoslovlja. Molba za imenovanje za prefekta katedre ekumenskog bogoslovlja, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 62/1971., od 18. veljače 1971.
[67] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen-slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, 136-144.

bilo uvijek na način suradnje a osobe koje ćemo u ovom poglavlju doktorskog rada susresti, sasvim sigurno, pridonijele su postignućima njegova djelovanja.

2.1.3.1. Tomislav Janko Šagi-Bunić[68] (Brodarovec, 1923. – Zagreb, 1999.)

U poglavlju koje slijedi sažeto ćemo oslikati pregled djelovanja jednoga od najvećih poslijeratnih teologa Crkve u Hrvata, osobu s kojom ćemo se u radu, izravno ili neizravno, uz Josipa Turčinovića možda i najviše susretati, kroz čije je zauzeto djelovanje na jedinstvu svih kršćana moguće osvijetliti i doprinos Katoličke Crkve ekumenskim postignućima na našim prostorima. Promicao je dijalog Crkve sa suvremenim društvima, promicao je međureligijski dijalog i promicao je ekumenizam. Stoga, donosimo one činjenice koje su važne za razumijevanje uzajamne povezanosti između Josipa Turčinovića i Tomislava Janka Šagi-Bunića.

Tomislav Janko Šagi-Bunić, franjevac kapucin, teologiju je diplomirao i doktorirao na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, bio je profesor patrologije i dogmatike na istom Fakultetu i istaknuta osoba hrvatske znanstvene teologije. Akademske godine 1952./53., postaje predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a 1969./70., u mjesecu lipnju, izabran je za dekana Fakulteta, upravo na tristotu obljetnicu utemeljenja Sveučilišta u Zagrebu, i na tu je dužnost izabran čak osam puta[69] zauzimajući se pritom za razvoj teološkog istraživanja kao i za ponovno ujedinjavanje Katoličkoga bogoslovnog fakulteta sa Zagrebačkim sveučilištem.[70] O ovom razdoblju prof. dr. Ivan Golub lijepo kaže: „Profesor Šagi-Bunić je, osobito kao dekan, založeno živio s Katoličkim bogoslovnim fakultetom u Zagrebu, s njime zacijelo lijegao i ustajao.“[71] Bio

[68]Od 1960. koristi književno ime Tomislav Janko Šagi-Bunić. Usp. WIKIPEDIJA, Tomislav Janko Šagi-Bunić, u: hr.wikipedia.org/wiki/Tomislav_Janko_Šagi-Bunić (7. III. 2020.)

[69] Usp. Anto BARIŠIĆ, Dekanska služba T. J. Šagi-Bunića u sveučilišnom, društvenom i crkvenom kontekstu, u: *Bogoslovska smotra*, 85 (2015.) 1, 93-129.

[70] „Izvršno vijeće Sabora Republike Hrvatske, nakon demokratskih promjena, proglasilo je 1990. akt isključenja Teološkog fakulteta iz 1952. nevaljanim i objavilo da se Teološki fakultet neprekinuto nalazio u sklopu Sveučilišta u Zagrebu i svi njegovi akti iz toga razdoblja su važeći.“ (Ivan GOLUB*, Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, 526.)

[71] Ivan GOLUB, U spomen, u: *Poslušni Duhu,* 2 (2012.) 6, 167-168.

je osobni teolog zagrebačkoga nadbiskupa Franje Šepera na Drugom vatikanskom koncilu (1962.-1965.) u čijem svojstvu prisustvuje svim koncilskim zasjedanjima a godine 1969., postaje i članom međunarodne Teološke komisije pri Kongregaciji za nauk vjere. Pisao je na latinskom i hrvatskom jeziku, a svoje bogato znanstveno djelo temeljio je na izvornim patrističkim pisanim dokumentima na kojima je gradio teološka gledišta o suvremenim pitanjima u Crkvi i svijetu, analizirao sve što je, kroz povijest, iz crkvene starine vrijedno i nezaobilazno kao i ono što je iz suvremenosti valjano za budućnost. U povezanosti naše tematike spominjemo dvije njegove knjige: 1) *Ali drugoga puta nema: uvod u misao Drugoga vatikanskog koncila* (1969.); 2) *Vrijeme suodgovornosti* (I-II, 1981.-1982.). Ako se uzme u obzir sveučilišna, društvena i crkvena povezanost mišljenja smo da treba reći kako pisana ali jednako tako i izgovorena riječ o Tomislavu Janku Šagi-Buniću kao vjerniku i svećeniku, profesoru i znanstveniku, predstavlja poticaj i nadahnuće, ponajprije odgovornost.

Za potrebe ovoga poglavlja izdvajamo da je 1966. godine, dakle, ubrzo nakon završetka Drugoga vatikanskog koncila[72] upravo s Josipom Turčinovićem i Ivanom Golubom, profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, utemeljio ekumensko glasilo 'Poslušni Duhu. Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja', što je Drugom vatikanskom koncilu a napose njegovu sazivatelju, papi Ivanu XXIII. – danas svetom – bilo osobito na srcu.[73] U uvodniku tadašnjega glasila stoji zapisano: „Prvotna svrha ovoga biltena jest da mi katolici što brže i što bolje upoznamo i prigrlimo ekumenski duh koji struji iz Drugoga vatikanskog koncila da se tako pripravimo za ekumenski dijalog s ostalom kršćanskom braćom.“[74] Nije nevažan podatak da je Šagi-Bunić bio prvi i posljednji urednik ovog biltena.[75]

O povezanosti i suradnji s Turčinovićem, Šagi-Bunić će posvjedočiti: „Ja sam bio profesor Josipa Turčinovića od njegova dolaska na Fakultet. […] Kasnije je kod mene

[72] Drugi vatikanski koncil je završio 8. prosinca 1965. godine.
[73] Usp. Ivan GOLUB, Uvodno slovo, 5-10.
[74] *Isto.*
[75] „Duša za pokretanje biltena *Poslušni Duhu*, bio je Šagi-Bunić a pravi redoslijed je ovaj: 1) Tomislav Janko Šagi-Bunić, 2) Josip Turčinović, 3) Ivan Golub“. Ovo mi je, u osobnom usmenom intervjuu, rekao prof. dr. Ivan Golub, u Zagrebu 1. ožujka 2017. godine. Zvučni zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.

doktorirao radnjom o apostolu Podunavlja Krsti Pejkiću. Na moju je ponuku velikim dijelom izradio prikaz sveukupne kontroverzistike između katolika i pravoslavnih na našem prostoru. Pod mojim je okom izradio i habilitacionu studiju o teologiji Antuna Vramca. […] Bio sam, dakle, njegov profesor. Ali on – to moram ovdje ispovjediti – Josip Turčinović bio je čitava života *moj učitelj.*“[76] O tome koliko je Turčinović bio oduševljen Šagi-Bunićevim pristupom ali i o njihovoj uzajamnoj povezanosti posvjedočit će prof. dr. Ivan Golub: „Turčinović mi je tada jednom rekao: 'Da mi je vidjeti svijet Šagijevim očima'. Kad sam idući na sprovod Josipa Turčinovića u rodni mu Sveti Petar u Šumi u Istru naveo Šagiju tu Turčinovićevu rečenicu odvratio je: 'Da mi je vidjeti svijet Turčinovićevim očima'.“[77]

2.1.3.2. Vjekoslav Bajsić (Čakovec, 1924. – Zagreb, 1994.)

Vjekoslav Bajsić, zajedno s profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem i dr. Josipom Turčinovićem oblikovao je *trolist Kršćanske sadašnjosti*.[78] O povezanosti s Josipom Turčinovićem možda ponajbolje govori ovaj Bajsićev tekst: „Josipe! Uvijek smo jedan drugom govorili 'Vi'. Tako su me naučili tamo gdje mi je bilo najljepše među ljudima. Valjda radi neke blažene distance, da se čovjeku ostavi prostor za disanje, da mu se omogući da raste iz svojega. Možda samo zato da ga uopće vidimo. No sad je ušlo među nas nešto strano. Neke sam večeri, kasno, kao zidinu osjetio muku što ne mogu podići slušalicu i pozvati broj koji su prsti već sami znali napamet. Sad mi je potrebno da šapnem taj 'Ti'. … ma htio bih Ti ispričati kako je onaj novi dvobojni 'Roland' s kojim smo godinu dana oklijevali kuda bismo – uvijek si planirao dalje i širio prostore – konačno ušao u tiskaru.“[79]

Godine 1962., Bajsić postaje predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu u kojem svojstvu ostaje sve do umirovljenja 1993. godine. Bio je pročelnik Katedre za filozofiju. U okviru Fakulteta povjeravane su mu razne dužnosti od kojih

[76]Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator*,* 5-6.
[77] Ivan GOLUB, *Običan čovjek*. *Drugo dopunjeno izdanje*, 535.
[78] Usp. *Isto*, 892.
[79] Vjekoslav BAJSIĆ, Roland, u*: Kana,* 21 (1990.) 10, 13.

izdvajamo: Dekan Fakulteta, knjižničar, član Vijeća Biskupske konferencije Jugoslavije za one koji ne vjeruju, član Europskog društva za katoličku teologiju, i mnoge druge. Ipak, u povijesti hrvatske teologije, te u okviru katoličkog izdavaštva, Bajsić će se upisati u već spomenuti *trolist* osnivača *Kršćanske sadašnjosti* kao urednik i autor mnogih njezinih izdanja. Da je zajedno s Josipom Turčinovićem, kao prijelomni događaj s obzirom na ekumenski put Katoličke Crkve, potvrdio značaj Drugoga vatikanskog koncila, potkrijepit ćemo sljedećim navodom: „Prof. dr. Josip Turčinović zajedno s kolegama profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: dr. Vjekoslavom Bajsićem i dr. Tomislavom Šagi-Bunićem, godine 1966., priprema časopis *Svesci – Kršćanska sadašnjost*, čija je svrha bila promicanje ideja Drugoga vatikanskog koncila u našem hrvatskom narodu.“[80]

Nadalje, Bajsić je objavljivao brojne studije i članke a s obzirom da je bio i dobar prevoditelj vrijedno je ovdje izdvojiti prijevod i izdavanje *Velike povijesti Crkve I-IV*[81] Huberta Jedina kao referentnih djela za proučavanje povijesti univerzalne Crkve na našem, hrvatskom jeziku. Držimo vrijednim na ovome mjestu citirati prof. dr. Tomislava Šagi-Bunića: „ […] Josip Turčinović zajedno s Vjekoslavom Bajsićem nije žalio svoga vremena koje je potrošio u redigiranju hrvatskog prijevoda koncilskih dokumenata kako bi svi koji razumiju hrvatski jezik (a možda ne znaju latinski) mogli čuti tu čovječnu i bogočovječnu poruku za budućnost ovog planeta.“[82]

Da je Bajsić itekako znao odgovoriti izazovima svoga vremena razvidno je iz njegova požrtvovnog rada u okviru *Centra za koncilska istraživanja i dokumentaciju Kršćanska sadašnjost* zdušno surađujući s kolegama profesorima: dr. Josipom Turčinovićem i dr. Tomislavom Šagi-Bunićem čiji je zajednički rad trajno obilježio poslijekoncilsko razdoblje Crkve u Hrvata.[83] Njega pak samoga možda ponajbolje opisuje iskaz koji je

[80] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen-slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, 136-144.
[81] Hubert JEDIN, *Velike povijesti Crkve I –IV/2,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.-1981.
[82] Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5.
[83] Usp. Stjepan KUŠAR, Dosje Vjekoslav Bajsić – operandi libellus V. Bajsić. Šloser i intelektualac. U spomen Vjekoslavu Bajsiću, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2002.) 1, 211-221.

ostao zabilježen u njegovoj oporuci: „Zahvaljujem svima što su imali strpljenja sa mnom. Teško je biti po naravi šloser, a baviti se duhovnim poslovima.“[84]

2.1.3.3. Ivan Golub (Kalinovac, 1930. – Zagreb, 2018.)

Uz *trolist Kršćanske sadašnjosti* – Josipa Turčinovića, Vjekoslava Bajsića i Tomislava Janka Šagi-Bunića – Ivan Golub[85] usko surađuje u mnogim koncilskim i poslijekoncilskim inicijativama, ponajprije ekumenskim, te opravdano zaslužuje dio prostora u ovom doktorskom radu, tim više, što pravoga razumijevanja nekih koncilskih i poslijekoncilskih inicijativa, o kojima će ovdje biti govora, ne bi bilo bez poznavanja i doprinosa zaslužnih osoba poput sveučilišnog profesora dr. Ivana Goluba. Teološke studije pohađa u Zagrebu i Rimu. Za svećenika je zaređen 1957. godine. Te iste 1957., dakle, samo godinu dana prije Josipa Turčinovića, slavio je u rodnome mjestu, Kalinovac, svoju prvu mladu misu.

Prijateljstvo s Josipom Turčinovićem prisutno je još od studentskih dana u Zagrebu o čemu će profesor Golub i osobno posvjedočiti: „Došavši na Župu, zapravo župe Posavski Bregi i Dubrovčak Lijevi, javih se pismom drugu i prijatelju Josipu Turčinoviću na Bogosloviju u Zagreb. On me poticao, neka mu pišem o prvoj svojoj brazdi. Pisao sam pisma.“[86] Naime, pisma što ih je Golub pisao prijatelju Josipu, on ih je sačuvao te su u nakladničkoj kući *Kršćanska sadašnjost*, pod naslovom Pisma, objavljena 1995. godine.[87]

O dugogodišnjem prijateljstvu i suradnji ovih dvojice teologa, sveučilišnih profesora, govori nam i sljedeći tekst: „ […] Znate čega smo se u posljednjem razgovoru – a bilo je to neki dan – spomenuli? Mlade mise! Bože moj, bio je to dan, kad se pleo venàc, kad su se radovala braća, sestre, majka i otàc. Kad je u ovoj priostalim tragom supetarskih pavlina obilježenoj crkvi zapjevao 'Slava va višnjih Bogu'. Tridesetitreća je tome

[84] Citirano prema: *Isto.*
[85] Za motrenje života i djelovanja prof. dr. Ivana Goluba, izdvajamo autobiografsku knjigu: *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, Ljevak, Zagreb, 2014.
[86] Ivan GOLUB*, Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, 136.
[87] Usp. *Isto*.

godina.“[88] Istaknimo ovdje činjenicu da je Josip Turčinović svoju mladu misu slavio na staroslavenskom jeziku jer nam može poslužiti ponajprije kao svjedočanstvo njegova osjećaja za zajedničku sveslavensku baštinu i kao pozadina 'križanićevskom' crkvenom i duhovnom zajedništvu slavenskih naroda.[89]

Ivan Golub svoje poslijediplomsko školovanje završava u Rimu, na Papinskom sveučilištu Gregoriani i Papinskom Biblijskom Institutu, neposredno prije i u vrijeme održavanja Drugoga vatikanskog koncila. Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu predaje od akademske 1964./65. godine najprije u svojstvu asistenta, potom i predavača, a 1969. godine postaje sveučilišnim docentom. Pročelnik je na Katedri dogmatske teologije od 1969.-2000. godine. Obnašatelj je dužnosti pročelnika na Katedri fundamentalne teologije od 1976.-1979. godine te ekumenske teologije od 1990.-2000. godine.

Zajedno s Josipom Turčinovićem i Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, samo godinu dana po završetku Drugoga vatikanskog koncila, dakle, 1966. godine, utemeljio je ekumensko glasilo *Poslušni Duhu. Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja* čiji je glavni urednik bio Tomislav Janko Šagi-Bunić a Ivan Golub i Josip Turčinović su bili urednici. U tom kontekstu on kaže: „*Poslušni Duhu* je jedan od plodova nadahnutih II. vatikanskim koncilom, jedna od prvina II. vatikanskog koncila kod nas.“[90]

Mišljenja smo da na ovome mjestu, a u povezanosti zadane teme, neizostavno treba izdvojiti i Zagrebačku Bibliju o čemu će profesor Golub napisati: „Zagrebačka je Biblija jedna od prvina, plodova II. vatikanskog koncila kod nas. Biblija je već kao Biblija ekumenska, jer je Biblija zajedničko dobro svih kršćana. No ona je to i po svom nastanku i nastavku. Okupila je kao suradnike razne književnike bez obzira na njihovu vjersku opredijeljenost, vođena samo stručnošću. Time je – posve u duhu II. vatikanskog koncila – Zagrebačka Biblija preteča dijaloga i inkulturacije. A prihvaćena je od svih kršćanskih zajednica. Time je promicatelj ekumenizma.“[91]

[88] Ivan GOLUB, Svećenik, koncilski svećenik, 11.
[89] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[90] Ivan GOLUB, *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, 601.
[91] *Isto,* 606-607.

Već smo rekli da je profesor Golub obnašao dužnost pročelnika Katedre ekumenske teologije ali i promicao ekumensku specijalizaciju i na tom ostvarenju neumorno radio. Kroz razdoblje od četrnaest godina vodio je Institut za ekumensku teologiju i dijalog *Juraj Križanić* Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Institut ima sedam Odjela prostorno raspoređenih sukladno mogućnostima i potrebama za njihovo djelovanje te se s pravom može reći da je, i s obzirom na svoju razmještenost, ekumeničan i dijalogalan.[92]

Isprepletenost Golubova i Turčinovićeva djelovanja na području ekumenizma možda ponajbolje oslikava članak napisan u prosincu 1990., u godini Turčinovićeve smrti, iz kojega izdvajamo: „Ekumenizam, i sasvim posebno kršćanski Istok, značajka je Josipa Turčinovića. […] Od prvina njegovih pothvata, od časopisa '*Svesci*' koji otvara prozore domovinske Crkve svjetskim bogoslovnim strujanjima do velebne izdavačke kuće koja je krilo svojih vratiju vazda imala otvoreno kršćanskom Istoku, sve je prožeto duhom širine, drugim riječima ekumeničnošću. […] Ekumenski rad Josipa Turčinovića bio je na način suradnje. Sudjelovat će [sa prof. Tomislavom Šgijem i sa mnom] u pokretanju ekumenskog biltena *'Poslušni Duhu'*; suorganizirati ekumenske simpozije Pravoslavnog teološkog fakulteta u Beogradu, Katoličke fakultete u Ljubljani i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu; suosnivati Institut za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i Odjel za kršćanski Istok istog Instituta. U izdavačkoj kući kojoj je bio na čelu Josip Turčinović davat će povlašteno mjesto ekumenskim naslovima. […] A na putu za Istru, gdje ćemo položiti istrošeno, zapravo sagorjelo tijelo Josipa Turčinovića, primakoh se prof. Šagiju, koji je bio i Turčinovićev i moj učitelj, […] Profesor Šagi, nakon kratkog muka, će mi: […] 'Da mi je vidjeti svijet Turčinovićevim očima'!“[93]

I na drugome će mjestu, o uzajamnoj povezanosti Josipa Turčinovića, Ivana Goluba i prof. Šagi-Bunića, sam Ivan Golub ovako posvjedočiti: „Jednom smo se Josip Turčinović, godinu dana mlađi od mene, i ja uputili u kapucinski samostan u Dubravu k prof. Šagiju. […] Kad smo se pješke iz Dubrave vraćali na Kaptol, razgovarajući o

[92] Usp. *Isto*, 543-544.
[93] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen-slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, 136-144.

razgovoru sa patrom Šagijem, reče Josip Turčinović: 'Da mi je vidjeti svijet Šagijevim očima'!“[94]

2.2. Razdoblje poslije Drugoga vatikanskog koncila (1965.-1984.)

Prije nego počnemo detaljnije govoriti o gore navedenom razdoblju osvrnut ćemo se ukratko na povijesne prilike, ili možda bolje reći neprilike, koje su mu prethodile. Naime, vrijeme kada Turčinović studira teologiju kao i sam početak njegova profesorskog rada na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu obilježeno je prinudom ondašnje države Jugoslavije spram javnog djelovanja Katoličke Crkve, napose u Hrvatskoj. Izdvojimo na ovome mjestu kako je u vrijeme kada je Turčinović pohađao Filozofsko-teološki studij u Zagrebu, Vlada Narodne Republike Hrvatske (1952.) donijela odluku o ukidanju Rimokatoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu čime on činjenično, ali ne i po zakonu, prestaje biti sastavnim dijelom Sveučilišta u Zagrebu. Iste godine Sveta Stolica, zbog ovog razloga ali i zbog još nekih drugih situacija[95], prekida diplomatske odnose s ondašnjom državom Jugoslavijom.

Vrijeme je to kada je katolički tisak, kod nas, bio umalo da ne, ukinut te ćemo s obzirom na gornji naslov djelomice opetovati promišljanje o. Bone Zvonimira Šagija: „Crkva, i ne samo Katolička, nego sve kršćanske Crkve, kao i sve vjerske zajednice našle su se u okruženju ideološki zatvorenog društva, u radikalno antireligioznom društvenom sustavu, u totalitarnom režimu vlasti jedne partije koja je i javno isticala kao svoj program preodgoj ljudi, 'oslobođenje' od, kako se govorilo, 'religiozne zaostalosti'. Crkve, vjerske zajednice, strogo su ograničene u javnom prostoru, stjerane u sakralne prostore. Ne ulazeći ovdje sada u suđenje, smaknuća i zatvaranja…, spomenimo samo da je sav vjerski tisak bio onemogućen: ili zabranjen ili toliko sužen i kontroliran da je praktički izgubio svaki smisao.“[96]

[94] Ivan GOLUB, *Običan čovjek*. *Drugo dopunjeno izdanje*, 117-118.
[95] Više o ovome piše: Miroslav AKMADŽA, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, u: *Croatica Christiana Periodic*a, 27 (2003.) 52, 171-202.
[96] Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, 31-41.

Potrebno je ovdje uočiti kako je društveno-politički poredak ondašnje države Jugoslavije imao značajan utjecaj na sveukupnu djelatnost Katoličke Crkve, kod nas, te će upravo radi toga biti potrebno prikazati Turčinovićevo djelovanje u tom razdoblju. Naime, to će nam u našem daljnjem istraživanju poslužiti za utvrđivanje vrijednosti njegova djelovanja, njegove pronicljivosti i oštroumnosti, ili možda još bolje rečeno, proročkog znaka o čemu nam, sasvim sigurno, svjedoči i sljedeći tekst: „Josip Turčinović bio je velik dar Božji ovoj sadašnjoj Crkvi u Hrvata. Ali kao čovjek ustrajnog i istinskog dijaloga i velik ekumenist on je zadužio sve ljude na ovim prostorima.“[97]

2.2.1. Koncilski i poslijekoncilski prvi poticaji

Već smo rekli kako će događaj kakav je bio Drugi vatikanski koncil (11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965.) imati dalekosežne posljedice također i za Crkvu u Hrvata. U povezanosti ovoga govora opetujemo kako su u pripravnim komisijama Koncila sudjelovali: Franjo Šeper, tadašnji zagrebački nadbiskup i Frane Franić, tadašnji splitsko-makarski nadbiskup. Upravo je posredovanje ovoga potonjeg za uvođenjem narodnog jezika u liturgiju bilo od velikog značaja te je, kako je već rečeno, u studenom 1962. godine u koncilskoj dvorani slavljena misa na staroslavenskom jeziku koju je predvodio Josip Arnerić, tadašnji šibenski biskup.[98]

Vrijeme Koncila je bilo i vrijeme, rekli bismo, buđenja vjerskoga tiska. Postojala je potrebitost da vjernici budu upoznati o događanjima na Koncilu. U prvom redu spominjemo bilten *Glas (s) Koncila* čiji je prvi broj izišao 4. listopada 1962. godine.[99] Potom, hrvatsko izdanje Biblije[100] kao i dokumenata koji su proizišli iz teoloških promišljanja Koncila. U toj povezanosti ključno mjesto pripada i Josipu Turčinoviću koji se zajedno s kolegama, profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, dr. Vjekoslavom Bajsićem, dr. Bonaventurom

[97] Tomislav ŠAGI-BUNIĆ*,* Veliki inicijator, 5-6.
[98] Usp. Frane FRANIĆ, Govor „O liturgijskom jeziku“ održan na II. vatikanskom saboru, 212-220.
[99] Vidi: Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, 31-41.
[100] O tome vidi opširnije: Bonaventura DUDA, Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu,* 31 (1996.) 3, 251-274.

Dudom, dr. Jerkom Fućakom, ali i zauzetim intelektualcima vjernicima-laicima, s velikim marom upustio u ovaj poduhvat. Nadalje, spominjemo časopis *Bogoslovska smotra*[101] u kojem je Turčinović bio tehnički urednik od 1965. do 1969. godine. Uzme li se u obzir kronološki red, na ovome mjestu, valja izdvojiti godinu 1966. i Turčinovićevu ulogu u stvaranju izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* te u toj povezanosti izdvojiti časopis *Svesci* koji će na određeni način biti okvir za razvitak *Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost* za čiji su osnutak pripreme trajale dvije godine.[102]

Recimo i ovdje da je *Kršćansku sadašnjost* kao i sveukupno vjersko izdavaštvo, kod nas, trajno obilježio *trolist Kršćanske sadašnjosti*: dr. Josip Turčinović, dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić i dr. Vjekoslav Bajsić, profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu koji su u prigodi obilježavanja desete obljetnice završetka Drugoga vatikanskog koncila sudjelovali na Međunarodnom teološkom kongresu u Rimu i u toj prigodi ishodili pravo na prevođenje teoloških članaka na hrvatski jezik. Naposljetku, u povezanosti tematike koju obrađujemo, izdvajamo godinu 1968. koja je u Crkvi u Hrvata, pod ekumenskim vidom, odredila daljnji slijed budućih događanja. Naime, dogodio se prvi ekumenski susret „na vrhu“[103] po uzoru na susret iz 1964. godine pape Pavla VI. i carigradskog patrijarha Atenagore.

Vrijeme je to i žurnog prilagođavanja liturgije na narodni jezik a u izdanju liturgijskih knjiga posebne zasluge idu upravo Josipu Turčinoviću te Alfredu Pichleru, tadašnjem banjalučkom biskupu, te je u Hrvatskoj nova liturgija počela u došašću 1969. godine.[104] Upravo je Turčinović organizirao i postavio temelje za nova liturgijska izdanja na

[101] Časopis Bogoslovska smotra, ephemerides theologicae zagrabienses, izdaje od 1910., uz prekid od 1945.-1963. godine, u 1300 primjeraka, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. Usp. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974,* Zagreb, 1975., 1046.

[102] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.

[103] U susretu su također sudjelovali i Franjo Šeper, kardinal, te srpski patrijarh German. Susret je imao velikog odjeka pridonijevši kasnijim redovitim ekumenskim susretima. O događajima koji su prethodili susretu vidi opširnije: Radmila RADIĆ, Odnosi između Rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve 60-tih godina, u: CENTAR ZA POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA*, Dijalog povjesničara/istoričara* 3, Zagreb, 2001., 487-503.

[104] Usp. Bonaventura DUDA, Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), 251-274.

hrvatskom jeziku koja ga svrstavaju u red najuspješnijih liturgijskih izdavača među katoličkim narodima.[105] O značaju liturgijske obnove i vrednovanju njezinih „ekumenskih“ elemenata na ovome mjestu citiramo prof. dr. Petra Bašića: „Čovjek bilo kojega vremena i mjesta ulazi u dodir s Kristom preko konkretne zajednice, u kulturnom krugu koji je otvoren Kristu. Kada se određena zajednica otvara evanđelju čuvajući svoj kulturni identitet, njezino je uključivanje u opću Crkvu autentičnije i opća se Crkva obogaćuje novim vrednotama. Budući da se kulture trajno razvijaju, i liturgija se mora stalno prilagođavati.“[106]

Od značajnijih događanja, u ovom razdoblju, u okviru kojih je ime Josipa Turčinovića bilo neizostavno, spominjemo i velike vjerske svečanosti koje su nastale na osnovu vizije *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata.*[107] Naslanjajući se na tekst prethodne rečenice spominjemo da je u okviru navedenoga događanja prikazan i dokumentarni film o proslavi Branimirova jubileja u Ninu čiji je autor Josip Turčinović a film je proizvela Kršćanska sadašnjost.[108] S obzirom da su ovakva događanja značajno pridonijela osobnoj formaciji vjernika, pri čemu nisu izostali ni ekumenski elementi, u toj povezanosti spominjemo Turčinovićevo svesrdno zalaganje na području filma religioznog sadržaja te izdvajamo: 1) *Katolička crkva u Hrvata* (1971.), film koji je prikazan u nekoliko stranih država; 2) *Zdravo Djevice* (1974.); 3) *Ljudima prijatelj – Bogdan Leopold Mandić* (1976.); 4) *Vječni smo tvoji putnici* (1979.) te skazanje *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* (1984.).[109] Mišljenja smo da radi povijesne istine na ovome mjestu treba spomenuti kako je poslijekoncilsko razdoblje obilježeno i različitim previranjima u Crkvi, pa i među svećenstvom, od kojih ni Crkva u Hrvata nije bila izuzeta, o čemu će biti više riječi u poglavljima koja slijede.

2.2.1.1. Osnivanje i pokretanje časopisa *Svesci – Kršćanska sadašnjost*

[105] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[106] Petar BAŠIĆ, Liturgijska prilagodba između teologije i kulture, u: *Služba Božja*, 25 (1985.) 2, 91-107.
[107] Usp. IKA, PREDSTAVLJENA KNJIGA „RIM, A NE BEOGRAD“ (8. VI. 2017.), u: http://www.ika.hkm.hr/novosti/predstavljena-knjiga-rim-a-ne-beograd/ (9. IV. 2020.)
[108] Usp. *Isto*.
[109] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.; također vidi prilog na 199. str. ovoga rada (Slika 7).

„Za Josipa Turčinovića se, sasvim sigurno, može reći da je promišljao vrijeme – kao temeljnu biblijsku poruku – kako bi znao prepoznati trenutak bremenit mogućnošću da se učini dobro djelo. Naime, Turčinović je u Zagrebu, zajedno s još nekim znanstvenicima, pokrenuo časopis *Svesci* kao prvi od izdavačkih plodova koji su dotaknuli zid šutnje nametnut ondašnjim političkim sustavom. Upravo se u okviru gore spomenutog časopisa vrlo brzo osnovao *Centar za istraživanje, informacije i koncilsku dokumentaciju* poznatiji pod imenom *Kršćanska sadašnjost.*“[110]

Da je Turčinović bio suosnivač i suurednik gore navedenog časopisa, na čijim je stranicama ekumenska tematika, ili možda bolje rečeno problematika, stalno bila prisutna svjedoči i dokument o imenovanju Josipa Turčinovića za izvanrednog profesora na Katedri ekumenskog bogoslovlja Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.[111] Turčinović dobro surađuje s kolegama, profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, već ranije spomenutima dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem i dr. Vjekoslavom Bajsićem, što se ogleda i u pokretanju spomenutog časopisa *Svesci – Kršćanska sadašnjost* 1966. godine kao značajnom inicijativom iz gore definiranog događanja. Svrha osnivanja ovoga glasila bila je promicanje ideja Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.) kod nas pa i šire koji je, kako je već ranije bilo spomenuto, izrastao u *Centar za koncilska istraživanja, informacije i dokumentaciju* u kojem je ekumenska problematika bila nezaobilazna tema.[112]

Ovdje svakako treba istaknuti da upravo Turčinovićevom zauzetošću, njegovoj pronicljivosti i organizatorskim sposobnostima te njegovoj suradnji s domaćim i stranim izdavačima *Centar za koncilska istraživanja – Kršćanska sadašnjost* razvija široku izdavačku djelatnost te u kontekstu zadane tematike ističemo višestruka biblijska izdanja za osnovne religiozne potrebe albanskog, makedonskog, poljskog, rumunjskog i ukrajinskog naroda ali i nekih drugih naroda u istočnoj Europi.[113] Mišljenja smo da

[110] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[111] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane dne 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[112] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[113] Usp. *Isto.*

nećemo pogriješiti ako se usudimo na ovome mjestu postaviti pitanje: Kakav bi bio prihvat Drugoga vatikanskog koncila, u našoj mjesnoj Crkvi, da nije bilo *Kršćanske sadašnjosti* kojom je u to vrijeme – antireligioznog društvenog sustava – ravnao upravo Josip Turčinović čije su publikacije, u poslijekoncilskom vremenu, nadišle granice ondašnje države Jugoslavije. S današnjeg motrišta, mišljenja smo da je to uistinu bio hrabar poduhvat teologa Josipa Turčinovića.

2.2.1.2. Teološko-pastoralni tjedni[114] od 1966. do 1969. godine

Kako smo već u prvom poglavlju doktorskog rada istaknuli, Josipu Turčinoviću su u okviru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu bile povjerene brojne dužnosti i to ne samo, dužni smo to spomenuti, na području ekumenskih djelatnosti u užem smislu već i onih u širem smislu. Za potrebe ovoga poglavlja izdvajamo da je u razdoblju od 1966. do 1969. godine obnašao dužnost tajnika Teološko-pastoralnog tjedna o čemu nam govori i sljedeći tekst: „Vodstvo je Tečaja povjereno: predsjednik: dr Jordan Kuničić, dekan Fakulteta, dr Janko Oberški, potpredsjednik: prodekan Fakulteta, tajnik: dr Josip Turčinović.“[115] Valja reći kako je Turčinović i izvan spomenutog razdoblja (1966.-1969.) također aktivno sudjelovao u pripremanju Teološko-pastoralnog tjedna što nam zorno predočuju, već spomenuti, njegovi vlastoručno potpisani *Izvještaji o radu* što ih je redovito dostavljao Dekanatu Fakulteta. Iz jednoga u nizu takvih *Izvještaja o radu* čitamo: „U okviru fakultetskoga rada, osim predavanja i seminara, potpisani je ove godine posebno radio predavanjem na svećeničkom tjednu.“[116] Neizostavan je dakle i Turčinovićev udio u stvaranju, recimo to tako, ali i u daljnjem radu Teološko-pastoralnog tjedna kao jednoga od značajnih obilježja poslijekoncilskoga vremena sa svrhom

[114] Teološko-pastoralni tjedan je osnovan 1961. godine na poticaj zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera, u svrhu trajne izobrazbe svećenika, što će Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.) u Dekretu o službi i životu prezbitera *Presbyterorum ordinis*, br. 19 i u Dekretu o odgoju i izobrazbi svećenika *Optatam totius,* br. 22 tražiti za sveukupnu Crkvu što nedvojbeno ukazuje na zaključak kako je nadbiskup Šeper, na određeni način, bio preteča svoga vremena.

[115] Antun IVANDIJA, Kronika, u: *Bogoslovska smotra*, 36 (1967.) 2, 520.

[116] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvještaj o radu, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 334/1982 od 10. srpnja 1982.; također vidi prilog na 200. str. ovoga rada (Slika 8).

promicanja koncilske obnove u Crkvi u Hrvata koji je imao ekumenska[117] i dijaloška obilježja jer su u njegovom radu sudjelovali kako predstavnici sestrinskih Crkava tako i predstavnici Islamske zajednice.[118]

Spomenimo ovdje kako je prvi ovakav susret svećenika održan od 21. do 24. veljače 1961. godine a organizirao ga je Interdijecezanski liturgijski odbor u Bogoslovnom sjemeništu na Kaptolu, u Zagrebu, a od 1964. godine održava se u Dječačkom sjemeništu na zagrebačkoj Šalati. Naime, po završetku Drugoga vatikanskog koncila, 1965. godine, ondašnji zagrebački nadbiskup i kardinal Franjo Šeper tražio je od Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu organiziranje Tečaja – do tada mu je na čelu bio tadašnji banjalučki biskup Alfred Pichler – te Fakultet, od tada, samostalno organizira Tečaj, određuje njegov Statut, oblik i trajanje.

O tome prof. dr. Adalbert Rebić piše: „Tako je institucijski obnovljen Teološki tečaj za svećenike koji se svake godine ima održavati pod pokroviteljstvom Velikog kancelara KBF-a i pod vodstvom profesora KBF-a. […] Predsjednikom Tečaja uvijek je dekan dotične godine, potpredsjednikom prodekan. Tajnikom Tečaja imenovan je bio Josip Turčinović, koji je tu službu obnašao do 1970. godine kada je tu dužnost od njega preuzeo A. Rebić.“[119] S obzirom da je Turčinović spremno prihvatio i ovu povjerenu mu zadaću, tajnika Teološko-pastoralnog tjedna, u nastavku rada donosimo kratki povijesni pregled kroz navedeno razdoblje.

---

[117] U Kronici XVIII. teološko-pastoralnog tjedna koji je održan od 26. do 29. siječnja 1988. godine Adalbert Rebić piše: „Dr Jakov Mamić izložio je temu 'Duhovski pokreti u Crkvi (fokolarini, Cursillos de cristianidad, neokatekumenat, ekumenski pokret u Taizéu, karizmatička katolička obnova, seminari za evangelizaciju Crkve itd.)'.“ (Adalbert REBIĆ, Kronika XVIII. Teološko-pastoralnog tjedna, u: *Bogoslovska smotra*, 59 (1989.) 1-2, 175-179.)

[118] U Kronici XVIII. teološko-pastoralnog tjedna čitamo: „Od 26. do 29. siječnja 1988. održali smo XVIII. teološko-pastoralni tjedan za svećenike. […] Tjedan je otvorio ovogodišnji dekan dr. Celestin Tomić. Nakon njega prisutne su pozdravili gosti, predstavnici teoloških učilišta na hrvatskom jezičnom području (Split, Sarajevo, Đakovo, Makarska, Isusovci) i predstavnik pravoslavnog metropolite zagrebačko-ljubljanskog protojerej gosp. Jovica Nikolić, dugogodišnji gost naših teološko-pastoralnih tjedana. […] Teološko-pastoralnom tjednu prisustvovali su još mnogi drugi ugledni gosti, među kojima i predstavnici nekih crkvenih zajednica u Zagrebu kao dr. Josip Horak i Nella Horak-Williams, predstavnici Baptističke vjerske zajednice; Andrija Lukša, predstavnik Evangeličke vjerske zajednice u Zagrebu, i protojerej Jovica Nikolić, predstavnik episkopa Pravoslavne crkvene zajednice. […] Islamska zajednica, koju je Fakultet također pozvao da kao gost prisustvuje Tjednu, ispričala se brzojavom da se zbog mnogih zauzetosti u to vrijeme nije mogla odazvati pozivu.“ (Adalbert REBIĆ, Kronika XVIII. Teološko-pastoralnog tjedna, u: *Bogoslovska smotra,* 59 (1989.) 1-2, 175-179.)

[119] Adalbert REBIĆ, Teološko-pastoralni tjedni u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u: *Bogoslovska smotra,* 80 (2010.) 3, 803-828.

Treba ovdje reći kako je Teološki tjedan za svećenike 1966. godine održan od 15. do 18. veljače te je bio zamišljen na osnovi novoga događaja u Katoličkoj Crkvi, Drugoga vatikanskog koncila, a ostvaren je novim spoznajama Crkve o svojoj naravi, o svojem poslanju i položaju iz čega nužno proizlazi i tema Tjedna: Koncilska misao i djelo, za što bolju osposobljenost svećenika za koncilsko odgovorno djelovanje.[120]

Godine 1967. gore spomenuti Tečaj za svećenike održan je od 14. do 17. veljače. Za našu je temu, od posebnoga značaja, potrebno izdvojiti predavanje tadašnjega dekana Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dr. Jordana Kuničića, koje je bilo naslovljeno: Imperativ unutarnjeg jedinstva.[121]

Godine 1968., Teološko-pastoralni tjedan za svećenike održan je od 6. do 9. veljače, nastavno kako na tradiciju tako i na nastojanje, u okviru kojega se raspravljalo o stvarnim pastoralnim problemima a održao se pod gore spomenutim nazivom za razliku od prethodnih koji su nosili naziv Teološki tečaj. Ono što se može izdvojiti, kao novost, sasvim sigurno je sudjelovanje vjernika-laika.[122] Spominjemo to ponajprije kako bismo ukazali na Turčinovićevu osjetljivost za koncilsku ideju crkvenoga zajedništva odnosno viđenje Crkve kao naroda Božjega.

Deveti po redu Teološko-pastoralni tjedan održan je od 4. do 7. veljače 1969. godine. Tema ovoga susreta svećenika imala je naslov: Sakrament ispovijedi, koji je dobio sinonim metanoju – obraćenje, a tema se već i sama po sebi nametnula kao odgovor na središnju postavljenu temu.[123] Nama je ovo poimanje važno s obzirom da se i sam Turčinović u svojim tekstovima, u kontekstu kršćanske vizije čovjeka, bavio ovom temom te ćemo za potrebe ovoga podnaslova navesti ovo njegovo promišljanje: „Dva se zla kriju u čovjekovu propustu, jedno što je propust učinio, a drugo što može steći naviku da u činjenju zla ili u neizvršavanju dobra ostane kao u komotnom stanju. No [Ivan

[120] Usp. Zbornik radova s Teološkog tečaja za svećenike - Zagreb 15.-18. II. 1966., u: *Bogoslovska smotra*, 36 (1966.) 2, 153-154.
[121] Usp. Jordan KUNIČIĆ, Uvodna riječ: Imperativ unutarnjeg jedinstva, u: *Bogoslovska smotra*, 37 (1967.) 1-2, 3-10.
[122] Usp. Zbornik radova s Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike – Zagreb 6.-9. II. 1968., u: *Bogoslovska smotra,* 38 (1968.) 1, 1.
[123] Usp. Zbornik radova s Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike – Zagreb 4.-7. II. 1969., u: *Bogoslovska smotra,* 39 (1969.) 1, 1.

apostol] ga uskrsnom vjerom upozoruje: Imate zagovornika na nebu [1 Iv 2,1-5]. Isus je znak koji je, sasvim nepravedno udaren, pokazao čemu se treba odupirati, za što se treba zalagati, i zvani ste da uvijek iznova to započnete. Znači, ne samo pasti jedanput i tako ostati, nego se uvijek iznova pokretati, jer obraćenje nije jednokratan trenutak – to je posao čitava života.“[124]

Kako smo već ranije spomenuli, „Teološki tečaj“ je nastao na poticaj tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Franje Šepera čija je svrha bila trajna izobrazba svećenika. Premda su osnivači i začetnici prvoga ovakvog susreta svećenika bili: Tomislav Janko Šagi-Bunić, Bonaventura Duda, Stjepan Slaviček, Ivan Jurak i Drago Znidaršić[125] neizostavan je, kako smo ranije istaknuli, i Turčinovićev udio kako u stvaranju jednako tako i u daljnjem radu Teološko-pastoralnog tjedna u čemu on aktivno sudjeluje, i kao tajnik i kao predavač, što je razvidno i iz rečenice koja sljedi: „Dr. Josip Turčinović izložio je u svom predavanju 'Duh Sveti kao relacija: socijalna dimenzija Presvetog Trojstva' najnovije tokove u sustavnoj zapadnoj trinitarnoj spekulaciji (Scheeben, Muehlen, Siebel, Taymans, Moltmann, Boff i drugi) koja polazi od činjenice da je Bog u sebi zajednica i da se stoga trojstvena nauka s različitim svojim naglascima različito odnosi na društveni razvoj svijeta.“[126]

2.2.1.3. Pokretanje i osnivanje ekumenskog biltena *Poslušni Duhu*

Glas Koncila i njegov bilten *Poslušni Duhu* predstavljali su važan izvor za praćenje ekumenskih gibanja, na našem jezičnom području, za proučavanje zadane tematike i poznavanje širenja i usmjeravanja ekumenske misli u poslijekoncilskom razdoblju. Nadalje, bilten je bio okosnica razumijevanja ekumenske misli u spomenutom razdoblju i pokazatelj koncilske usmjerenosti Katoličke Crkve spram ekumenizma. Događaj kakav

[124] Citirano prema: Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 78-79.
[125] Usp. Josip BALOBAN, Teološko-pastoralni tjedan u (ne) dovršenoj perspektivi Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 3, 703-723.
[126] Adalbert REBIĆ, Kronika XVIII. Teološko-pastoralnog tjedna, 176-179.

je bio Drugi vatikanski koncil ključan je za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske misli i njegova praktičnog djelovanja te za njegovo zauzimanje da misao i duh Koncila zažive na sljedećim razinama: teološkoj, liturgijskoj i vjerničkoj razini.

Kao izravnu posljedicu događaja Koncila spomenuli smo različite inicijative u kojima je Turčinović zauzeto sudjelovao te slobodno možemo reći kako je taj događaj odredio i njegovo ekumensko djelovanje. O tome kakvo je bilo ekumensko ozračje u prvim godinama poslije Koncila, prof. dr. Ivan Golub se ovako očitovao: „Koncil je zaključen 8. prosinca 1965. Kod nas već 1966. trojica profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić, profesor patrologije, dr. Josip Turčinović, profesor istočnog bogoslovlja i dr. Ivan Golub, profesor dogmatske teologije utemeljuju ekumensko glasilo 'Poslušni Duhu. Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja'. […] 'Prvotna svrha ovoga biltena jest da mi katolici što brže i što bolje upoznamo i prigrlimo ekumenski duh koji struji iz Drugoga vatikanskog koncila da se tako pripravimo za ekumenski dijalog s ostalom kršćanskom braćom'. Bilten isključuje polemiziranje. A smatra dobrodošlima 'priloge sviju kršćana, bez obzira na konfesionalnu pripadnost, koji mogu pripomoći međusobnom upoznavanju i zajedničkom rastu u ljubavi i istini'.“[127]

Istine radi i povijesti radi treba reći da je prvotni ekumenski zanos malo-pomalo slabio što se može iščitati i iz sljedećeg navoda: „Bilten je bio kratkoga vijeka. Prvi broj je izišao u lipnju 1966., a posljednji u prosincu 1966. Svega pet brojeva. O oduševljenom i 'manje oduševljenom' prijemu biltena može se čitati na stranicama samog biltena i listati u arhivu uredništva biltena.“[128] Recimo i to kako su uredništvo biltena sačinjavali: dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić, kao glavni urednik, te dr. Josip Turčinović i dr. Ivan Golub, kao urednici.

2.2.2. Josip Turčinović – pročelnik Instituta za teološku kulturu laika[129]

[127] Ivan GOLUB, Uvod, 5.
[128] *Isto.*
[129] Usp. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb, 1975., 64.

U povezanosti teme o prvim koncilskim poticajima, nedugo nakon završetka Koncila (1965.) spominjemo i osnivanje Instituta za teološku kulturu laika, samim time, što je Fakultetsko vijeće Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu upravo Josipu Turčinoviću povjerilo mandat za osnivanje i organiziranje ove ustanove.[130] Već se ranije mogla zapaziti Turčinovićeva osjetljivost za koncilsku ideju crkvenog zajedništva koju on, u svijesti vjernika-laika, ovako oslikava: „U glavama ljudi vlada svijest o oštroj podjeli Crkva – svijet. Kao da Crkva nije u svijetu. Crkva doduše nije isto što i svijet, ali je ona u svijetu, sastavni je dio toga svijeta, još više – ona je poslana da bude kvasac toga svijeta, znak i sredstvo jedinstva svega ljudskog roda. Tu temeljnu podjelu, dihotomiju između Crkve i svijeta slijedi druga dihotomija: kler – laici. Crkveno pokriva kler, a laici bi bili neki njezin svijet.“[131] Promjenu ovoga stajališta Turčinović vidi u razradbi teme euharistijskoga zajedništva kao izvorištu sveukupnoga kršćanskog života i poslanju kako klerika jednako tako i laika.[132]

Institut za teološku kulturu laika kanonski je osnovan akademske godine 1969./1970. Studij je u početku trajao četiri semestra a od akademske godine 1972./1973., šest semestara i obuhvaćao je sve temelje teološke discipline pomno vodeći brigu o položaju i poslanju vjernika laika u Crkvi i u svijetu.[133] Poticaj za osnivanje Instituta dolazi od profesorâ Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.[134] O nužnosti osnivanja ovoga Instituta, Fakultetsko vijeće Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu po prvi puta je raspravljalo 23. ožujka 1968. godine dok se za nadnevak osnivanja Instituta uzima 30. svibnja, iste godine, kada je i Josip Turčinović izabran za prvog predstojnika Instituta te je bio zadužen za izradu njegova Statuta i sveukupnu organizaciju rada.[135]

---

[130] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane dne 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975 od 25. lipnja 1975.
[131] Citirano prema: Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 93-94.
[132] Usp. *Isto*, 95.
[133] Usp. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb, 1975., 64.
[134] Usp. Stjepan BALOBAN, Znanstveno-nastavni i znanstveno-istraživački instituti – bogatstvo Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 4, 697-721.
[135] Usp. *Isto.*

Spomenimo i to kako je prvi prijedlog naziva bio Institut za religioznu kulturu laika koji je 28. rujna 1968. godine promijenjen u naziv Institut za teološku kulturu laika, a s radom je, kao dvogodišnji studij, započeo 20. ožujka 1969. godine.[136] Kako je već rečeno, Turčinoviću je bilo povjereno osnivanje ovog Instituta, kojeg je osnovao i kroz jedno desetljeće vodio (1968.-1978.) sa svrhom teološke izobrazbe vjernika laika kako bi zauzetije mogli sudjelovati u životu i radu Crkve o čemu i sam Turčinović, upitan o razlogu osnivanja Instituta za teološku kulturu laika u Zagrebu, izriče snažnu misao a koju prenosi prof. dr. Marijan Jerko Fućak: „Pokoncilsku atmosferu, gibanja i događanja s mnogo vizija (crkveno i društveno otvaranje, koncilske tribine, listovi, obnova Fakulteta, pastorala, probuđena svijest o jednaku dostojanstvu svih kršćana…) iz čega je proizašla i misao ITKL, ne kao nekoga nadomjestka za vjeronauk, nego kao visokoškolskoga teološkoga učilišta, otvorena svima, bez obzira na crkvenost i konfesionalnost. On je i danas važan kao stajalište laika koji se profesionalno bave teologijom, koji teološki razmišljaju, premda nisu institucionalizirani. Trebalo bi i produbiti suradnju s drugim institutima i s njima podijeliti zadatke.“[137]

U povezanosti ove tematike tadašnji zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić se ovako očitovao: „Svaki je vjernik odgovoran za naviještanje evanđelja. Zato je potrebno da bude uistinu vjernik cjelovite vjere, djelotvorne ljubavi i nepokolebive nade. Potrebna mu je temeljita vjerska naobrazba… Tome služi Institut za teološku kulturu laika u Zagrebu. Tako je taj Institut u službi Crkve, a Crkva u službi Isusa Krista… Nije dosta samo studirati teologiju, nego je potrebno i živjeti s Bogom… Neka tome služi i rad našeg Instituta, kojemu po zagovoru Presvete Bogorodice želim blagoslov Trojedinoga Boga Oca i Sina i Duha Svetoga.“[138]

Da je osnivanje ovoga Instituta u povezanosti naše teme govori nam i sljedeći tekst: „Sadašnji predstojnik dr. Jerko Fućak iznio je *'Iskustva ITKL u posljednjih deset godina i njegove perspektive'*. […] Pokazao je i druge aktivnosti Instituta: dopisnu teologiju […] javne seminare te ono što je za nas ovdje važno podcrtati, sasvim sigurno su ekumenski

[136] Usp. *Isto.*
[137] Marijan Jerko FUĆAK, Radno proslavljena dvadeseta obljetnica Instituta za teološku kulturu laika u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra,* 59 (1989.) 1-2, 180-182.
[138] *Isto*.

susreti. U pogledu perspektive naznačio je neke odrednice i postavio pitanja: Je li studij na Institutu dovoljno primijenjen svjetovnomu načinu života? Pomaže li da se studenti uspješnije kao vjernici uključuju u društvenu sredinu i kulturu? […] Formira li za dijalog? Svakako je potrebno misliti […] na dublju motivaciju studija, a nadasve je potrebno produbiti i proširiti suradnju […] u svrhu uzajamnoga upoznavanja, suradnje, dopunjavanja, umjesto nepovjerenja, strančarstva, sumnjičavosti, razjedinjenosti, koje prijete rastočiti i ono što je teškom mukom i radom stečeno."[139] Kao završetak ovoga podnaslova poslužit će nam Turčinovićev stav što ga je prenio već spomenuti dr. Jerko Fućak: „U priopćenju *'Teološki osposobljeni laici i crkvena izdavačka djelatnost'* upozorio je dr. Josip Turčinović kako bi se na Institutu laici trebali osposobljavati ne samo za crkvenu izdavačku djelatnost nego općenito za izdavalaštvo kao kompetentni i stručni teolozi ulaziti u taj rad i na društvenom sektoru. Prikazao je cio spektar ljudi i stručnosti potrebnih u proizvodnji te napose u plasmanu knjige i omogućavanju da ona na prikladan način dođe do čitalaca (vođenje knjižara, knjižnica i dr.)."[140]

Mišljenja smo da nas navedeni tekst upućuje na zaključak kako Turčinović dobro opaža pridavanje značaja izdavačkom radu. Naime, upravo će njegov izdavački rad u okviru *Kršćanske sadašnjosti* biti osnova po kojoj će uspostavljati dijalog s drugima i drukčijima, s pojedincima, pa i s cijelim narodima, i oblikovati sveukupnu ekumensku djelatnost. Iz svega do sada rečenoga možemo ustvrditi da Turčinoviću pripada iznimna uloga u organiziranju i ustrojstvu Instituta za teološku kulturu laika čije se osnivanje ubraja u značajnije aktivnosti Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu kako bi se moglo i znalo odgovoriti na potrebe kako u Crkvi tako i u društvu.

2.2.3. Osnivanje Instituta za ekumensku teologiju i dijalog

Za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske misli i njegova konkretnoga ekumenskog djelovanja vrijedno je izdvojiti i osnivanje Instituta za ekumensku teologiju i dijalog, jednoga od četiri znanstveno-istraživačka instituta Katoličkoga bogoslovnog

[139] *Isto*.
[140] *Isto*.

fakulteta u Zagrebu. Kako smo u prethodnom poglavlju vidjeli da je Institut za teološku kulturu laika osnovan na inicijativu profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu tako je bilo i s osnivanjem Instituta za ekumensku teologiju i dijalog. Naime, dvojica profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i bliski suradnici: dr. Josip Turčinović i dr. Ivan Golub, pokrenuli su inicijativu za osnivanje ovoga Instituta što je Fakultetsko vijeće i odobrilo 14. prosinca 1985. godine. S obzirom da je pitanje ekumenizma i dijaloga, za Crkvu u Hrvata, bilo od posebnoga značaja, glavna je svrha osnivanja Instituta bila organiziranje i provođenje znanstvenog istraživanja na području ekumenske teologije i dijaloga sa suvremenim svijetom.[141] Vrijedno je ovdje istaknuti, kao pozitivnu činjenicu, da se brojnim ekumenskim nastojanjima, pa tako i osnivanjem ovoga Instituta, željelo otvoriti prostor kako ekumenskom tako i međureligijskom dijalogu između pripadnika različitih konfesija i različitih naroda. U nastavku donosimo značajne datume u okviru naše ekumenske teme.

Ponajprije, kako smo već vidjeli, veliki je zamah ekumenizmu, kod nas, dala ondašnja Biskupska konferencija Jugoslavije uputivši godine 1974. *Pastirsko pismo svim članovima Katoličke crkve u Jugoslaviji na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja,* a te iste, 1974. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu osnovana je Katedra ekumenske teologije.[142] Deset godina poslije, dakle 1984., u Zagrebu je započela Molitvena osmina za jedinstvo kršćana u kojoj sudjeluju katolici, pravoslavni, evangelici i baptisti, a samo godinu dana nakon toga, dakle 1985., na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu osnovan je, kako smo već rekli, Institut za ekumensku teologiju i dijalog.[143]

Rad ovoga Instituta provodi se u okviru sljedećih Odjela: 1) Odjel za ekumensku teologiju; 2) Odjel za kršćanski Istok; 3) Odjel za kršćanski Zapad; 4) Odjel za dijalog s nekršćanima; 5) Odjel za dijalog sa suvremenim svijetom; 6) Odjel za hrvatski glagolizam; 7) Odjel za hrvatsku sakralnu bibliografiju. Od godine 1997. ovaj Institut nosi naziv Institut za ekumensku teologiju i dijalog „Juraj Križanić“. O Turčinovićevu

[141] Usp. Stjepan BALOBAN, Znanstveno-nastavni i znanstveno-istraživački instituti – bogatstvo Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 697-721.
[142] Usp. IKA, Molitvena osmina za jedinstvo kršćana 2018. godine (29. XII. 2017.), u: http://www.ika.hkm.hr/novosti/molitvena-osmina-za-jedinstvo-krscana-2018-godine/ (28. II. 2018.)
[143] Usp. *Isto*.

angažmanu za prisutnost ovakvih inicijativa kod nas, kako za život Crkve tako i za dijalog sa suvremenošću, izabiremo zabilješku prof. dr. Ivana Goluba: „Utemeljio sam sa suradnicima 1986. 'Institut za ekumensku teologiju i dijalog' koji je kasnije, na moj prijedlog, dobio naziv 'Juraj Križanić'. […] Kad sam predlagao Vijeću Fakulteta, da se Institut nazove imenom Jurja Križanića, dekan mi je kazao, da bi se Institut trebao nazvati mojim ili Turčinovićevim imenom ili i mojim i Turčinovićevim imenom.“[144]

2.2.4. Josip Turčinović – pročelnik Katedre ekumenske teologije

Na prethodnim stranicama rada već je rečeno da je Josip Turčinović položio licencijat (magisterij) iz teologije 1960. godine, a doktorat 1966. godine disertacijom *Odnosi Istočne i Zapadne Crkve kod Krste Pejkića. Prilog povijesti teološke kontroverzije u prvoj polovici 18. stoljeća.* Valja podsjetiti kako je Turčinović ponajprije bio predavač na Visokoj bogoslovskoj školi u Pazinu, i to, u razdoblju od 1962. do 1964. godine. Potom, u siječnju, te iste godine, postao je asistent na Katedri istočnog bogoslovlja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu te naposljetku studijom *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog* – habilitirao se i postao prvim pročelnikom Katedre za ekumensku teologiju na spomenutom Fakultetu.[145]

Za potrebe ovoga naslova opetovat ćemo riječi prof. dr. Ivana Goluba: „Godine 1974. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu osnovana je Katedra ekumenske teologije i njezinim pročelnikom postao je profesor Josip Turčinović. Prethodno je bila Katedra istočno bogoslovlje. Predavao je profesor Juraj Pavić. Ključno je bilo preimenovanje te se išlo za proširenjem, ali ne da bi se dokinulo Istočno bogoslovlje već da se proširi tj. da ne bude samo Istok nego i Zapad, a to su protestanti. Ali, da se očuva Istok. Da se proširi do imena – ekumensko. Prema tradiciji profesori Istočnog bogoslovlja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu bili su grkokatolici, i profesor Juraj Pavić, profesor Istočnog bogoslovlja, bio je grkokatolički svećenik i mogu spomenuti ne samo njegovu zahtjevnost nego i širinu, i dubinu. Dakle, da zaključim: Išlo se za

[144] Ivan GOLUB, *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, 524.
[145] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.

koncilskim sustavom, a Turčinovićevo razumijevanje koncilskoga sustava bilo je dragocjeno.“[146]

2.2.5. Međufakultetski ekumenski simpoziji

Značajan iskorak na području ekumenizma, kod nas, dogodio se po završetku Drugoga vatikanskog koncila kada su pokrenuti različiti događaji koji su, između ostaloga, trebali imati i ekumensko obilježje. Istine radi treba reći da je, kod nas, ekumensko gibanje postojalo i prije Drugoga vatikanskog koncila međutim sustavno ekumensko djelovanje započelo je na osnovu poziva Koncila na teološki dijalog svih kršćanskih Crkava[147] te donošenjem Dekreta o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (21. studenoga 1964.) u okviru kojega ekumenski dijalog postaje nužnost u trajnom nastojanju oko jedinstva svih kršćana. Već smo ranije spomenuli godinu 1974. kada je Biskupska konferencija Jugoslavije uputila *Pastirski poziv svim članovima Katoličke Crkve u Jugoslaviji na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja,* što na određeni način predstavlja svojevrsni početak novoga razdoblja u području ekumenizma kod nas.[148]

Držimo primjerenim na ovome mjestu izdvojiti mišljenje profesora ekumenske teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, dr. Antuna Japundžića koji u svojem članku pod nazivom: Trebaju li nam međufakultetski ekumenski simpoziji?, kaže da su upravo ovakvi susreti naših teologa prvi konkretniji plod koji proizlazi iz gore navedenoga dokumenta Biskupske konferencije Jugoslavije (29. siječnja 1974.).[149]

Vrijedi opetovati da je, s obzirom na službeni stav Katoličke Crkve spram suvremenog ekumenskog pokreta čiji se početak vezuje uz godinu 1910. koji je bio

---

[146] Ovo mi je, u osobnom usmenom intervjuu, rekao prof. dr. Ivan Golub, u Zagrebu 1. ožujka 2017. godine. Zvučni zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[147] Usp. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), u: *Dijalogom do mira,* Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešiću, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2005., 425-442.
[148] Usp. Daniel PATAFTA, Ekumenska gibanja u Hrvatskoj neposredno nakon Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 4 (2014.) 4, 851-879.
[149] Usp. Antun JAPUNDŽIĆ, Trebaju li nam međufakultetski ekumenski simpoziji?, u: *Diacovensia*, 26 (2018.) 4, 547-549.

neprihvaćanje ekumenskog pokreta osim ako se ne radi o povratku odijeljenih kršćana u krilo jedne i jedine Kristove Crkve a to je Katolička Crkva, Drugi vatikanski koncil zaista označio prekretnicu u Katoličkoj Crkvi spram ekumenskog puta.[150]

Ovdje sasvim sigurno treba izdvojiti ime Josipa Turčinovića kao jednoga od vodećih katoličkih teologa i promicatelja ekumenske misli, kod nas, profesora ekumenske teologije i pročelnika na Katedri ekumenske teologije Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zgrebu. U toj povezanosti izdvajamo Međufakultetske ekumenske simpozije koje je Turčinović organizirao i u njima aktivno sudjelovao o čemu svjedoče i njegovi, već ranije spomenuti, *Izvještaji o radu* iz kojih izabiremo: „Osim strogo fakultetskih dužnosti potpisani se višestruko angažirao na područjima značajnima o. g. i za izvanškolsku prisutnost našeg Fakulteta u široj javnosti: […] Sudjeluje u pripremanju Međufakultetskog simpozija u Lovranu u rujnu o. g..“[151] O ovome čitamo također i u Priopćenju o radu II. međufakultetskog ekumenskog simpozija održanog u Lovranu od 21. do 23. rujna 1976. godine.[152]

Turčinovićevo aktivno sudjelovanje u ovakvim događanjima, u okviru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dokumentira i sljedeći njegov vlastoručno potpisani tekst: „U okviru fakultetskoga rada, osim predavanja i seminara, potpisani je ove godine posebno radio na pripremanju međufakultetskog ekumenskog simpozija koji će se održati u Zagrebu u rujnu o. g. (član pripremnog odbora).“[153] U prilog tome spominjemo i Turčinovićevo predavanje već na Prvom ekumenskom simpoziju pod naslovom: *Krst kao priključenje otajstvenom Tijelu Kristovu*.[154] Turčinović je naime predstavljao Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu na ekumenskim susretima teoloških fakulteta u Ljubljani i Beogradu, predvodio ekumenske delegacije istoga Fakulteta ili u njima sudjelovao te je

[150] Usp. Ivan MACUT, *Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret,* 7.
[151] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvještaj o radu Dekanatu katoličkog bogoslovnog fakulteta Kaptol 29*,* u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 274/1976 od 2. srpnja 1976.
[152] Usp. Franjo ŠANJEK, Drugi ekumenski simpozij: Priopćenje o radu II. ekumenskog simpozija u: *Bogoslovska smotra*, 46 (1976.) 4, 501-504.
[153] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvještaj o radu*,* u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 334/1982 od 10. srpnja 1982.
[154] Usp. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), 425-442.

u istom svojstvu i kao vrstan predavač sudjelovao na međunarodnim i svjetskim susretima i kongresima.[155]

Recimo i to, kako je Prvi ekumenski simpozij na području ondašnje države Jugoslavije, na poticaj Vijeća za ekumenizam Biskupske konferencije Jugoslavije, a kao pozitivan odgovor na ranije spomenuti biskupski poziv[156], održan u Mariboru od 23. do 26. rujna 1974. godine a tema je bila: *Pastoralni problemi kršćana u Jugoslaviji u vezi sa sakramentima, posebno u vezi s Euharistijom.*[157] S obzirom da se za euharistiju može reći da je slika i prilika crkvenog zajedništva, ili možda još bolje rečeno jedinstva, ne iznenađuje činjenica da je upravo tema euharistije jedna od središnjih tema ekumenskog dijaloga.

Mišljenja smo da je na ovome mjestu uputno spomenuti ime Lothara Liesa koji u procesu ekumenskog približavanja veliki značaj pridaje upravo razumijevanju euharistije. On kaže: „Od Drugoga svjetskog rata, a prije svega od Drugog vatikanskog koncila izišli su najrazličitiji bilateralni i multilateralni dokumenti približavanja i konsenzusa.“[158]

Vratimo se međufakultetskim ekumenskim susretima čiji su sudionici a i organizatori bili Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teološka fakulteta u Ljubljani i Pravoslavni bogoslovski fakultet u Beogradu i recimo da su imali obilježja izrazitog ekumenskog događaja. Ovakvi susreti, kako profesora jednako tako i studenata teologije, bili su dokaz otvorenosti spram provođenja ekumenizma a po uzoru na Dekret o ekumenizmu *Unitatis*

[155] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.; također vidi prilog na 201. str. ovoga rada (Slika 9).
[156] „Biskupi donose i osam konkretnih prijedloga za provođenje ekumenskog duha: *Održavanja Tjedna molitve za jedinstvo kršćana (u osmini blagdana Obraćenja sv. Pavla, ili u osmini Duhova); održavanje župskog ili dekanatskog ekumenskog dana; održavanje kateheza i propovijedi o ekumenizmu; uključivanje ekumenskih nakana u osobne i zajedničke molitve; posvećivanje više pažnje ekumenskim temama u vjerskom tisku; njegovanje ekumenskog duha u sjemeništima; podržavanja 'apostolata sv. Ćirila i Metoda'; osnivanje i povezivanje biskupijskih ekumenskih vijeća s Ekumenskim vijećem Biskupske konferencije.“* (citirano prema: Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), 425-442.)
[157] Usp. Franjo ŠANJEK, Drugi ekumenski simpozij: Priopćenje o radu II. ekumenskog simpozija, 501-504.
[158] Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije. Od raskola do pomirenja. Modeli crkvenog jedinstva,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., 131. Prema Lotharu Liesu, relevantni dokumenti za objašnjenje u razumijevanju euharistije u procesu ekumenskog približavanja su: Teze iz Arnoldshaina i Leuenberga; Gozba Gospodnja, Dokument iz Lime.

redintegratio, koji lijepo kaže: „Skrb za ponovnu uspostavu jedinstva tiče se cijele Crkve, […] ona obvezuje svakoga pojedinog […] prema njegovoj sposobnosti, bilo u svagdašnjem kršćanskom životu bilo u teološkim i povijesnim istraživanjima.“[159] S obzirom da je Turčinović, u okviru svoga profesorskog rada na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, organizirao i aktivno sudjelovao u radu Međufakultetskih ekumenskih simpozija držimo potrebnim pobliže prikazati njegov angažman u spomenutim događanjima. Pa, krenimo redom.

Već smo rekli da je Prvi ekumenski simpozij, koji se održao u Mariboru od 23. do 26. rujna 1974. godine na kojem su, osim profesora teologije i predstavnika studenata, sudjelovali i predstavnici pojedinih pravoslavnih i katoličkih škola, Makedonske pravoslavne bogoslovije i Evangeličke crkvene zajednice u Sloveniji, bio posvećen pastoralnim problemima svih kršćana u ondašnjoj državi Jugoslaviji u odnosu spram sakramenata, ponajprije Euharistije. Spomenimo ovdje kako je Simpoziju nazočio i mariborski biskup Maksimilijan Držečnik te da je svim sudionicima darovao prvo izdanje ekumenske Biblije na slovenskom jeziku. Već na ovom Prvom simpoziju Turčinović je, kako je već rečeno, nastupio s predavanjem koje je bilo naslovljeno: *Krst kao priključenje otajstvenom tijelu Kristovu.*[160]

Drugi ekumenski simpozij po redu, kojemu je – da bi se istaknula razina samoga održavanja – pridodan naziv *međufakultetski*, održan je u Lovranu od 21. do 23. rujna 1976. godine sa opširnom temom: *Evangelizacija u našem vremenu i prostoru,* u okviru kojega su održana četiri predavanja od kojih izdvajamo predavanje pod naslovom *Fenomenologija evangelizacije kod katoličkih kršćana na našem tlu,* što ga je i na ovom skupu priredio Josip Turčinović, ovoga puta u suradnji s Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem. Ova tema ponajprije ukazuje na Turčinovićevu pronicljivost u samom procesu evangelizacije, što je na skupu i naglašeno, te na stvarne ciljeve i zadaće koji proizlaze iz događaja Drugoga vatikanskog koncila kao svojevrsni ekumenski iskorak. Recimo i to kako su u radu ovoga Simpozija, uz katoličke i pravoslavne teologe, sudjelovali i

[159] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu,* u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 5.
[160] Usp. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), 425-442.

predstavnici pravoslavnih teologija iz Prizrena i Skopja kao i predstavnici protestantskih zajednica iz Zagreba i Novog Sada, a nazočili su i biskupi: Josip Pavlišić i Maksimilijan Držečnik. Simpozij je organizirao Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu.[161] Vrijedno je spomenuti da je s ovoga skupa (23. rujna 1976. godine) odaslano i zajedničko priopćenje izabrane mješovite komisije u čijem je sastavu bio i Josip Turčinović.[162]

Treći međufakultetski ekumenski simpozij održan je od 12. do 15. listopada 1978. godine u Aranđelovcu s temom *Crkva u suvremenom svijetu.*[163] Ovom su Simpoziju po prvi puta nazočili i predstavnici protestantskog Teološkog fakulteta Matija Vlačić Ilirik u Zagrebu i Islamskoga teološkog fakulteta u Sarajevu kao i predstavnici nekih vjerskih zajednica u Jugoslaviji.

Četvrti međufakultetski ekumenski simpozij održan ja na Bogoslovnom fakultetu u Ljubljani od 22. do 26. rujna 1980. godine. Tema je bila određena još na prethodnom skupu u Aranđelovcu, pod naslovom: *Duhovni život na našem tlu – Ekumenska poruka duhovne stvarnosti kršćanstva na tlu Jugoslavije danas.* Okosnica ovoga skupa bila su tri predavanja koja su dopunjena priopćenjima.

Za potrebe ovoga poglavlja spominjemo kako su se u razdoblju od 1982. do 1988. godine održala još četiri ovakva Simpozija dakle sveukupno je održano osam simpozija dok je deveti,[164] koji se trebao održati u organizaciji Pravoslavnog bogoslovnog fakulteta, u Vrdniku, od 23. do 24. rujna 1990. godine s temom*: Sakramenat svetog krsta,* održan sa skraćenim programom na kojemu, zbog društvenih okolnosti, nisu sudjelovali predstavnici Katoličkoga bogoslovnog fakulteta iz Zagreba, pa su samim time izostala i dva predviđena predavanja katoličkih predavača te jedno predavanje protestantskog

[161] Usp. *Isto*, 430-431.
[162] Usp. Franjo ŠANJEK, Drugi ekumenski simpozij: Priopćenje o radu II. ekumenskog simpozija, 501-504.
[163] Predavanja s ovog Simpozija su objavljena u: *Pravoslavna misao* 22 (1979.), Sveska 26, Beograd, 1979. (Usp. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija, 425-442.)
[164] Među članovima odbora za IX. međufakultetski ekumenski simpozij s Katoličkoga boglovnog fakulteta u Zagrebu, bio je i doc. dr. Josip Turčinović, u: Margareta BABIĆ (priredila), *Raspored akademske godine 1990.-1991.*, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 1990.,7.

predavača iz Hrvatske čime je bio prekinut teološki dijalog.[165] Naglašavamo ovdje kako put dijaloga ipak, nije prekinut. Taj put treba mukotrpno i ustrajno nastaviti izgrađivati, jer ako je nešto teško to još ne znači da ne treba; nego da još više treba.

Dodajmo ovome, da iako je Deveti međufakultetski ekumenski simpozij održan u skraćenom obliku, pripreme za spomenuti simpozij nisu izostale naime u arhivu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, u Personalnom dosjeu prof. dr. sc. Josipa Turčinovića pronalazimo ovu zabilješku: „1990. 12. II., Pripreme za IX. međufakultetski ekumenski simpozij – rujan 1990., te 1990. 29. V., Sudjelovanje na IX. međufakultetskom simpoziju – rujan 1990.“[166] Kako je već rečeno, osnovna zamisao teološkog dijaloga po završetku Drugoga vatikanskog koncila, kod nas, bili su Međufakultetski ekumenski simpoziji koje su organizirali teološki fakulteti u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu.

Ekumenskom ozračju Drugoga vatikanskog koncila koje se na našem području, možemo reći unaprijedilo, ponajprije spram Srpske pravoslavne Crkve, sasvim sigurno je doprinijelo konkretno djelovanje crkvenih pastira (biskupa Bauerleina, nadbiskupa Franića, kardinala Šepera te kardinala Kuharića) u okviru susreta članova crkvene hijerarhije, što dostatno govori o ozbiljnosti pristupa ovoj tematici, ali i ekumenski nadahnuti tekstovi istaknutih profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: Josipa Turčinovića, Tomislava Janka Šagi-Bunića te Ivana Goluba, koji su svojim primjerom sačinjavali jezgru tada malobrojnih entuzijasta koji su bili spremni odvažiti se na put ekumenske suradnje krčeći putove koji vode do zajedništva u Kristu. S obzirom na sve što smo do sada rekli analizirajući Međufakultetske ekumenske simpozije kao plod ekumenskih napora mogao se uočiti razvojni slijed[167] za koji se može reći da je bio u

[165] Usp. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), 425-442.
[166] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
[167] I sam će Turčinović u okviru razgovora što ga je s njim vodio Davor Glavaš, urednik u političkom magazinu *Danas*, na pitanje: Kako bi kao profesor ekumenske teologije ocijenio šanse ekumenizma na našim prostorima, odgovoriti: „Ne bismo rekli istinu da se i u nas nisu dogodili neki značajni koraci, kojih prije nije bilo. Stvoreni su i neki skromni, ali znakoviti instrumenti. Bilo je mnogo inicijativa, […] smatram da su vrlo važni i međufakultetski ekumenski simpoziji, na kojima se raspravlja i o najtežim međusobnim pitanjima – eto, to su te stvari koje, u svakom slučaju, nisu zanemarive.“ (Josip TURČINOVIĆ, Istodobno strahujem i molim, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 16-17.

službi 'rastućeg suglasja' međutim da bi to suglasje iz analizirajućih tekstova zaživjelo u praksi treba još veliki dio puta prijeći i još puno truda uložiti. U tom smjeru ide i Turčinovićev angažman za kojega se sa sigurnošću može reći da je, slijedeći poticaje Drugoga vatikanskog koncila čiji dokumenti pozivaju na apostolat i svjedočenje, nastojao prepoznati znakove vremena i na ovom tako važnom području djelovanja kao što je ekumensko. On je dobro znao što znači riječ *kairos*[168] i sve je svoje nastojanje usmjerio umijeću kako plodonosno upotrijebiti vrijeme.

2.2.6. Turčinovićevo zalaganje na profesionalnom filmu vjerskoga sadržaja

S obzirom da je Turčinović – teolog koji je imao veoma istančan osjećaj za uočavanjem i prepoznavanjem znakova vremena – pravovremeno uvidio i značaj sredstava društvenog priopćavanja[169] stoga u toj povezanosti spominjemo audiovizualna sredstva u izdanju *Kršćanske sadašnjosti* poput dokumentarnih filmova, videovrpci, dijapozitiva i dr. Ovdje svakako treba izdvojiti prvi izravni prijenos mise polnoćke, iz zagrebačke katedrale, godine 1989., a nastojalo se i oko emitiranja religioznog programa na Televiziji Zagreb uz, to treba ovdje reći, snažnu potporu tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Franje Kuharića.[170]

Poznato je da je skoro pred kraj svoga zemaljskog života Josip Turčinović nastojao oko osnivanja televizijskog studija *Kršćanska sadašnjost*, pa premda se u tome i nije uspjelo, njegovo zalaganje u ovom području ukazuje na veliku hrabrost i veliki rad čiji je okvir poslužio za povezivanje različitih umjetnika i stručnjaka u veoma široku i plodnu

[168] Kairos (grč. καίρός: pravi trenutak), u NZ i ranom kršćanstvu, bogomdana prigoda za odluku između dobra i zla, punina vremena za ispunjenje mesijanskih proročanstava. Dok je kronos vrijeme koje teče, k. je važan trenutak u tom protjecanju, u: Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža,* Zagreb, 2002., 413.

[169] „Turčinović je imao izoštren osjećaj za povijest spasenja i čovjekovu suodgovornost za svijet, o čemu svjedoči njegovo nepregledno djelo u proizvodnji knjiga, filmova, kaseta, slikovnica i svih drugih nosilaca suvremene komunikacijske civilizacije.“ (T.R. i G.S., Iz tiska: Oproštaj od dr. Josipa Turčinovića. Umro odličnik hrvatske kulture, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 15.)

[170] Usp. Stipe BAGARIĆ, Audiovizualna sredstva Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 285-300.

suradnju svih koji vjeruju evanđelju Isusa Krista. Na tom se području napose izdvaja Turčinovićev film *Katolička crkva u Hrvata* (1971.) koji je godinu dana kasnije dakle 1972., u Salzburgu dobio međunarodno priznanje. Imalo je to snažan odjek jer su ga primjerice otkupile nacionalne televizije Austrije i Francuske. Recimo i to da je film preveden na njemački, engleski, francuski i španjolski jezik.[171]

Da je Turčinovićevo zalaganje na profesionalnom filmu religioznog sadržaja bilo od iznimnog značaja dokumentira nam i izvješće prof. dr. Tomislava Šagi-Bunića: „Osobito djelo Dra. Turčinovića jest sustavan rad na filmu religioznog sadržaja. Naročito je vrijedan pažnje Turčinovićev film Katolička Crkva u Hrvata čija se idejna okosnica može čitati u maloj doduše knjižici, ali čvrsto zasnovanoj Katolička Crkva u južnoslavenskim zemljama, u nizu Mala knjižica Kane br. 9, Zagreb 1973, 43.“[172] U potvrđivanju Turčinovićeva doprinosa svestranoj prisutnosti ovakvih inicijativa koje su, sasvim sigurno, bile značajne kako za život Crkve jednako tako i za dijalog sa suvremenošću, prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić će na drugome mjestu posvjedočiti: „Kreativan duh Josipa Turčinovića nije mogao stati samo na području tiskane riječi, nego je smiono zakoračio i na filmsko i video-područje i tako stvorio video-dokumentaciju o važnim događajima naše Crkve u ovo doba, snimio nekoliko filmova, otpočeo stvarati televizijski studio u 'Kršćanskoj sadašnjosti'.“[173]

O ovom se Turčinovićevu poduhvatu očitovao i fra Gabrijel Hrvatin Jurišić: „U svojim razmišljanjima i vizijama Josip je često govorio da Crkva mora naći svoje mjesto u filmu. Stoga se je potrudio i uspio stvoriti prvi (1971.) nazovimo ga crkveni film 'Katolička Crkva u Hrvata' [32 minute]. Sudjelovao sam u snimanju po Bosni, Hercegovini i južnom dijelu domovine.“[174] Dodajmo ovome da je Turčinović režirao još nekoliko filmova koji svjedoče o važnim događanjima iz života naše Crkve: 1) *Marija*

[171] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[172] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o Dru Turčinoviću za promaknuće za izv. profesora. Otpis na br. 161/75., Vijeću Katoličkog bogoslovnog fakulteta, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 235/1975., od 30. svibnja 1975.
[173] Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.
[174] Gabrijel HRVATIN JURIŠIĆ, Okrugli stol – Josip Turčinović u svojem i našem vremenu, u: Stjepan BREBRIĆ (pripredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti,* Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 388-391.

Bistrica (završetak svečanosti 1971.); 2) *Vječni smo tvoji putnici* (1979.); 3) *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* koje je prikazano prigodom Nacionalnog euharistijskog kongresa, u zagrebačkoj katedrali, 1984. godine. Bio bi propust kada na ovome mjestu ne bismo ukazali na Turčinovićevo djelovanje u duhu pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes,* Drugoga vatikanskog koncila, da se u Crkvi u Hrvata ostvari dijaloška prisutnost u svim dijelovima društvenoga života. Zapaža se njegov istančan osjećaj za nova sredstva komuniciranja među ljudima, odnosno navješćivanje različitih duhovnih i kulturnih poruka preko audiovizualnih sredstava te u toj povezanosti ističemo i njegovo sudjelovanje u televizijskim emisijama kao i na mnogim tribinama pozivajući, i ističući se suradnjom.

Pri kraju ovoga poglavlja spomenimo i to kako su, u vrijeme kada audiovizualna Crkva nije bila prisutna u društvu,[175] samo dobro upućeni ljudi znali da se upravo u izdavačkoj kući *Kršćanska sadašnjost*, kojoj je na čelu bio i njome ravnao Josip Turčinović, planiralo emitiranje vjerskoga programa na ondašnjoj Televiziji Zagreb. Ističemo to napose zbog potpore tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića koju je i u pisanom obliku uputio *Kršćanskoj sadašnjosti* i Josipu Turčinoviću.[176] U povezanosti ove tematike Stjepan Sučić piše: „Turčinović je bio ustrajan i temeljit, u novim godinama osluškivao je nove znakove. Toliko puta bilo je riječi o katoličkom radijskom i televizijskom programu. O dolasku pape Ivana Pavla II. u Hrvatsku. Tim se događajima nadao i pripravljao im put.“[177]

2.3. Utemeljenje i razvitak Kršćanske sadašnjosti

Ako se promotre povijesni, teološki i pastoralni prikazi događaja kakav je bio Drugi vatikanski koncil zapažaju se ove tri inicijative: 1) *Glas Koncila*; 2) *Teološko-pastoralni tjedan*; 3) *Kršćanska sadašnjost*. Za potrebe ovoga poglavlja pobliže ćemo prikazati

[175] Usp. Josip GRBAC, Audiovizualna djelatnost Kršćanske sadašnjosti*,* u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja*,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 301-305.
[176] Usp. Stipe BAGARIĆ, Audiovizualna sredstva Kršćanske sadašnjosti, 285-300.
[177] Stjepan SUČIĆ, Riječ slušatelja, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 7-11.

nastanak i daljnji razvoj izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost,* treće po redu gore spomenute inicijative, s osobitim naglaskom na Turčinovićeve zasluge ili, možda bolje reći, postavljanje temelja ovom izdavačkom, ali i teološkom poduhvatu. O samim početcima – utemeljenje i razvoj – ove izdavačke kuće o. Bono Zvonimir Šagi kaže: „Ime *Kršćanska sadašnjost* prvi puta se pojavilo potkraj 1966. godine, u došašću, u naslovu prvog broja časopisa *Svesci* čiji je prvi broj izašao u siječnju 1967. godine i koji je prvotno izlazio u okviru Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda koje je u ondašnjem političkom sustavu bilo jedino koje je imalo kakav-takav pravni sustav, a s obzirom na to da je bilo nužno izdavanje kako koncilskih dokumenata tako i teoloških knjiga, tadašnji je zagrebački kardinal Franjo Šeper, 22. veljače 1968. godine izdao dekret kojim je ustanovio novu crkvenu ustanovu pod nazivom *Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost* čime započinje njezina povijest.“[178]

U povezanosti ovih događanja sâm Turčinović je zabilježio: „U dekretu kardinal Šeper kaže: 'Organska i djelotvorna provedba koncilske obnove kod nas ovisi o dubljem i širem poznavanju koncilske misli, nastojanja i gibanja. Da bi se taj cilj što bolje postigao, korisno je da se posebno provedu napori oko istraživanja i dokumentacije koncilske misli i problematike te da se stvori što šira mogućnost informacije u tom pogledu. Vodeći računa o tim potrebama i uzevši u obzir iskustva koja su do sada postignuta djelatnošću uredništva Svesci – Kršćanska sadašnjost ovime ustanovljujem crkvenu ustanovu za izvršavanje tih zadataka pod naslovom Kršćanska sadašnjost – Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije'.“[179]

S obzirom da je Turčinovićev izdavački rad u *Kršćanskoj sadašnjosti*, kako je već ranije bilo istaknuto, bio osnova po kojoj je uspostavljao dijalog s drugima i drukčijima, s pojedincima, pa i s cijelim narodima, da je u tom okviru oblikovao sveukupnu ekumensku djelatnost te da je *Kršćanska sadašnjost* bila uvijek ekumenski usmjerena[180]

[178] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[179] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 150-151.
[180] U osobnom intervjuu, putem e-pošte, 7. lipnja 2017. godine, don Anton Šuljić mi je prenio: „Drugi vatikanski koncil je odredio teološki, svećenički i kulturološki profil Josipa Turčinovića. U tom pogledu pokrenuta je *Kršćanska sadašnjost* koja je još 1966. godine, dakle prije faktičnoga utemeljenja 1968., u svoje smjernice ugradila ekumensku dimenziju. Prva knjiga koju je *Kršćanska sadašnjost* objavila bila je

u ovom ćemo poglavlju pobliže prikazati i samu pripremu za osnivanje ove izdavačke kuće, a napose Turčinovićev doprinos koji je trajno obilježio kako *Kršćansku sadašnjost* jednako tako i sveukupno vjersko izdavaštvo u ondašnjoj državi Jugoslaviji, ponajprije ovdje u Hrvatskoj. Treba reći da je Turčinović bio veliki organizator čemu u prilog ide i organiziranje i vođenje ove izdavačke kuće kojom je ravnao od samoga njezina osnutka. Nadalje, bio je pokretač većine poduhvata, uređivao je časopise i biblioteke i stvarao sveukupnu izdavačku djelatnost uvijek i u svemu držeći se pravca zvanog dijalog. O tome prof. dr. Franjo Šanjek lijepo kaže: „U posljednja dva desetljeća, zahvaljujući ponajviše Turčinovićevoj pronicljivosti i njegovim izvanrednim organizatorskim sposobnostima, […] u suradnji s domaćim i inozemnim izdavačima razvija bogatu i vrlo razgranatu izdavačku djelatnost koja će hrvatski narod u domovini i inozemstvu obogatiti najosnovnijim liturgijskim, teološkim, i vjersko-poučnim priručnicima i publikacijama, a mnogostrukim će biblijskim izdanjima uvelike pripomoći osnovnim religioznim potrebama albanskoga, makedonskoga, poljskoga, ruskoga, ukrajinskoga i drugih naroda u istočnoj Evropi.“[181]

Potom, za našu je tematiku važno istaknuti da je upravo Turčinovićeva zasluga što je *Kršćanska sadašnjost* prisutna na međunarodnim sajmovima knjiga, što već samo po sebi dostatno ističe njezin ugled među europskim izdavačima dok je samome Turčinoviću time omogućeno da se istakne kao jedan od suosnivača udruženja Europske kršćanske knjige (Tournai, Belgija).[182]

U povezanosti naše teme navodimo i promišljanje prof. dr. Petera Kuzmiča: „Kao prvo, moram ustvrditi da organizirane hrvatske ekumene u vrijeme nastanka *Kršćanske sadašnjosti* nije bilo. Bilo nas je nekoliko entuzijasta koji smo ozbiljno uzimali Isusovu molitvu o jedinstvu njegovih sljedbenika i kojima je Drugi vatikanski koncil svojom otvorenošću i smjerodavnim dokumentima pokazao put. *Kršćanska sadašnjost* je zapravo bila naša hrvatska, i šire, južnoslavenska ekumena.“[183] U prilog već spomenutoj činjenici

upravo ekumenske tematike i autora Roberta Schutza 'Dinamika provizornoga'.“ Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.

[181] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.

[182] Usp. *Isto*.

[183] Ovo mi je u osobnom intervjuu, putem e-pošte, prenio prof. dr. Peter Kuzmič, 29. studeni 2017. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.

da je Turčinovićev izdavački rad u *Kršćanskoj sadašnjosti* bio na način suradnje prof. dr. Peter Kuzmič nastavlja: „Godine 1972., osnivao se Biblijski teološki institut, koji je kasnije prerastao u Evanđeoski teološki fakultet. Tada mi je pater Duda predložio da istražim rad biblijskih društava i nastanak njihove Biblije te kroatizaciju Vuk-Daničićeva Svetoga pisma i njegova mnogobrojna izdanja, a Turčinović je taj prijedlog kao pročelnik ekumenske katedre svesrdno podržao s obrazloženjem da se radi o najrasprostranjenijoj knjizi na srpskom i hrvatskom jeziku. On je kasnije tu disertaciju uvrstio u svoju biblioteku *Analecta Croatica Christiana.* Tako je moja prva knjiga na hrvatskom jeziku izašla upravo u *Kršćanskoj sadašnjosti* koja je bila središnja adresa ekumenizma u bivšoj državi Jugoslaviji gdje su se događali ekumenski susreti.“[184]

Za našu temu je također potrebno spomenuti djelovanje *Kršćanske sadašnjosti* u iskoraku spram dijaloga i Turčinovićev udio u tom kontekstu te u toj povezanosti ističemo jednu od značajnijih inicijativa na tom području pod naslovom *Teološki četvrtak* čije je razdoblje neprekinutog rada trajalo od 1981. do 1989. godine pa je u novije vrijeme i ponovno pokrenuta.[185] Dodajmo ovome činjenicu da je sveukupno djelovanje Josipa Turčinovića koje je imalo kako ekumensko tako i dijaloško obilježje označilo i *Kršćansku sadašnjost* kao i mnoge njezine publikacije: knjige, časopise, filmove, (primjerice časopis *Kana* koji se u samim početcima pripremao zajedno s časopisom *Glas Koncila*) ide u prilog činjenici da je ova izdavačka kuća bila most pomoću kojega je Turčinović uspostavljao ekumenski i međureligijski dijalog s Crkvama, crkvenim zajednicama, konfesijama, denominacijama, pa i s cijelim narodima.

Nastavno na prethodnu rečenicu don Anton Šuljić će posvjedočiti: „Poznato mi je da je dr. Turčinović uspostavljao ekumensku i međureligijsku suradnju s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, da je imao puno prijatelja među vodećim protestantskim osobama u Hrvatskoj kao što je dr. Peter Kuzmič, a gajio je također i otvorenost i prema SPC-u, posebice prema nekim njezinim članovima kao što je bio Jovan Nikolić. Ta se otvorenost i suradnički duh osobito pokazao kada je *Kršćanska sadašnjost* tiskala *Ilustriranu Bibliju*

[184] *Isto*.
[185]Usp. Mislav KOVAČIĆ, Tribina „Teološki četvrtak“: povijest nastanka, kronologija, bibliografija, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2004.) 1, 165-179.

mladih za neke pretežito pravoslavne zemlje te ih je koristila i Pravoslavna crkva u SSSR-u, odnosno u nekadašnjim njezinim članicama kao što je Ukrajina.“[186]

2.3.1. Turčinovićev doprinos ekumenskoj dimenziji *Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost*

Mišljenja smo da ovdje treba spomenuti godinu 1966., kada je ondašnja država Jugoslavija sa Svetom Stolicom potpisala Protokol čime su, na određeni način, odškrinuta vrata javnom djelovanju teološke misli, pa se tako i u Crkvi u Hrvatskoj sve više osjećala potreba za uspostavom dijaloga. U tom se okružju dogodio Drugi vatikanski koncil s kojim je Katolička Crkva imala presudnu ulogu u dijaloškom otvaranja svijetu o čemu o. Bono Zvonimir Šagi kaže: „Postavljalo se pitanje da li se Crkva, da bi se obranila od sebi neprijateljskih ideologija, treba ograditi ili joj je u toj zadaći potreban dijalog. I Crkva se, spoznavši svoje otvaranje dijalogu kao svoju dužnost, otvorila sebi protivnome svijetu, a ono što je u toj zadaći vodilo Josipa Turčinovića bio je čovjek i njegovo dobro. Josip je bio od Boga izabrana osoba sretne slutnje a preko njegove osobe Duh je prešao na mnoštvo i obilježio naš tadašnji trenutak.“[187]

Iz kruga ljudi koji su bili okupljeni oko časopisa *Svesci* razvit će se 1968. godine *Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost*. Uz trojicu utemeljitelja: prof. dr. Josipa Turčinovića, prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića i prof. dr. Vjekoslava Bajsića koji su obilježili kako *Kršćansku sadašnjost* tako i sveukupno izdavaštvo, napose u Hrvatskoj, treba spomenuti i mnogobrojne katoličke kulturne djelatnike, kako svećenike tako i vjernike-laike. Da je Turčinoviću uloga i poslanje vjernika laika kao punopravnih članova Crkve napose bilo na srcu razvidno je i iz sljedeće zabilješke: „U suvremenoj Crkvi, nema sumnje, potrebni su nam takvi svećenici koji će znati zajedno s vjernicima laicima djelovati u mnogostrukome crkvenom

[186] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio don Anton Šuljić, 7. lipnja 2017. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[187] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.

poslanju bez anakrone staleške isključivosti. Katolički intelektualci koji su surađivali s Josipom najbolje znaju kakav je on bio svećenik s njima i za njih.“[188] Spomenimo ovdje promišljanje mons. dr. Vlade Košića koji u toj povezanosti govori o „Zagrebačkoj teološkoj školi“ u kojoj kao najzaslužnije uz prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića, prof. dr. Vjekoslava Bajsića te prof. dr. Josipa Turčinovića spominje i prof. dr. Bonaventuru Dudu uz još neke.[189] Ali i dodaje: „Prof. Turčinović toliko se poistovjetio s Kršćanskom sadašnjošću da se zasigurno može imenovati njezinom dušom.“[190]

O toj povezanosti i međusobnoj isprepletenosti o. Bono Zvonimir Šagi kaže: „Profesor Duda je trojicu teologa: dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića, dr. Vjekoslava Bajsića i dr. Josipa Turčinovića, profesore Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu slikovito označio kao *karizmatički trolist* obrazlažući to na način njihovog međusobnog nadopunjavanja.“[191] Sam Duda to ovako opisuje: „Šagi-Bunić je u to unio svoje bogato i mnogostruko koncilsko iskustvo s poznavanjem koncilski utjecajnih teologa i pokoncilskih teoloških tokova, sa svestranim poznavanjem predratnih odrednica katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Josip Turčinović je kao založeni student kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu izravnim dodirom upoznao strujanja i očekivanja mlađe generacije hrvatskih sveučilištaraca. Vjekoslav Bajsić … u taj je trolist unio hladnoću razmišljanja i vjernost smišljenim odlukama, s velikim smislom za konkretna rješenja.“[192]

Zaključno, sasvim pouzdano možemo reći da je na području ekumenizma i dijaloga, kod nas, Josip Turčinović u okviru *Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije* pridonosio recepciji Drugoga vatikanskog koncila.

2.3.2. Turčinovićeva uloga u nakladništvu i prvim poticajima *Kršćanske sadašnjosti*

[188] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3.
[189] Usp. Vlado KOŠIĆ, Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja*,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 23-30.
[190] *Isto.*
[191] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.
[192] Bonaventura DUDA, Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), 268.

Na prethodnim stranicama rada istaknuli smo tri važne inicijative u odnosu na događaj i prihvaćanje Drugoga vatikanskog koncila kod nas: 1) *Glas Koncila*; 2) *Teološko-pastoralni tjedan*; 3) *Kršćanska sadašnjost.* Turčinovićevo sveukupno djelovanje, koje je bilo i ekumensko i dijaloško, obilježilo je *Kršćansku sadašnjost* i njezine publikacije u koje ubrajamo knjige, časopise, filmove, pa se pouzdano može reći, kako smo već vidjeli, da je upravo ova izdavačka kuća bila most pomoću kojega je uspostavljao ekumenski i međureligijski dijalog s Crkvama, crkvenim zajednicama, konfesijama i denominacijama. Iz njegove je ekumenske misli proizišla i sva izdavačka djelatnost što ju je u okviru *Kršćanske sadašnjosti* pokrenuo i ostvario, te će on time ostati trajno u povijesti hrvatskoga naroda. Prof. dr. Tomislav Šagi-Bunić u tom kontekstu kaže: „Tu valja spomenuti najprije liturgijska izdanja temeljnih tekstova, Lekcionara, Misala, Časoslova, u što je sve, kako iz iskustva znadem, Dr. Turčinović pridonio svoj osobni stručni teološki ulog.“[193]

Ovakav Turčinovićev poduhvat bio je nadahnut ponajprije događajem kakav je bio Drugi vatikanski koncil. On aktivno sudjeluje kao prevoditelj pojedinih koncilskih dokumenata, o čemu ćemo nešto više reći u nastavku doktorskog rada, kao i svih novih liturgijskih knjiga poslije zaključenja Koncila, ali uređuje i neke časopise, primjerice: *Poslušni Duhu*, *Svesci*, *Volumina Theologica* itd.

Držimo primjerenim na ovome mjestu istaknuti kako je *Kršćanska sadašnjost* bila najveća izdavačka kuća u komunističkom svijetu koja je razgranala najveću katoličku izdavačku djelatnost u zemljama pod komunističkom vlašću i jedna od najutjecajnijih u Europi a Turčinović, direktor te ustanove, animator svih poduhvata, urednik časopisa, bibliotekar i kreator cjelokupne, napose izdavačke djelatnosti. Potkrjepljuje to i svjedočanstvo don Živka Kustića: „Zato volim reći da je Josip Turčinović svojim pothvatom *Kršćanske sadašnjosti* od Istre do Kamčatke zapravo jedini najizravnije prevario komuniste sustavno i vrlo dobro.“[194]

[193] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o Dru Turčinoviću za promaknuće za izv. profesora. Otpis na br. 161/75., Vijeću Katoličkog bogoslovnog fakulteta, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 235/1975., od 30. svibnja 1975.
[194] Živko KUSTIĆ, Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti*,* u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja*,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 43-47.

Dužni smo ovdje istaknuti ona izdanja *Kršćanske sadašnjosti* bez kojih bi, u duhu Drugoga vatikanskog koncila, bila gotovo pa nezamisliva liturgijska obnova kod nas te u toj povezanosti izdvajamo: 1) *Misal* (prvo i drugo izdanje); 2) *Časoslov naroda Božjega* (prvo i drugo izdanje); 3) *Evanđelistar*; 4) *Biblija* (Stari i Novi zavjet) koju je 1968. godine izdala kuća *Stvarnost*, da bi se u drugo izdanje uključila *Kršćanska sadašnjost* a već od trećega izdanja 1974. godine pa nadalje *Kršćanska sadašnjost* je otkupila i sasvim preuzela izdavanje.[195] Vrijedan je podatak prijevod *Biblije* na desetak jezika (10 izdanja) ali treba spomenuti i *Ilustriranu Bibliju mladih* koja se također tiska na hrvatskom, poljskom, češkom, slovačkom, ukrajinskom, rusinskom, slovenskom, srpskom, makedonskom, albanskom i mađarskom jeziku koja je odaslana u mnoge zemlje istočne Europe.

Bio bi propust kada ovdje ne bismo spomenuli da je Josip Turčinović znao izabrati i djela drugih pisaca, kako onih iz domovine tako i onih iz inozemstva, koja su imala svoju vrijednost i bila najpogodnija za hrvatski trenutak. Imao je istančan smisao za suradnju i osobne kontakte s brojnim domaćim i inozemnim izdavačima, a planirao je i više značajnih suizdanja. Turčinović sudjeluje također i u oblikovanju naših crkvenih novina sudjelujući u uredništvu *Glasa koncila*[196], gdje je i nastala zamisao o *Kršćanskoj sadašnjosti* te u obiteljskoj reviji *Kana*. Kako smo već vidjeli, značajno mjesto zauzima i suradnja s izdavačkom kućom *Stvarnost* te suizdanja *Kršćanske sadašnjosti* s bibliotekom *Religija i društvo*.

Dugačak je popis knjiga što ih je *Kršćanska sadašnjost* pod Turčinovićevim vodstvom objavila. Gotovo ih je nemoguće sve nabrojati. Dodajmo ovome kako su Turčinovićevi ovakvi poduhvati proželi svu povijest koncilskih i poslijekoncilskih gibanja, u nas, te se pouzdano može reći kako je svrha njegova sveukupnoga djelovanja bila u službi ugleda hrvatskog naroda i njegove kulture, u čemu je on, barem u posljednje vrijeme, učinio najviše. Mislimo da nećemo pogriješiti ako kažemo da je tome znatno

[195] Usp. Vlado KOŠIĆ, Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, 23-30.
[196] Usp. Živko KUSTIĆ, Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti, 43-47.

pridonijela i Turčinovićeva redovita prisutnost, u okviru *Kršćanske sadašnjosti*, na međunarodnim sajmovima knjiga, kako kod nas jednako tako i u inozemstvu.[197]

2.3.3. Osnivanje Teološkog društva Kršćanska sadašnjost pod ekumenskim vidom

Sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća dogodila su se u Hrvatskoj velika vjerska slavlja u okviru kojih Josip Turčinović, nema dvojbe, prepoznaje znak vremena ponajprije onaj povijesni a potom i ekumenski. Slijedom toga godine 1971., u Zagrebu i Mariji Bistrici, bio je Međunarodni mariološki i marijanski kongres koji je za posljedicu imao i proglašenje Marije Bistrice, od strane Biskupske konferencije, hrvatskim marijanskim nacionalnim svetištem. Iz dostupne literature može se razabrati da je spomenuti Kongres imao određenu ulogu i u osnivanju Hrvatskoga mariološkog instituta koji je, u okviru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, osnovan 1974. godine.[198]

Slijedom navedenoga ne iznenađuje i Turčinovićev doprinos djelovanju ovoga Instituta, koji je također imao i ekumenski značaj, što razabiremo i iz Turčinovićeva predavanja pod naslovom *Marija u Postilama Vramčevim* koje je održao na VIII. međunarodnom mariološkom kongresu u Zaragozi od 3.-9. listopada 1979. godine.[199] Imajući u vidu ekumensku dimenziju marijanske teologije Turčinović će u svom predavanju iznijeti Vramčevo naučavanje o Mariji koje je, kako ćemo kasnije vidjeti, u trećem poglavlju doktorskog rada, bilo sasvim katoličko.[200]

Vratimo se temi vjerskih slavlja u Hrvatskoj i Turčinovićevu doprinosu ovim događanjima kroz svjedočanstvo fra Gabrijela Hrvatina Jurišića koji je sudjelujući na okruglom stolu u okviru teme: *Josip Turčinović u svojem i našem vremenu* posvjedočio:

---

[197] Usp. Josip BARBARIĆ, In memoriam. Prof. dr. JOSIP TURČINOVIĆ, u: https://www.hrčak.srce.hr/file/24132 (3. II. 2019.)
[198] Usp. Adalbert REBIĆ, VI. mariološki i XIII. marijanski međunarodni kongres u Zagrebu 1971., u: *Bogoslovska smotra,* 44 (1974.) 1, 152.
[199] Usp. Adalbert REBIĆ, Hrvatski mariološki institut – 5 godina djelovanja, u: *Bogoslovska smotra,* 49 (1979.) 4, 507-515.
[200] Usp. *Isto.*

„Fra Karlo Balić u Rimu je osnovao i dugo vodio 'Papinsku međunarodnu marijansku akademiju' i organizirao mariološke kongrese po svijetu. Više je puta izjavio da bi želio jedan i u svojoj domovini Hrvatskoj. I konačno se pokazala mogućnost da se to ostvari, iako su mnogi crkveni ljudi mislili da je to nemoguće. Kad je fra Karlo o tomu razgovarao s Josipom, on mu je odgovorio da će KS sve svoje osoblje dati na raspolaganje Kongresu. […] da je spreman pomoći Kongresu u svemu.“[201] Turčinovićeva vizija ovakvih događanja bila je ova: „Dakle, Kongres je događaj da se 'urbi et orbi' jasno obznani istina o hrvatskome katoličkom narodu.“[202]

Potom, godine 1976. u Solinu je proslavljena tisućita godišnjica Gospine crkve kraljice Jelene a kao završetak proslave jubileja Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, u Zagrebu i Mariji Bistrici, održan je 1984. godine Nacionalni euharistijski kongres u čijoj će pripravi Turčinović također imati važnu ulogu. U toj povezanosti spominjemo trinaestodnevnicu, pred Nacionalni euharistijski kongres, posvećenu spomenu na kraljicu Jelenu u okviru koje se Turčinović založio u pripravi i održavanju molitvenih slavlja.[203] Svrha ovdje spomenutih vjerskih slavlja imala je, u svojoj osnovi, obnovu vjere našega hrvatskog naroda pri čemu, imajući u vidu povijesne, društvene i političke okolnosti u Hrvatskoj, valja reći da u toj povezanosti nisu izostali ni suvremeni elementi, ponajprije ekumenski. Međutim, nije nevažno ovdje spomenuti kako se, s jedne strane, dogodio svojevrsni zanos ali, s druge opet strane, nije se uspjelo iskoristiti sve one mogućnosti koje su proizišle iz duha Drugoga vatikanskog koncila.[204]

Ovime se približavamo sadržaju gornjega naslova i radi povijesne istine, na ovome mjestu, spominjemo određena previranja u Crkvi, među svećenstvom, kojih ni Crkva u Hrvata nije bila pošteđena. Uzimajući u obzir prethodnu rečenicu, u povezanosti naše teme, izdvajamo nadnevak 31. svibnja 1977. godine kada je osnovano Teološko društvo Kršćanska sadašnjost a koje su osnovali upravo oni teolozi koji su bili okupljeni i oko *Kršćanske sadašnjosti*: 1) dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić; 2) dr. Vjekoslav Bajsić; 3) dr.

[201] Gabrijel HRVATIN JURIŠIĆ, Okrugli stol – Josip Turčinović u svojem i našem vremenu, 388-391.

[202] *Isto.*
[203] Usp. Josip TURČINOVIĆ*, Glas iz Ranjenog,* II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 125-142.
[204] Usp. Josip BALOBAN, Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 3-4, 559-583.

Josip Turčinović.[205] Dodajmo ovome kako je iste godine, prema ondašnjem zakonu, Teološko društvo Kršćanska sadašnjost upisano u Registar udruženja građana s time da je *Centar – Kršćanska sadašnjost* ostao crkvenom ustanovom.[206]

Ako se uzme u obzir da su različiti autori, na sebi svojstven način, obrazlagali ovu temu kao i to da ona i danas izaziva određene prijepore, a sve je to imalo i širi društveni značaj, također i ekumenski, bio bi propust kada u ovom doktorskom radu, premda skromno, ne bismo pokušali prikazati Turčinovićev udio i na ovom području njegova djelovanja. No prije toga istaknimo doprinos izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* prihvaćanju Drugoga vatikanskog koncila, kod nas, koji se ostvarivao na svim značajnim područjima vjerskoga i općecrkvenog života, u prvom redu na području ekumenizma i dijaloga, kao pokretačke vrijednosti u okviru kojih ćemo govoriti predstavljajući profesora Josipa Turčinovića kao koncilskoga i poslijekoncilskoga teologa i praktičara koji je osobno sudjelovao u ovom području djelovanja *Kršćanske sadašnjosti* u kojem je imao važnu pa, usuđujemo se reći, i presudnu ulogu.

2.3.3.1. Kratki povijesni okvir nastanka Teološkog društva Kršćanska sadašnjost

Teološko društvo Kršćanska sadašnjost osnovano je, kako smo vidjeli, 31. svibnja 1977. godine, dakle, desetak godina nakon osnivanja izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* koja je, gledajući s tog vremenskog odmaka, već uvelike bila proširila svoju djelatnost u koju se uključio značajan broj teologa, svećenika, redovnika ali i vjernika-laika te u povezanosti zadane teme izdvajamo: 1) *Koncilske tribine*; 2) Osnivanje *Instituta za teološku kulturu laika*; 3) Osnivanje ekumenskog časopisa *Poslušni Duhu*; 4) Održavanje ekumenskih susreta a sve to ide u prilog pokretanju poslijekoncilske obnove kod nas.[207]

[205] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[206] Usp. Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, 31-41.
[207] Usp. *Isto.*

Valja potom spomenuti kako se izdavačka kuća *Kršćanska sadašnjost*, nekako baš u to vrijeme, zatekla u socijalnim i ekonomskim problemima koji su doveli u pitanje i sam njezin opstanak te su već spomenuti profesori Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: 1) dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić; 2) dr. Vjekoslav Bajsić; 3) dr. Josip Turčinović, kao voditelji ove izdavačke kuće, uvidjevši potrebu za što uspješnijim i što primjerenijim radom zbog, kako smo ranije spomenuli, vrlo razgranate djelatnosti koju je već bio razvio *Centar – Kršćanska sadašnjost* te kako bi se mogla i nadalje proširivati, sazvali određenu skupinu teologa sa svrhom osnivanja Teološkog društva Kršćanska sadašnjost – pritom pomno vodeći računa kako o državnim tako i crkvenim odredbama, odnosno zakonima.

„Do osnivačke skupštine došlo je dana 31. svibnja 1977. godine na koju se bilo odazvalo 48 teologa i tako je osnovano Teološko društvo Kršćanska sadašnjost te prema tadašnjem zakonu upisano u Registar udruženja građana 11. srpnja 1977. godine s naglaskom da *Centar – Kršćanska sadašnjost* nije prestao biti i crkvena ustanova. Treba znati činjenicu da se Statut Društva u svemu pozivao kako na državne propise tako i na Protokol iz 1966. godine između ondašnje države Jugoslavije i Svete Stolice te na kanonsko pravo i druge crkvene propise, uvijek i u svemu, u suradnji s hijerarhijom Katoličke Crkve i uvažavanjem njezinih nadležnosti kao i to da se tijekom prvoga desetljeća trebao prilagođavati spram zakona o društvenim organizacijama i spram novog Zakonika kanonskoga prava (1983.) godine, pa sve do nadnevka 3. listopada 1989., kada je Biskupska konferencija Jugoslavije priznala i potvrdila Teološko društvo Kršćanska sadašnjost za pravnu osobu u Crkvi.“[208]

2.3.3.2. Ime Josipa Turčinovića u kontekstu Teološkog društva Kršćanska sadašnjost pod ekumenskim vidom

Teološko društvo Kršćanska sadašnjost, kako smo vidjeli, osnovano je 31. svibnja 1977. godine pod predsjedanjem prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića dok je tajnik

[208] Ovo mi je, u osobnom intervjuu putem e-pošte, prenio o. Bono Zvonimir Šagi, 12. ožujka 2018. godine. Zapis je pohranjen kod autorice i dostupan na zahtjev.

Društva bio prof. dr. Josip Turčinović. Već od samoga osnutka, Društvo je prouzročilo u visokim crkvenim krugovima, pa i šire, svojevrsnu uznemirenost i protivljenje te se razvio silan otpor ponajprije stoga što je – protivno svojim htijenjima – podsjećalo na prorežimsko Staleško društvo katoličkih svećenika (CMD).[209] Time je ono dobilo atribut suradnika režima onoga vremena što je uostalom i bio razlog bojazni među određenim crkvenim krugovima oko same naravi njegova osnutka. Istini za volju treba reći da nesporazuma oko ove teme ima i danas. O tome se prof. dr. Jure Zečević ovako očitovao: „Naime koliko god transformacija Kršćanske sadašnjosti u Teološko društvo u nekim svojim dimenzijama bila diskutabilna […] mislim da se zahvaljujući njoj […] ostvario i niz pozitivnih učinaka."[210] Pravna je osobnost Teološkom društvu priznata 1989. godine naime čekala se odluka tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića, a on je kako to lijepo kaže akademik Josip Bratulić: „ […] čekao – u duhu tradicije Katoličke crkve – znajući da vrijeme briše oštrice nesporazuma. Tako je spasio i Teološko društvo i Kršćansku sadašnjost, a teološkoj misli u Hrvata otvorio široko polje slobode i mogućnosti rada."[211]

O ovome sam nadbiskup Kuharić kaže: „Istina je pak da je to bio sasvim drugačiji povijesni događaj. Za razliku od onih poslijeratnih godina kad je sva Crkva bila utjerana u šutnju, tada smo već imali uspješnu katoličku izdavačku kuću Centar Kršćanska sadašnjost. Ističem da je ta naša izdavačka kuća KS, koju je kao zagrebački nadbiskup osnovao kardinal Šeper i povjerio je ljudima u koje je s razlogom imao povjerenja, već bila odigrala važnu ulogu. Genijalnim razmišljanjem, osobito dr. Josipa Turčinovića i njegovom vještinom, KS se je rascvala u jako poduzeće s velikim značenjem ne samo za Hrvatsku nego i za druge zemlje pod komunističkom vlašću. Postavilo se je pitanje kako tako snažna izdavačka djelatnost može uopće postojati i opstati u komunističkom sustavu, ne samo političkom, nego i ekonomskom. A KS je već davala plodove koji nisu bili mali, a bili su vrlo važni ne samo za Hrvatsku nego, velim, i za cijeli komunistički Istok. Da

[209] Staleško društvo katoličkih svećenika (CDM) je osnovano po završetku II. svjetskog rata pod pritiskom komunističkih vlasti s ciljem odvajanja svećenika od biskupa i Katoličke crkve te od zajedništva sa Svetom Stolicom.
[210] Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[211] Josip BRATULIĆ, Sjećanje: kardinal Franjo Kuharić (1919 - 2002). Svi su ga voljeli (21. III. 2002.), u: http://www.matica.hr/vijenac/210/svi-su-ga-voljeli-14736 (19. III. 2019.)

KS nije ništa drugo učinila nego poslala stotine tisuća Biblija mladih prevedenih na češki, slovački, poljski, ruski, ukrajinski, albanski, pa i srpski – što je dočekivano u tim zemljama kao kruh s neba – već je mnogo uspjela. Dakle, gledajući ta dostignuća Kršćanske sadašnjosti u onim uvjetima, trebalo ju je pokušati spasiti. Trebalo je imati povjerenja u ljude. Za mene je osobno to bila tjeskoba, ne što bih se bojao da će oni stvoriti razdor u Crkvi, nego da će neki to novo društvo poistovjetiti s onim prorežimskim Staleškim društvom (CMD) i da će stoga svim srcem i dušom biti protiv. Ali, pokretači Teološkog društva nisu htjeli raditi mimo biskupa ni bez biskupa. Zato su došli u Zadar na biskupsku konferenciju.“[212]

Uzmemo li u obzir ondašnje društveno-političko uređenje koje je imalo svoj utjecaj u okviru sveukupne djelatnosti Katoličke Crkve, kod nas, dostatno je navesti obrazloženje samoga Turčinovića spram kojega je: „reorganizacija Kršćanske sadašnjosti bila, u danim okolnostima, jedini stvarni način, da isti ljudi nastave u nesmanjenom opsegu s perspektivama za budućnost.“[213] Podcrtajmo ovdje povijesni kontekst u okviru kojega Turčinović promiče katolički tisak koji je u promicanju ekumenizma imao nezaobilaznu ulogu. Prema mišljenju već citiranoga prof. dr. Jure Zečevića smisao Turčinovićeva rada u osnivanju Teološkog društva proizlazi iz pastoralne i evangelizacijske motiviranosti.[214] U prilog ovome dodajmo i promišljanje o. Bone Zvonimira Šagija koji o tome kaže: „Evangelizacija povezana s dijalogom, svjetonazorskim i ekumenskim, bila je glavna preokupacija svećenika Turčinovića.“[215]

Kao osobiti doprinos evangelizacijskom i pastoralnom djelovanju u okviru Teološkog društva Kršćanska sadašnjost, a što je za našu temu i najvažnije, izabiremo Turčinovićevo nastojanje da se u što većem stupnju ispuni Isusovo poslanje: „Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga i učeći ih čuvati sve što sam vam zapovjedio!“ (Mt 28, 19-20).[216] Turčinovićev udio u

[212] IKA, KARDINAL KUHARIĆ: ISTINA O TDKS-u (25. X. 2000.), u: http://www.ika.hkm.hr/novosti/kardinal-kuharć-istina-o-tdks-u/ (20. I. 2019.)
[213] Citirano prema: Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[214] Usp. *Isto.*
[215] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3.
[216] Citirano prema: Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović - promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.

osnivanju Teološkog društva Kršćanska sadašnjost, pod ekumenskim vidikom, prepoznajemo u okviru suradnje kao i njegovih osobnih kontakata, kako kod kuće jednako tako i u svijetu, pri čemu je ostvarena široka suradnja s mnogobrojnim izdavačima, domaćim i inozemnim, te su u toj povezanosti zamišljena i značajna suizdanja. Vrijedno je ovdje, s obzirom na teološko-kulturnu krizu u kojoj se u to vrijeme nalazila Katolička Crkva kao i svojevrsno usporenje za teološkom misli na katoličkom Zapadu, izdvojiti osobiti doprinos Josipa Turčinovića pri čemu se silno željelo nadoknaditi izgubljeno. Naime, njegovom je zauzetošću *Kršćanska sadašnjost* bila zastupljena u okviru međunarodnih sajmova knjiga u Frankfurtu i Beogradu čime je zasluženo stekla ugled među europskim izdavačima a Turčinoviću osobno, otvorila se mogućnost istaknuti kao suosnivač udruženja izdavača „Evropske kršćanske knjige" (Tournai, Belgija).[217]

Za potrebe ovoga poglavlja doktorskog rada ističemo Turčinovićevu pronicljivost kojom je, kako smo vidjeli, među izdanja *Kršćanske sadašnjosti* uvršten i prijevod *Ilustrirane Biblije mladih,* koji se – kao ugaoni kamen – tiskao ne samo na hrvatskom nego i na više stranih jezika čime je bilo omogućeno izgrađivanje duhovne slike ljudi koji u tim dijelovima Europe čine preobrazbu u različitim dijelovima ljudskoga života.

Izdanjem *Ilustrirane Biblije mladih* koju je *Kršćanska sadašnjost* preuzela godine 1973. ostvarena je međunarodna suradnja u okviru koje je *Kršćanska sadašnjost* bila prisutna na sveukupnom europskom tržištu od Londona do Vladivostoka.[218] Mišljenja smo da bi bio propust kada na ovome mjestu ne bismo predočili i podatke da je 1989. godine *Kršćanska sadašnjost* tiskala ukupno 35 izdanja ove Biblije na 11 jezika: 1) Slovensko izdanje: 1974., 1975., 1979., te po dva izdanja 1982., i 1990. godine; 2) Slovačko izdanje: 1977., 1986., 1987., 1991.; 3) Makedonsko izdanje: 1977., 1983., 1990.; 4) Albansko izdanje: 1978.; 5) Češko izdanje: 1983., 1985., 1988., 1991.; 6) Srpsko izdanje: 1973., 1982., 1985.; 7) Mađarsko izdanje: 1982., 1983., 1984., 1986., 1990., 1991.; 8) Poljsko izdanje: 1982., 1985., 1988.; 9) Ukrajinsko izdanje: 1982., 1990.,

[217] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[218] Usp. Adalbert REBIĆ, Svesci - Communio i međunarodna suradnja Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 83-105.

1991.; 10) Rusinsko izdanje: 1989. i 11) Rusko izdanje: 1989.[219] Ako se uzmu u obzir ovi podatci nužno proizlazi da je sam poduhvat osnivanja Teološkog društva imao pozitivne učinke kako za samu Crkvu tako i za društvo u cjelini što je naposljetku i bio cilj njegovih začetnika: prof. dr. Josipa Turčinovića, prof. dr. Tomislava Šagi-Bunića i prof. dr. Vjekoslava Bajsića. Vratimo se načas izdavačkoj djelatnosti *Kršćanske sadašnjosti* i objavljivanju *Ilustrirane Biblije mladih* koja je u razdoblju od 40-ak godina tiskana u 22 hrvatska izdanja i 35 izdanja na jezicima Istočne i Jugoistočne Europe[220] kako bismo ispravno mogli razumjeti ekumensko gibanje u povijesnim odrednicama Turčinovićeva vremena. Naime, povezivanje različitih naroda, kultura i vjeroispovijesti kroz ovaj je vidik uvelike pridonijelo ekumenskim nastojanjima u kontekstu dijaloga svih kršćanskih Crkava na našim prostorima, i sasvim posebno – s obzirom na povijesne prijepore – u odnosima Katoličke i Pravoslavne Crkve.[221]

Kao završetak ovom poglavlju opetujemo snažnu misao tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića: „Nisu radili mimo biskupa i bez biskupa […] Zato su i došli u Zadar na biskupsku konferenciju […] Dopustio sam rizik ali s povjerenjem u osobe. […] Evo, sve je to prošlost, mnogi smo od toga trpjeli, neki podnijeli i osude i sumnjičenja, neki do smrti izgorjeli. Ostala su djela, rezultati te crkvene izdavačke djelatnosti kojoj nije bilo para u komunističkim zemljama. Pravedno je s tih ljudi skinuti ljagu, a to jedinstveno iskustvo istinito zabilježiti za povijest.“[222] Ovime je stečena ispravna predodžba o ulozi Josipa Turčinovića s obzirom na osnivanje i razvoj Teološkog društva Kršćanska sadašnjost.

Što smo šire ulazili u istraživanje ove teme bistrije smo uočavali niti koje čine poveznicu između Josipa Turčinovića, toga vrsnog poznavatelja povijesti vjere i kulture na ovom našem hrvatskom prostoru, i onoga što je u krilu Katoličke Crkve do tada,

[219] Citirano prema: Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović - promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[220] Usp. Damir ŠUMEČKI, Pregled izdanja knjige Ilustrirana Biblija mladih izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost, u: http://www.hrčak.srce.hr/80490 (28. II. 2018.)
[221] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Kršćanska sadašnjost i ekumensko gibanje na našim povijesnim prostorima, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Albert TURČINOVIĆ (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 207-216.
[222] Franjo KUHARIĆ, Istina o Teološkom društvu Kršćanska sadašnjost. Razgovarao Živko Kustić, u: *Glas Koncila,* br. 44, 29. listopada 2000., 6-7.

zauzetošću onih naših teologa koji su prvi prokrčili put ekumenskoj misli poput: Krste Pejkića, Antuna Vramca, Markantuna de Dominisa i dr., već bilo oblikovano. Ovdje se njegovo promišljanje pokazalo vizionarskim. Sve to zahtijeva veliki napor da bi se mogla dohvatiti misao te nam otvara prostor za daljnji rad na ovoj temi. Uzimajući u obzir da se ne smatramo dostatno upućenima za ovo područje Turčinovićeva djelovanja ipak, usuđujemo se reći da je njegovo pojavljivanje u našem hrvatskom narodu imalo meteoritski značaj glede sustava u kojem je živio i djelovao te je svojom erudicijom uspio nametnuti vlastite stavove i u okviru ovakvih pitanja. Ovaj naš pokušaj sagledavanja Turčinovićeve uloge u kontekstu Teološkog društva Kršćanska sadašnjost zasigurno je skroman ipak, i unatoč našoj nedostatnoj upućenosti u ovu materiju, usuđujemo se promišljati: Josip Turčinović, vidovitošću prostora i vremena i nadahnut Božjom Riječi, zasjao je poput nebeske krijesnice na ovom sumornom prostoru. Razbio je sve mračne ustave, otvorio otvore žive vode da teče u brazde iz kojih je niknula i niče jedino Božja ljubav. On je, kako to lijepo kaže prof. dr. Jure Zečević: „Kao nasljedovatelj Isusa Krista i dijaloški i ekumenski stručna osoba pozvan dati priliku dijalogu i premošćivanju pozicija, radi stvaranja većih mogućnosti prožimanja društva kršćanskom supstancom i duhom Drugoga vatikanskog sabora.“[223]

2.4. Ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu – zaključna misao

Za što pravednije razumijevanje problematike teme koju smo obrađivali na prethodnim stranicama doktorskog rada u okviru kojih smo pratili ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu možda nam ponajbolje može poslužiti sljedeći tekst: „Svećenik dr. Josip Turčinović, profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta (KBF) u Zagrebu i istaknuti katolički kulturni radnik, jedan je od najeminentnijih predstavnika suvremenog istarskog klera okrenutog tisućugodišnjoj hrvatskoj glagoljaškoj kulturi i dijaloškoj otvorenosti današnje Crkve. Nadahnut hrvatskim domoljubljem, u sredini koja znade cijeniti tuđe mišljenje i poštivati

[223] Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.

različite stavove, prof. Turčinović je i sam prvenstveno čovjek dijaloga koji u razgovoru s drugim iskreno nastoji da u riječima sugovornika pronađe oslonac na kojemu bi se mogao graditi zajednički i za obje strane prihvatljiv stav.“[224] Turčinovićev profesorski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, za čije je ciljeve u okviru teološko-znanstvene ustanove od nemjerljivoga značaja bilo njegovo djelovanje u svojstvu urednika dviju velikih biblioteka *Kršćanske sadašnjosti*: 1) *Volumina Theologica;* 2) *Analecta Croatica Christiana*[225] obuhvaća razdoblje od siječnja 1964. godine, kada je izabran za asistenta pri Katedri istočnog bogoslovlja, pa sve do trenutka kada je prešao prag vječnosti u listopadu 1990. godine. Predmete koje je predavao na Fakultetu, ili još bolje reći, njihov opseg, na određeni način su slika razmjernosti njegova znanstvenoga i ekumenskog zanimanja. Osim Istočnog bogoslovlja predavao je Crkvenoslavenski jezik s glagoljicom te dogmatski traktat o Tajni Trojedinoga Boga.

Njegov znanstveni i publicistički rad obuhvaća široki spektar tema iz područja naše tematike, a od posebne su važnosti radovi iz povijesti teološke kontroverzistike sedamnaestoga i osamnaestoga stoljeća u kojima se prepoznaje njegov istančan pogled na katoličko-pravoslavne odnose Istoka i Zapada kroz cijelo osamnaesto stoljeće. Njegova suradnja s kolegama, profesorima na Fakultetu, napose s prof. dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, prof. dr. Vjekoslavom Bajsićem i prof. dr. Ivanom Golubom, kao i njegovo svesrdno zalaganje za napredak i ugled istoga Fakulteta ogleda se između ostaloga i u tome što ga je predstavljao u okviru ekumenskih susreta teoloških fakulteta u Ljubljani i Beogradu kao i na međunarodnim kongresima, i kod nas i u svijetu, u okviru kojih se pokazao kao vrstan predavač koji napose u složenim situacijama, koje su ponajprije vidljive u hijerarhijsko-organizacijskim promjenama, ima osjećaj za sintezu i smisao za bitno.[226]

Turčinovićev doprinos teološkom studiju uočljiv je pod različitim vidovima, a mi ćemo ovdje naglasiti kako Turčinović ispravno pridaje važnost ekumenskom vidu

[224] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[225] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane dne 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[226] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.

koncilske obnove teologije koji je nastao prema smjernicama Drugoga vatikanskog koncila te će pronicavo ukazati na njegovu novost i značaj. Jednako tako, pridonijet će razvoju suvremene teološke poslijekoncilske misli revizijom prijevoda, sadržajnom i grafičkom postavom koncilskih *Dokumenata.*[227] S crkveno-povijesnog motrišta, Turčinovićevo bavljenje teologijom započinje neposredno nakon završetka Drugoga vatikanskog koncila, a sam događaj Koncila postaje nezaobilazna činjenica u razumijevanju njegove misli i praktičnoga djelovanja kao i nastojanje da se misao Koncila probije na ovim razinama: teološkoj, liturgijskoj, svećeničkoj i vjerničkoj razini te postaje jedan od temeljnih uporišta Turčinovićeve opće teološke a potom i ekumenske misli i njegova konkretnoga ekumenskog djelovanja.

Već smo rekli da je događaj Koncila, kod nas, za izravnu posljedicu imao nekoliko praktičnih inicijativa, na različitim razinama, u kojima je Turčinović aktivno sudjelovao. Primjera radi, u poglavlju o društvenim i crkvenim okolnostima u Hrvatskoj istaknuli smo da su vjerske tiskovine u ondašnjoj državi Jugoslaviji bile svedene na svega nekoliko glasila te se osjećala nasušna potreba za literaturom koja će moći promicati ideje Drugoga vatikanskog koncila, kod nas, unatoč represiji ondašnjega političkog sustava, ali i iz inozemne Crkve gdje se već osjećala novost Koncila.

Upravo u to vrijeme Turčinović zajedno s kolegama, profesorima Katoličkoga bogoslovnog Fakulteta u Zagrebu: prof. dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem i prof. dr. Ivanom Golubom, godine 1966. pokreće ekumensko glasilo *Poslušni Duhu* te u suradnji s prof. dr. Vjekoslavom Bajsićem te više puta citiranim prof. dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, suosniva i pokreće časopis *Svesci – Kršćanska sadašnjost* te će se iz toga okružja godine 1968. razviti *Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost*, a o povijesti njezina nastanka i razvitka, koju možemo pratiti u više članaka i nekoliko knjiga[228], već smo govorili na prethodnim stranicama doktorskog rada. Mišljenja smo da na ovome mjestu, za potrebe ovoga poglavlja, treba izdvojiti godinu 1975., kada Turčinović zajedno s profesorima Katoličkoga bogoslovnog

[227] Usp. *Isto*.
[228] Ovdje izdvajamo: Bono Zvonimir ŠAGI (ur.*), Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., te Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

fakulteta u Zagrebu: prof. dr. Bonaventurom Dudom, prof. dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem i prof. dr. Vjekoslavom Bajsićem, u prigodi desete obljetnice završetka Drugoga vatikanskog koncila, odlazi u Rim na Međunarodni teološki kongres kako bi ishodio besplatno pravo na prevođenje teološke literature na hrvatski jezik. Spomenimo kako je to i razdoblje prilagođavanja liturgije na narodni jezik a u izdanju liturgijskih knjiga, uz puno napora i požrtvovnosti velikog broja suradnika, s pravom se mogu izdvojiti: Josip Turčinović i Alfred Pichler, biskup banjalučki[229] naime, nova je liturgija u Hrvatskoj, upravo zahvaljujući njima, započela već u došašću 1969. godine.

Neka bude ovdje spomenuto i to kako se Turčinovića u organizaciji i osnovnoj postavi novih liturgijskih izdanja na hrvatskom jeziku, prema mišljenju rimskoga Zbora za bogoslužje, svrstava u red najuspješnijih liturgijskih izdavača među katoličkim narodima[230] a njegovim je zalaganjem tiskan i *Misal* i *Časoslov* što je bilo važno i za domovinsku i za iseljenu Crkvu.

U nastojanju oko što pravednijega razumijevanja ovoga razdoblja Turčinovićeva života i rada kao i njegova sveukupnoga djelovanja, čime je utjecao kako na hrvatsku teologiju i liturgiju tako i na novo razdoblje u odnosu spram ekumenizma, treba reći da su njegovom svesrdnom zalaganju, da se u duhu koncilske obnove Crkva u Hrvata ostvari dijaloška prisutnost na svim razinama društvenoga života, uvelike pridonijeli i njemu bliski suradnici kojima smo i mi posvetili dio prostora u ovom radu, u poglavlju o bliskim suradnicima Josipa Turčinovića. U svemu što smo do sada rekli ogleda se Turčinovićevo ekumensko djelovanje koje je uvijek bilo na način suradnje a njegova uspješna suradnja s kolegama profesorima sasvim sigurno pridonosi postignućima toga djelovanja.

Već smo na samom početku, ovoga drugog poglavlja, označili kamene međaše između kojih se odvijao Turčinovićev život i rad: 1) Vratiti se kršćanskim izvorima; 2) Prihvatiti svijet donoseći mu spasenjsku nadu[231], a događaj kakav je bio Drugi vatikanski koncil, za teologa Turčinovića, bio je onaj od kojega je zavisio daljnji tijek događanja. Ako se uzmu u obzir društveno-političke okolnosti u kojima se Koncil dogodio, sasvim

[229] Usp. Bonaventura DUDA, Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), 254.
[230] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, 136-144.
[231] Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, 5-6.

sigurno treba istaknuti Turčinovićev iznimno hrabar pristup njegovom prihvatu pri čemu će odigrati važnu ulogu u odnosu prema ekumenizmu i dijalogu Crkve i društva čime će biti moguće osvijetliti i doprinos Katoličke Crkve ekumenskim postignućima ovdje na našim prostorima. Držimo da ovo poglavlje Turčinovićeva djelovanja možda ponajbolje može predstaviti sljedeći tekst: „Pojedini umni i dalekovidni ljudi na čelu s koncilskim čovjekom, zagrebačkim nadbiskupom i kasnije kardinalom Franjom Šeperom, prepoznali su znakove svoga vremena, te su utemeljenjem *Teološko-pastoralnog tjedna*, *Glasa Koncila* i *Kršćanske sadašnjosti* […] prihvatili i započeli postupnu transformaciju pretkoncilske Crkve u pokoncilsku na ovim našim prostorima.“[232] S obzirom na sve što smo do sada rekli i kao zaključak ovom dijelu doktorskog rada izdvajamo kako je lako uočiti doprinos prof. dr. Josipa Turčinovića ekumenskom gibanju na našem, hrvatskom prostoru. Naime, njegov rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, pod ekumenskim vidikom, pokazatelj je da je – usuđujemo se reći – u posljednje vrijeme učinio najviše.

Premda tema o Teološkom društvu Kršćanska sadašnjost samo rubno dotiče gledište doktorskog rada ipak, u završetku ovoga poglavlja donosimo Turčinovićevo razjašnjenje koje je bio predočio tadašnjem novoimenovanom zagrebačkom kardinalu Franji Kuhariću: „Budite uvjereni u našu poslušnost i vjernost Crkvi i Vašoj osobi, ali pomognite nam da to jednom postane 'obesquium rationabile' – da bismo u buduće mogli zaista *razložno* raditi, slušati i trpjeti. Ne smatramo se bezgrešnima, ali ni toliko grešnima da bi smjele i nadalje ovako nezaustavljeno i nekažnjeno na nas ići tolike klevete, zavisti i mržnje. Među nama ima i ljudi koji bi u civiliziranome svijetu, nakon tolikih desetljeća plodnog i samoprijegornog služenja Crkvi, bili stekli već sigurno nagrade i priznanja za životna djela – a ovdje im prijeti da ih javno nanesena sramota stjera ponižene u grob. Uvjereni smo da Vam sadašnji položaj omogućuje korjenito izmijeniti tijek stvari 'na dobro naše Crkve i naroda' […].“[233]

Držimo da nam je na ovome mjestu više nego dobrodošla misao koju je o Turčinoviću izrekao njegov veliki poznavatelj prof. dr. Bonaventura Duda: „On se nije mirio s time

[232] Josip BALOBAN, Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, 559-583.
[233] Citirano prema: Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 117.

da bi Crkva trebala pristati da u malim paketima prima povremene poklone društvenih vlasti. Smatrao je da ljudi Crkve moraju smjelo zakoraknuti te da Crkva mora što više ostvariti svoja prava, koliko god društveni prostori mogu izdržati naše smjelosti. […] Svakako, malo ih je među nama koji broje toliko probdjevenih noći, toliko prenapregnutih dana kao dr. Josip Turčinović. A sve je to poduzimao bez osobite poze, bez žrtvenog samožaljenja, bez ikakva očekivanja pohvale i nagrade. Uistinu, malo ljudi poznajem koji su u životu primili tako malo hvale za svoj rad.“[234]

[234] Bonaventura DUDA, Živo uvjeren u poslanje teologije, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 9-10.

3. EKUMENSKA DIMENZIJA OPUSA JOSIPA TURČINOVIĆA

Stranice na kojima Josip Turčinović obrađuje tematiku ekumenizma, na našim prostorima, zasebna je skupina njegovih tekstova iz kojih se iščitava prepoznatljivost međuvjerske zauzetosti spram drugih kršćanskih Crkava; uvažavanje drugih i drukčijih; traženje načina uspostave jedinstva kršćanskih Crkava te prevladavanje postojećih razlika.[235]

Za potrebe ovoga poglavlja držimo uputnim ukazati na znakovitu Turčinovićevu misao: „Kad zahtijevamo zreliju vjersku literaturu, ne tražimo je u ovomu času zato da pokažemo ljepše lice pred 'onima vani', nego najprije zato da otkrijemo pravu dušu i uz budniju svijest dozrijevamo. Književna djelatnost naime, kao sredstvo duhovnog komuniciranja i kao izraz k sebi došle misli, uživa povlasticu da osvjetljuje i svoj izvor i zbivanja kroz koja prolazimo, da probuđene težnje usmjeruje i vezuje uz organsku cjelinu, da preodgaja i duhovno oplođuje. Iako je, dakle, s jedne strane odraz sredine iz koje niče, književno je stvaranje u isti mah i djelatni čimbenik njezina dozrijevanja i, kao takav, jedan od uvjeta njezina života. Kada vjerska knjiga zrelo ispunja ovu misiju, ona ujedno postaje i najuvjerljiviji svjedok žive vjerske prisutnosti pred svim savjestima. Ona, stoga, nije nipošto raskoš, ona je nezamjenjiva potreba.“[236]

Nadalje, u povezanosti naše teme spominjemo također i vrstu tekstova, *razgovori – intervjui,* koji Turčinovića predstavljaju kao vrsnog poznavatelja povijesti vjere i kulture, na našim prostorima, iz čega se može doći do jasnoće da je ekumenska tematika bila više opterećujuća kod nas, nego primjerice drugdje. Na tom su tragu i dvije njegove objavljene knjige u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*: 1) *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju,* 1973. godine; 2) *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, 1995. godine, o čemu će biti više govora u poglavljima koja slijede. Vrijedno je ovdje podcrtati da i unatoč spomenutoj problematici, Turčinović čvrsto vjeruje u mogućnost da se može dogoditi jedinstvo kršćanskih Crkava

[235] Usp. Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I*, 10.
[236] *Isto*, 427-428.

i to potkrepljuje ovim riječima: „Ako u svim zajednicama zavlada taj napor dubljeg proživljavanja vlastite crkvenosti, onda je to ujedno i put k jedinstvu. A oblik i vrijeme u kojemu će se to dogoditi, to zna samo Duh Božji.“[237] Imajući u vidu izdavačku kuću *Kršćanska sadašnjost* koja se, spomenimo to ovdje, u okviru triju sastavnica: 1) Biblije; 2) Liturgije; 3) Kateheze u svojim početcima širila uzlaznom krivuljom, i u tom kontekstu mnogobrojna izdanja knjiga, držimo uputnim reći da se o Turčinoviću nerijetko govori u kontekstu druge razine njegova lika, razine akcije, ali prije toga treba staviti ovu prvu razinu u okviru koje je on teolog, mislilac i čovjek vjere čije je praktično djelovanje bilo u potpunosti prožeto Božjom Riječi. Stoga, ove dvije razine treba promatrati pod vidom cjeline jer naprosto jednu bez druge teško je i razumjeti.[238]

O tome će i prof. dr. Jure Zečević napisati: „Imajući razvijen smisao i osjećaj i za teorijsku i za praktičnu razinu, dosljedan načelima i vrijednostima evanđelja, Turčinović uspijeva naći ravnotežu između njih i objediniti ih u učinkovitu sintezu obadvoga.“[239]

Vrijedno je zamijetiti kako se upravo na ekumenskom području Turčinović svesrdno zalagao kako u pisanom jednako tako i u praktičnom djelovanju o čemu nam ponajbolje svjedoče riječi poznatoga protestantskog teologa prof. dr. Petera Kuzmiča, a čiji je sadržaj prenijela Marija Kunić, koji je, govoreći o Turčinovićevu kapitalnom djelu: Organiziranju prevođenja i tiskanja Biblije na suvremenom hrvatskom jeziku, i jezicima ostalih južnoslavenskih naroda, o neumornom krčenju putova i 'lomljenju', o njegovu vizionarstvu i pregalaštvu, nadahnutosti i ekumenskom duhu, zauzetosti za čovjeka i ljubavi prema Bogu, posvjedočio: „Bio je prorok našeg vremena, čovjek tiha glasa i odmjerene riječi, od Boga obdaren energijom i darovima Duha koje je sve uložio u službu Riječi. Brazdu koju je zaorao nama je orati dalje.“[240]

3.1. Turčinovićeva ekumenski relevantna djela

[237] Josip TURČINOVIĆ, Unijatstvo, jugoslavenstvo i ekumenizam. Ekumenizam i dijalog, u: *Kana,* 4 (1986.), 11-14.; također objavljeno u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* 327.
[238] Usp. Josip GRBAC, Josip Turčinović, Misao vjere, Kršćanska sadašnjost, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 183-188.
[239] Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[240] Marija KUNIĆ, Simpozij u spomen Josipu Turčinoviću. Orač brazde riječi Božje, u: *Glas Koncila,* br. 44, 1. studenoga 1992., 13.

Ako se uzme u obzir kronološki red kojim su nastajala, od glavnih Turčinovićevih ekumenski relevantnih djela izabiremo: 1) *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju*; 2) *Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama*; 3) *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*; 4) *Misao vjere. Izabrani spisi I*; 5) *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*. Tematika ovih Turčinovićevih tekstova nam govori o njegovoj angažiranosti na području ekumenizma, kako spram pravoslavnih kršćana tako i spram protestanata, i pruža nam jasniji uvid u razvoj njegove misli, njegova lika i djela, pa će naša teza i u ovom poglavlju doktorskog rada biti ekumenski usmjerena i ekumenskim duhom prožeta.

3.1.1. Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić (1665-1731). Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju[241]

Djelo pod gornjim naslovom je Turčinovićeva disertacija koju je, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, obranio 1966. godine tezom: *Odnosi Istočne i Zapadne Crkve kod Krste Pejkića. Prilog povijesti teološke kontorverzije u prvoj polovici XVIII. stoljeća*[242] i, kako je već rečeno, ubraja se u samostalna objavljena djela u kojima Turčinović obrađuje ekumensku tematiku. Djelo je objavljeno godine 1973. pri čemu Turčinović izriče ovu misao: „Ime i književno djelo Krste Pejkića Čiprovčanina susretao sam proučavajući povijest teološke kontroverzije u Hrvatskoj s pravoslavljem. Što sam dalje ulazio u istraživanje, sve sam više otkrivao kako su mnogostruke niti što vežu ovoga nepoznatoga Bugarina s našom prošlošću i našim krajevima. Bugarski su se katolici prije Pejkića odgajali na hrvatskoj vjerskoj knjizi gotovo čitavo jedno stoljeće. Njega je zapala ta povijesna uloga da hrvatskim jezikom prvi napiše i tiska kontroverzistički tekst koji će započeti bogatu povijest ovoga književnog roda u XVIII. stoljeću u Hrvatskoj.“[243]

[241]Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731*). Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.
[242] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Komemoracija dra Josipa Turčinovića na sjednici Vijeća KBF-a, 27. X. 1990., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 1067/1990. Predmet je potpisao Josip Ćurić.
[243] Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju*, 1.

Slijedom navedenoga prof. dr. Juraj Kolarić, analizirajući građu i studije za povijest kršćanstva i Crkve među Hrvatima, u koje se ubraja i ovo Turčinovićevo djelo, bilježi: „Ugodno iznenađuje otkriće pisca da su bugarski katolici gotovo čitavo jedno stoljeće prije Pejkića odgajani na hrvatskoj vjerskoj knjizi.“[244]

S obzirom da je ovaj Turčinovićev rad objavljen čak sedam godina poslije svoga nastanka daje nam naslutiti povijesne okolnosti toga vremena te ćemo u sažetom prikazu, onoga što kao novost[245] donosi ovaj Turčinovićev rad, pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja: 1) Zašto je bilo značajno objavljivanje ovoga rada i 2) Kako se to odrazilo na ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića, napose u odnosu na povijesne prilike, ili možda još bolje neprilike, onoga vremena. Što se tiče same strukture, rad je podijeljen na tri glavna poglavlja: 1) Pejkićev život i rad; 2) Pejkićev teološko-književni rad i 3) Povijesno-teološka ocjena Pejkićeve kontroverzije s pravoslavljem. Vrijedno je ovdje spomenuti da je Turčinović već u samom uvodu rada na određeni način učvrstio preduvjete povijesnoj ocjeni teološke kontroverzije s pravoslavljem u osamnaestom stoljeću o čemu će i sam posvjedočiti: „Moj je zadatak u načelu bio skroman. Želio sam jednostavno ustanoviti, razumjeti, povijesno smjestiti i ocijeniti Pejkićeva djela.“[246]

Osnovne izričaje gore navedenih poglavlja ovoga Turčinovićeva rada možemo ovako sažeti: U prvom poglavlju autor stavlja Pejkićev život i rad u povijesni kontekst gdje državna vlast, katolička, očekuje da će pridobiti pravoslavnu većinu za uniju s Rimom te je iz takve povijesne uvjetovanosti i razložna Pejkićeva kontroverzija s pravoslavljem. Drugo poglavlje obrađuje Pejkićeva djela: 1) *Zrcalo*[247]; 2) *Mahometanus*; 3) *Speculum*

[244] Juraj KOLARIĆ, Analecta Croatica Cristiana - osam svezaka. Građa i studije za povijest kršćanstva među Hrvatima, u: *Bogoslovska smotra*, 46 (1976.) 4, 519-528.
[245] Analizirajući ovo Turčinovićevo povijesno djelo prof. dr. Juraj Kolarić piše: „Iznenenađuje nas što se na djelo Josipa Turčinovića nije nitko osvrnuo. Djelo J. Turčinovića vrlo je značajno ne samo za nas već i za evropske razmjere, jer predstavlja pravi pionirski pothvat na području kontroverzistike koja se odvijala na granicama triju vjerski, idejno i politički različitih svjetova. Susreti katolika i pravoslavnih na područjima koja su zauzimali Turci, kao i neprestano pomicanje granice te političkih i ekonomskih utjecaja nužno je dovodilo do pokušaja zbližavanja ali i do još većih napetosti i razdvajanja. Sve se to vidi u Turčinovićevu djelu, prvijencu naše ekumenske historiografije.“ (Juraj KOLARIĆ, Analecta Croatica Cristiana – osam svezaka. Građa i studije za povijest kršćanstva i Crkve među Hrvatima, 519-528.)
[246] Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju*, 4.
[247] *Zrcalo istine med Carkve Istočne i Zapadnje* prva je kontroverzija s pravoslavljem koju je na našem hrvatskom prostoru, tiskanu hrvatskim jezikom, bosančicom napisao Krsto Pejkić, godine 1716. (Usp.

(1725); 4) *Concordia* i 5) *Speculum* (1730). Ovdje je važno reći da je između navedenih djela najznačajnije djelo *Zrcalo,* o čemu svjedoči i sam Turčinović: „Pejkića je u Hrvatskoj udomaćilo njegovo Zrcalo.“[248]

U trećem poglavlju Turčinović polazi korak dalje u povijesno-teološkoj ocjeni Pejkićeve kontroverzije s pravoslavljem ukazujući na svu složenost ekumenske tematike u povijenim odrednicama onoga vremena i to potvrđuje sljedećim riječima: „Pejkić je u toj sredini uporno svjedočio potrebu crkvenoga jedinstva i sporna pitanja sveo na samo četiri doktrinalne razlike. To je dovoljno da iskupi mnoge njegove slabosti. Njemu su ipak pravoslavni bili ljudi 's krvi brescijenjene Gospodina našega Isukrsta odkupljeni', i to u sebi 'ljudi stanovito dobri'.“[249] Dakle, četiri doktrinarne razlike o kojima Pejkić u svojem djelu govori su: 1) Nauk o izlaženju Duha Svetoga od Oca i Sina (Filioque); 2) Beskvasni kruh u Euharistiji; 3) Čistilište i 4) Primat i nepogrešivost rimskoga biskupa (pape). Riječ je dakle o četiri katoličke dogme o kojima se 1439. godine pomno raspravljalo na Koncilu u Firenzi.

Pouzdano se može reći da ovo Turčinovićevo djelo, kako u povijesno-teološkom tako i u društveno-političkom smislu, otvara nova obzorja dobrog poznavanja povijesti vjere i kulture na našim prostorima. Ovi su Turčinovićevi tekstovi prožeti iznalaženjem rješenja u smislu produbljivanja vjere u vlastitoj Crkvi ali su jednako tako prožeti i vjerom da je moguće postići jedinstvo svih Kristovih učenika kao i to da je ekumenizam, kao kamen spoticanja vjerodostojnosti svih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica, ovdje na našim prostorima, veoma težak zadatak[250] te se s pravom može reći da se važnost ovoga Turčinovićeva rada ogleda kako u vremenu svoga nastanka, iz čega je razvidan njegov istančan osjećaj za odabir tematike koja je primjerena trenutku vremena, tako i u promicanju misli Drugoga vatikanskog koncila što je u povijesnim odrednicama onoga vremena zahtijevalo izuzetnu hrabrost i nadasve odlučnost. I na drugome će mjestu Turčinović u toj povezanosti napisati: „Narode koji nastanjuju današnju Jugoslaviju

Goranka ŠUTALO, Predodžba Focija (Focijeva shizma) u Kanižlićevoj teološkoj i crkvenohistorijskoj raspravi Kamen pravi smutnje velike (Osijek, 1870.), u: *Kroatologija*, 6 (2015.) 1-2, 190-202.)

[248] Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju*, 138.

[249] *Isto*, 174.

[250] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, 11.

smjestila je povijest na razmeđe carstava i kulturâ, na križište različitih, najčešće nasuprotnih utjecaja i interesa. Taj je položaj prouzročio te je njihova povijest protjecala u stalnim naporima da, nasuprot brojnim stranim posizanjima u njihovu sudbinu, sačuvaju svoj opstanak i samobitnost. U tom dugom spletu lomova i obrata – kakvih jedva da pozna još koji predio svijeta – odvijala se i povijest njihovih Crkvi, kao jedan od odlučnih čimbenika njihove narodske sudbine."[251] Kao zaključak gornjega naslova pouzdano se može reći da je ovo Turčinovićevo povijesno djelo, kojim je obogatio i crkvenu i opću historiografiju, uvelike pridonijelo očuvanju kako srednjovjekovne jednako tako i naše novije kršćanske povijesti u Crkvi u Hrvata.

3.1.2. Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama[252]

Već smo rekli da se Turčinović, kao vrstan poznavatelj povijesti vjere i kulture na našem prostoru, nije ustručavao ispreplesti višestruke niti povijesti vjere i kulture s onim što je na tom istom prostoru, pod okriljem Katoličke Crkve, već bilo oblikovano zalaganjem uglednih hrvatskih teologa i velikih preteča ekumenizma: Markantuna de Dominisa i Jurja Križanića u šesnaestom odnosno sedamnaestom stoljeću, te Josipa Jurja Strossmayera u devetnaestom stoljeću, koji su bili prvi koji su prokrčili put ekumenskoj misli i u tom značajnom razdoblju povijesti unutarcrkvenih odnosa brižljivo tražili načine nadilaženja postojećih razlika.

Kao i prethodno Turčinovićevo djelo i ovaj se njegov spis, premda opsegom nije velik, koji je ugledao svjetlo dana 1973. godine, ogleda kako u vremenu svoga nastanka tako i u odabiru tematike prikladne trenutku iz čega nužno proizlazi Turčinovićev istančan osjećaj za povijest spasenja kao i za odgovornost pojedinca u tom povijesnom kontekstu. S obzirom na zemljovidni položaj našega, hrvatskog prostora – susretište kršćanskog Istoka i kršćanskoga Zapada – kao i na raskole koji su se dogodili u

[251] Josip TURČINOVIĆ, *Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., 5.
[252] Josip TURČINOVIĆ, *Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

jedanaestom i šesnaestom stoljeću mogu se naslutiti razlozi zbog kojih je i Hrvatska imala hrabre teologe poput Josipa Turčinovića koji su tražili načine iznalaženja novih putova opstanka i ostanka u određenom povijesnom razdoblju. U prilog ovoj rečenici vrijedi opetovati Turčinovića: „Narode koji nastanjuju današnju Jugoslaviju smjestila je povijest na razmeđe carstava i kultura, na križište različitih, najčešće nasuprotnih utjecaja i interesa. Taj je položaj prouzročio te je njihova povijest protjecala u stalnim naporima da, nasuprot brojnim stranim posizanjima u njihovu sudbinu, sačuvaju svoj opstanak i samobitnost.“[253]

Ako se uzme u obzir zajednička baština Katoličke Crkve u pitanjima ekumenizma opaža se neprocjenjiva vrijednost Turčinovićeva djelovanja u nadasve izrazito vrijeme što ga vrednuje kao osobu širokih pogleda koja posjeduje snažnu osobnost, hrabrost i osjetljivost za drugoga i drukčijega što sasvim sigurno nije bio slučaj u međuvjerskim odnosima njegova vremena. Govoreći na temu ekumenizma, na našim prostorima, Turčinović će kao važnost istaknuti zajednički suživot naroda koji su trebali živjeti u svojoj novoj domovini i to sažeti sljedećim mislima: „Novonadošli južnoslavenski narodi – kasniji Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci, Muslimani i Makedonci – nisu donijeli kršćanstvo u novu domovinu, nego su ga zatekli već crkveno organizirano i jurisdikcijski zavisno od velikih crkvenih središta Rima i Carigrada. Kršćanstvo naime u ovim krajevima datira od apostolskih vremena: Pavao je osobno propovijedao u Makedoniji (Dj 16 – 17; Sol; Fil) a njegov učenik Tito vjerojatno u Dalmaciji (2 Tim 4, 10).“[254]

Recimo i to, da je ovaj Turčinovićev spis podijeljen na pet kratkih poglavlja kroz čiji se sadržaj oslikava zajednički suživot i opstanak naroda koji su imali živjeti u svojoj – recimo to tako – novoj domovini. Premda opsegom malen, kako smo ranije istaknuli, ovaj spis s pravom zaslužuje poseban osvrt ponajprije stoga jer s povijesno-teološkog, društveno-političkog i pastoralno-teološkog gledišta govori o Turčinovićevu doprinosu ekumenskom dijalogu govoreći o povijesti našega naroda koji je u veoma nesklonim društveno-političkim okolnostima ali itekako u ozračju misli i ideja Drugoga vatikanskog koncila tražio svoje mjesto 'pod suncem'. Dakle, iako ovaj spis kako smo rekli nije velik

[253] Josip TURČINOVIĆ, *Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama*, 5.
[254] *Isto*, 6.

opsegom on je itekako značajan s obzirom na sintetičke povijesne prosudbe jer nam pruža uvid u sve teškoće povijesti spasenja u našem, hrvatskom narodu.[255]

3.1.3. Antun Vramec, sporni hrvatski teolog[256]

Djelo pod gornjim naslovom habilitacijska je radnja koju je Josip Turčinović, na Katedri ekumenskog bogoslovlja, obranio 1970. godine.[257] O važnosti same radnje prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić se ovako očitovao: „Njome je postavljeno solidno polazište za daljnje proučavanje ne samo teologije Antuna Vramca, njegove osjetljivosti za tadanji duhovno-povijesni trenutak hrvatskoga naroda, nego i za proučavanje – s teološkog stanovišta – sveukupnog povijesno-duhovnog zbivanja u kontinentalnoj Hrvatskoj u ono najkritičnije doba, šesnaesto stoljeće, kad smo se nalazili na rubu toga da nestanemo, a kad su ujedno položeni temelji za naš kulturni i duhovni razvitak kao moderne nacije.“[258]

Potom, o ovoj se radnji očitovao i prof. dr. Alojz Jembrih: „Od hrvatskih teologa prvi je dr. Josip TURČINOVIĆ u svojoj habilitacijskoj radnji: *Teologija Antuna Vramca,* uspio prikazati da Vramec po doktrini nije bio protestant niti protestantski pisac.“[259] Naposljetku, donosimo i očitovanje akademika Josipa Bratulića: „ […] studija o jednom piscu kojega je naša dotadašnja znanost htjela vidjeti kao kontradiktornu osobu, ali to je ujedno i studija o provođenju odrednica Tridentskoga koncila u Hrvatskoj, u drugoj polovici XVI. stoljeća. U isto vrijeme ta je studija puna afirmacija toga našega znamenitog pisca i teologa, s koga je konačno skinuta sumnja o pravovjernosti.“[260] I sam će Turčinović posvjedočiti: „Vramec je naime, kao izrazito pokoncilski čovjek

[255] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[256] Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog,* Josip BRATULIĆ (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.
[257] Radnja se u rukopisu čuva u Arhivu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 129/1970.
[258]Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o habilitacionoj studiji predavača dra Josipa TURČINOVIĆA, koja nosi naslov „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“ (Br. 189/1970)., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 211/1970.
[259] Alojz JEMBRIH, Antun Vramec i protestantizam, u: *Bogoslovska smotra,* 12 (1979.) 3, 239-306.
[260] Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, 5.

(Tridentinum), posebno zanimljiv danas, opet u jedno pokoncilsko vrijeme, jer nam iskustveno može pokazati da određeni ljudski izbori imaju svoje analogije bez obzira na vremensku udaljenost. A analogije u ljudskim opredjeljenjima rađaju i analognim povijesnim posljedicama.“[261] Sukladno tematici rada i u povezanosti ovoga odlomka kao pouzdana datost pokazuje se aktualizacija i posadašnjenje Turčinovićevih tekstova.

Vrijedno je istaknuti da je ova Turčinovićeva knjiga nastala u razdoblju poslije Drugoga vatikanskog koncila u znakovitom vremenu obnove u Katoličkoj Crkvi s obzirom na okolnosti koje je bio nametnuo ondašnji politički sustav upravljanja. Treba reći da je u takvim okolnostima koncilska obnova kod nas prolazila kroz teško razdoblje preobrazbe u razumijevanju novih izazova za samu Crkvu. Da su okolnosti koje je nametnuo ondašnji komunistički način upravljanja, kod nas, bile teže nego kod drugih europskih naroda, gdje je Crkva imala slobodu djelovanja, potvrđuje nam i sljedeći tekst: „Rukopis knjige o Antunu Vramcu, koji je Josip spremio već 1971., čekao je dugo, dugo, predugo.“[262] Dodajmo ovome i podatak da je ova knjiga objavljena u prigodi obilježavanja pete obljetnice smrti Josipa Turčinovića.

Što se same strukture tiče ovaj Turčinovićev rad je podijeljen na četiri poglavlja: 1) Antun Vramec u hrvatskoj kulturnoj povijesti; 2) Vramčeva djela. Formalni i sadržajni opis; 3) Vramčeva teologija i 4) Zaključak.

Prvo poglavlje knjige koje je naslovljeno *Antun Vramec u kulturnoj hrvatskoj povijesti* značajno je iz razloga što je teolog Vramec u našoj kulturnoj povijesti osporavan upravo iz teološkog područja. Slobodno se može reći da je u ovom dijelu knjige, istražujući teološki relevantna Vramčeva djela, Turčinović nastojao, ili možda još bolje reći želio, opravdati svoj stav o ovom hrvatskom, ali ne baš poznatom, teologu prošlih stoljeća. O tome da je ova radnja pozitivno istraživalačka svjedoči prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić kada piše: „Ipak radnja Turčinovića nije polemička, nego pozitivno

[261] *Isto*, 8.
[262] *Isto*, 5.

istraživalačka, jer mora poslužiti također i ekumenskom cilju današnje Katoličke Crkve, prvenstveno stvaranjem jedne zrele i mirnije klime u tim pitanjima.“[263]

Drugo poglavlje knjige koje je Turčinović naslovio *Vramčeva djela. Formalni i sadržajni opis* ponajprije sadrži biografske podatke o Antunu Vramcu župniku i kanoniku zagrebačke Crkve a jedno vrijeme je bio i kapelan u sv. Jeronimu u Rimu.[264] Nadalje, Turčinović donosi popis Vramčevih djela te naposljetku teološku analizu i metodologiju rada što će se napose pokazati značajnim u zaključivanju o Vramčevoj pripadnosti Katoličkoj Crkvi ili kako to prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić lijepo kaže: „[…] Vramec pripada katoličkoj duhovnoj familiji, a nije neki novator koji bi želio preokrenuti sveukupni red u svojoj mjesnoj Crkvi kao dijelu univerzalne Katoličke Crkve.“[265]

Treći dio ove Turčinovićeve knjige, koji je ujedno i najznačajniji, pod naslovom *Vramčeva teologija* sasvim sigurno ima obilježja navijestiteljskog karaktera u kojem Turčinović iznosi glavne odrednice Vramčeva svjetonazora i razrješuje teološko pitanje Vramčeve *Kronike*.[266] O tome se prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić ovako izrazio: „Razumljivo da je to usko pitanje, budući da Kronika nije teološko nego općekulturno djelo, po kojemu je Vramec osobito zaslužan za rast povijesne naobrazbe znatnih slojeva hrvatskog naroda u kontinentalnoj Hrvatskoj.“[267] Nadalje, Turčinović povezuje Vramčevu teologiju s aktualnim vremenom stavljajući poseban naglasak na njezinu bibliocentričnost i kristocentričnost. Potom, donosi analizu *Postile*[268] kroz koju nastoji prikazati Vramca kako to jezgrovito kaže prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić: „Kao teologa koji polazeći od tridentinskog katekizma, želi ostvariti što veće produbljenje vjerskog znanja u vjernom narodu.“[269] Valja reći da u doktorskom radu ne kanimo iznositi

[263] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o habilitacionoj studiji predavača dra Josipa TURČINOVIĆA, koja nosi naslov „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“ (Br. 189/1970), u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 211/1970.
[264] Usp. *Isto.*
[265] *Isto.*
[266] Antun VRAMEC, *Kronika*, Zagreb, 1908.
[267] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o habilitacionoj studiji predavača dra Josipa TURČINOVIĆA, koja nosi naslov „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“ (Br. 189/1970), u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 211/1970.
[268] Antun VRAMEC, *Postila*, Zagreb, 1990. Pretisak iz 1586.
[269] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Referat o habilitacionoj studiji predavača dra Josipa TURČINOVIĆA, koja nosi naslov „Teologija Antuna Vramca (1538-1587)“ (Br. 189/1970), u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 211/1970.

sveukupni sadržaj ovoga Turčinovićeva rada, ali nedvojbeno držimo nužnim ukazati na njegov znanstveni i ekumenski karakter što potkrjepljuju i riječi prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića: „Mislim da je to svakako djelo na potrebnoj znanstvenoj visini i s potrebnim rezultatima, a i po tonu i po sadržaju i po tematici ide u okvir onoga što nazivamo danas ekumenskom teologijom.“[270]

O zaključku ovoga Turčinovićeva rada treba reći da je naglasak stavljen na nužnost ispravljanja nepravde, kako one duhovne jednako tako i one kulturne, ali i povijesne, kao poticaj za budućnost. Nadalje, Turčinović nastoji oko nužnosti ispravnog prosuđivanja i usmjeravanja spram rasvjetljavanja povijesnih okolnosti kao i razloga njihova nastanka. Za našu je temu vrijedno istaknuti da Turčinović poseban naglasak stavlja na ono bitno u okviru kojega se mogu nazrijeti novi prostori teološkoga govora i crkvenog djelovanja. Na kraju ovoga naslova, recimo i to, kako je Turčinović svojim sustavnim istraživanjem Antuna Vramca, našega kulturnog radnika onoga vremena, njegove teologije kao i njegova književno-teološkog rada, uspio dokazati da protestantizam ipak nije bio Vramčevo uvjerenje.

3.1.4. Misao vjere. Izabrani spisi I[271]

Ovo Turčinovićevo djelo koje se sastoji od četiri poglavlja sadrži teološke tekstove koji uz teologiju obrađuju također i pitanja ekumenizma, potom povijest i naposljetku kritiku, na ovim našim prostorima. U toj povezanosti prof. dr. Stjepan Kušar, koji je ujedno i urednik ovoga Turčinovićeva djela, će napisati: „U svemu je prisutna nota kritike kao vjeri i teologiji neophodno potrebnog razlučivanja datosti u Crkvi i društvu te nota prakse ili obistinjavanja vjere u životu vjernika i njegove zajednice.“[272] Kako smo već rekli, knjiga je podijeljena u četiri zasebne teme: 1) Theologica; 2) Oecumenica; 3) Historica i 4) Critica. Mi ćemo se ovdje, sukladno našoj temi, ukratko osvrnuti na poglavlje pod naslovom Oecumenica. U toj povezanosti prof. dr. Josip Grbac ovako

[270] *Isto.*
[271] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, Stjepan KUŠAR (priredio), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.
[272] Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143.

obrazlaže Turčinovićev pristup ekumenizmu: „On je ponajprije svjestan da je za plodonosan ekumenizam bitno znati koji su korijeni podjela. Zato puno napora ulaže u rasvjetljavanje povijesnih okolnosti i razloga u kojima i zbog kojih su se podjele dogodile. 'Ako hoćemo razumjeti i ono u čemu se slažemo i razlike, moramo se vratiti korijenima, k izvorima, i iz izvora sve spoznati'.“[273] Na tom tragu može se, kao pouzdana datost, zaključiti da pristup ekumenizmu Turčinović obrazlaže kao pristup nečemu čije ostvarenje pretpostavlja povratak na svetopisamske izvore i pritom, kao temeljno polazište, treba uzeti pitanje čovjeka kao osobe i svega onoga što čovjeka zaokuplja u njegovu konkretnom životu.

3.1.5. Odjeci vjere. Izabrani spisi II[274]

Pouzdano se može reći da ovaj drugi svezak izabranih spisa Josipa Turčinovića pod gornjim naslovom, i podijeljen u dva dijela, svjedoči o njegovu angažmanu kako u crkvenom jednako tako i u društvenom i povijesnom kontekstu. Na ovim stranicama Turčinovićevih tekstova može se iščitavati ozračje vremena i prostora u kojem se događala poslijekoncilska obnova u Hrvatskoj. Prvi dio knjige pod naslovom *Dialogica* svjedoči o vremenu u kojem se događala obnova Crkve u Hrvata u duhu Drugoga vatikanskog koncila koji je uspostavio i ekumenizam i dijalog i u toj povezanosti Turčinovićevo dobro poznavanje koncilskoga sustava koje je bilo dragocijeno. U drugom dijelu knjige pod naslovom *Litteraria* govori se o Turčinovićevu djelovanju pod okriljem izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* koja je, kako je već rečeno, bila ekumenski usmjerena i na određeni način bila most pomoću kojega je Turčinović uspostavljao dijalog. U samom predgovoru knjige urednik prof. dr. Stjepan Kušar ovako predočuje njezin sadržaj: „Crkva nije za sebe tu, ona je tu – poput njezina Utemeljitelja – da svakom čovjeku pokaže tko je Bog za njega i tko je on za Boga i kakve se široke perspektive angažmana i djelovanja svakome pritom otvaraju. To je Turčinović osjećao i sav se tomu predao.“[275]

[273] Josip GRBAC, Josip Turčinović, Misao vjere, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 183-188.
[274]Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, Stjepan KUŠAR - Stella TAMHINA (priredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.
[275] *Isto*, 7.

3.1.6. Koncilska, ekumenska i dijaloška značajka u homiletici[276] Josipa Turčinovića

Ako se uzme u obzir činjenica da je Josip Turčinović katolički svećenik, kroz taj vid njegove svećeničke službe, napose propovjedničke, može se, a i treba, promatrati i njegovo poimanje ekumenizma. Svojom izgovorenom riječi Turčinović nastoji uvrstiti misao Koncila o novom poimanju Crkve koje treba biti zasnovano na trostrukoj Kristovoj službi: svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj, koja je povjerena svemu narodu Božjemu.

U nastavku, u povezanosti teme, izdvajamo promišljanje dr. Dragutina Sikirića: „No, makar koliko angažiran u vanjskim zbivanjima, a nema događaja od kojeg njegova duša nije ustreptala, ipak je njegova duša – kršćanska i svećenička – crpila najdublju snagu u liturgijskom činu kao ishodištu zajednice kojoj je bio predstojnik i oko kojeg stola, kako se u Kanonu kaže 'Tvoji vjernici pred Tobom stoje'.“[277]

Naime, u kapeli Ranjenog Isusa u Zagrebu, Josip Turčinović je imao nedjeljne homilije te je i u tom homiletskom navještaju evanđelja dolazila do izražaja kako koncilska tako i ekumenska i dijaloška dimenzija njegove teologije ali i njegove osobnosti. Neka ovdje bude spomenuto da je *homilija*[278] svoje mjesto u liturgiji pronašla nakon liturgijske reforme, na Drugom vatikanskom koncilu, o čemu govore koncilski dokumenti[279] ali i noviji dokumenti Učiteljstva među kojima izabiremo *Biskupsku sinodu*

[276]Homiletika (grč. ὁμίλητίκή), u kršćanstvu, teološka grana koja daje teorijske i praktične naputke o kršćanskom propovijedanju i njegovoj povijesti, u: Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb, 2002., 337.

[277] Dragutin SIKIRIĆ, Prilog I.: Oproštaj od dr. Josipa Turčinovića u Sv. Petru u Šumi 6. listopada 1990. Govor dr. Dragutina Sikirića, u: *AKSA*, br. 42 (1065) od 19. 10. 1990., 11.; također objavljeno: Umjesto pogovora. Oproštajna riječ Dragutina Sikirića na sprovodu Josipa Turčinovića, 6. 10. 1990., u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 179-181.

[278]Homilija (grč. ὁμίλία,: općenje, druženje). 1. U ranom kršćanstvu, jednostavno izlaganje vjerskih istina u katehetske svrhe. 2. Propovijed u obliku komentara i tumačenje biblijskog teksta pročitanog za liturgije. U tom smislu poznate su homilije crkvenih otaca. U kršćanskoj liturgiji h. je postala obvezna u IV. st. Razvile su se iz židovske prakse tumačenja *Tore,* u: Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*: Leksikografski Zavod *Miroslav Krleža,* Zagreb, 2002., 337.

[279] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Konstitucija o svetoj liturgiji. Sacrosanctum Concilium,* broj 52-54; *Dogmatska konstitucija o Crkvi. Lumen gentium,* broj 25, 29, 35; *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi. Dei Verbum*, broj 7-10; *Dekret o službi i životu prezbitera. Presbyterorum Ordinis,* broj 4., u *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

o Božjoj riječi u životu i poslanju Crkve.[280] Nastojeći doprijeti do širokoga kruga slušatelja i potaknut navjestiteljskom ulogom teologije može se reći da Turčinović jednostavno prilagođuje svoj diskurs nastojeći mnogima približiti Božju Riječ. S obzirom da smo već ranije spomenuli višestruko područje Turčinovićeva djelovanja u ovom ćemo dijelu rada promotriti njegovu propovjedničku ulogu kao značajno poimanje njegove svećeničke službe[281] te ćemo u tom kontekstu prikazati tri knjige njegovih homilija[282] koje su imale svoju povijest nastanka te njihov sadržaj i važnost u okviru naše teme.

O ovoj Turčinovićevoj trilogiji prof. dr. Stjepan Kušar je zapisao: „Tri knjige njegovih homilija i nagovora *Glas iz Ranjenog*: snimljena izgovorena riječ, naknadno 'skinuta s vrpce' i redigirana zahvaljujući u prvom redu nastojanjima i maru Stelle Tamhine i Bonaventure Dude. […] Riječ je o biblijsko-teološkim homilijama: one pretpostavljaju duboko poznavanje Pisama čitanih i promišljanih teološki školovanim umom.“[283] Već smo ranije, na početku ovoga trećeg poglavlja doktorskog rada, govorili o dvije razine Turčinovićeva lika i djela te u toj povezanosti izdvajamo Turčinovićeve propovijedi koje su upućivale na ostvarenje izgovorenih riječi.[284]

[280] Usp. Željko TANJIĆ, Duh prebiva u Crkvi. Izvješće o XII. redovitoj Biskupskoj sinodi „Riječ Božja u životu i poslanju Crkve“ održanoj u Rimu od 5. do 26. listopada 2008., u: *Bogoslovska smotra,* 78 (2008.) 4, 713-717.

[281] O tome će prof. dr. Stjepan Kušar napisati: „Njegovo svećeništvo ističemo iz dva razloga: on po svemu sudeći ne bi bio teolog da nije izabrao svećeničko zvanje u Crkvi. […] I drugo, upravo njegovoj svećeničkoj – liturgijskoj djelatnosti imamo zahvaliti postojanje svezaka njegovih teoloških propovijedi, zapravo homilijâ, održanih u nedjeljnim i blagdanskim misnim slavljima u kapelici Ranjenog Isusa podno nebodera na početku Ilice u Zagrebu“, u: Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.

[282] Knjiga je objavljena i na talijanskom jeziku u izdanju talijanskog izdavačkog poduzeća *Jaca Book*, pod naslovom *Una voce dalla cappella di Gesu' ferito.* Uvod u talijansko izdanje od 157 stranica u prijevodu Alda Sinkovića, napisao je Aldo Starić. Izdanje je popraćeno i kratkim kritičkom osvrtom u kojem se ističe kako je Josip Turčinović „intelektualac, svećenik, profesor filologije i teologije bio jedna od najistaknutijih ličnosti nakon Drugog vatikanskog sabora, koji je radio na provođenju koncilskih smjernica u Hrvatskoj. Svojim ekumenskim zauzimanjem i vodstvom izdavačkog poduzeća Kršćanske sadašnjosti, kao i raznim časopisima i djelima njegova je djelatnost postala prava kulturna evangelizacija, što je bilo gotovo nezamislivo u doba komunističkog režima u ondašnjoj Jugoslaviji. Brinuo se i za naviještanje evanđelja jednostavnim ljudima. Sa svima je dijelio brige i probleme. Njegove su propovijedi i od slučajnih prolaznika stvorile zajednicu, koja se godinama svake nedjelje i blagdana okupljala u kapeli Razapetog.” (IKA, Propovijedi Josipa Turčinovića objavljene na talijanskom jeziku (1. III. 2007.), u: https://www.ika.hkm.hr/novosti/propovijedi-josipa-turčinovića-objavljena-na-talijanskom-jeziku/ (31. III. 2019.)

[283] Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.

[284] Usp. Josip GRBAC, Josip Turčinović, Misao vjere. Iz teorije u praksu, u*: Kana*, 42 (2011.) 3, 9.

Glas iz Ranjenog, I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo*, prva je knjiga iz niza izdanja *Kršćanske sadašnjosti* proizišlih „Iz ostavštine Josipa Turčinovića“ u biblioteci „Metanoja“ u kojima su sakupljeni tekstovi njegovih nedjeljnih propovijedi s tematikom liturgijskih čitanja. Ovdje je riječ o biblijsko-teološkim homilijama u kojima Turčinović, u okviru pastoralnog rada, naviješta Radosnu vijest, i to, na način da je uho suvremenika može čuti i poslušati[285] što govori u prilog aktualizaciji i posadašnjenju, u kontekstu koncilske misli, kao značajnim osobinama njegovih propovijedi.

Da je Turčinoviću na srcu napose bila pastoralna djelatnost dokumentira nam i ova zabilješka prof. dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića: „Njegova su zamisao i zalaganje također priručnici za liturgijski pastoral, a nezaobilazna je njegova uloga u brizi oko izdavanja novih katekizama, njegovoj se budnosti i poduzetnosti duguje osnivanje Pastoralno-katehetske službe Kršćanske sadašnjosti (PAKS).“[286]

Nastavno na prethodnu rečenicu valja uzeti u obzir da je Josip Turčinović, u izdanju Kršćanske sadašnjosti kojom je ravnao, sudjelovao i u izdanju dvaju katekizama: 1) *Pozvani na gozbu. Prva ispovijed i pričest*, priredili: Josip BARIČEVIĆ, Ana ZELIĆ, Josip TURČINOVIĆ, (Katehetski priručnici 18), Zagreb, 1976.; 2) *Snagom Duha. Uvođenje u život i vjeru kršćanske zajednice*. *Priprava za sakramenat potvrde (krizmu),* priredili: Josip BARIČEVIĆ, Ana Gabrijela ŠABIĆ, Bonaventura DUDA, Josip TURČINOVIĆ, Zagreb, 16. izdanje, 1993.

Naslov druge knjige *Glas iz Ranjenog,* II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, znakovit je za našu temu jer sadrži nedjeljne propovijedi što ih je Turčinović održavao osamdesetih godina dvadesetog stoljeća ali i tekstove koji nisu izgovoreni u „Ranjenom“ a sadržajem su prilagođeni naslovu i tematici rada poput odlomka pod nazivom *Dodatak* i njemu pripadajući članak *Ekumenizam i dijalog* te propovijedi u kontekstu priprave za Nacionalni euharistijski kongres koji se, kako smo već ranije rekli, dogodio godine 1984. u Mariji Bistrici.

[285] Usp. Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.
[286] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.

Treća knjiga 'Iz ostavštine Josipa Turčinovića' nosi naslov *Glas iz ranjenog,* III. *U Očevoj kući* a objavljena je u prigodi desete obljetnice njegove smrti te je time završeno 'sabiranje' tekstova kroz razdoblje njegova obnašanja službe u crkvi Ranjenog Isusa. Vrijedno je ovdje izdvojiti Turčinovićeva '*predavanja*' te *'spomen-slova'* kao svojevrsnu poruku o njegovu liku i djelu što je za našu temu neizostavno. Ovaj svezak je obogaćen i svjedočanstvima slušatelja Turčinovićevih propovijedi,[287] koji su ga i osobno poznavali kao primjerice: akademik Josip Bratulić, Mirko Ivanjek-Vanja, Nela Horak Williams, te pogovornim tekstom prof. dr. Bonaventure Dude. Iz opisa njihovih osobnih sjećanja, susreta i razgovora razvidno je svjedočanstvo o Turčinoviću svećeniku, propovjedniku i intelektualcu.[288]

Da su Turčinovićeve propovijedi bile ekumenski usmjerene možda nam ponajbolje može potvrditi ovo svjedočanstvo: „Nakon bogoslužja i vjeronauka u baptističkoj crkvi, sjurila sam niz Radićevu da stignem do Ranjenog. Progurala sam se kroz mnoštvo koje je vani već stajalo. Htjela sam se nekako naći unutra. […] A tada tihi glas i karakteristične geste prezbitera Josipa Turčinovića otvaraju oči i odškrinjuju vrata u jedan drukčiji svijet: novi Božji svijet: […] Svijet ljubavi, i brige za drugoga. Suosjećanja s onima koji trpe. Zauzimanja za druge onako kako se založio dobri pastir Isus Krist, koji je svoj život položio za nas.“[289]

Vrijednost ovih Turčinovićevih propovijedi, nedvojbeno, proizlazi iz činjenice da on dobro poznaje svetopisamski tekst koji je ujedno i središte njegova ekumenskog djelovanja o čemu Turčinović izriče snažnu misao: „Bog je nedokučivo drugi, jedini, slobodan, ni u čijem posjedu, nikome na upotrebu. A njemu su mili oni koji vrše pravdu – kažu Pisma – iz bilo kojega naroda ili plemena. Njegova proslava je oslobođen, spašen čovjek. Vjerovati mu znači dakle riskirati vršiti pravdu ma koliko ona koštala. Moliti ga znači tražiti od njega pomoć da naše misli i postupci postanu što sličniji njegovima. A

[287] „Njegove su propovijedi bile iznimne i to će čitatelji moći sami ocijeniti i zaključiti. Za nas koji smo ih imali prilike slušati, one imaju i dodatno značenje. Slušajući ih doživljavali smo vlastiti rast i vlastitu ugrađenost u Crkvu Božju.“ (Stjepan SUČIĆ, Riječ slušatelja, *Glas iz Ranjenog* I, *Uvođenje u Kristovo otajstvo,* 7-11.)

[288] Usp. KS, Glas iz Ranjenog 1. Uvođenje u Kristovo otajstvo, u: http://www.ks.hr/glas-iz-ranjenog-1 (17. VI. 2018.)

[289] Nela HORAK WILLIAMS, Ekumenski glas slušatelja, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* III. *U Očevoj kući*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 18-19.

usuditi se na pokušaj bogovanja nad sobom ili nekim od braće ili sestara ljudi; usuditi se tovariti na tuđa pleća – makar i u Božje ime – teška nesnosna bremena a sam prstom ne maknuti – to znači griješiti, činiti nepravdu, živjeti bezbožno.“[290]

Razvidno je da su svetopisamski tekstovi izvor i mjerilo njegova ekumenskog djelovanja, ali ne smije se izostaviti ni Drugi vatikanski koncil, također kao mjerilo Turčinovićeve ekumenske misli što se može razabrati i iz njegova prevođenja ključnih koncilskih dokumenata o čemu se prof. dr. Josip Grbac ovako očitovao: „Kao vrsni poznavatelj izričaja, terminologije, snage riječi, Turčinović može suptilno analizirati crkvene dokumente i oko nekih delikatnih pitanja, kao što je npr. pitanje pripadnosti Crkvi krštenih nekatolika, te tako otkrivati u onome što je rečeno, ali i u onome što je predmnijevano, nove prostore teološkog govora i djelovanja Crkve. To je jako daleko od nekakva ropskog čitanja tekstova. Vidi se da on i tekstove crkvenog učiteljstva čita kao živu riječ, koja svoj smisao ima ne samo u onome što izrijekom kaže, nego i u onome što hoće ili namjerava reći, štoviše, u onome što dopušta da teolog izrekne i svojom interpretacijom nadopuni.“[291]

Ipak, ovdje treba izdvojiti kako je Turčinovićeva ekumenska angažiranost svoj izvor i oslonac imala ponajprije i nadasve u osobi Isusa Krista. O isprepletenosti koncilske, ekumenske i dijaloške misli u propovijedima Josipa Turčinovića, u kapeli Ranjenog Isusa u Zagrebu, možda nam ponajbolje može posvjedoči tekst koji slijedi: „U onim prvim pokoncilskim godinama njegove su mise, i blagdanom i svagdanom, sve više postajale stjecište i susretište mnogih ljudi, i mlađih i zrelijih, najrazličitijih profila. […] Tu se i najlakše moglo naći Josipa za tolike dogovore, što bi trebalo poduzeti, što li učiniti da Koncil u nas zaživi, da Crkva uspješnije posluži ljudima, i to u vremenu kada joj se nastojalo oduzeti svaki utjecaj. […] Tu se stvarao humus prijatelja i podržavatelja velikih inicijativa Kršćanske sadašnjosti.“[292]

3.2. Ekumenska teologija Josipa Turčinovića

[290] Josip TURČINOVIĆ, Iz djela Josipa Turčinovića, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 23.
[291] Josip GRBAC, Josip Turčinović, Misao vjere, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 183-188.
[292] Bonaventura DUDA, Pogovor, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* III. *U Očevoj kući*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 191-198.

Tema pod gornjim naslovom sasvim sigurno zahtijeva, a slobodno se može reći i zaslužuje, opširnu analizu, samim time što se odnosi i na pitanje sadašnjega trenutka. S obzirom da je za to potrebno puno više vremena i prostora nego što ga pruža okvir ovoga doktorskog rada izabrali smo one priloge koji su Turčinovićevim gledištima svojstveni. Valja reći kako svaki govor o ekumenizmu ima svoje mjesto jer je ova tematika, kako smo već vidjeli na prethodnim stranicama doktorskog rada, bila i ostala predmetom rasprava, sve do dana današnjega, zaokupljajući mnoge teologe koji su, na sebi svojstven način, obrazlagali pitanje ekumenizma i time odbacili svaku sumnju u ozbiljnost samoga pristupa.

I Josip Turčinović se bavio ovom tematikom, i to, 'ex professo' ponajprije kao predavač i predstojnik Katedre za ekumensku teologiju na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu a potom i u svojstvu sudjelovanja u ekumenskim misijama u koje je više puta bio upućivan, od strane istoga Fakulteta, kako u domovini jednako tako i u inozemstvu. Ekumenska teologija Josipa Turčinovića, kao što smo ranije naglasili, do sada nije bila sustavno obrađivana te ćemo u ovom dijelu doktorskog rada iznijeti njezine glavne odrednice, potom ćemo iznijeti problematiku koja je na ovom području, od strane Turčinovića, bila zapažena, te ćemo naposljetku prikazati naglaske njegove ekumenske teološke misli.

Ovom ćemo poglavlju, kako je i iz naslova razvidno, pristupiti pod ekumenskim vidikom i obraditi ga u okviru nekoliko tema kroz koje će biti obuhvaćena osnovna obilježja Drugoga vatikanskog koncila i koncilskih dokumenata kao Turčinovićevo polazište jedinstva među kršćanima te ćemo u tom kontekstu predstaviti *Unitatis redintegratio*[293], *Lumen gentium*[294] i *Dei Verbum*.[295] Isto tako, obuhvatit ćemo bitne Turčinovićeve napise o ekumenizmu iz kojih je posve jasan njegov stav spram drugih kršćanskih Crkava. Naposljetku, pokazat ćemo njegovo angažiranje u traženju putova u smislu produbljivanja vjere u vlastitoj Crkvi i mišljenja da se upravo na tim osnovama

[293] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[294] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[295] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1964.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

može dogoditi jedinstvo Crkve koje je, istini za volju, u povijesnim odrednicama Turčinovićeva vremena bilo posve nezamislivo.

Da su dinamizam i intenzitet obilježja ekumenske teologije Josipa Turčinovića, između ostaloga, može se kvalitetno razabrati i iz promišljanja prof. dr. Petera Kuzmiča: „Duboko me je impresionirao Turčinovićev briljantan um, rijetka kombinacija analitičke preciznosti, proročke odvažnosti i strateške poduzetnosti. […] Probirem i prepisujem iz svojih bilježaka neka sjećanja. Kaže Turčinović: 'Mi smo ekumenski nepismeni. Kako to prevladati?!' […] Turčinović je to otprilike ovako posložio: 'treba nam prvo abeceda ekumenizma, opća informacija, […] Zatim, treba rušiti predrasude i širiti horizonte, spoznaje i slobode'.“[296] Iz navedenog teksta, ovoga poznatog protestantskog teologa, moglo bi se puno toga iščitati međutim, sukladno našoj temi, ponajprije treba uočiti kako se dinamizam kao svojstvo Turčinovićeve ekumenske teologije doima kao nešto posve prirodno, nešto što možda i nije prijeko potrebno dokazivati.

Mišljenja smo da ovdje svakako treba istaknuti glavna polazišta i kretanja Turčinovićeve ekumenske teologije kao doprinos njezinoj sveukupnosti za čije je poimanje bio važan crkveni društveni kontekst u okviru kojega je on živio i radio.[297] U prvom redu to je zajednica vjernika unutar koje je Turčinović slavio euharistiju i propovijedao no prije toga treba spomenuti i dvije institucije u okviru kojih je mogao biti prisutan – da tako kažemo – i u širem društvu, rekli bismo, izvan granica Crkve kao ustanove, a to je ponajprije Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu na kojem je predavao i izdvačka kuća *Kršćanska sadašnjost* u okviru koje je ostvarivao mnogobrojne i različite oblike suradnje.[298] Vrijedno je ovdje reći kako Turčinovićeva teologija ekumenizma ima svoje polazište u katoličkim načelima i kriterijima koji su postavljeni od strane Katoličke Crkve, u crkvenim dokumentima, primjerice, u Dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* (21. studenoga 1964.) te u Dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (21. studenoga 1964.).[299]

[296] Peter KUZMIČ, Temeljni tekst i test (19. I. 2014.), u: http://www.autograf.hr/temeljni-tekst-i-test/ (15. VII. 2016.)
[297] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 53.
[298] Usp. *Isto.*
[299] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, 224.

3.2.1. Josip Turčinović – teolog i promicatelj Drugoga vatikanskog koncila

Kao neposrednu posljedicu Drugoga vatikanskog koncila, kod nas, podsjećamo na određene praktične inicijative, na različitim razinama, u kojima je Turčinović, živo radeći, sudjelovao te se, kao pouzdana datost, može ustvrditi kako je upravo Drugi vatikanski koncil obilježio njegovo sveukupno djelovanje, a kao prilog našoj tvrdnji spominjemo Zbornik radova bogoslovske tribine koji je izišao u prigodi dvadesete obljetnice Drugoga vatikanskog koncila pod naslovom *Jeke jednoga Koncila*.[300]

Recimo i to kako je ekumenska misao Josipa Turčinovića bila nadahnuta koncilskim tekstovima iz čega proizlazi da je ponajprije imala teološko obilježje. S obzirom da ćemo Konstituciju o Crkvi *Lumen gentium* (dalje: LG) šire obraditi u nastavku doktorskog rada ovdje ćemo se načas, u povezanosti naše teme, pozvati na njezin govor o poslanju Crkve kao sakramenta ili znaka jedinstva cijeloga ljudskog roda.[301] Upravo na tom tragu Turčinović i uviđa svrhu ekumenizma: „ […] I nema budućnosti Crkvi izvan ekumenskog puta. […] Riječ je o istinskoj vjernosti Isusu Kristu. Ne imati sluha za drugoga, ne nalaziti sve više mjesta drugomu, to znači iznevjeriti se Isusu Kristu.“[302] Pozivajući se na gore spomenutu Konstituciju LG, Turčinović nastavlja govoriti o ciljevima ekumenizma u smislu Katoličke ekleziologije kao onima koji su utemeljeni na vjeri, pa ako hoćemo, i vjernosti Katoličkoj Crkvi koja, kao ozračje u kojemu se zrcali sve njegovo promišljanje i djelovanje, treba biti znak zajedništva po kojem se na sve razlijeva istina i milost.[303]

Za Turčinovića se pouzdano može reći da je, do konca angažirani, dobronamjerni čovjek Crkve svoga vremena. Na ovu nas pouzdanu datost nedvojbeno i jasno upućuje i sljedeći tekst: „Josip Turčinović bio je i svim silama u službi Crkve. Njegov je crkveni osjećaj bio toliko jak da ni u najtežim iskušenjima nije gubio povjerenja. Osjećaj pripadnosti Crkvi tjerao ga je da bude svestrano angažiran za dobrobit crkvene zajednice

[300] Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*, Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj obljetnici Drugog vatikanskog Koncila, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.
[301] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL*, Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.) br. 1., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[302] Josip TURČINOVIĆ*, Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 328.
[303] Usp. LG, br. 8.

i onda kada nije bio shvaćen. Znao je da treba ići na neutrte putove i nije se plašio neshvaćanja.“[304] U povezanosti zadane tematike, pa slobodno možemo reći, i sveukupnoga ekumenskog događanja u poslijekoncilskom razdoblju, na našem, hrvatskom prostoru, uloga Josipa Turčinovića bila je neizostavna. Bio je među vodećim imenima ekumenskih događanja u Hrvatskoj, u poslijekoncilskom razdoblju, čiji su poduhvati već tada pokazivali kako će se razvijati ekumenska djelatnost u Crkvi u Hrvata. Mišljenja smo kako je uputno na ovome mjestu naglasiti da je upravo Crkva u Hrvatskoj, što je u neposrednoj povezanosti s Turčinovićevim ekumenskim angažmanom, veoma rano započela ekumenski promišljati pa samim time i djelovati.[305]

Sve što je Turčinović u tom razdoblju poduzeo i ostvario bilo je usmjereno razumijevanju i istinskom prihvaćanju Koncila, na našem prostoru, u prilog čemu citiramo prof. dr. Adalberta Rebića: „S tim je ciljem, godine 1966. – nekoliko mjeseci nakon potpisivanja Beogradskog protokola između Svete Stolice i Vlade SFRJ (25. lipnja 1966.) – utemeljio časopis *Svesci,* uz koji se pojavio i termin *Kršćanska sadašnjost*. Časopis se je prvi puta pojavio potkraj 1966. godine. Prvotni je zadatak tog časopisa bio da se objavljivanjem, u prijevodu ili zgusnutoj obradi, članaka, studija, knjiga i drugih spisa iz najrazličitijih publikacija po svijetu pomogne što brže, što istinskije i plodonosnije kročenje Koncila kod nas.“[306]

Nadalje, spominjemo osnivanje izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost,* i u okviru toga, ostvarivanje teološke kulture na našem jeziku, u tom razdoblju, na čijem je čelu bio upravo Josip Turčinović, i na to smo već ranije ukazali. Kao pročelnik Katedre za ekumensku teologiju Turčinović je bio veoma angažiran za djelo ekumenizma što

[304] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 3.
[305] „Još za trajanja Koncila, 1962., pokrenut je informativni list 'Glas Koncila' za što bolje upoznavanje vjernika s najvažnijim događajima na Koncilu. S istim ciljem po završetku Koncila nastaju mnogobrojna predavanja, konferencije i tribine. Svakako, trebalo je što hitnije založiti se oko formiranja kulture teološke misli, prvenstveno preko prevođenja najvažnijih teoloških djela. U tu je svrhu krajem 1966. pokrenut časopis s međunarodnom suradnjom 'Svesci', najprije u okviru Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Veliki događaj bio je osnivanje Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije 'Kršćanska sadašnjost' dekretom izdanim 22. 2. 1968. sa svrhom neodložnog ostvarivanja 'onakve teološke kulture na našem jeziku kakvu je zahtijevao pokoncilski trenutak'. U rad ovog centra osobito su se uključili dr. Vjekoslav Bajsić (1924.-1994.), dr. Josip Turčinović (1933.-1990.) i dr. Tomislav Šagi-Bunić (1923.-1999.).“ (Mislav KOVAČIĆ, Tribina „Teološki četvrtak“: povijest nastanka, kronologija, bibliografija, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 1, 165-179.)
[306] Adalbert REBIĆ, Josip Turčinović – ekumenist u teoriji i praksi, u: Matija Maša VEKIĆ (ur.), *Novi razgovori*, Zagreb, 2006., 27-35.

potvrđuje i ovaj tekst: „Josip Turčinović je bio veliki ekumenist u teoriji i praksi, stručnjak za ekumensku teologiju i pobornik jedinstva i zajedništva. […] Bio je vrlo aktivan u našim zajedničkim susretima s pravoslavnim teolozima. […] Josip Turčinović bio je ekumenist na riječi i na djelu. […] Važno je pri tom istaći, da Josip Turčinović nije nikome podilazio, nego je uvijek iznosio zdravi katolički teološki nauk, bilo to nekome drago ili krivo.“[307]

Kao važnu činjenicu za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske misli i njegova konkretnoga djelovanja, nedvojbeno, ističemo događaj Drugoga vatikanskog koncila i Turčinovićevo svesrdno zalaganje da duh Koncila zaživi unutar Katoličke Crkve. Dakle, kada je riječ o događanjima unutar Katoličke Crkve, u povijesnim okvirima poslijekoncilskog razdoblja, Turčinovićevo se promišljanje pokazalo vizionarskim. O tome on sam kaže: „Kako se može dogoditi da nema alarma, da nema uzbune zbog toga što smo tako tromi, što seizmografski ne reagiramo na potrebe ljudi oko nas, ljudi kojima smo upućeni da im služimo, da im svjedočimo, da živimo i produbljujemo vjeru, da svjedočimo spasenje u Isusu Kristu svima oko nas? A Crkva nema drugoga zadatka. Sve ostalo mogu biti filozofske, političke, nacionalne, kulturne i ine – inače u sebi vrijedne – ljubavi. Ali treba konačno reći jasno i glasno da sve to onda nije crkveno, da to nije Crkva, da nije teologija. To mogu biti problemi, ali onda ih nazovimo pravim imenima, ne maskirajmo ih pod plašt svetoga i ne činimo od njih pseudoteološke probleme.“[308]

Možda možemo ustvrditi kako nitko više od Turčinovića – znamo da je bio pročelnik Katedre za ekumensku teologiju Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, da je predavao ekumensku teologiju, Istočno pravoslavno bogoslovlje, da je organizirao i održavao Međufakultetske ekumenske simpozije u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji – nije tako snažno obilježio ekumensko događanje u Crkvi u Hrvata. Poduhvati što ih je u povezanosti ovoga govora učinio svjedok su njegova vremena i njegova djela. Naslov ovoga poglavlja poslužio nam je kao okvir iz čijega smo povijesnog razvoja ekumenskih događanja izdvojili onaj dio koji je na najbolji način mogao oslikati vrijeme u kojem je Turčinović djelovao i pokazati put kretanju ekumenizma kod nas. Mišljenja smo da je to od presudne važnosti jer su na toj osnovi nastali svi prijepori, kako u prošlosti tako i

[307] *Isto*, 33.
[308] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* 127-128.

danas. Promotri li se načas prethodna rečenica, razvidna je njezina aktualnost, naime, ova je tema bila i ostala predmetom rasprava, kako u vrijeme Koncila jednako tako i danas, zaokupljajući brojne teologe koji su, kako je već spomenuto, svaki na svoj način obrazlagali ovu problematiku i time odbacili svaku mogućnost ravnodušnosti spram ovoga događanja. Istine radi, treba reći da je moguće uočiti razvojni slijed, ali potrebno je još dobar dio puta prijeći i mnogo truda uložiti. Uzme li se u obzir sam početak nastanka a onda i razvoja ekumenizma, kod nas, lako se može razabrati da je put toga razvoja bio veoma dug i upravo je Drugi vatikanski koncil učinio značajan pomak otvaranju ekumenskoj ideji i pokretu što potvrđuju i sva ona događanja o kojima smo govorili na prethodnim stranicama ovoga doktorskog rada te s pravom možemo zaključiti da je pitanje ekumenizma suvremeno pitanje koje katoličke teologe zaokuplja napose nakon Drugoga vatikanskog koncila, onoga istog Koncila koji je Crkvu i pozvao na dijalog.

3.2.2. Novost koju uspostavlja Drugi vatikanski koncil

Nit vodilja ovoga dijela doktorskog rada bit će nam teza da je Drugi vatikanski koncil u svojem središtu imao ekumenizam što je značilo prekretnicu novoga razdoblja za sav kršćanski svijet pa tako i za Crkvu u Hrvata. Držimo ispravnim mišljenje da je upravo tema dijaloga, kako ekumenskog jednako tako i međureligijskoga, bila jedna od onih tema koje su bile pokretačka snaga Koncila. Za Crkvu u Hrvata se može reći da je doista rano započela s ekumenskim promišljanjem, a samim time i djelovanjem, na čijem se području kako je već rečeno, i to u samim početcima, svojom ulogom istaknuo i Josip Turčinović. Mišljenja smo da nećemo pogriješiti ako kažemo da je ime Josipa Turčinovića u poslijekoncilskom razdoblju ekumenskih događanja bilo vodeće jer je kroz baštinu kršćanske literature, kao pokazatelja koncilske usmjerenosti Katoličke Crkve u Hrvata spram ekumenskih događanja, poticao na otvaranje kako ekumenskom jednako tako i međureligijskom dijalogu.

U prethodnom smo poglavlju rada istaknuli važno pitanje koje je, ubrzo po završetku Koncila, zaokupljalo kako opću Crkvu tako i partikularne Crkve, napose našu mjesnu Crkvu, a to je pitanje načina i omjera prihvaćenosti Koncila u teološkoj misli i crkvenoj

praksi, te ćemo u okviru ovoga poglavlja pokušati ponuditi odgovor na ovo važno pitanje pri čemu ne treba zanemariti ni činjenicu kako sve mjesne Crkve nisu imale jednake uvjete koji bi omogućili usvajanje svega onoga što je kao idejno bilo pokrenuto.

Polazeći od, kako smo na početku poglavlja istaknuli, općenito prihvaćene teze da je Drugi vatikanski koncil u svojem središtu imao ekumenizam i ostajući na tragu sazivatelja Koncila, pape Ivana XXIII., kao i svega onoga što su pisali i načina na koji su djelovali koncilski pape: Pavao VI.[309] i Ivan Pavao II., izdvajamo tri tematska područja koja su obilježila *novost* Drugoga vatikanskog koncila: 1) Samosvijest Crkve; 2) Obnova Crkve; 3) Dijalog Crkve sa suvremenim svijetom.[310] U toj povezanosti citiramo profesora dogmatske teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, dr. Ivana Karlića: „Naime, Drugi vatikanski koncil predstavlja jedan od temeljnih zaokreta u povijesti Katoličke crkve, posebice u njezinu odnosu prema svijetu, prema suvremenom čovjeku i društvu, ali i shvaćanju same sebe, svojega unutrašnjeg uređenja i poslanja.“[311]

Naime, dijalog kao kategorija koja je na Drugom vatikanskom koncilu postala vrijednosnom metodom u promicanju ekumenizma, čime je započelo jedno novo razdoblje promišljanja i djelovanja, stoji kao jedini način kojim bi se mogao dosegnuti željeni cilj. Ovo smatramo ishodištem i Turčinovićeve metode, pa ako hoćemo, i utemeljenja ekumenizma čiji su poduhvati već tada pokazivali smjer razvijanja ekumenske djelatnosti kod nas.

Promišljanje novoga prihvaćanja koncilskog programa, sasvim sigurno, pridonijelo je posadašnjenju koncilskih inicijativa za preuzimanjem odgovornosti jednoga posve drukčijega načina evangelizacije. U tom smislu Koncil traži iskorak spram ekumenizma, ali i dijalog sa svjetskim religijama. Time je na određeni način bila potaknuta obnova onoga što je na našem prostoru, premda u početcima, ipak već bilo oblikovano. U tom kontekstu spominjemo povijesne osobe iz naše povijesti i kulture: Ivana Stojkovića;

[309] Usp. PAVAO VI*., Ecclesiam suam. Crkvu svoju*. *O putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.
[310] Usp. Valentina MANDARIĆ – Ružica RAZUM, Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 817-853.
[311] Ivan KARLIĆ, Proročki imperativ Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra,* 89 (2019.) 3, 617-649.

Markantuna de Dominisa; Antuna Bačića; Juraja Dobrilu; napose Krstu Pejkića i Antuna Vramca koji su u tom važnom razdoblju povijesti promišljali narav Crkve i načine prevladavanja postojećih razlika[312] što je bilo razlogom i Turčinovićeva zanimanja za osobe ovoga i ovakvoga profila. U kontekstu novoga načina evangelizacije, u odnosu ekumenizma i dijaloga sa suvremenim svijetom, približili smo se koncilskim dokumentima, u prvom redu, onima koji su u neposrednoj povezanosti s Turčinovićevom ekumenskom misli koja je, nedvojbeno, teološka upravo zbog svoje nadahnutosti koncilskim tekstovima te u toj povezanosti izabiremo dogmatsku konstituciju o Crkvi *Lumen gentium,* koja govori o poslanju Crkve kao sakramenta ili znaka jedinstva cijeloga ljudskog roda.[313]

Ostajući na tom tragu, Turčinović postavlja ciljeve ekumenizma koji trebaju biti zasnovani na vjernosti Katoličkoj Crkvi koja, kako smo ranije rekli, treba biti znak jedinstva po kojemu se na sve razlijeva milost i istina.[314] Potom, izdvajamo dogmatsku konstituciju o božanskoj objavi *Dei Verbum*, također veoma značajan koncilski dokument koji je u izravnoj povezanosti s Turčinovićevim radom. Naposljetku, ništa manje značajno, spominjemo Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio,* u čijim tekstovima on pronalazi uporište i nadahnuće za svoje ekumensko djelovanje čime učvršćuje i svoja promišljanja o nužnosti dijaloga u poslanju Crkve.[315]

Značaj Drugoga vatikanskog koncila za Crkvu je ponajprije bio prigoda da, polazeći od Kristova otajstva, promišlja vlastitu misiju i iznalazi putove dijaloga sa suvremenim svijetom. Vrijedno je ovdje naglasiti kako je upravo dijalog, kao jedina metoda svojstvena duhu evanđelja, na Koncilu postala valjana metoda u promicanju evanđeoskih vrjednota što nam zorno predočuje i ova Turčinovićeva izjava: „To je stil poslanja i sadržaj samorazumijevanja Crkve, stil koji je zapravo naučen od Boga, iz odnosa Boga i čovjeka. To je Božji dar svemu ljudskome rodu.“[316] Iz nama dostupnih Turčinovićevih tekstova

[312] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, 5
[313] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.) br. 1., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[314] Usp. LG, br. 8.
[315] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 274.
[316] Citirano prema: Stjepan BREBRIĆ, Josip Turčinović i Kršćanska sadašnjost – nadahnuće i vizija, u: *Kana*, 42 (2011.) 3, 15.

zapaža se njegova neprekinuta angažiranost, naglašavao on to ili ne naglašavao, za sveukupnu stvarnost u njezinu stalnom rastu i razvoju kako sveukupnoga ljudskog društva tako i čovjeka pojedinca.

3.2.3. Dokumenti Drugoga vatikanskog koncila kao Turčinovićevo polazište jedinstva među kršćanima

Ovdje, u ovom poglavlju doktorskog rada, nije ni moguće ni nužno obuhvatiti sve dokumente koji su na Koncilu doneseni jer, kako smo vidjeli na prethodnim stranicama rada, ubrzo po završetku Koncila otvorilo se važno pitanje prihvaćanja Koncila u općoj i partikularnim Crkvama te na području naše mjesne Crkve. Međutim, pokušat ćemo prikazati glavni sadržaj Drugoga vatikanskog koncila koji je u određenoj mjeri prihvaćen kako u teološkoj misli tako i u crkvenoj praksi.

Polazeći od toga da je Drugi vatikanski koncil, u smislu međuvjerske i dijaloške orijentacije, bio ekumenski, u toj povezanosti ćemo promišljati novo prihvaćanje koncilskoga programa što je pridonijelo posadašnjenju koncilskih poticaja za snažnijim preuzimanjem odgovornosti novoga načina evangeliziranja. U toj povezanosti zapažena je i Turčinovićeva ekumenska opredijeljenost te će iz te i takve uvjetovanosti i biti zapažen njegov ekumenski profil u okviru kojega će proizići svi oni poduhvati koji su u povijesnim odrednicama toga vremena pokazivali put razvoja ekumenske djelatnosti u Crkvi u Hrvata a samim time i odraz ekumenske misli kako na crkvenoj jednako tako i na društvenoj razini.

3.2.3.1. Dekret o ekumenizmu „*Unitatis redintegratio*“

Okvir gornjega podnaslova poslužit će nam kako bismo ukratko prikazali sadržaj ovoga koncilskog dokumenta, koji je ujedno predmet i Turčinovićeva istraživanja te samim time, s našega motrišta, osobito značajan, i podsjetili na njegovu strukturu i najvažnije naglaske. Turčinovićev doprinos u provedbi koncilske obnove, u našem

narodu, koji teško da se može i opisati, započinje ponajprije od, kako to svjedoči prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić: „Njegove uloge u doradi hrvatskog prijevoda koncilskih dokumenata.“[317] Već je rečeno kako ekumenske izričaje susrećemo i u ostalim dokumentima Drugoga vatikanskog koncila, primjerice u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium,* te u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* ipak, treba reći da se ovdje radi o temeljnom dokumentu u kojem su postavljena načela i donesene smjernice za ekumensko djelovanje.

Dekret je proglašen dana 21. studenoga 1964. godine. Uz proslov, strukturiran je u tri poglavlja: prvo poglavlje je naslovljeno *Katolička načela ekumenizma* (UR 2-4); drugo poglavlje nosi naslov *Provođenje ekumenizma* (UR 5-12) dok treće poglavlje pod naslovom *Crkve i crkvene zajednice odijeljene od Rimske Apostolske Stolice* (UR 13-24) sadrži i dva podnaslova: *Posebno razmatranje istočnih Crkava* (UR 14-18) te *Odijeljene Crkve i crkvene zajednice na Zapadu* (UR 19-24). Na području izdavačke djelatnosti[318] značajno je Turčinovićevo aktivno sudjelovanje upravo u prijevodu ovoga dokumenta Drugoga vatikanskog koncila što će nam zorno predočiti i prof. dr. Ivan Golub: „Josip Turčinović bio je itekako zauzet za djelo ekumenizma kao određenog pokreta među Crkvama koji je u Katoličkoj crkvi imao ne samo odjeka nego i promicatelja, a doktrinarni vrh dosegao je u dekretu o ekumenizmu 'Unitatis redintegratio' II. vatikanskog koncila. Turčinović je učinio svojom ovu povelju Koncila.“[319]

3.2.3.2. Dogmatska konstitucija o Crkvi „*Lumen gentium*“

[317] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.

[318] „Iz ekumenskog duha i ekumenske misli, koju je kao profesor istočnog bogoslovlja predavao generacijama studenata, proizašla je sva izdavačka djelatnost što ju je Turčinović preko 'Kršćanske sadašnjosti' pokrenuo i ostvario, po kojoj će on ostati u povijesti hrvatskog naroda i po kojoj je uspostavio ekumenski dijalog s drugim narodima i pojedincima. Njegova 'Kršćanska sadašnjost', njegova izdavačka djelatnost, njegove knjige 'trajnije od mjedi' njegov su spomenik.“ (http://www.hrcak.srce.hr/file/24132) (13. VI. 2016.)

[319] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen-slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, 136-144.

Ovaj koncilski dokument koji je proglašen 21. studenoga 1964. godine strukturiran je, uz proslov, u osam poglavlja: 1) *Otajstvo Crkve* (LG 1-8); 2) *Božji narod* (LG 9-17); 3) *Hijerarhijsko uređenje Crkve, posebice episkopat* (LG 18-29); 4) *Laici* (LG 30-38); 5) *Opći poziv na svetost u Crkvi* (LG 39-42); 6) *Redovnici* (LG 43-47); 7) *Eshatološki značaj putujuće Crkve i njezino jedinstvo s nebeskom Crkvom* (LG 48-51); 8) *Blažena Djevica Marija Bogorodica u otajstvu Krista i Crkve* (LG 52-54) pri čemu ovo poglavlje, uz proslov, sadrži i četiri podpoglavlja: 1) *Zadaća Blažene Djevice u poretku spasenja* (LG 55-59); 2) *Blažena Djevica i Crkva* (LG 60-65); 3) *Štovanje Blažene Djevice u Crkvi* (LG 66-67); 4) *Marija – znak sigurne nade i utjehe putujućem Božjem narodu* (LG 68-69).

Na prethodnim smo stranicama rada, kao novost koja je obilježila događaj Drugoga vatikanskog koncila, istaknuli tri tematska područja: 1) Samosvijest Crkve; 2) Obnovu Crkve; 3) Dijalog Crkve sa suvremenim svijetom. Upravo je svijest Crkve o samoj sebi Drugi vatikanski koncil očitovao kroz sadržaj dogmatske konstitucije o Crkvi *Lumen gentium* te ćemo u nastavku rada ukratko podsjetiti na važne naglaske ovoga temeljnog koncilskog dokumenta.

U drugom poglavlju doktorskog rada pod naslovom *Josip Turčinović – predstojnik Instituta za teološku kulturu laika,* vidjeli smo da Turčinović, ostajući na tragu Koncila, dobro zapaža pridavanje značaja laičkom apostolatu u Crkvi kako bi se moglo i znalo odgovoriti na potrebe kako u Crkvi tako i u društvu. O tome govori i gore spomenuti koncilski dokument koji laike ovako definira: „Pod nazivom laika ovdje se razumiju svi Kristovi vjernici, osim članova svetoga reda i od Crkve odobrenoga redovničkog staleža, to jest Kristovi vjernici koji su krstom pritjelovljeni Kristu i ustanovljeni kao Božji narod, a na svoj su način učinjeni dionicima Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe te u Crkvi i u svijetu obnašaju svoj dio poslanja cijeloga kršćanskog naroda.“[320] Zapažamo ovdje da se opći poziv na svetost, a to čitamo također i u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes,* očituje kroz raznovrsnost i

[320] DRUGI VATIKANSKI KONCIL*, Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.) br. 31., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

različitost članova Crkve koji upravo u laikatu vide jednu od svojih bitnih obilježja.[321] Iz svega što smo do sada rekli možemo zaključiti da Crkva čuva svijest o svojem univerzalnom i kozmičkom poslanju, kako to opisuje dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium,* promišlja drukčije odnose s nekatolicima i nekršćanima i nastoji ostvariti svoj odnos sa suvremenim svijetom.[322] I sam će Turčinović ovaj tekst nazvati okvirom koji obuhvaća cijelu konstituciju: „*Lumen gentium* promatra i otkriva Crkvu u procesu konstituiranja sve od praizvora: od vječne Božje namisli o čovjeku, kozmosu i povijesti. Ta se namisao izvodi unutar stvorenoga reda a u povijesti spasenja, i vidljivim se šiljanjima Sina i Duha Svetoga konkretizirala u podizanju crkvene zajednice usred čovječanske povijesti u 'sacramentum seu signum et instrumentum intimae cum Deo unionis totiusque generis humani unitatis'.“[323]

3.2.3.3. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi „*Dei verbum*“

Ovaj dokument Drugoga vatikanskog koncila koji je proglašen 18. studenoga 1965. godine, uz proslov, sadrži šest poglavlja čiji sadržaj govori o Crkvi koja, nadahnuta Božjom Riječi i iščitavajući znakove vremena, sebe smješta u otajstvu Presvetog Trojstva i povijesti spasenja. Kako smo već rekli, dokument je strukturiran u šest poglavlja: 1) *Zbiljnost Objave* (DV 2-6); 2) *Prenošenje Božanske Objave* (DV 7-10); 3) *Božansko nadahnuće Svetoga pisma i njegovo tumačenje* (DV 11-13); 4) *Stari zavjet* (DV 14-16); 5) *Novi zavjet* (DV 17-21); 6) *Sveto pismo u životu Crkve* (DV 21-25). Spomenimo ovdje kako je čak pet poglavlja ovoga dokumenta doktrinarno usmjereno dok zadnje, šesto, poglavlje ima uglavnom pastoralni karakter. Nije zanemariv detalj kako je ovaj dokument izglasan uz, rekli bismo, poduže rasprave. Naime, trebalo se odrediti spram različitih shvaćanja u međuodnosima: Objava – Pismo – Predaja, jer obuhvaća i povijesno, i teološko, i ekumensko područje. Mi ćemo se ukratko zadržati kod šestog poglavlja ovoga dokumenta čiji je naslov: *Sveto pismo u životu Crkve,* u kojemu čitamo: „Kristovim

[321] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.) br. 44., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[322] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.) br. 9., 13., 17., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[323] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I.* 27.

vjernicima treba biti širom otvoren pristup Svetom pismu.“[324] Ova je rečenica dostatno rječita da utemeljeno ukaže na Turčinovićevo prepoznavanje znakova vremena u čijem kontekstu on dobro procjenjuje novonastalu situaciju. U toj povezanosti izabiremo 'uzburkanu' 1968. godinu kada je, kao svojevrsni odgovor na pobudu upravo *Dei Verbuma* za čitanjem i širenjem Biblije, iz tiska izišao prvi primjerak prijevoda cjelokupne Biblije na hrvatskom jeziku. Potom, godinu 1969. kada je iz tiska izišao *Rječnik biblijske teologije*.[325] Naime, djelo je to francuskog isusovca Xaviera Léona-Dufoura sa suradnicima koje je izišlo ubrzo poslije Zagrebačke Biblije kao priručnik i nadopuna u studiranju i razumijevanju Svetoga pisma. Naposljetku, izabiremo i godinu 1974. kada je *Kršćanska sadašnjost* otkupila izdavačka prava kuće *Stvarnost* tako da, od tada pa do danas, 'Zagrebačku Bibliju', koja je nastala 1968. godine, izdaje *Kršćanska sadašnjost*.

Za našu je temu također važno reći da je *Kršćanska sadašnjost* tiskala ilustrirano biblijsko izdanje, namijenjeno djeci i mladima, pod nazivom *Ilustrirana Biblija mladih* koja je, kako smo pokazali na prethodnim stranicama doktorskog rada, kao ugaoni kamen međunarodne suradnje tiskana na dvanaest jezika i odaslana po cijelome tzv. Istočnom bloku. Sam pak nastanak dokumenta *Dei Verbum* ukazuje na spremnost Crkve novim promišljanjima o Objavi u smislu uvažavanja ekumenskog duha bez kojega bi izostali i mnogi napori ekumenskoga gibanja. Koncil je pozvao na povratak izvorima: Svetom pismu i Svetoj predaji. O tome *Dei Verbum* piše: „Sveta predaja i Sveto pismo tvore jedan polog Božje riječi povjeren Crkvi; prianjajući uza nj, sav je sveti puk – ujedinjen sa svojim pastirima – sveudilj postojan u apostolskom nauku i zajedništvu te u lomljenju kruha i u molitvama.“[326]

U tom kontekstu Zagrebačka Biblija se dogodila kao svojevrsno čudo[327] te ćemo u povezanosti naše teme ovdje opetovati promišljanje prof. dr. Ivana Goluba: „Zagrebačka je Biblija jedna od prvina, plodova II. vatikanskog koncila kod nas. Biblija je već kao

[324] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.) br. 22., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[325] Xavier LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.
[326] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.) br. 10.
[327] Usp. Ivan GOLUB, *Običan čovjek*. *Drugo dopunjeno izdanje*, 601.

Biblija ekumenska, jer je Biblija zajedničko dobro svih kršćana. No ona je to i po svom nastanku i nastavku. Okupila je kao suradnike razne književnike bez obzira na njihovu vjersku opredijeljenost, vođena samo stručnošću. Time je – posve u duhu II. vatikanskog koncila – Zagrebačka Biblija preteča dijaloga i inkulturacije. A prihvaćena je od svih kršćanskih zajednica. Time je promicatelj ekumenizma.“[328] U završetku ovoga podnaslova ističemo vrijednost i značaj koncilske dogmatske konstitucije o božanskoj objavi *Dei Verbum* u ekumenskom djelovanju Josipa Turčinovića, u pregledu njegova rada kao i doprinosa na ekumenskom području.

3.2.4. Koncilska vizija Crkve

Na samom početku ovoga podnaslova valja opetovati kako prekretnicu otvaranja Crkve svijetu i obratno, svijeta Crkvi, donosi Drugi vatikanski koncil kao i to da je koncilsko i poslijekoncilsko vrijeme, koje je bilo obilježeno prihvaćanjem koncilskih tekstova sa svrhom usmjeravanja života vjernika i djelovanja Crkve u našem vremenu, i vrijeme Turčinovićeva bavljenja teologijom.[329] Pozivajući se upravo na Drugi vatikanski koncil Turčinović će reći: „Vidite, Drugi vatikanski koncil jasno je spoznao da je zajednica naroda Božjega, koji je Crkva, sakrament jedinstva i spasenja ljudskoga roda. To znači: u njoj bi se trebali darom Božjim, mudrošću Božjom, događati takvi odnosi i takve stvari da to postane poziv i u neku ruku kvasac, kako bi ljudski život moralo zaživjeti čitavo čovječanstvo, sva ljudska obitelj. I to onda očituje slavu Božju.“[330]

Promotrimo li načas ovo Turčinovićevo stajalište zapažamo njegovu angažiranost za temu Crkve kao naroda Božjega. O tome će prof. dr. Stjepan Kušar, priređujući prvi svezak Turčinovićevih spisa pod naslovom *Misao Vjere. Izabrani spisi I* u samom predgovoru napisati: „Njegova vizija Crkve i Boga Isusa Krista, kojeg ona naviješta, takva je da ne ostavlja čitatelja ravnodušnim nego ga vodi k tomu da se zapita: Gdje sam ja, gdje ja stojim? Turčinović je vodio vjernike i sve druge koji su ga slušali k samostalnom razmišljanju i odgovornom životu vjere. Pritom se osjećalo kako on svoju

[328] *Isto*, 606-607.
[329] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 9.
[330] Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 47.

osobu nigdje ne stavlja ispred otajstva koje je slavio i ispred poruke koju je prenosio, nego naprotiv: osjećalo se kako je on transparentan za ono što je govorio – gotovo bi se moglo reći: 'zračilo je i govorilo iz njega', a da nije prestalo biti ujedno autentičan izraz njegove osobe.“[331]

Nadalje, treba reći da iz pravila Drugoga vatikanskog koncila, čijim se tekstovima nadahnjivala i Turčinovićeva ekumenska misao, proizlazi novo usmjerenje, novo opredjeljenje u njezinom promicanju što nam zorno predočuje tekst prof. dr. Ivana Goluba: „Kad je 1966. godine krenulo, po netom zaključenu Drugome vatikanskom koncilu glasilo 'Poslušni Duhu', glavni urednik Tomislav Šagi-Bunić, napisao je tekst koji su posvojili urednici dr. Josip Turčinović i dr. Ivan Golub: 'Mi ovaj čas ne znamo kakav će izgled imati buduće jedinstvo. Mi s pouzdanjem u Krista i poslušni Duhu Svetome želimo činiti ove prve korake na koje nas je uputio Koncil. Što će i kako će dalje, to će nas prosvijetliti onaj isti Duh koji nam naređuje činiti ove prve korake. Mi ne trebamo danas imati više znanja o budućnosti nego što su imali apostoli kad su krenuli da izvrše zapovijed Kristovu i navijeste Evanđelje svemu stvorenju. Oni su bili poslušni Duhu koga su primili, a ostalo je činio Gospodin. I naše je da budemo poslušni Duhu koji je progovorio kroz II. vatikanski koncil, a drugo stavljamo s pouzdanjem u ruke Božje'.“[332]

Iz gore navedenoga teksta, ali i iz svega što je do sada rečeno, može se razabrati i smjer Katoličke Crkve, kada je posrijedi ekumenizam, u čijem je događanju Turčinovićeva uloga bila neizostavna. Naime, on kao suutemeljitelj ekumenskog biltena *Poslušni Duhu*, suutemeljitelj teološkog časopisa *Svesci – Kršćanska sadašnjost*, nakladničke kuće *Kršćanska sadašnjost* kojom je ravnao, on koji je predavao ekumensku teologiju i u tom smislu širio horizonte svoga djelovanja, on koji je poticao na dijalog u duhu Drugoga vatikanskog koncila, on se kao teolog, kulturni djelatnik i nakladnik, ali i svojim proučavanjem djelovanja sv. braće Ćirila i Metoda, Krste Pejkića, Antuna Vramca te Markantuna de Dominisa, istaknuo kao dobar poznavatelj ekumenske teologije. Ovdje je uistinu riječ o Crkvi pod čijim je okriljem Turčinović djelovao i kao profesor na

[331] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, 10.
[332] Ivan GOLUB, Uvodno slovo, 9.

Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, i kao direktor izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost*, i kao svećenik u crkvi Ranjenog Isusa u Zagrebu.

Čini nam se opravdanim na ovome mjestu dotaknuti se i članka *Koncilska vizija Crkve,* koji potpisuje Bonaventura Duda[333] u kojem se govori o temi, koja je kako smo vidjeli zaokupljala i teologa Turčinovića, Crkve kao naroda Božjega[334] u kojem se kao novost Koncila ističe naučavanje da je Crkva narod Božji, da je crkveni autoritet služenje, da je Crkva communio-zajedništvo iz čega nužno proizlazi i međuodnos mjesne i opće Crkve kao i usmjerenost Crkve prema laičkom apostolatu gdje svaki vjernik, po krštenju, ima udjela u Kristovoj trostrukoj službi: posvećenja, poučavanja i upravljanja u Crkvi što neizostavno uključuje i ekumenizam na čijem se području Turčinović svesrdno angažirao. Treba reći kako je upravo naučavanje o Crkvi kao narodu Božjem pridonijelo očitovanju Koncila da je Crkva i sveta ali i uvijek potrebna obnove.[335]

Podsjetimo kako će Turčinović s vremenom razvijati i širiti ovu temu oslanjajući se pritom i na biskupsku Sinodu o laicima koja je održana u Rimu, u listopadu 1986. godine, u okviru koje je potvrđeno da je Crkva bitno, početno i eminentno zajedništvo a da onda iz toga i takvoga zajedništva nužno slijedi njezina misija, poslanje.[336] Tragajući za odgovorima na pitanja: Crkvo, što kažeš o samoj sebi današnjem svijetu? Crkvo, što poručuješ današnjem svijetu? Što mu imaš reći?, Turčinović promišlja smisao Crkve u kojem se istodobno sabiru njezina vizija i misija.[337] Kako bi trebala izgledati i kako ima djelovati Crkva nakon Drugoga vatikanskog koncila Turčinović sagledava u kontekstu promjene svijesti Crkve, promjene slike Crkve i promjene njezine prisutnosti u svijetu polazeći pritom od središnjega događanja, a to je euharistija.[338]

[333] Vidi: Bonaventura DUDA, Koncilska vizija Crkve, u: *Crkva u svijetu,* 21 (1986.) 2, 105-123.
[334] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.) br. 9., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[335] Usp. *Isto.*
[336] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, 457.
[337] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 56.
[338] Usp. *Isto*, 91-92.

Mišljenja smo kako je potrebno na ovome mjestu istaknuti upravo tu sakramentalnu dimenziju Crkve napose euharistiju po kojoj se Crkva ostvaruje i po kojoj Crkva živi.[339] Držimo uputnim u toj povezanosti opetovati kako je upravo tema euharistije jedna od središnjih tema i ekumenskog dijaloga te se pouzdano može reći da je euharistija slika i prilika zajedništva ili, možda bolje rečeno, jedinstva Crkve. O tome Katekizam Katoličke Crkve kaže: „ […] Što se bolnije doimlju podjele Crkve koje priječe zajedničko sudjelovanje za Gospodnjim stolom, to su preče potrebne molitve Gospodinu da se vrate dani potpunog jedinstva svih onih koji u njega vjeruju.“[340]

Da tema euharistije treba nužno biti predmetom dijaloga čitamo u Dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*: „Premda od nas odijeljenim crkvenim zajednicama nedostaje potpuno jedinstvo s nama, koje proistječe od krsta, te makar vjerujemo da one nisu očuvale izvornu i cjelovitu bît euharistijskoga otajstva navlastito zbog nedostatka sakramenta reda, one ipak – dok slave spomen smrti i uskrsnuća Gospodnjega na Svetoj večeri – priznaju da se u zajedništvu s Kristom naznačuje život i iščekuje njegv slavni dolazak.“[341]

Dodajmo ovome kako je značaju euharistije kao činu zajedništva Crkve pridonijelo i to što se ona u početku slavila u okviru bratskih agapa. Svako ljudsko zajedničko blagovanje zasigurno nadilazi zadovoljenje potrebe za ishranom: „Ono ne označuje samo život kojega hrana daje, već život prijateljstva, život s drugima i za druge.“[342] Da je euharistija nužno zajedničarske naravi razvidno je i iz sljedeće rečenice: „Posebna je draž euharistije radost sastajanja, jer se ona slavi u zajednici. Takvim skupovima raduju se vjernici, a raduje se i Bog komu je veselje prebivati među sinovima ljudskim.“[343]

---

[339] Citirano prema: usp. Niko IKIĆ, Pitanje uporabe sintagme in persona Ecclesiae, u: *Bogoslovska smotra,* 82 (2012.) 2, 285-304.
[340] KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 1398.
[341] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.) br. 22., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. Više o tome u: Reinhard FRIELING, *Im Glauben eins – in Kirchen getrennt? Visionen einer realistischen Ökumene,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006., 110.
[342] Marijan JURČEVIĆ, Euharistija, ljudski susret sa živim Kristom – tajna zajedništva, u: Jozo VASILJ (ur.), *Euharistija – središte i vrhunac redovničkog života,* Zbornik radova VII. redovničkog tjedna, Zagreb, 1.-4. rujna 1981., VVRPuJ i UVRPJ, Zagreb, 1982., 26-30.
[343] Živan BEZIĆ, Euharistijski odgoj vjernika, u: *Služba Božja*, 20 (1980.) 3, 221-231.

Držimo da je uputno na ovome mjestu citirati Turčinovića na način kako to prenosi prof. dr. Stjepan Kušar u svojoj knjizi: *Vjera – Bog – Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*: „U pripremanju liturgije, u njezinu činjenju, nezamislivo je da ne bude na neki način kler i narod, a pogotovo u njezinim posljedicama. Jer liturgija, s vrhuncem u euharistiji, u misi, nužno vodi u misiju, u apostolat. Nije se shvatilo ono što Koncil kaže, da po krštenju svi vjernici imaju fundamentalno dostojanstvo i istu misiju, dakle misiju sazidavanja Crkve, apostolata, vršenja svetih čina. To je prije nego smo se podijelili na laike i svećenike, to je već čim smo kršteni. Tu je promijenjena slika Crkve.“[344]

Razvidno je da Turčinović ovdje traži praktična rješenja – u prigodi održavanja već spomenute biskupske Sinode upravo će on s vjernicima laicima surađivati u pripremi odgovora na tekst pripravnog dokumenta ove Sinode prepoznavši pritom nepremostive podjele kako između Crkve i svijeta jednako tako i između svećenika i vjernika laika koje su bile prije Koncila.[345] Treba reći kako je u pozadini koncilske vizije Crkve svoje mjesto pronašla, i poslanje ostvarila, i *Kršćanska sadašnjost* pod „budnim okom“ svoga osnivača i dugogodišnjeg ravnatelja Josipa Turčinovića koji je upravo kroz baštinu kršćanske literature poticao na otvaranje ekumenskom dijalogu pokazujući koncilsku usmjerenost Crkve prema ekumenskim događanjima.

Držimo primjerenim, kao završetak ovome promišljanju, opetovati Turčinovićev tekst kojim se odgovara na pripremni dokument Sinode o laicima na način kako ga prenosi prof. dr. Stjepan Kušar: „Glede autentične formacije i zdrave duhovnosti laika, smatramo da je neophodno poći od njihove svjetovnosti, dakle uvijek od konkretnih uvjeta njihova života: obitelji, rada, obrazovanja, javnog angažmana, socio-ekonomskih i kulturnih prilika, te brzih promjena svakodnevnih uvjeta života s nizom problema kao što su nezaposlenost, marginalizacija mladih i žena, socijalno raslojavanje društva, migracije vanjske i unutrašnje itd.“[346] Zaključimo kako se Turčinović glede koncilske vizije Crkve pokazao kao dobar pragmatičar koji je u povijesnim odrednicama svoga vremena tražio praktična rješenja nastojeći oko poboljšanja i unaprjeđenja svega zatečenoga.

[344] Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 92.
[345] Usp. *Isto*.
[346] *Isto*, 96.

3.2.5. Dijalog kao put evanđelja

Ono što je obilježilo osobnost Josipa Turčinovića – nema dvojbe – evanđeosko je polazište u okviru kojega je Katoličkoj Crkvi i svojem hrvatskom narodu u baštinu ostavio vrijedna svjedočanstva. Veličinu njegova djelovanja na području dijaloga, kako ekumenskog jednako tako i međureligijskoga, možda nije moguće odmah – rekli bismo 'na prvu' – sagledati međutim ono što se može a i mora sagledati, i to otprve, zapažanje je njegove zasebne određenosti i teološke vrijednosti. Turčinović je itekako bio svjestan da za dostojanstvo i slobodu čovjeka nije dobro ako se podižu zidovi pa makar to bilo samo i na verbalnoj razini nego se svim silama trudio graditi mostove koji mogu dovesti do čovjekova srca i uma.[347]

Turčinović je teolog koji je kroz relativno kratko razdoblje iznimno intenzivnog djelovanja[348] gradio i – sa sigurnošću možemo reći – uspješno izgradio veoma prepoznatljiv osobni univerzum širokog raspona u kojem se, nedvojbeno, zrcalila sva ljepota osobnih doživljaja, žestina spoznaja i uvjerenja, ali i sva silovitost njegova etičkoga zamaha. Njegovo veoma često opetovano „*Mora se moći*“[349] svjedoči povijesni put njegove osobne vjere koja je – bez sumnje – u svakom svojem trenutku bila oslonjena na Evanđelje kako bi ponesena ekumenskim duhom, kakvim je bilo obilježeno novo vrijeme i nove mogućnosti, bio pripravan hrabro koračati prema novom, ponajprije drukčijem.[350]

Na tragu prethodne rečenice donosimo i svjedočanstvo Geert van Dartela: „Kada je jedva bilo moguće nešto uraditi, on je bio kreativan za dobrobit ne samo Crkve u Hrvata

[347] Usp. Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3

[348] U kontekstu Turčinovićeva intenzivnog djelovanja neka ovdje bude spomenuto da je u okviru intervjua koji je 1978. godine dao za časopis *Start*, voditeljica ovoga razgovora, novinarka Jelena Lovrić, ovako sažela: „Životni ritam dr. Josipa Turčinovića, četrdesetčetverogodišnjaka, zagrebačkog svećenika i profesora književnosti, teško je pratiti i dok poslove samo nabraja: na Teološkom fakultetu u Zagrebu predaje nekoliko predmeta, a predstojnik je i Katedre za ekumenizam, osnovao je i vodi Institut za teološku kulturu laika, uređuje *Kanu,* obiteljsku reviju religioznog sadržaja, direktor je 'Kršćanske sadašnjosti', Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije i tajnik Teološkog društva 'Kršćanska sadašnjost'.“ (Jelena LOVRIĆ, *Teolozi i samoupravljanje.* Razgovor s novinarkom Jelenom Lovrić, u: *Start*, 242, od 3.-17. svibnja 1978., 31-33.)

[349] „Veliko je djelo ostvario taj Veliki inicijator! Kad smo mi drugi govorili da se tu više ništa ne može učiniti, on je uvijek odlučivao: 'Mora se moći'“. (Tomislav Šagi-Bunić, Veliki inicijator, 5.)

[350] Usp. https://www.ks.hr/novosti/25-obljetnica-smrti-josipa.turcinovica (2. III. 2016.)

nego mnogo šire“.[351] Širenje evanđelja zadaća je Crkve, i to ona zadaća, koju je primila od samoga Krista. On je rekao: „Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga (Mt 28,19).“[352] U ovoj je Kristovoj zapovijedi Crkva prepoznala svoje apostolsko poslanje koje se ima dogoditi putem dijaloga za kojim je potreba bila i poznata i prepoznata, nad čime je trebalo bdjeti, i iz čega nitko nije mogao biti isključen. Nitko to nije znao bolje od Josipa Turčinovića koji je, sukladno tome, usmjerio sva svoja nastojanja. Turčinović je naprosto bio usklađen kako s osobnim susretima jednako tako i s dijalogom na što nam ukazuje i sljedeći tekst: „Još je jedno vrlo važno Josipovo svojstvo: nije htio stajati po strani. Htio je sudjelovati, dakako, u dobru, sa svakim. […] Zato je cijenio osobne susrete i dijalog.“[353]

Vrijedno je ovdje istaknuti da je Turčinović znao pokazati osjetljivost za crkvene dokumente, u prvom redu one, koji su u suglasju s našom temom – koju ćemo kasnije proširiti – stoga za potrebe ovoga poglavlja spominjemo encikliku pape Pavla VI. *Ecclesiam suam – Crkvu svoju*[354] i njezino treće poglavlje, koje je nama i najvažnije, pod naslovom *Dijalog*, koja, premda je napisana i prije završetka Koncila, proročki gleda na budućnost. Da je metoda dijaloga, kao jedina metoda koja je svojstvena duhu evanđelja, na Drugom vatikanskom koncilu bila i jedina – da tako kažemo – punopravna metoda u promicanju evanđeoskih vrjednota, dokumentira nam ova Turčinovićeva rečenica: „To je stil poslanja i sadržaj samorazumijevanja Crkve, stil koji je zapravo naučen od Boga, iz odnosa Boga i čovjeka. To je Božji dar svemu ljudskome rodu.“[355]

Možemo reći da je iz crkvenih dokumenata razvidan način na koji Crkva, kako na općem tako i na partikularnom planu, vrednuje svoj odnos spram svijeta. Na tom se tragu lako može uočiti da se i Turčinović, uvijek i u svemu, dao voditi načelom dijaloga

[351] Geert van DARTEL, Umjesto uvodnika, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 2. U Kronici akademske godine 1981/82. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu čitamo: „Magisterij teologije zadobila su dva kandidata: Antun Bozanić (krčka biskupija) i Geert van Dartel (iz Nizozemske), […], Dartel je magistrirao u specijalizaciji ekumenske teologije s temom: *Razvitak ćirilometodske ideje do ekumenizma*“. (Adalbert REBIĆ, u: *Bogoslovska smotra,* 52 (1982.) 4, 611-620.)
[352] Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“, uredili: Adalbert REBIĆ – Jerko FUĆAK – Bonaventura DUDA, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.
[353] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3.
[354] PAVAO VI., *Ecclesiam suam – Crkvu svoju*. *Enciklika pape Pavla VI., o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.
[355] Citirano prema: Stjepan BREBRIĆ, Josip Turčinović i Kršćanska sadašnjost – nadahnuće i vizija, u: *Kana*, 42 (2011.) 3, 15.

nadahnjujući se upravo crkvenim dokumentima čiji nas tekstovi u 'vršenju ekumenizma' pozivaju na 'obraćenje srca'[356] što Turčinović naglašava onda kada govori na temu shvaćanja ekumenizma kao naloga evanđelja: „Prvi korak, put k jedinstvu, jest obraćenje. Ne tek iz bontona, to je obaveza vjere, ne htjeti to, znači ne htjeti ono što Isus hoće. Prema tome, ekumenski put nije dan na izbor hoću li ga, neću li ga, ne mogu više biti katolik, ako neću taj put.“[357]

Znakovito je ovo Turčinovićevo promišljanje, ali ne samo promišljanje – to treba ovdje reći – već i njegovo stvarno konkretno djelovanje, što pouzdano i istinito pokazuje i ova njegova rečenica: „Znati evanđelje ne znači i obratiti se evanđelju. Evanđelje se može znati bez-božnički, a čuti se može samo vjernički. Zapravo – paradoksalno – evanđelje zna samo onaj koji mu se obratio; ostali njime samo RUKUJU, ma tko ti bili i ma kako se zvali.“[358] Recimo i to, da pristup određenim pojavama, događanjima, pa ako hoćemo i problemima, Turčinović drži veoma značajnim, čak štoviše, presudnim, što nam zorno prikazuje i promišljanje već citiranoga Stjepana Brebrića: „Dijalog je, uz vjeru, i ono što, i ono kako Josipova razmišljanja i djelovanja.“[359] Nema sumnje da je za Turčinovića, kada se radi o otvaranju suvremenim postignućima ekumenizma, polazišna točka dijalog kao osnovni način kojim se mogao dosegnuti željeni cilj što dokumentira i ova njegova rečenica: „Jedan od temeljnih instrumenata u ekumenizmu jest dijalog. Taj ekumenski dijalog onda se nužno širi na sve ostale razine: na razinu razgovora među ostalim vjernicima nekršćanima, pa i prema onima koji ne vjeruju. Ekumenizam su otvorena vrata u univerzalni dijalog. To su tri univerzalizma koji uključuju ekumenski dijalog.“[360]

Ovo Turčinovićevo sustavno sagledavanje ekumenske misli poslužit će nam kao svojevrsni uvod u sljedeća dva podpoglavlja doktorskog rada dok ćemo ovo podpoglavlje zaključiti promišljanjem o. Bone Zvonimira Šagija: „Evangelizacija povezana s dijalogom, svjetonazorskim i ekumenskim, bila je glavna preokupacija svećenika

[356] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), br. 7., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[357] Citirano prema: Josip GRBAC, Josip Turčinović. Misao vjere, u: *Kana,* 42 (2011.) 3, 11.
[358] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 61-62.
[359] Stjepan BREBRIĆ, Josip Turčinović i Kršćanska sadašnjost – nadahnuće i vizija, 14.
[360] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 274.

Turčinovića. On je to činio i uspješno, unatoč svemu. Sada više ni nije važno kako su tada pojedini autoriteti, bilo u Crkvi bilo u društvu procjenjivali. Tzv. socijalistički svijet bio bi bitno siromašniji u odnosu na poznavanje kršćanstva bez djelovanja Josipova stila.“[361]

3.2.5.1. Ekumenski dijalog

Drugi je vatikanski koncil, u okviru svojih dokumenata, naglasio značaj dijaloga kako onoga među kršćanima jednako tako i dijalog kršćana s drugim religijama. Ovime smo se približili stajalištu da treba razlikovati ekumenski od međureligijskog dijaloga. Naime, ovo je razlikovanje postavio Drugi vatikanski koncil, onaj isti Koncil, koji je uspostavio i dijalog i ekumenizam. U okviru gornjega naslova treba reći da se u ekumenskom dijalogu nastoji oko što bolje suradnje i zbližavanja kršćana i kršćanskih Crkava pri čemu treba naglasiti kako se ne radi samo o povezanosti među pojedincima već je ovdje riječ o eklezijalnoj razini dakle, razini kršćanskih Crkava. O ovome govorimo na osnovi crkvenih dokumenata u prvom redu Dekreta o ekumenizmu *Unitatis redintegratio,* Dekreta o istočnim katoličkim Crkvama *Orientalium ecclesiarum,* Deklaraciji o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama *Nostra aetate,* te Direktoriju za primjenu načela i normi o ekumenizmu.

Za našu je temu napose važno istaknuti Turčinovićevu osjetljivost spram naučavanja koncilskih papa: Ivana XXIII., i Pavla VI., kao značajno polazište za razumijevanje njegova ekumenskog djelovanja. Stoga smo u prethodnom poglavlju, od crkvenih dokumenata koji su značajni za ovo treće poglavlje doktorskog rada, i spomenuli encikliku pape Pavla VI., *Ecclesiam suam – Crkvu svoju*, ponajprije njezino treće poglavlje pod naslovom *Dijalog* u kojem papa govori o međuodnosu Crkve i svijeta upućujući Crkvu na dijalog sa svijetom te o temi evangelizacije koja možda ponajbolje prikazuje Turčinovića kao teologa čiji je angažman kako u crkvenom jednako tako i u društvenom okružju njegova vremena bio posve usklađen s onim što je u spomenutoj

[361] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, u*: Kana*, 21 (1990.) 10, 3.

enciklici naznačio papa Pavao VI.[362] Da ova enciklika, u pogledu shvaćanja dijaloga, ima određenu poruku i značaj na to nas upućuje i papa Ivan Pavao II. kada kaže: „ […] Treći dio pod naslovom Dialog prikazuje – kako on sam piše – 'stav što ga Crkva treba zauzeti u ovom trenutku svjetske povijesti'. Shvaćanje dijaloga kao načina i postupka u odnosu sa suvremenim društvom zauzima veliki dio dokumenta. Stoga je enciklika Ecclesiam suam često nazvana Enciklikom dijaloga koja je i danas sačuvala svoju važnost.“[363]

Josipu Turčinoviću, kao teologu, nije moglo promaknuti pitanje: „Po čemu se kršćanin razlikuje od ostalih ljudi i što ima više od njih?“[364] Način na koji je pristupio ovoj tematici Turčinović sâm oslikava upuštajući se u odgovor: „Ne razlikuje se od ostalih ljudi i nema ničega više od ostalih, osim što je čuo jednu novost, jednu poruku, kojoj je povjerovao, koju glasno izriče, po kojoj se daje svijetu prosuđivati i koja njega i svijet oko njega stavlja pred najdublja pitanja, koja su ljudima u konačnici jedino važna, pokreću ili preobrazuju im život, a glasi: Ima li čovjeku spasa? Ljubiti stvarne ljude – za nas jedino postojeće – do umiranja za njih, ili ih žrtvovati ili izbjeći radi svojih osiguranja? Što znači konačno za ljude ono jedino životno mjerilo kršćana, da je naime Isus njihov jedini put, istina i život?“[365]

Time smo došli do Turčinovićeva razumijevanja ekumenskih nastojanja koja se mogu promatrati ponajprije u kontekstu ove njegove izjave: „Želio bih da unaprijed budemo načistu da, kad govorimo o ekumenizmu, ne govorimo o nekom pokretu za međusobne kompromise. Ekumenizam je eminentno religiozni pokret, proistekao iz spoznaje kršćana da su bili i jesu grešni, da ih je to zavadilo, da je to što čine, protiv volje Božje, da Bog ne želi da jedan drugoga bacamo na koljena i preispitujemo svoje prošle utrobe, nego da tražimo dublju vjernost onome koji nam je svima učitelj i spasitelj, Isusu Kristu, da se na tom putu međusobno možemo sve bolje razumjeti i sve dublje nalaziti. […] Vjerovati i ekumenski misliti za mene je jedno te isto.“[366] Dobar primjer koji

[362] Usp. Josip BOZANIĆ, Vjernost, entuzijazam, inovativnost, hrabrost i vizionarstvo. Čestitka kardinala Josipa Bozanića, u: *Kana,* 49 (2018.) 7-8, 12-13.
[363] IKA – HKM, Sjećanje na Pavla VI. Papin Angelus u nedjelju, 2. kolovoza, 1998, u Castelgandolfu (6. VIII. 1998.), u: http://www.ika.hkm./hr/novosti/sjećanje-na-pavla-vi/ (pregledano 30. 9. 2019.)
[364] Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 197-201.
[365] *Isto.*
[366] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 344-347.

pokazuje koliko je Turčinović u svemu ovome bio angažiran, pa ako hoćemo i dosljedan, ogleda se u tekstu prof. dr. Stjepana Kušara u kojem naglašava da je potreba za višestrukim dijalogom kojeg Crkva treba voditi na različitim razinama u intelektualnoj javnosti našega vremena ujedno središnje i odredbeno za Turčinovićevo promišljanje teologije.[367]

Valja opetovati Turčinovićevu osjetljivost za poticaje koncilskoga pape Pavla VI., njegovu otvorenost i spremnost kako spram ekumenskog jednako tako i spram međureligijskog dijaloga na čijem se području Turčinović osobito angažirao u stvarnom konkretnom djelovanju o čemu ćemo nešto više reći u poglavlju koje slijedi. Držimo ovdje uputnim promišljati o ekumenskom dijalogu, kako se on danas događa? Kako se događa na razini opće Crkve napose na razini Crkve u Hrvatskoj? Kakve implikacije na ekumenska nastojanja ima učenje Katoličke Crkve? Posljednjih desetljeća su promišljanja o tome, što služi na izgradnju a što razgrađuje ekumensko jedinstvo, sve učestalija. Mišljenja smo da nećemo pogriješiti ako kažemo da se na prethodnim stranicama doktorskog rada nalaze određene naznake odgovora na postavljena pitanja.

Naime, u vremenu sveopćeg 'mrežnog ujedinjavanja' govor o ekumenizmu veoma je aktualan. Od Tridentskog koncila do danas zbili su se nemali pomaci u razvijanju teološke misli. Od negdašnjeg *anatema sit* crkvenog Učiteljstva, više se ni najtiši glasak jeke ne čuje. Ipak, u svagdašnjem življenju želja „da svi budu jedno“ čini se kao utopija. Čini se da se učinilo premalo. Ipak, analizom dokumenata proizišlih kao plod ekumenskih napora, moguće je uočiti razvojni slijed za koji bi se u pravom smislu riječi moglo reći da je u službi 'rastućeg suglasja'. E, da bi to suglasje iz dokumenata prešlo u življenje, potrebno je još veliki dio puta prijeći a i mnogo truda uložiti.

Mišljenja smo da ovaj dio doktorskog rada možemo zaključiti Turčinovićevim odgovorom koji, upućujući na ljudsku stvarnost, vrijedi i nama danas: „ […] ekumenizam je samo jedan od putova koji daleko dublje vodi u realitet života: U otkrivanje najprije drugih kršćanskih konfesija, korak dalje u otkrivanje drugih vjernika, u otkrivanje ateista, otkrivanje ljudi uopće, i u svemu tome u otkrivanje svega onoga što su istinske vrednote

[367] Usp. Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.

u svim tim sredinama, vrednote koje se nikako ne mogu poreći; zajednička je težnja da se ta bogatstva razmijene i među svima upotpune. A to znači golem korak naprijed. Razumije se da je to korak, put, koji niti je lagan, a niti je bez određenih zamora. Prirodno je da se ljudi umore.“[368] Dodajmo ovome da je iz ovakvoga Turčinovićeva stava razvidan i njegov osjećaj kako za ljudsku realnost tako i za uvjerenje da ima smisla zauzeti se za drugu osobu.[369]

3.2.5.2. Međureligijski dijalog

Za što bolje razumijevanje teme koju obuhvaća gornji naslov istaknimo da se međureligijski dijalog odnosi na sve religije. U tom kontekstu citirat ćemo profesora fundamentalne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, dr. Tomislava Kovača koji kaže: „Međureligijski i međukulturalni dijalog upisuju se u suvremenu paradigmu da se nijedan čovjek, nijedna religija ili kultura ne može više promatrati ni razumijevati posve odvojeno od drugih, jer upravo u njihovoj interakciji iskrsavaju njihova posebnost i njihovi potencijali.“[370]

Već je rečeno da su dva važna koncilska dokumenta, kada je o dijalogu riječ, Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (21. XI. 1964.) te za naš gornji naslov napose, Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama *Nostra aetate* (28. X. 1965.) iz kojih se uvjerljivo, kao trajna zadaća, može razabrati da je upravo dijalog oblik odnosa koji Katolička Crkva treba imati spram svijeta, spram drugih kršćanskih Crkava i zajednica kao i spram svijeta religija i svjetonazora.[371] Da je to bio stav i Josipa Turčinovića zorno nam predočuje tekst prof. dr. Stjepana Kušara: „Širok dijapazon Turčinovićeve djelatnosti – mnogo više negoli njegovi tekstovi – pokazuje upravo tu polidijalogičnost njegova vjerskog i teološkog stava. Kontakti i suradnja s umjetnicima,

[368] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* 246.
[369] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva, Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 107.
[370] Tomislav KOVAČ, Međureligijski i međukulturalni dijalog u naučavanju Katoličke Crkve, u: https://bib.irib.hr/datoteka/1052082.KOVAC_T._MD_i_M (7. III. 2020.)
[371] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. Gaudium et spes* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

znanstvenicima (posebice na polju društvenih i humanističkih znanosti) te s vjernicima i teolozima iz pravoslavlja i protestantizma to bogato dokumentiraju.“[372] Već smo ranije, u drugom poglavlju doktorskog rada, pomno obrazložili i dokumentirali angažiranost Josipa Turčinovića na ekumenskom području kako spram pravoslavnih kršćana jednako tako i spram protestanata. Ekumensku suradnju s pravoslavnima dokumentirali smo ponajprije u okviru poglavlja Međufakultetski ekumenski simpoziji dok u prilog ekumenskoj suradnji s protestantima ističemo *Ekumensku povelju* koju je Josipu Turčinoviću, posthumno, dodijelio Evanđeoski teološki fakultet u Osijeku 27. listopada 2006. godine, za promicanje ekumenizma, međureligijskog dijaloga i tolerancije.[373]

U kontekstu međureligijskog dijaloga, u prvom redu spram islama, vrijedno je naglasiti ovo Turčinovićevo promišljanje: „Odnosi između kršćanskog svijeta i islama bili su pretežno samo jedna neprekinuta povijest ratova, gubitaka i strahovanja. Drugi je vatikanski koncil u svom otvaranju naglasio nuždu pozitivnoga pristupa također islamu jer: '… odluka o spasenju obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja, među kojima u prvom redu muslimane, koji ispovijedajući da drže Abrahamovu vjeru, klanjaju se s nama jednomu, milosrdnomu Bogu, koji će suditi ljude na sudnji dan.' (Lumen gentium, II-16).“[374] Ono što se smatra polaznom točkom dijaloga između kršćana i muslimana, Deklaracija je Drugoga vatikanskog koncila *Nostra aetate*[375] prema čijim bi se smjernicama trebao, a i morao, ostvarivati svaki međureligijski dijalog.

Na prethodnim smo stranicama doktorskog rada mogli zapaziti kako Turčinović neće ostati zatvoren za poticaje crkvenoga Učiteljstva te se upravo na području dijaloga osobito angažirao ponajprije svojim konkretnim djelovanjem koje se možda ponajbolje očituje u

[372] Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.
[373] Vidi: Pod naslovom Ekumenske povelje dr. Šagi Buniću i dr. Turčinoviću čitamo: „Utemeljitelj i redoviti profesor Evanđeoskoga teološkog fakulteta dr. Peter Kuzmič za HKR je izjavio kako su ta dvojica velikih teologa izabrani zbog svojih velikih zasluga kao pionira ekumenizma, te kao svećenici i istaknuti intelektualci koji su često sudjelovali i na Tjednu reformacije. Povodom Tjedna reformacije povelju dodjeljuje Fakultet na prijedlog Interkonfesionalnoga odbora koji čine istaknuti vjernici različitih religijskih pripadnosti iz Hrvatske, Sarajeva, Beograda i Ljubljane. Ekumenska povelja prvi je put dodijeljena protekle godine i to slovenskom ekumenistu vlč. Stanku Janežiću“, u: IKA – HKM, Ekumenske povelje dr. Šagi-Buniću i dr. Turčinoviću (27. X. 2006.), u: https://ika.hkm.hr>ekumenske-povelje-dr-sagi-bunicu-i-dr-turcinovicu (12. X. 2019.); također objavljeno u: *Glas Koncila*, br. 45, 5. studenoga 2006., 4.
[374] Josip TURČINOVIĆ, Stranica o Islamu prije Koncila, u: *Svesci – Kršćanska sadašnjost*, 1/1967., 65.
[375] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama* (28. X. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

poslijekoncilskim inicijativama koje smo obradili na prethodnim stranicama doktorskog rada. U povezanosti ovoga govora izdvojit ćemo i sljedeći tekst: „Zbog svog jednoboštva, oni što vjeruju u Alaha posebno su nam bliski. Prisjećam se događaja iz svoje mladosti. U samostanu svetoga Marka u Firenzi razgledavali smo freske Beata Angelica. U jednom trenutku pridruži nam se neki čovjek koji, diveći se zajedno s nama majstorstvu onog velikoga religioznog umjetnika, ubrzo primijeti: 'No ništa se ne može usporediti s našim divnim muslimanskim jednoboštvom'. Ta izjava nije nas spriječila da nastavimo posjet i razgovor u prijateljskom tonu. Tom prilikom sam gotovo predokusio dijalog između kršćanstva i islama, koji se na sustavan način pokušava razviti u postkoncilskom razdoblju.“[376]

Upravo će Drugi vatikanski koncil u svoja dva dokumenta: Dogmatska konstitucija o Crkvi *„Lumen Gentium“* i Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama „*Nostra aetate“* – u kojima se pozitivno govori o islamu – otvoriti novo razdoblje u kršćansko-islamskim odnosima što će Turčinović zamijetiti i s pomnjom komentirati u već spomenutom članku Stranica o Islamu prije Koncila.[377]

Mišljenja smo da na ovome mjestu valja spomenuti da, unatoč već ustaljenim stavovima da je pitanje dijaloga pridržano prvenstveno teolozima, niti jedan pripadnik religije ne bi trebao biti isključen iz pitanja dijaloga. Posve u skladu s pastoralnom konstitucijom o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes,* Turčinović se svesrdno zauzimao da se ostvari dijaloška prisutnost u svim vidovima života našega naroda, svjestan postojećih razlika, ili možda baš unatoč njima, zauzimao se za uspostavu odnosno ostvarenje takvoga dijaloga koji upravo Isusa Krista postavlja konačnim ciljem apsolutno svega stvorenoga imajući pritom u vidu da je nužno bdjeti nad pitanjem dijaloga, iz kojega, kako smo već naglasili, nitko ne bi trebao a ni smio biti isključen.

3.2.6. Turčinovićevo uočavanje znakova vremena[378] – nužnost prijevoda i nakladništvo Biblije na hrvatskom jeziku

[376] IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1994., 111.
[377] Usp. Josip TURČINOVIĆ, Stranica o Islamu prije Koncila, 65.
[378] „Radi izvršavanja te zadaće, Crkva je dužna da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu evanđelja tako da uzmogne odgovoriti na vječna ljudska pitanja o smislu sadašnjeg i budućeg života

Naša teza u ovom poglavlju doktorskog rada bit će, sukladno zadanoj temi, ekumenski usmjerena u okviru koje ćemo nastojati pokazati da je Josip Turčinović itekako znao prepoznati važnost trenutka te je svoje snage usmjerio na područje izdavačke djelatnosti o čemu svjedoči i sljedeći navod: „Na području izdavačke djelatnosti, u koju na različite načine nastoji uključiti kolege sa KBF-a u Zagrebu i većinu hrvatskih teologa, prof. Turčinović je urednik dva značajna teološka pothvata: biblioteke 'Volumina theologica', u kojoj izlaze kapitalna teološka djela, te povijesno-teološkog niza 'Analecta croatica christiana' u kojem izlaze monografije i studije iz naše kulturne i religiozne prošlosti.“[379]

O Turčinovićevu pravovremenom prepoznavanju 'pogodnog trenutka' svjedoči i prof. dr. Ivan Golub, u svom obraćanju, na I. redovnoj sjednici Odjela za kršćanski Istok održanoj 14. prosinca 1990. godine u Zagrebu: „Treba naime znati, a to znadu oni oko njega, da je on radio i onda kad se je *smio* – da ne reknem – i *morao* odmarati, da njegovo radno vrijeme nije bilo omeđeno satnicom već klonulošću. […] On je poput Pavla provodio vrijeme u mnogim bdijenjima, *na putovanjima* i *gladovanjima.* Govorim kao svjedok. Doista, u *malo* vremena ispunio je *puno* godina.“[380] U toj povezanosti i sam će Turčinović reći: „Zapravo svaki je naš trenutak krizan trenutak. […] I taj trenutak – ne propustiti ga! Pisma imaju, jednu veliku riječ, reći ću je grčki, i to je velika istina: 'kairos' imaš svoj. […] Ne smiješ spavati, to jest propuštati da prolazi. […] Postoje trenuci, od kojih su neki odlučujući samo za nas i za kratko razdoblje, a dođu trenuci koji odlučuju i svom našom sudbinom.“[381]

Premda smo u ovom doktorskom radu usmjereni isključivo na ekumensko područje Turčinovićeva djelovanja ipak, za potrebe ovoga poglavlja ne možemo a da ne istaknemo i njegovu pastoralnu usmjerenost te u toj povezanosti spominjemo njegove publikacije koje su značajne za pastoralnu teologiju, kod nas, kao što su: *Priručnici* za studente teologije, *Teološki radovi* u kojima izlaze studije naših teologa, *Polazišta* za veće

te o njihovu međusobnom odnosu, i to na način kako odgovara pojedinom naraštaju.“ (DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4.)

[379] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Život i djelo Josipa Turčinovića, 136-142.

[380] *Isto*, 143-144.

[381] Josip TURČINOVIĆ, *Istrgnute misli,* Stella TAMHINA (prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 158.

monografije religioznog sadržaja, a sve to, u izdanju Kršćanske sadašnjosti u okviru koje će, kako smo već ranije rekli, u suradnji s domaćim i inozemnim izdavačima[382] razvijati bogatu izdavačku djelatnost koja će naš narod, kako u domovini tako i u svijetu, upotpuniti liturgijskim, teološkim i vjersko-poučnim priručnicima što je za oblikovanje duhovne osobnosti hrvatskoga puka imalo neprocjenjiv značaj.

Nadalje, njegova je zamisao, primjerice, osnutak *Pastoralno-katehetske službe Kršćanske sadašnjosti* (PAKS), koja je dala svoj doprinos u izdanjima pastoralnog i katehetskog sadržaja, audiovizualnih programa te u organiziranju tečajeva za izobrazbu pastoralnih djelatnika.[383] Dodajmo ovome kako Turčinović područje pastorala drži ključnim naime, na pitanje: Što se bitnoga nije uspjelo ostvariti? Što je sada prioritetno?, Turčinović će reći: „Recimo, područje pastorala, dakle primijenjene praktične teologije.“[384] Da Turčinović u svojoj teološkoj misli polazi od toga da je za Crkvu jednako bitno njezino ekumensko djelovanje kao i njezina pastoralnost može se iščitati i iz sljedećeg navoda: „Crkva se u Turčinovićevoj misli ne bavi samo sobom; njoj je također bitna zadaća u dijaloškom nastojanju oko zbližavanja razjedinjenih kršćana. I dakako, poslanje u svijet jer za nju je bitna pastoralnost, tj. takva prisutnost i djelovanje po kojima poruka evanđelja dopire do srca ljudi.“[385]

Promotrimo li načas prethodni citat zapažamo Turčinovićevu vještinu povezivanja ovih dviju sastavnica kršćanske stvarnosti. O tome se prof. dr. Bonaventura Duda, u svom izvješću Fakultetskom vijeću Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, o radu prof. Turčinovića na istom Fakultetu ovako očitovao: „Ono što bih najviše želio istaknuti jest njegov mnogostruki cjeloviti angažman za što svestraniju prisutnost i opticaj teološke

[382] Usp. Adalbert REBIĆ, U spomen. Josip Turčinović (1933.-1990.). Petnaest godina od njegove smrti, u: *Kana,* 36 (2005.) 10, 16-17.
[383] Usp. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Život i djelo Josipa Turčinovića, 136-142.
[384] Josip TURČINOVIĆ, Kršćanska sadašnjost u pokoncilskoj obnovi, u: Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj obljetnici Drugog vatikanskog Koncila*, 170.
[384] Adalbert REBIĆ, U spomen. Josip Turčinović (1933.-1990.). Petnaest godina od njegove smrti, u: *Kana,* 36 (2005.) 10, 16-17.
[385] Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 96.

misli i pastoralnih inicijativa u nas, za život Crkve i za dijalog sa suvremenošću.“[386] U naslovu ovoga dijela doktorskog rada, kao povijesni, kulturološki i biblijski poduhvat koji svjedoči o važnosti trenutka, istaknuli smo nakladništvo Biblije na hrvatskom jeziku, samim time jer je Turčinovićeva potpora ovom poduhvatu bila veoma snažna, što nam zorno predočuju njegove riječi a čiji nam sadržaj prenosi prof. dr. Adalbert Rebić: „Turčinović je isticao da je Biblija temeljna knjiga vjere, ćudoređa i kulture, kojom se vjernici trebaju danomice hraniti.“[387] Kao njegov doprinos razvoju suvremene poslijekoncilske obnove, u nas, ističemo i doradu hrvatskog prijevoda koncilskih dokumenata.[388]

Turčinović se dao u organiziranje nužnih preduvjeta za nova liturgijska izdanja na hrvatskom jeziku. Posvjedočio je to i o. Bono Zvonimr Šagi u jednoj svojoj zabilješci: „Svećenik Turčinović proživljavao je liturgijsku obnovu ne samo znalački stručno, organiziranjem izdanja liturgijskih knjiga najvišega dometa, nego i srcem: propovijedanjem i euharistijskim slavljem, pripremanjem tekstova, razmatranja itd.“[389] O važnosti trenutka svjedoči nam i sljedeći navod: „Prof. Josip Turčinović je organizirao i dao temeljnu postavu za nova liturgijska izdanja na hrvatskom jeziku koja se – prema sudu rimskog Zbora za bogoslužje grafički i sadržajno svrstavaju u red najuspješnijih liturgijskih izdavača među katoličkim narodima.“[390] U prilog činjenici da je Turčinović pravovremeno prepoznao 'pogodan čas' ide i sljedeći navod: „Njegovim su zalaganjem u relativno kratkom roku tiskani *Misal* i *Časoslov*, što je od posebnog značenja za domovinsku i iseljenu Crkvu u Hrvata, ali i *Liturgijska pomagala* namijenjena najširim slojevima vjernika.“[391]

Da bi se moglo obuhvatiti veličinu i značaj svega onoga što je ostvareno, a za čim se težilo, i u toj povezanosti ulogu Josipa Turčinovića, bilo bi uputno ovdje prikazati i

[386] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[387] Adalbert REBIĆ, U spomen. Josip Turčinović (1933.-1990.). Petnaest godina od njegove smrti, 16-17.
[388] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[389] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3.
[390] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Život i djelo Josipa Turčinovića, 136-142.
[391] *Isto*.

nastanak *Zagrebačke Biblije* koja – nedvojbeno – u svemu ovome ima prednost. Ipak, s obzirom da opis slijeda nastanka *Zagrebačke Biblije* nije tema ovoga doktorskog rada mišljenja smo da će dostajati ova Turčinovićeva rečenica: „Tako se 1968. pojavila potpuna hrvatska Biblija. Bio je to događaj od epohalnog značenja za religiozni i kulturni život kod nas, a posebno se dobro uklopio u domaća koncilska obnoviteljska nastojanja. Prvo izdanje od 60.000 primjeraka doslovno je razgrabljeno. Uslijedilo je drugo u 40.000. Tu se već uključila KS. Treće izdanje je KS već sve priredila sama otkupivši u međuvremenu sva prava od Stvarnosti.“[392]

Da ovo poglavlje ima svoje mjesto u ovom doktorskom radu predočuje nam i sam Turčinović kada kaže: „Važno je naglasiti da su svi ti tekstovi bez prigovora prihvaćeni i u drugim kršćanskim zajednicama, pravoslavnim i protestantskim.“[393] U toj povezanosti izabiremo i mišljenje prof. dr. Ivana Goluba: „Sjećam se II. vatikanskog koncila i poslijekoncilskoga zanosa. Zagrebačka Biblija je u sklopu toga zanosa. Zagrebačka je Biblija jedna od providonosnih prvina, plodova II. vatikanskog koncila kod nas. Zagrebačka Biblija je već kao Biblija ekumenska, jer je Biblija zajedničko dobro svih kršćana. No ona je to i po svom nastanku i nastavku. Okupila je kao suradnike razne književnike bez obzira na njihovu vjersku opredijeljenost, vođena samo stručnošću. Time je – posve u duhu II. vatikanskog koncila – Zagrebačka Biblija preteča dijaloga i inkulturacije. A prihvaćena je od svih kršćanskih zajednica. Time je promicatelj ekumenizma.“[394]

3.2.7. Ekumenska teologija Josipa Turčinovića u suvremenom kontekstu

Ovime smo se približili promišljanju novoga prihvaćanja koncilskog programa koje je pridonijelo posadašnjenju koncilskih poticaja za preuzimanjem odgovornosti drukčijeg načina evangelizacije čime je, na određeni način, bila potaknuta i obnova svega onoga što

[392] Josip TURČINOVIĆ, Kršćanska sadašnjost u pokoncilskoj obnovi, u: Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj obljetnici Drugog vatikanskog Koncila,* 153-184.
[393] *Isto,* 163.
[394] Ivan GOLUB, *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, 606-607.

je na našem prostoru – premda tek u početcima – ipak, bilo oblikovano.[395] Slijedom toga od neprocjenjive je vrijednosti Turčinovićeva želja i nakana da se održi hrvatska teološka misao prošlih stoljeća te se on upravo radi toga i bavio proučavanjem onih naših teologa koji su u presudnom razdoblju povijesti promišljali narav Crkve.

Ovdje, sasvim sigurno, spada i njegovo istraživanje baštine o slavenskim apostolima svetoj braći Ćirilu i Metodu te glagoljaštva i redovništva na ovim prostorima. Za njih će Turčinović reći: „Sveti Ćiril i Metod su izraziti ekumenski sveci. Oni su zajednički svemu slavenskom svijetu, katoličkom i pravoslavnom, i na slavenskom jugu i slavenskom zapadu i slavenskom istoku.“[396] Upravo će ekumenskim prilozima o štovanju sv. braće Ćirila i Metoda kao uostalom i u svojim radovima o Dubrovčaninu[397] dominikancu Ivanu Stojkoviću[398], Turčinović nastojati obrazložiti složene odnose između kršćanskoga Istoka i kršćanskog Zapada.

Sve što smo u ovom poglavlju rekli čini trajno nadahnuće Turčinovićeva promišljanja i djelovanja pripravljajući na taj način put budućim naraštajima na što nas jasno upućuje i jedan njegov tekst koji smo preuzeli s naslovne stranice časopisa *Kana*: „Umirući u Rimu mlađi brat Konstantin Ćiril bio je rekao Metodiju: 'Brate, jednu smo brazdu orali i istu smo patnju patili. Došlo je vrijeme, i ja padam na lijehu, a brazda još nije doorana. Tko će završiti oranje ako ga ti ne završiš?' – Riječ je, dakako, o brazdi koja će se orati dok je svijeta. Brate, štioče, oranje je sad i na tebi.“[399] Slijedom toga je i naše zapažanje kako je upravo na toj pozadini bilo i Turčinovićevo poimanje crkvenoga i duhovnog zajedništva.

---

[395] Ovdje mislimo na one naše teologe, preteče ekumenizma, Markantuna de Dominisa i Jurja Križanića u šesnaestom odnosno sedamnaestom stoljeću te Josipa Jurja Strossmayera u devetnaestom stoljeću koji su, u tom značajnom razdoblju povijesti, tražili putove prevladavanja suprotstavljenih motrišta.

[396] Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I*, 390.

[397] „Dubrovčanin IVAN STOJKOVIĆ (Ioannes Stoycus de Ragusio), kojega radikalni husiti na Baselskom saboru nazivaju 'Ivanom Slavenom iz Hrvatske' i 'svojim zemljakom iz Dubrovnika grada u Hrvatskoj' (*Joannes Sclavus de Carvatia… Conterraneus noster de Ragusio*, *quae est civitas in Carvatia*), tridesetih i četrdesetih godina 15. st. snažno utječe na europska crkvena, kulturna i politička zbivanja.“ (Franjo ŠANJEK, Hrvati koji su gradili Europu. Ivan Stojković (1392./95.-1443.), zagovornik europskih integracija, u: *Kana,* 44 (2013.) 5, 54.)

[398] Usp. Josip TURČINOVIĆ, Stojkovićeva misija u Carigradu i njegova vizija jedinstvene kršćanske Europe, u: *Misao i djelo Ivana Stojkovića,* Zbornik radova s međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26-27. svibnja 1983., Zagreb, 1986., 254-255.

[399] Josip TURČINOVIĆ, Utemeljitelju lista, uredniku, direktoru Josipu Turčinoviću u spomen posvećuju suradnici i prijatelji, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 1.; također vidi prilog na 202. str. ovoga rada (Slika 10).

Drugi vatikanski koncil, čiju je vrijednost Turčinović pravovremeno spoznao i to smatrao svojom trajnom zadaćom[400], tražio je iskorak spram ekumenizma, ali jednako tako, i dijalog sa svjetskim religijama čime se htjelo ukazati na teološko značenje i utemeljenje međureligijskog dijaloga.[401] Bio bi propust kada na ovome mjestu, napose ako promotrimo sve što smo do sada u ovom poglavlju rekli, ne bismo istaknuli da ekumenska zamisao jedinstva svih Kristovih vjernika, u svom povijesnom razvoju, od Isusove velikosvećeničke molitve pa sve do dana današnjega, svoj izvor ili, možda bolje, oslonac nije pronalazila samo i istom na Drugom vatikanskom koncilu.

Značaj i novost ove teme Turčinović promišlja i u svom pogovoru enciklici pape Ivana XXIII., *Pacem in terris*: „Moderni svijet nije u enciklici više tek toleriran s njegove neminovne datosti, priznat iz nužde, nego je sagledan jednostavno kao realno postojeće zajedničko naše ljudsko obitavalište, dapače puno obećanja, u kojemu svi nosimo svoje određeno poslanje, i koje je, ovakvo kakvo jest, baština naših zajedničkih napora i propusta, a danas za sve jedino stvarno dano polazište.“[402]

Kao uporišna točka Turčinovićeve ekumenske teologije pouzdano se može uzeti ono pitanje za koje je zainteresiran i sam Stvoritelj, a to je čovjek kao osoba i sve ono što čovjeka zaokuplja u njegovu konkretnom životu što je, nedvojbeno, oblikovalo i cjelokupni Turčinovićev život i rad. O tome se prof. dr. Stjepan Kušar ovako izrazio: „U srži toga intelektualnog napora krije se […] teologiji najvlastitija njezina teološka crta: njezin jedini 'predmet' je Bog i sva stvarnost ukoliko je Božje stvorenje, u čijem je središtu čovjek. […] Turčinovićevi spisi nedvojbeno i jasno pokazuju […] te dimenzije teologije. […] kad bi se uz to uzelo u razmatranje njegovo djelovanje u krilu Crkve i na području kulture u nas […] još bi se mnogo jasnije i 'reljefnije' vidjele spomenute dimenzije njegova poimanja teologije i njegova bavljenja teologijom.“[403] Ovdje nam se kao odgovor na pitanje: kako je Turčinović to činio, na koji je način to ostvarivao, što je to što ga izdvaja od ostalih, nameće kategorija dijaloga, dijaloga kao naloga evanđelja jer je

[400] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[401] Usp. Nikola BIŽACA, O teološkom značenju međureligijskog dijaloga. Aktualni katolički dosezi i perspektive, u: *Crkva u svijetu*, 44 (2009.) 2, 192-214.
[402] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 19.
[403] Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, 207-209.

dijalog, kako onaj ekumenski jednako tako i svjetonazorski, ono što je obilježilo lik i djelo Josipa Turčinovića. U toj povezanosti valja optetovati prof. dr. Stjepana Kušara: „Širok dijapazon Turčinovićeve djelatnosti – mnogo više negoli njegovi tekstovi – pokazuje upravo tu polidijalogičnost njegova vjerskog i teološkog stava. Kontakti i suradnja s umjetnicima, znanstvenicima (posebice na području društvenih i humanističkih znanosti) te s vjernicima i teolozima iz pravoslavlja i protestantizma to bogato dokumentiraju.“[404] U skladu s navedenim razvidne su tri glavne teme Turčinovićeve teologije: 1) Osoba teologa; 2) Teološka baština; 3) Polidijalogičnost od kojih je za nas napose važna ova treća tema. Upravo je koncilsko i poslijekoncilsko razdoblje, kako smo već pokazali, označilo i Turčinovićevo bavljenje teologijom čija je uloga u povezanosti sveukupnoga ekumenskog događanja bila neizostavna.

Vrijedi ovdje opetovati da se Drugi vatikanski koncil uzima kao kamen međaš u određivanju ekumenske teologije u suvremenom kontekstu. Naš zadatak u okviru ovog naslova bit će, polazeći od koncilskoga pristupa ekumenizmu, pokušati prikazati Turčinovićevo poimanje ekumenske teologije koje je svoj izvor imalo neizostavno u osobi Isusa Krista, poimanje koje je bilo utemeljeno na svetopisamskim tekstovima, kao izvoru i mjerilu njegova konkretnoga ekumenskog djelovanja, imajući uvijek u vidu trajno važeće izvore teologije – Sveto pismo i Tradiciju – u čijoj povezanosti treba promatrati i učiteljstvo Crkve.[405]

Dakle, u nastojanju povezivanja Turčinovićeve ekumenske teologije s aktualnim vremenom nužno treba istaknuti njezinu usredotočenost na Bibliju i na osobu Isusa Krista kao i to da je sve bilo potpuno ispunjeno konkretnim ekumenskim duhom. Dodajmo ovome kako će njegovo teološko djelovanje biti obilježeno njegovim tekstovima kao svjedočanstvo dosljednosti promišljanja i ozbiljnosti kojom je pristupao Svetom pismu. Na samom početku ovoga dijela doktorskog rada poslužit ćemo se jednom Turčinovićevom rečenicom kako bismo pokazali da njemu, kao jednome od vodećih teologa ekumenskih događanja, čiji su poduhvati već tada pokazivali smjer razvijanja ekumenske djelatnosti u Crkvi u Hrvata, nisu mogli nezapaženo proći oni crkveni

[404] *Isto*, 214.
[405] Usp. *Isto*, 207.

dokumenti koji su proizišli kao plod ekumenskih napora iz kojih je moguće uočiti razvojni slijed za koji bi se moglo reći da je u službi 'rastućeg suglasja': „Današnji papa, Ivan Pavao II., inzistira čak na tome, da se odmah mora početi činiti zajednički sve ono za što smo sposobni da zajednički činimo kao vjerujući i vjernici – bez odlaganja.“[406] Ovdje je razvidno da on dobro poznaje poruke koncilskih dokumenata što – nema dvojbe – predstavlja okvir ekumenskoj tematici upravo radi toga što su tekstovi koncilskih dokumenata i izvor i mjerilo njegova ekumenskog djelovanja.

Da je Turčinoviću bio važan objektivan i kritičan pristup događanjima, spram onoga što zovemo ekumenski put, trebalo je odrediti prijelomnu crtu koju u međukonfesionalnim, međuvjerskim odnosima zovemo ekumenizam o čemu svjedoči ovo njegovo promišljanje: „Mi, naime, živimo u jednoj sredini gdje ne možemo reći da međuvjerska pitanja, međukonfesionalna pitanja nisu bila aktualna. Ona su bila krvavo aktualna. Samo je isto tako činjenica – barem ja imam takav dojam – da svi mi u tom pogledu, i u katoličkoj Crkvi, a i u drugim zajednicama koje se nalaze na našem tlu, živimo u pitanjima međukonfesionalnih odnosa još uvijek u mentalitetu i u naslijeđu 19. stoljeća.“[407] Turčinovićev pristup problematici ekumenizma može se sagledati u tri koraka: 1) otkriti korijene podjela; 2) znati prepoznati ono bitno a potom to bitno razlikovati od onoga što je u međukonfesionalnom dijalogu sporedno; 3) ekumenizam kao nalog evanđelja. Uporište za ovakav pristup, kako smo vidjeli, on vidi u Svetom pismu koje je ujedno bilo i središte njegova ekumenskog djelovanja. Njegovi spisi, premda ih nije napisao mnogo, ipak, kada je riječ o ekumenizmu, pokazuju njegovu ukorijenjenost u dobrom poznavanju svetopisamske poruke i njegovu ukorijenjenost u tradiciju crkvene teološke misli napose one misli koju su razvijali teolozi koji su sazrijevali u našem narodu.[408]

Katolička je Crkva na 'ekumenski put' stupila na Drugom vatikanskom koncilu a Turčinović to ovako obrazlaže: „Sada bih želio razjasniti, što je to značilo za Katoličku crkvu na Drugom vatikanskom koncilu: stupiti na ekumenski put. Prvo, ona konstatira da je gibanje, koje među raznim kršćanskim zajednicama u posljednje vrijeme, traje već

[406] Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I*, 227.
[407] *Isto*, 215.
[408] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 212.

pedesetak godina, više od polovicu stoljeća – ako se čita u svjetlu Isusove molitve i Isusova htijenja – djelo Duha Svetoga, čime je blagoslovila taj napor i prihvatila ga. A sama je morala sebe preispitati, jer je svaki ekumenizam ovisno o tome. […] trebalo je preispitati što su za nju te druge kršćanske zajednice."[409]

Slijedom navedenoga Turčinović je posve jasan: „Druge kršćanske zajednice nemaju jednak pogled na ekumenizam kao Katolička crkva. Anglikanci imaju svoje principe ekumenizma, Pravoslavna crkva ili pravoslavne Crkve imaju svoje, nešto različite principe ekumenizma i protestanti imaju jednako tako svoje nešto drukčije principe ekumenizma."[410] Ono što je Turčinoviću, kao katoliku, omogućavalo da iz te perspektive sagledava kako ekumenizam tako i ekumenski dijalog, dokumenti su Drugoga vatikanskog koncila, u prvom redu, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* i Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*. O tome on sam kaže: „ […] onda je Katolička crkva definirala za sebe u dokumentu *Lumen gentium* – ima još i jedan poseban dokumenat u II. vatikanskom koncilu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* – koji je rekao ovako: Kristova crkva subzistira, ili nalazi se, u svom punom ostvarenju u Katoličkoj crkvi. […] Ali i izvan vidljivih granica Katoličke crkve – a te granice jesu zajedništvo, na kraju krajeva zajedništvo s rimskim biskupom – dakle i u onome što je izvan tog zajedništva i tamo ima elemenata crkvenosti u različitom stupnju, već prema tome koliko su te zajednice od drevne baštine – koju su primile osnivanjem Crkve djelom Isusa Krista, snagom Duha Svetoga – koliko su toga sačuvale."[411]

Dakle, Turčinović u svojoj ekumenskoj teologiji polazi od Koncilskih načela jedinstva koja se ostvaruju kroz modele partikularnih Crkava. Sve ovdje rečeno na određeni način opravdava postavljeni naslov u ovom dijelu doktorskog rada. Promotri li se načas povijesnost ekumenizma u Crkvi zapaža se, s jedne strane, naizgled jednostavno, dok s druge opet strane, uvijek prijeporno pitanje koje i sam Turčinović postavlja: što je novo i gdje je prijelomna crta ekumenizma? Razvidno je tek da je ekumenski put od samih začetaka do svoga oblikovanja, veoma dug te da ga treba promatrati u okviru povijesnih i zemljovidnih okolnosti.

[409] Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I,* 223.
[410] Citirano prema: Stjepan KUŠAR*, Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 102.
[411] Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I*, 224-225.

U odnos vjere i povijesti u okviru naše teološke baštine jasno nas upućuju Turčinovićevi spisi. Naime, upravo je on, na osnovi svoga razlikovnog poznavanja naše crkvene povijesti i njezine latinske i ćirilo-metodske tradicije proučavao našu kontroverzističku teologiju.[412] Ovdje spoznajemo jednu novost o kojoj sam Turčinović svjedoči: „S katoličke strane je prebrođena linija koja se zove zahtjev da svaki bude kao što sam ja. No, svi moramo biti takvi kakve nas Krist želi. Prebrisana je ideja povratka, ne u tom smislu da ne bi imala više značenja, nego na povratak su svi pozvani. Ali ne tako da je jedan mjerilo drugome, mjerilo svima je Krist, svi njemu moraju postati vjerni. To znači totalan obrat od onoga što nam je povijest ostavila.“[413]

Ono što ovdje valja izdvojiti je to da Turčinovićeva ekumenska zauzetost svoj 'ugaoni kamen' ima neizostavno u osobi Isusa Krista. Vjernost Isusu Kristu; imati sluha za drugoga; nalaziti više mjesta drugomu, to su njegovi postulati, i ako to izostane, to bi značilo iznevjeriti se Isusu Kristu. Ako se uzme u obzir neprocjenjiva vrijednost Turčinovićeva ekumenskog djelovanja u veoma zahtjevnim i složenim prilikama, kako u Crkvi tako i u društvu, prepoznaje se međukonfesionalna zauzetost spram drugih i drukčijih te se kao pouzdana datost može ustvrditi njegovo zauzimanje u pronalaženju rješenja postojećih napetosti kako u vjerskom tako i u političko-nacionalnom smislu u kojem Turčinović upravo ekumenizam vidi kao rješenje.

Mi smo se ovime također približili istraživanju i analizi njegove „ekumenske teologije“ i „teologije ekumenizma“ odnosno ekumenske dimenzije i ekumenskih mjesta njegove teologije u čijoj je pozadini njegova teologija općenito iz koje se onda probiru ekumenski relevantni tekstovi u okviru kojih on teološki i kritički promišlja pitanja ekumenizma kod nas, njegovu povijesnost i kritiku o čemu će biti više riječi u poglavljima koja sljede. Ekumenska misao Josipa Turčinovića bila je nadahnuta duhom Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.) onoga istog Koncila koji je označio i ekumenski usmjerio katoličku teologiju te je upravo radi te činjenice i bio od iznimne važnosti i za ekumensku teologiju Josipa Turčinovića.

[412] Usp. Stjepan KUŠAR*, Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 212.
[413] Josip TURČINOVIĆ*, Misao vjere. Izabrani spisi I,* 227.

3.2.8. Dogmatsko i ekumensko učenje Drugoga vatikanskog koncila kao osnova za ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića

U poglavlju pod gornjim naslovom želimo prikazati ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića koje je – nema dvojbe – bilo zasnovano na dogmatskom i ekumenskom učenju Drugoga vatikanskog koncila koji je imao, kako smo već ranije istaknuli, presudnu ulogu spram otvaranja Katoličke Crkve suvremenim postignućima ekumenskih nastojanja. Kada je riječ o Turčinovićevu ekumenskom djelovanju neizostavno treba istaknuti ulogu i značaj ovoga Koncila. Ovdje, na ovome mjestu, vrijedi opetovati snažnu Turčinovićevu misao: „ […] Prema tome, ekumenski put nije dan na izbor hoću li ga, neću li ga, ne mogu više biti katolik ako neću taj put.“[414]

Iz ove njegove znakovite rečenice razvidno je da, ako se uzme u obzir ekumenizam unutar Katoličke Crkve, ekumenizam nije nešto od čega bi se moglo odstupiti, baš naprotiv, nužno je, uvažavajući hijerarhiju istina vjere, usredotočiti se na ono što nam je zajedničko, na ono što nas ujedinjuje. Iščitavajući Turčinovićeve tekstove pouzdano se može doći do zaključka da je dogmatsko učenje Katoličke Crkve, potvrđeno na Drugom vatikanskom koncilu, bilo polazište njegovu ekumenskom promišljanju i djelovanju.

Kako smo već vidjeli, Turčinović se svesrdno zalagao za ekumenizam zasnovan na dogmatskim konstitucijama i dekretima Drugoga vatikanskog koncila čija je uloga u otvaranju Katoličke Crkve ekumenizmu bila odlučujuća što je i sam Turčinović u razgovoru za časopis *Kanu* potvrdio: „ […] a Katolička Crkva se odlučuje službeno na ekumenski put tek Drugim vatikanskim koncilom (1962-1965). A ekumenizam u pitanju crkvenog jedinstva znači radikalan zaokret, bitno novu kvalitetu u katoličkim stajalištima.“[415] Uputno je na ovome mjestu napomenuti kako je ekumenski put kojim je krenula Katolička Crkva započeo godine 1910., međunarodnim misijskim kongresom, u

[414] *Isto*, 226.

[415] Josip TURČINOVIĆ, Unijatstvo, jugoslavenstvo i ekumenizam. Izvaci iz korespondencije između Josipa Jurja Strossmayera i Franje Račkog od 1863. do 1892., objavljeni u prethodnom članku, zadiru u razdoblje iz druge polovice prošlog stoljeća. Za razumijevanje tih dokumenata nužna su neka pojašnjenja. Zamolili smo stoga dr. Josipa Turčinovića, profesora ekumenske teologije i istočnog bogoslovlja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu da nam pojasni najvažnija pitanja iz odnosa katolika i pravoslavnih u Strossmayerovo vrijeme, u: *Kana,* 4 (1986.) 11-14.

Edinburghu, u Škotskoj kao i to da se osnivanjem Tajništva za promicanje jedinstva kršćana (5. lipnja 1960.) i službeno, da tako kažemo, uključila u ekumenski put ili kako to lijepo kaže sâm Turčinović: „To je već bio objektivan i kritičan pristup stvarima, mogućnost da se krajem prošloga i početkom ovoga stoljeća definitivno dogodi nova kvaliteta – ekumenski put.“[416]

U okviru zadane teme, proučavajući život i djelovanje Josipa Turčinovića, razvidno je da su Tradicija Crkve, kao neizostavna tema ekumenizma, i dogmatsko učenje Crkve, kako je i potvrđeno na Drugom vatikanskom koncilu, napose u: 1) Dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi *Dei Vrebum*; 2) Dogmatskoj konstituciji o crkvi *Lumen gentium*; 3) Dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio,* bili smjerokazi i Turčinovićeva ekumenskog djelovanja. Jasno je da Turčinović zastupa katoličke principe ekumenizma koji su, 21. studenoga 1964. godine, proglašeni u gore spomenutom Dekretu o ekumenizmu. O tome on sâm kaže: „Evo, zapamtit ćemo bitne principe katoličkog ekumenizma: Kristova crkva u punini subzistira u Katoličkoj crkvi, ali elementi crkvenosti, pravi elementi crkvenosti postoje i izvan njezinog vidljivog zajedništva. Prema tome, crkveno zajedništvo je sačuvano šire nego je Katolička crkva, već postojeće, prema stupnju u kojemu su elementi crkvenosti sačuvani. To znači da smo jedni s drugima na ravnoj nozi, da smo svi pozvani na obraćenje, da se sve mora neprekidno reformirati, dužni smo moliti, dužni smo ne govoriti ružno jedni o drugima, međusobno se bolje upoznavati, jasno – vjerujući Kristu… […] U vezi s ključnom riječju koja prožima sve ovo o čemu smo večeras govorili – to je riječ *jedinstvo* koje Krist hoće – moram upozoriti da je sadašnji papa pošao korak dalje i u ekumenskom duhu govori ispravnije. Umjesto riječi 'jedinstvo' koja može implicirati želju za uniformitetom, on upotrebljava sve više riječ *zajedništvo.* Zajedništvo pretpostavlja jednodušnost različitih. A to je ekumenizam.“[417]

I na drugome će mjestu Turčinović primijetiti: „Zato je logično na primjer da papa Ivan Pavao II. u tom kontekstu više zapravo i ne govori o jedinstvu Crkve, nego o zajedništvu Crkava, a to je nešto sasvim drugo.“[418] I nastavlja: „S Drugim vatikanskim

[416] *Isto*, 221.
[417] *Isto*, 227.
[418] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 310.

koncilom, Crkva u tome mijenja radikalno svoj stav; ne govori više o jedinstvu nego govori o zajedništvu.“[419] Svjedočanstvo o tome da ekumenizam nije sam sebi svrhom već da treba biti u službi poslanja Crkve koja svijetu treba navijestiti Krista Gospodina imamo u Ivanovu evanđelju, u Isusovoj svećeničkoj molitvi: „Da svi budu jedno kao što si ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao. I slavu koju si ti dao meni ja dadoh njima: da budu jedno kao što smo mi jedno. (Iv 17, 21-23).“[420] Sam Turčinović u tom kontekstu kaže: „Ono za čim se ide jest, dakako, potpuno jedinstvo, kakvo Isus želi.“[421]

Navedeni nas tekst upućuje stajalištu da je Turčinovićeva ekumenska teologija bila u potpunoj neprekinutosti s dogmatskim učenjem Drugoga vatikanskog koncila. Turčinović se ovdje naslanja na promišljanje da je jedinstvo Crkve plod Duha Svetoga i kaže: „Zato on jedini može ponovno uspostaviti porušeno jedinstvo za koje mi ne znamo ni kako će izgledati. Ali je sasvim sigurno, i to je ekumenizam, da put u to jedinstvo vodi kroz obraćenje svih, kroz dublju vjernost onim elementima, onim dobrima crkvenosti što ih svaka Crkva ili zajednica posjeduje, da ih što dublje i istinitije živi. Ako u svim zajednicama zavlada taj napor dubljeg proživljavanja vlastite crkvenosti, onda je to ujedno i put k jedinstvu. A oblik i vrijeme u kojemu će se to dogoditi, to zna samo Duh Božji.“[422]

Dodajmo ovome kako je u svemu nužan i naš, vjernički angažman o čemu se Turčinović ovako očitovao: „U međuvremenu, već sada, moraju naučiti izbjegavati uvredljive riječi, moraju se dublje upoznavati, razgovarati, moraju već poduzimati zajednički sve ono što im vjera omogućuje ili nalaže, to je put k budućem jedinstvu.“[423] Odatle je razvidno da Turčinovićeva otvorenost i spremnost spram dijaloga očituje onu dimenziju vjere koja je nužna u razumijevanju i prihvaćanju drugih i drukčijih. Kad se u toj povezanosti analizira ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića zapažaju se ovi teološki naglasci: 1) svijest o Crkvi kao narodu Božjem; 2) uloga vjernika laika kako u

[419] *Isto*, 318.
[420] BIBLIJA, Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Ivan Ev. (preveo), Hrvatsko biblijsko društvo, Vrhbosanska nadbiskupija, Sarajevo, Zagreb, 2006.
[421] Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi II*, 327.
[422] *Isto.*
[423] *Isto.*

Crkvi tako i u društvu; 3) kristološko-trinitarna koncentracija teološke misli; 4) ekumenska i dijaloška otvorenost spram drugih i drugačijih.[424] Što se pak ekumenske i dijaloške otvorenosti tiče, što je za našu temu i najvažnije, treba reći da je iz Turčinovićevih tekstova razvidan njegov osjećaj za našu povijest i kulturu, metodičnost u radu i teološku mudrost a išlo se za tim da se dogodi široka suradnja s različitim ustanovama upravo na području kulture kako bi se pronašao prostor i ostvario način djelovanja a sve u svrhu da upravo ekumenizam pridonese nadilaženju suprotstavljenih stajališta.

Sadašnji pročelnik na Katedri ekumenske teologije Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. Jure Zečević o tome lijepo kaže: „Kao čovjek koji je duboko u sebi osjećao bilo Crkve i ravnao se po njemu, Turčinović je sve svoje snage ulagao u promicanje koncilskog duha i kršćanskog jedinstva. Svojim predanim radom osobito na tim područjima uvelike je 'zadužio' kako katedru ekumenske teologije – kojoj danas imam čast biti pročelnikom – tako i Katolički bogoslovni fakultet, Kršćansku sadašnjost i cijelu Crkvu u Hrvatskoj i šire.“[425] Valja reći kako je ovime naglašeno Turčinovićevo znanstveno-nastavno i stručno djelovanje kako na Katoličkom bogoslovnom fakultetu tako i na Katedri ekumenske teologije kojoj je Turčinović bio pročelnikom.

3.2.9. Ekumenska dimenzija i ekumenska mjesta Turčinovićeve teologije

Drugi vatikanski koncil u dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio,* br. 4 govori: „Pod 'ekumenskim pokretom' shvaćaju se djelatnosti i pothvati koji se u skladu s različitim potrebama Crkve i okolnostima vremena pokreću i usmjeruju prema promicanju jedinstva kršćanâ; to su prije svega napori da se uklone riječi, sudovi i djela koji po pravednosti i istini ne odgovaraju stanju odijeljene braće te tako otežavaju njihove

[424] Usp. Stjepan KUŠAR, Uvod. Teologija – javno lice vjere, u: Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 7-21.
[425] Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.

uzajamne odnose; zatim u religioznom duhu upriličeni skupovi kršćana iz raznih Crkava ili zajednica i na njima zapodjenut 'dijalog' između prikladno upućenih stručnjaka, u kojem svaki od njih dublje objašnjava nauk svoje zajednice i jasno pokazuje njegova obilježja.“[426] Ovaj je tekst, u povezanosti naše teme, značajan jer ukazuje na gledanje ekumenske teologije Josipa Turčinovića spram kojega se zadaća Crkve ima očitovati u dijaloškom nastojanju oko zbližavanja razjedinjenih kršćana za koja sa sigurnošću možemo reći da se oživljuju u pojmu ekumenizma[427] kojim se on bavio ex professo; naime bio je predstojnik Katedre ekumenske teologije, redovito je sudjelovao u ekumenskim susretima u organizaciji bogoslovnih fakulteta u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani te gostovao na ekumenskim susretima u Njemačkoj i Austriji.[428]

Sam će Turčinović, u svojoj molbi Fakultetskom vijeću Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu za imenovanje za prefekta Katedre ekumenskog bogoslovlja, izdvojiti nekoliko činjenica koje će se pokazati značajnima za njegovo ekumensko djelovanje: „Za to me mjesto, držim, naročito preporučuje ovo: […] Što me ovo Vijeće kroz svih osam godina redovito jedinoga slalo da predstavljam ovaj Fakultet ili vodim njegove delegacije na razne ekumenske susrete ili mi povjeravalo rješavanje ekumenskih pitanja. Što sam kao takav pozivan i sudjelovao u radovima također međunarodnih ekumenskih kongresa i inicijativa […] te što sam dao svoj prilog i općem ekumenskom radu u Hrvatskoj.“[429] Sve navedeno ističemo jer, s jedne strane, ukazuje na posebno složenu problematiku ekumenizma kod nas, dok s druge opet strane, pokazuje kako se Turčinović već od najranijih početaka usmjeruje spram ekumenske specijalizacije kao i to da je svjesno odabrao ekumensko područje kao okosnicu svoga života i djelovanja.

Već smo više puta istaknuli značaj činjenice da je za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske misli i konkretnoga ekumenskog djelovanja, nedvojbeno, bio događaj Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.) te nastojanje da ekumenska misao i

[426] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), br. 4., u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
[427] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 96.
[428] Usp. *Isto*, 97.
[429] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Predmet: Dr. Josip Turčinović. Molba za imenovanje za prefekta katedre ekumenskog bogoslovlja., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 62/1971.

ekumenski duh Koncila zaživi kako na teološkoj jednako tako i na široj vjerničkoj razini. Sukladno našoj temi ovdje valja reći kako Turčinović ekumensku problematiku analizira na postavci povijesnih razjedinjenja među kršćanima. Od glavnih teoloških tema koje su razvidne u Turčinovićevim tekstovima izdvojit ćemo najznačajnije elemente njegove ekumenske teologije naime riječ je o principima katoličkog ekumenizma.[430]

Ako se uzmu u obzir Turčinovićevi tekstovi u kojima se jasno razabire njegovo uvažavanje drugih kršćana, potom ekumenski susreti na kojima je sudjelovao, a nerijetko ih i sam organizirao i predvodio, te izrečeni govori i očitovane geste može se nazrijeti da je, s jedne strane, itekako bio svjestan problema koji opterećuju kršćanske Crkve i crkvene zajednice, dok se, s druge opet strane, nazire njegovo svesrdno zalaganje oko produbljivanja vjere u vlastitoj Crkvi i nepokolebljiva nada da se na tim osnovama može dogoditi jedinstvo onih koji u Krista vjeruju kao i to kojim smjerom, kada je riječ o ekumenizmu, treba ići Katolička Crkva kako bi se dogodili pozitivni pomaci. Mišljenja smo da je ovdje dobro spomenuti da je Turčinović, kao teolog i svećenik, kako to lijepo kaže prof. dr. Stjepan Kušar: „ […] bio opažan i uziman u obzir.“[431] Ovome u prilog dodajemo i sljedeći tekst: „Bit će ovih dana […] riječi o Josipu Turčinoviću teologu, o profesoru, crkvenom djelatniku, propovjedniku […]. Govorit će o tome oni koji su pozvani, koji znaju taj aspekt njegova rada mnogo bolje od novinara. Bit će riječi i o Turčinoviću istarskom hrvatskom rodoljubu, Milanovićevu sljedbeniku, koji je znao pretvoriti u prednost to što je rođen i odgojen na području susreta nacija i što sitnim dušama zna biti prokletstvo, a umnim ljudima je blagoslov.“[432]

U čemu je značaj, ili možda još bolje, opravdanost ovih promišljanja? U prvom redu zapažamo da je odlika ovih promišljanja ta što je Turčinovićevo djelovanje promatrano s velikom pozornošću pa i zanosom mnogih. Potom, analizirajući ova promišljanja s vremenskim odmakom od trideset godina, možemo reći da su aktualizacija i posadašnjenje također odlike ovih promišljanja. Naposljetku, polazeći od Turčinovićeve

[430] Usp. Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 102.
[431] *Isto,* 54.
[432] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Knjige trajnije od mjedi. Na vijest o smrti Josipa Turčinovića: Dugačak je popis knjiga koje je Turčinović uredio, silan red izdanja što su njegovom pomnjom izašla iz malog kolektiva Kršćanske sadašnjosti, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tekst je potpisao Inoslav Bešker.

šire prepoznatljivosti međukonfesionalne zauzetosti spram drugih i drukčijih, može se kao važna odlika ovih promišljanja također zapaziti pronalaženje rješenja za postojeće probleme, kako u vjerskom jednako tako i u političko-nacionalom smislu, za koje Turčinović upravo ekumenizam vidi kao izlaz. U nastavku ovoga dijela doktorskog rada nastojat ćemo analizirati značajne elemente Turčinovićeve ekumenske teologije, kroz njegovu pisanu ali i izgovorenu riječ, koji su sasvim sigurno mogli odrediti smjer i daljnje korake ekumenskog puta u Katoličkoj Crkvi. Pa, krenimo redom.

Kako je već rečeno, Turčinović se ekumenizmom bavio ex professo. U nastojanju, ili možda bolje, u cilju približavanja odijeljenih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica Turčinović polazi sa stajališta dogmatskog i disciplinskog učenja Katoličke Crkve što se može smatrati prvim važnim elementom njegove teologije. Potom, u svom predavanju održanom na Teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu 1966. godine pod naslovom: Problem pripadnosti Crkvi, on kaže: „U vezi s ekleziologijom Drugoga vatikanskog sabora ovdje ćemo se zadržati na problemu pripadnosti Crkvi. Problem se teologiji odavna nameće. Važan je, delikatan i dalekosežan kako po svojim doktrinalnim tako i po svojim pastoralnim posljedicama. Danas se to posebno odnosi na teološko utemeljenje samoobnoviteljskog, ekumenskog, i misijskog elana Crkve.“[433] I dodaje: „Crkvi je fundamentalno pripao svaki čovjek koji je iz vjere plodno primio temelj kršćanskoga stanja – krst. Na ovoj se razini, gledamo li samo eklezijalne učinke krsta za sebe, katolik i kršteni nekatolik još ne razlikuju. No razlika će među njima izbiti čim ih pogledamo u vidu onoga bitnoga odnosa što postoji između činjenice 'biti krštenik' i mogućnosti udioništva u onom središnjem aktivitetu Crkve, aktivitetu koji se vrši posredstvom njezinih institucionalnih struktura, uspostavljenih upravo za to da se taj bitni aktivitet u potpunosti omogući.“[434]

Naposljetku, iz Turčinovićevih tekstova, koje smo do sada analizirali, opažamo njegovu otvorenost za poticaje ekumenskih papa, od pape Pavla VI., Ivana XXIII., do Ivana Pavla II., danas svetoga, koji su predlagali ekumenski dijalog kao neizostavnu

[433] Josip TURČINOVIĆ, Problem pripadnosti Crkvi, *u: Bogoslovska smotra,* 36 (1966.) 2, 333-347.; također objavljeno u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi 1,* 23.
[434] Citirano prema: Stjepan KUŠAR, *Vjera - Bog - Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića,* 97.; objavljeno također: Josip TURČINOVIĆ, Problem pripadnosti Crkvi, *u: Bogoslovska smotra,* 36 (1966.) 2, 333-347., te u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 39-40.

dimenziju crkvenog života te u toj povezanosti izdvajamo sljedeći Turčinovićev tekst: „Današnji papa, Ivan Pavao II., inzistira čak na tome, da se odmah mora početi zajednički sve ono za što smo sposobni da zajednički činimo kao vjerujući i vjernici – bez odlaganja. Zato je on i osnovao komisiju za direktne pregovore s pravoslavnima, drugačije je govorio o Lutheru; kakve kontakte preuzima, znači preskače, naglo ide, brzo ide, s protestantima i tako redom.“[435]

Možemo s pravom zaključiti da se Turčinović u svojoj ekumenskoj teologiji naslanja na djela crkvenog Učiteljstva, ali je istovremeno otvoren za nove poticaje i iskorake koji su usmjereni rješavanju aktualnih problema. Za što bolje razumijevanje Turčinovićeve teologije ekumenizma valja nam poći od Drugoga vatikanskog koncila kao osnove za Katoličku Crkvu spram ekumenizma. U prvom redu ističemo smjernice koje su donesene u dogmatskim konstitucijama, napose u dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio.* Dodajmo ovome kako je Turčinović, svjestan važnosti Koncila za katoličko otvaranje ekumenizmu, slijedio ekumenski put što ga je odredio Koncil kada je rekao: „Ekumenizam znači, dakle, jedan veliki preobrat na ovoj liniji. S katoličke je strane prebrođena linija koja se zove zahtjev da svaki bude kao što sam ja. No, svi moramo biti takvi kakve nas Krist želi. Prebrisana je ideja povratka, ne u tom smislu da ne bi imala više značenja, nego na povratak su svi pozvani. Ali ne tako da je jedan mjerilo drugome, mjerilo svima je Krist, svi njemu moraju postati vjerni. To znači totalan obrat od onoga što nam je povijest ostavila. Prisjetimo li se kakvi su bili stilovi međusobnih ophođenja, to znači stvar okrenuti naglavce.“[436] Ovime smo zaokružili, kako to lijepo kaže i sam Josip Turčinović, katoličke principe ekumenizma.[437]

3.2.10. Turčinovićeva misao u kontekstu aktualnoga ekumenskog dijaloga

Ono što je, sasvim sigurno, odredilo život i rad Josipa Turčinovića, kako to lijepo kaže i sadašnji pročelnik Katedre ekumenske teologije na Katoličkom bogoslovnom

[435] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi II,* 227.
[436] *Isto.*
[437] Usp. *Isto.*

fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. Jure Zečević, dvije su važne sastavnice: bio je promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i bio je ekumenski revnitelj.[438] Turčinovićevo asertivno zanimanje za ekumenski dijalog zapaženo je, kako smo već vidjeli, u njegovoj najranijoj mladosti. U prilog tome ide njegov magisterij obranjen 1960. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, potom doktorska disertacija obranjena 1966. godine, na istom Fakultetu u kojoj se bavi teološkom kontroverzijom s pravoslavljem u prvoj polovini XVIII. stoljeća.[439]

Držimo opravdanim na ovome mjestu spomenuti i to da je Josip Turčinović osim svoje teološke naobrazbe stekao i diplomu Filozofskog fakulteta u Zagrebu za visoku stručnu spremu iz slavenskih jezika i književnosti, završivši Filozofski fakultet s odličnim uspjehom.[440] Nije novost da je ekumenizam ono mjesto koje mu u teološkom poučavanju pripada dobio na Drugom vatikanskom koncilu. O tome Turčinović kaže: „Katolička crkva pristupa svom dušom i svim svojim raspoloživim silama na ekumenski put Drugim vatikanskim koncilom.“[441] I dodaje: „Do tog trenutka, naime, vladalo je uvjerenje da posjeduje ona svu istinu, ali je Katolička crkva za sebe smatrala ujedno da je ona jedina, prava i potpuna Kristova crkva. Prema tome sve Crkve – pravoslavna, anglikanska, i sve zajednice, razne protestantske zajednice, ukoliko hoće jedinstvo s Crkvom, onda nema što drugo nego postati katolici, vratiti se rimskom jedinstvu.“[442]

Valja ovdje podcrtati kako poslije uskoga shvaćanja ekumenizma kao trijumfiranja nad drugim[443] poslije teološkog shvaćanja ekumenizma kao *Extra ecclesiam nulla salus* – Izvan Crkve nema spasenja, pravni moment nije više i jedini moment već se spominju i dogmatski momenti[444] te u tom smislu Koncil donosi novost. Slijedom navedenoga zapažamo da se išlo za promatranjem i vrednovanjem same Crkve u odnosu spram drugih

[438] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[439] Usp. *Isto.*
[440] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[441] Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I*, 223.
[442] *Isto.*
[443] Usp. *Isto,* 217.
[444] Usp. *Isto,* 223.

kršćanskih zajednica jer je svaki ekumenizam upravo ovisno o tome.[445] Sve ovo Turčinović otkriva već u prvim početcima održavanja Koncila govoreći o novoj kvaliteti, nazvavši to, *ekumenski put*. Kasnije će, analizirajući koncilske dokumente, u prvom redu, *Lumen gentium* i *Unitatis redintegratio,* s kojima smo se već susreli u ovom doktorskom radu, otkriti osobnu zainteresiranost za novo shvaćanje Crkve kada je posrijedi ekumenizam koji se pokazuje kao jedan veliki preobrat onoga što nam je ostavila povijest.[446]

Kao pouzdana datost, može se uzeti da je Turčinović do konca zauzeti dobronamjerni čovjek Crkve svoga vremena na što nas jasno i nedvojbeno upućuje tekst koji slijedi: „Josip Turčinović bio je i svim silama u službi Crkve. Njegov je crkveni osjećaj bio toliko jak da i u najtežim iskušenjima nije gubio povjerenja. Osjećaj pripadnosti Crkvi tjerao ga je da bude svestrano angažiran za dobrobit crkvene zajednice i onda kada nije bio shvaćen. Znao je da treba ići na neutrte putove i nije se plašio neshvaćanja.“[447] U povezanosti aktualnoga ekumenskog dijaloga, u okviru sveukupnoga ekumenskog događanja, kod nas, Turčinovićeva ekumenska misao bila je vodeća. Njegovi su poduhvati već u prvim godinama po završetku Drugoga vatikanskog koncila pokazivali kako će se razvijati ekumenska djelatnost u Crkvi u Hrvata. Tematski opseg Turčinovićeve ekumenske misli može nam poslužiti kao svojevrsni okvir iz čijeg se povijesnog razvoja ekumenskih događanja može, s jedne strane, razabrati onaj dio koji na najbolji način oslikava vrijeme u kojem je živio i djelovao dok s druge opet strane predstavlja smjer kretanja ekumenizma na našim prostorima. To držimo od presudnoga značaja jer su upravo na toj osnovi nastajali svi prijepori, kako u prošlosti tako i danas.

Promotri li se načas prethodna rečenica – razvidna je itekako njezina aktualnost. Naime, tema ekumenizma bila je i ostala predmetom rasprava zaokupljajući mnogobrojne teologe koji su svaki na svoj način pristupali ovoj tematici odbacivši time svaku mogućnost u ravnodušnost spram ovoga događanja. Ako se uzme u obzir već i sam početak nastanka a zatim i razvoja ekumenizma, kod nas, ne iznenađuje činjenica da je put toga razvoja veoma dug no, istini za volju treba reći da je moguće uočiti razvojni

[445] Usp. *Isto.*
[446] Usp. *Isto,* 227.
[447] Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, 3.

slijed premda je još velik dio puta potrebno prijeći i zasigurno mnogo truda uložiti. Vrijedno je ovdje istaknuti kako izazov ekumenizma predstavlja suvremeno pitanje koje katoličke teologe zaokuplja napose poslije Drugoga vatikanskog koncila koji je Crkvu i pozvao na dijalog. Recimo i to da je sve što se događalo na karti svijeta itekako imalo odjeka i na našim prostorima te da nitko više od Josipa Turčinovića, znamo da je bio pročelnik Katedre ekumenske teologije Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, predavao je ekumensku teologiju, istočno pravoslavno bogoslovlje, organizirao je i održavao međufakultetske ekumenske simpozije u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji[448], nije tako snažno obilježio ekumensko događanje u Crkvi u Hrvata kao i to da su poduhvati što ih je u povezanosti ovoga govora učinio svjedok njegova vremena i njegova djela.

Najveći Turčinovićev doprinos je u tome što je svojom pisanom, ponajprije izgovorenom riječi, razumijevajući eklezijalni i ekumenski značaj Koncila nastojao osvijetliti put suodgovornosti u području ekumenizma imajući pritom u vidu da ekumenizam kao gibanje uopće, nije kod nas bilo dostatno poznato.[449]

U okviru ovoga opsega Turčinovićeve djelatnosti, na prethodnim stranicama doktorskog rada analizirali smo njegove tekstove, ponajprije, one skupljene u knjizi *Misao vjere. Izabrani spisi I.* Razvidno je da Turčinović pristupa temi ekumenizma poglavito s eklezijalnog stajališta a napose s evanđeoskog vidika pokazujući na istaknutu kristologiju i eklezijalnu dimenziju. Kolika je bila nužnost i vrijednost Turčinovićeva rada pokazuje nam činjenica da su nesnalaženja i nerazumijevanja vidljiva i danas. Slijedom do sada rečenoga zapažamo važnost događaja Drugoga vatikanskog koncila u Turčinovićevu teološkom radu. Upravo će ova ekumenska novost Koncila koja se zrcali u pojmu i značenju Turčinovićeve uloge u približavanja i razumijevanja nove evangelizacije koja je u mnogome započela upravo s Koncilom, kako u općoj jednako tako i u partikularnoj Crkvi, dobiti svoj značaj i aktualnost.

3.3. Ekumenska dimenzija opusa Josipa Turčinovića – zaključna misao

[448] Usp. Adalbert REBIĆ, Josip Turčinović – ekumenist u teoriji i praksi, u: Matija Maša VEKIĆ (ur.), *Novi razgovori*, Zagreb, 2006., 27-35.
[449] Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi I,* 215.

Ako se uzme u obzir sve ono što smo u trećem poglavlju doktorskog rada rekli o djelovanju Josipa Turčinovića, jednako kao i u poglavlju koje mu je prethodilo, možemo izdvojiti bitne značajke koje ga vrlo precizno određuju, u okviru kojih je ostavio neporeciv trag pridonijevši ekumenskom ozračju u Katoličkoj Crkvi u Hrvata. Naime, Turčinovićevi objavljeni tekstovi iz područja ekumenizma kao uostalom i njegovi razgovori – intervjui, predstavljaju ga kao vrsnog poznavatelja povijesti vjere i kulture, na našim prostorima, što nas upućuje na promišljanje kako je ekumenska tematika ili, možda bolje rečeno, problematika bila više opterećujuća kod nas nego u ostalim socijalističkim zemljama u Europi. Analizirajući Turčinovićeve tekstove iz ovog područja prepoznaje se njegova međuvjerska zauzetost spram drugih kršćanskih Crkava, potom, respektiranje i uzimanje u obzir drugih i drukčijih ali, jednako tako, i njegov udio u traganju za načinima uspostave jedinstva onih koji vjeruju u Isusa Krista kako bi se mogle nadići postojeće razlike, što je, to ovdje treba reći, u to vrijeme bilo još sasvim nezamislivo. Iz ovoga nužno proizlazi da je ekumenizam bio kamen spoticanja vjerodostojnosti među kršćanima.

Kako smo već vidjeli, a u povezanosti naše teme, izabrali smo također i vrstu Turčinovićevih tekstova pod nazivom razgovori – intervjui u kojima je na poseban način došlo do izražaja jasno razlikovanje ekumenizma kao religioznog pitanja u odnosu na nacionalno, ekonomsko i političko pitanje što prema Turčinovićevu gledanju zahtijeva rješavanje na pripadajućim razinama. Ovo ponajbolje opisuje on sam kada kaže: „I nećemo stvar dobro razumjeti ukoliko jasno sebi ne postavimo, ne dođe li nam u svijest […] da je to eminentno religiozan govor. Da prema tome ne implicira ni jedan drugi elemenat koji otežava sve te odnose kod nas, ni nacionalni momenat, ni politički momenat, ni ekonomski momenat […] ekumenizam jasno luči religioznu vrijednost od ostalih čovjekovih uvjetovanosti i kaže: politika se rješava politički, ekonomija se rješava ekonomski, nacionalno pitanje se rješava na razinama, metodama i načinima kako narodi svoja pitanja rješavaju. A ovo je transcendentno pitanje, to je pitanje nad tim pitanjima.“[450]

[450] *Isto,* 227-228.

Nadalje, u ovom smo poglavlju rada također željeli prikazati Turčinovićevu kritičku obzirnost spram drugih i drukčijih koja bjelodano svjedoči o njegovu poistovjećivanju s prostorom i vremenom u kojem je živio i djelovao. Ovdje je bilo riječi o koncilskoj, ekumenskoj i dijaloškoj značajci u njegovu homiletskom navještaju evanđelja u kojem je neizostavno dolazila do izražaja koncilska, ekumenska i dijaloška dimenzija kako njegove teologije jednako takao i njegove osobnosti gdje on, možemo to tako reći, prilagođujući svoj diskurs nastoji doprijeti do svakoga čovjeka. Prema pisanju prof. dr. Stjepana Kušara, Turčinovićeva teološka misao nije našla svoj završni sustavni oblik već nam je postala dostupna u pisanom obliku i predana u člancima, raspravama, razgovorima i propovijedima koje su poslije njegove smrti izdane u tri sveska: *Glas iz Ranjenog*, I, II, III, što ih je, u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*, priredila Stella Tamhina, od 1997.-1999. godine.[451]

Potom, pokušali smo pokazati Turčinovićevu usredotočenost na Sveto pismo kao i njegovu otvorenost spram suvremenosti, njegovo promišljanje koncilske vizije Crkve koja se ogleda u odgovornom življenju vlastite vjere. Neosporna je činjenica, kako smo vidjeli, da su dokumenti Drugoga vatikanskog koncila bili Turčinovićevo polazište jedinstva među kršćanima ponajprije Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio,* potom Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* te naposljetku Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum.*

Pokazali smo da Turčinovićev doprinos razvoju suvremene poslijekoncilske teološke misli kroz primjerice reviziju prijevoda te sadržajne i grafičke postavke koncilskih dokumenta svjedoči o važnosti trenutka. Time je, smijemo to ovdje reći, bio uporabljen *kairos* vremena, a Turčinovićevo se pravovremeno uočavanje 'pogodnog trenutka' očitovalo ponajprije na ekumenskom području ali i na pastoralnom, što na određeni način čini poveznicu jer je pastoralnost bitna odlika Crkve u okviru koje poruka evanđelja ima mogućnost doprijeti do svakog čovjeka. Naposljetku, u ovom smo se poglavlju nastojali približiti promišljanjima novoga koncilskog programa kroz spomenute koncilske i poslijekoncilske inicijative u preuzimanju odgovornosti jednoga drukčijeg načina evangelizacije. Time je bila potaknuta obnova onoga što je na određeni način, kod nas,

[451] Usp. *Isto,* 8.

već bilo oblikovano, s time da se sada dogodio pomak u smislu iskoraka spram ekumenizma i dijaloga sa svjetskim religijama što se sasvim sigurno odrazilo na teološki značaj i utemeljenje međureligijskog dijaloga. Željeli smo pokazati da je Turčinović teolog koji je, nadahnut novošću Drugoga vatikanskog koncila u čijem je središtu bio i ekumenizam, upravo ekumensko područje odabrao za okosnicu svoga djelovanja. Neka ovdje bude spomeuto da Turčinović nadahnuće za ovu temu pronalazi također u papinskoj enciklici *Pacem in terris* za koju je, kako je već rečeno, napisao i pogovor.

Iz svega što smo rekli u ovom poglavlju doktorskog rada razvidan je Turčinovićev značaj u sveukupnom djelovanju Crkve a osobito na području ekumenizma, nakan doprijeti do što širega kruga ljudi, što je bilo itekako važno u nesklonim prilikama onoga vremena. Držimo uputnim ovo promišljanje zaokružiti jednom Turčinovićevom uputom namijenjenom svim kršćanima: „Zato istinski kršćaninov stav prema svom prostoru i vremenu nije bijeg iz svijeta, nego evangelizacija svijeta, preobražaj svijeta.“[452] Iz ekumenskog kuta motrenja može se reći da se Turčinović pokazao kao pragmatičar – on percipira situaciju u danim pretpostavkama; prepoznaje ekumenski 'pogodan čas', surađuje s književnicima, novinarima, izdavačima, s kolegama profesorima, savjetuje se sa strukom i na taj način djeluje na nekoliko razina kako bi se došlo do zacrtanog cilja. Nije klerikalan, čak štoviše, preuzima rizik da bude neshvaćen, prezren i odbačen, pa čak i osuđivan kako od strane režima ondašnje države tako i od konzervativnih krugova u Crkvi. Ovdje se ne bi smjela prešutjeti ni činjenica da je Turčinović bio u stalnim konzultacijama, odvagivanjima i u posluhu spram svojih zakonitih crkvenih vlasti.[453]

Iz odabranih ekumenski relevantnih tekstova koje smo u ovom poglavlju doktorskog rada analizirali zapaža se Turčinovićevo teološko i kritičko promišljanje pitanja ekumenizma na našim prostorima kao i to da je ekumenizam u njegovoj teologiji stavljen u okvir pitanja vjere, dakle, baš onako kako je to postavio i Drugi vatikanski koncil s kojim je ekumenizam, u Katoličkoj Crkvi, bio pomak bez presedana. S obzirom da je Josip Turčinović bio profesor ekumenske teologije, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a ujedno i vrstan poznavatelj povijesti naše vjere i naše kulture, pa i

[452] *Isto*, 189.
[453] Usp. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.

sveukupnoga okružja, ili ako hoćemo, sudbine našega naroda tijekom proteklih stoljeća, da je istraživao povijesne osobe iz naše povijesti i kulture poput Jurja Križanića, Antuna Vramca, Krste Pejkića i drugih, na prethodnim smo stranicama doktorskog rada nastojali pokazati Turčinovićevo zanimanje za ekumensku tematiku, već od najranije mladosti, čiji je razvojni put prema zajedništvu svih kršćanskih Crkava razvidan ponajprije kroz njegov filozofsko-teološki studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu[454] a potom i kroz njegovo teološko-znanstveno djelovanje znalački povezujući sadašnje kršćansko misaono nastojanje s kršćanskom prošlošću čime se na osobit način odlikovao.[455]

Imajući u vidu Turčinovićev osobni profil tijekom odrastanja i obrazovanja zapaža se da on već, kako rekosmo, od najranije mladosti posjeduje svijest o postojanju 'razlika' ili kako to lijepo kaže prof. dr. Jure Zečević: „Polazišta njegovih kasnijih pomirbenih nastojanja i ekumensko-teoloških uvida o potrebi da se razlikama – umjesto kao uzroku konfrontacije i konflikata – nastoji pristupati kao komplementarnom bogatstvu pomirene različitosti, da bi se osobe osposobile za konstruktivan suživot i uzajamnu suradnju.“[456]

Ako se promotri prethodna rečenica ne iznenađuje Turčinovićevo zanimanje, kako rekosmo, za povijesne osobe iz naše povijesti i kulture ponajprije, za Krstu Pejkića i Antuna Vramca, pa već i u nakani da ih kako to kaže don Anton Šuljić: „Apostrofira i kao ekumeniste i kao kulturne i crkvene ljude“[457] Spomenimo ovdje kako se Turčinović, u svojstvu teološkog pisca, predstavio javnosti svojim književnim djelom pod naslovom *Misionar Podunavlja Krsto Pejkić* (1665 -1731)[458] čime je prokrčio put i Pejkićevim teološkim spisima. Naime, svojim istančanim pogledima na katoličko-pravoslavne odnose, ali i na slijed događanja oko teološke kontroverzistike, polazio je od stvarne povijesne uvjetovanosti – što je prema našem mišljenju nužno kako bi se ispravno mogao

[454] Usp. *Isto.*
[455] Vidi: Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. sc. Josip Turčinović. Izvadak iz zapisnika V. redovne sjednice Vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu održane 30. V. 1975., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 286/1975. Izvadak je potpisao Tomislav J. Šagi-Bunić.
[456] Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, 293-322.
[457] Ovo mi je u osobnom pisanom intervjuu, putem e-pošte, prenio don Anton Šuljić, u Zagrebu, 7. lipnja 2017. godine.
[458] Usp. Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. Josip Turčinović, Referat o Dru Turčinoviću za promaknuće za izv. profesora. Otpis na br. 161/75., Vijeću Katoličkog bogoslovnog fakulteta, u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 235/1975., od 30. svibnja 1975. Predmet je potpisao Bonaventura Duda.

ocijeniti pristup njegovu radu – s naglaskom na sve one elemente koji će moći obrazložiti međuvjerske odnose tijekom osamnaestog stoljeća, kako u Podunavlju tako i u cijeloj Hrvatskoj. Da se Turčinović u svojem znanstveno-istraživačkom radu bavio i kršćanskim Zapadom jasno nam dokumentira njegova habilitacijska radnja o Antunu Vramcu pod naslovom *Teologija Antun Vramca* u okviru koje on studira ovoga znamenitog hrvatskog pisca i teologa koji je do tada bio predmetom prijepora, oko čije su se pravovjernosti 'lomila koplja' te će u tom kontekstu i sam zapisati: „U zaključku sam donio naročito one momente koje sam držao da će najviše pomoći da upotpunimo svoju sliku o tom značajnom našem teologu, da se ispravi ono što je naša kulturna povijest o njemu netočno ili neutemeljeno sudila i da se otvore dimenzije koje će nam pomoći da potpunije razumijemo čitavo jedno premalo poznato naše vrijeme koje je, možda i nepopravljivo, ugrađeno već u naše kulturno biće.“[459]

Da je Turčinović, dosljedan načelima i vrijednostima evanđelja uspio uspostaviti ravnotežu između sadašnje kršćanske misli i kršćanske prošlosti mišljenja smo da nam ponajbolje dokumentira sljedeća rečenica: „Kao dobar Gospodar iz evanđeoske usporedbe koji iznosi staro i novo, Josip Turčinović je i u starome nalazio poseban sjaj te je to 'staro' promatrao pod novim osvjetljenjem.“[460]

[459] Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog,* 7.
[460] *Isto*, 5.

ZAKLJUČAK

Josip Turčinović, rođen 30. rujna 1933. godine u Sv. Petru u Šumi, u središnjoj Istri koja je u to vrijeme bila zaposjednuti teritorij od strane Italije te je svoje osnovno školovanje morao pohađati na talijanskom jeziku, već se od svoje školske dobi susretao s ljudima koji, na mnogim područjima čovjekova života i djelovanja, drukčije promišljaju što je na određeni način predstavljalo izazov naime, postojala je mogućnost znati se snaći u datim okolnostima i pozitivno odgovoriti svim onim izazovima koje pred osobu stavlja jedno takvo okružje. Turčinovićevo je uvjerenje upravo bilo takvo da je uspijevao surađivati s drugima i drukčijima. Nikome pritom ne podilazeći nego je uvijek i u svemu iznosio katolički teološki nauk.

U ovom doktorskom radu smo se bavili teološkim, publicističkim i javnim djelovanjem profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dr. Josipa Turčinovića, i to, isključivo s ekumenskog motrišta obuhvaćajući pritom vremensko razdoblje od akademske godine 1963./1964. kada je po mandatu Vijeća Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu imenovan predavačem na istom Fakultetu pa sve do svršetka njegova zemaljskog života 1990. godine. Josip Turčinović je vodeći hrvatski teolog koji je ostavio neporeciv trag kako u teologiji jednako tako i u kulturi uopće, napose kulturi dijaloga, suradnje i pomirljivosti, pripravljajući na taj način put budućim naraštajima, te je iz te i takve uvjetovanosti bio zapažen i njegov ekumenski profil i njegovo ekumensko djelovanje.

Nadalje, on je profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i pročelnik na Katedri ekumenske teologije istoga Fakulteta, vrstan poznavatelj povijesti vjere i kulture na našem hrvatskom prostoru. Uzimajući u obzir zemljovidni položaj i povijesnu uvjetovanost našega prostora držimo opravdanim promišljati o Josipu Turčinoviću kao hrabrom teologu koji je tražio načine prevladavanja tada postojećih razlika među kršćanskim Crkvama i, u skladu s time, odraz ekumenske misli na crkvenoj i društvenoj razini.

U zaključku doktorskog rada sažeto ćemo prikazati hipoteze koje smo postavili i rezultate do kojih smo u istraživanju došli. Pa, krenimo redom. Kako tema doktorskog rada obuhvaća jednu osobu, osobu Josipa Turčinovića, u prvom smo poglavlju rada sažeto prikazali njegovu biografiju i u bitnim crtama, kronološkim redom, predstavili njegov životni hod. S obzirom na cilj ovog istraživanja, a u svjetlu nauka Drugoga vatikanskog koncila i suvremene teološke misli u Katoličkoj Crkvi, važan nam je bio smještaj Turčinovića u kontekst vremena gdje se pokazalo korijenje poticaju i razvoju njegova teološko-znanstvenog interesa spram ekumenske tematike te odraz ekumenske misli na crkvenoj i društvenoj razini. Budući da je ovdje riječ o veoma istaknutoj osobi, kako crkvene jednako tako i sveukupne hrvatske kulture, o kojoj do sada nije bilo sustavnoga znanstvenog istraživanja usudili smo se odškrinuti vrata i, u okviru razdoblja Turčinovićeva školovanja odnosno obrazovanja i odgoja, prikazati njegovu osobnu i svećeničku formaciju što nam je poslužilo kao autentična pozadina za razumijevanje njegove ekumenske misli i smještaja njegova djelovanja u slijed vremena.

S obzirom da je Josip Turčinović u prvom redu katolički svećenik bilo je vrijedno pokazati u kakvim se okolnostima zbivala njegova svećenička formacija te smo u toj povezanosti izdvojili dvije odrednice koje su se pokazale napose značajnima s obzirom na Turčinovićevo osobno i svećeničko oblikovanje. Riječ je o vjeri i kulturi, dvjema odrednicama koje su za život Crkve nezaobilazne.

Ono što je važno za drugo poglavlje doktorskog rada u kojem smo istraživali i vrednovali ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića u okviru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, drugo je razdoblje, ili ako hoćemo, druga je vrsta okružja, odnosno ovdje se radi o razdoblju kada je Turčinović postao predavač na spomenutom Fakultetu. To smatramo važnim jer se pokazalo što je slijedio a što mijenjao iz odgojnog i obrazovnog sustava u kojem se kao teolog oblikovao te se u toj povezanosti, iz ekumenskog kuta motrenja, može reći da je Turčinović, otvoren spram suvremenosti, itekako umio povezati sadašnje kršćansko nastojanje s kršćanskom prošlošću. Svojim je kritičkim obzirom spram drugih i drukčijih posvjedočio poistovjećivanje s prošlošću i vremenom u kojem je živio i djelovao. On percipira situaciju u danim pretpostavkama; prepoznaje ekumenski 'pogodan čas', surađuje s književnicima, novinarima, izdavačima, s kolegama profesorima. Turčinović na taj način djeluje na nekoliko razina, čak štoviše,

preuzima rizik da bude neshvaćen, prezren i odbačen, a sve to u svrhu da se dođe do zadanog cilja: da se u duhu koncilske obnove Crkve u Hrvata ostvari dijaloška prisutnost na svim razinama društvenog života. U ovom smo poglavlju osvijetlili i prikazali Turčinovićevo djelovanje koje zahvaća širinu u teologiji, književnosti i kulturi, gdje smo ga predstavili kao dobronamjernog čovjeka Crkve svoga vremena koji se, uvijek i u svemu, dao voditi načelom dijaloga, kao teologa koji je nadahnut novošću Drugoga vatikanskog koncila (1962.-1965.), u čijem je središtu bio i ekumenizam, svjesno odabrao ekumensko područje za okosnicu svoga života i rada.

Premda Turčinović pomno prati i uključuje se u sva koncilska događanja, u radu smo isključivo istraživali i vrednovali Turčinovićevo djelovanje pod ekumenskim vidom te smo kroz određene koncilske i poslijekoncilske inicijative prikazali njegovu angažiranost za djelo ekumenizma. Uzmu li se u obzir tadašnje crkvene i društveno-političke prilike kao i društveno-političko uređenje, koje je znatno utjecalo na cjelokupnu djelatnost Katoličke Crkve, značaj Turčinovićeva djelovanja u tom kontekstu, njegovo vizionarstvo i njegova hrabrost u povezanosti nekih njegovih inicijativa, bilo je nemjerljivo. Na ovome mjestu izdvajamo i napose vrijednim smatramo Turčinovićev doprinos nastanaku i razvitku izdavačke kuće *Kršćanska sadašnjost* kojom je ravnao, animirao sve njezine poduhvate, uređivao sveukupnu izdavačku djelatnost i oblikovao njezin ekumenski profil te poticao njezine ekumenske aktivnosti, tim više, što su u to vrijeme katoličke tiskovine, kod nas, kao uostalom i svako javno djelovanje, bilo znatno suženo i strogo kontrolirano.

Vrijednim također smatramo Turčinovićev profesorski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, za čije je ciljeve u okviru teološko-znanstvene ustanove od nemjerljivoga značaja bilo njegovo djelovanje u svojstvu urednika dviju velikih biblioteka *Kršćanske sadašnjosti*: *Volumina Theologica* i *Analecta Croatica Christiana.* Turčinovićevo zalaganje za napredak i ugled Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu ogleda se kako u okviru suradnje s kolegama, profesorima na Fakultetu, napose s dr. Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem, dr. Vjekoslavom Bajsićem i dr. Ivanom Golubom, jednako tako i u tome što je on ovaj Fakultet predstavljao u okviru ekumenskih susreta teoloških fakulteta u Ljubljani i Beogradu kao i na međunarodnim kongresima, kod nas i u svijetu, na kojima se pokazao kao vrstan predavač koji napose u

složenim situacijama koje su ponajprije vidljive u hijerarhijsko-organizacijskim promjenama, ima osjećaj za sintezu i smisao za bitno. Njegov doprinos teološkom studiju zapažen je pod različitim vidicima, a mi smo u ovom drugom poglavlju doktorskog rada istaknuli Turčinovićevo ispravno pridavanje značaja ekumenskom gledištu obnove teologije koji je nastao prema smjernicama Drugoga vatikanskog koncila ukazavši, gotovo pronicavo, na njegovu novost i bit. U ovom smo poglavlju rada označili kamene međaše između kojih se odvijao život i rad Josipa Turčinovića. To je značilo vratiti se kršćanskim izvorima i prihvatiti svijet donoseći mu spasenjsku nadu, a događaj kakav je bio Drugi vatikanski koncil, za teologa Turčinovića, bio je onaj od kojega je zavisio daljnji tijek događanja.

Ako se još uzmu u obzir društveno-političke okolnosti u kojima se Koncil dogodio bilo je nužno istaknuti Turčinovićev iznimno hrabar pristup njegovom prihvatu pri čemu je odigrao značajnu ulogu u odnosu spram ekumenizma i dijaloga Crkve i društva čime je bilo omogućeno osvjetljavanje i doprinos Katoličke Crkve ekumenskim postignućima na našim prostorima. S pravom se može reći kako je lako uočiti njegov doprinos ekumenskom gibanju kao i to da je njegov rad u okviru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, s ekumenskog gledišta, pokazatelj da je u posljednje vrijeme učinio najviše.

U trećem poglavlju, koje je ujedno i središnje poglavlje doktorskog rada, proučavali smo Turčinovićeva ekumenski relevantna djela gdje smo pokazali da je Turčinović itekako znao, za naše prilike, izabrati teme pogodne trenutku. Njegov znanstveni i publicistički rad obuhvaća široki spektar tema iz područja naše tematike a od posebnog su značaja njegovi radovi iz povijesti teološke kontroverzistike sedamnaestog i osamnaestog stoljeća u kojima se prepoznaje njegov istančan pogled na katoličko-pravoslavne odnose Istoka i Zapada kroz cijelo osamnaesto stoljeće. Turčinović je time obogatio crkvenu i opću historiografiju pridonijevši time očuvanju kako srednjovjekovne jednako tako i novije kršćanske povijesti Crkve u Hrvata. U okviru svojega znanstveno-istraživačkog rada Turčinović se bavio i kršćanskim Zapadom što nam zorno dokumentira njegova habilitacijska radnja o Antunu Vramcu pod naslovom *Teologija Antun Vramca.* Ova Turčinovićeva studija o znamenitom hrvatskom piscu i teologu, Antunu Vramcu,

koji je do tada bio predmetom prijepora i oko čije su se pravovjernosti, kako smo vidjeli, 'lomila koplja' Turčinovićev je doprinos ispravljanju duhovne, kulturne i povijesne nepravde, a sve to kao poticaj za budućnost. Turčinović ovdje ukazuje na nužnost ispravnoga i argumentiranog prosuđivanja te u toj povezanosti sve svoje nastojanje usmjerava u rasvjetljavanje kako povijesnih okolnosti tako i razloga njihova nastanka. Turčinović stavlja naglasak na ono što je ključno te se iz takvoga njegova stava mogu nazrijeti novi prostori teološkoga govora i crkvenog djelovanja.

Njegov je doprinos razvoju suvremene teološke poslijekoncilske misli razvidan kroz reviziju prijevoda, sadržajnu i grafičku postavu dokumenata Drugoga vatikanskog koncila (Koncil 1, Zagreb 1970.). S crkveno-povijesnoga motrišta, nastojali smo odrediti Turčinovićevo bavljenje teologijom koje se događa neposredno nakon završetka Druga vatikanskog koncila koji postaje nezaobilazna činjenica za razumijevanje i njegove misli i njegova praktičnoga djelovanja kao i nastojanje da se misao Koncila probije na teološkoj, liturgijskoj, svećeničkoj i široj vjerničkoj razini. Pokazali smo također da se Turčinović, u nastojanju da se naša teološka napose ekumenska misao neprestano obnavlja, nije zadržao samo na dokumentima Drugoga vatikanskog koncila nego je, kako smo vidjeli, tu misao osvježavao i djelima crkvenog Učiteljstva.

U ovom smo poglavlju kroz Turčinovićev znanstveno-istraživački rad, u prvom redu o hrvatskom piscu i teologu Antunu Vramcu, pokazali da ekumenska teologija Josipa Turčinovića ima obilježja bibliocentričnosti i kristocentričnosti, kao bît ekumenizma. Pokazali smo njezinu aktualizaciju i posadašnjenje što sasvim sigurno može poslužiti ekumenskom cilju današnje Katoličke Crkve. Tu smo otkrili potencijal Turčinovićeve ekumenske misli u pogledu primjene za budući ekumenski dijalog između, danas još uvijek, nepotpuno sjedinjenih kršćanskih Crkava. Pokazali smo da Turčinović nije djelovao samo kao teoretičar već kao vjernik koji se zauzimao za konkretnoga čovjeka. On je u svom radu usredotočen na osobu Isusa Krista. Sve je njegovo djelovanje prožeto konkretnim ekumenskim duhom gdje se kao temeljno polazište pokazalo njegovo zanimanje za čovjeka kao osobu i za sve ono što čovjeka zaokuplja u njegovu stvarnom životu. Za ovo treće poglavlje doktorskog rada, vrijedno je istaknuti godinu 1975., to je vrijeme prilagođavanja liturgije na narodni jezik, i Turčinovićeve zasluge u izdanju

liturgijskih knjiga gdje ga se u organizaciji i osnovnoj postavi novih liturgijskih izdanja svrstava u red najuspješnijih liturgijskih izdavača među katoličkim narodima. U ovom smo poglavlju kroz vrednovanje doprinosa sveukupnoj ekumenskoj misli, obradili i pitanje strukture Turčinovićeve ekumenske teologije te smo u toj povezanosti nastojali iznaći odgovor na pitanje: Kakav je značaj ekumenizma za današnju teologiju i može li Turčinovićeva ekumenska misao poslužiti za budući ekumenski dijalog između još uvijek razjedinjenih kršćanskih Crkava? Uzmajući u obzir ono što smo iz relevantnih dokumenata o Josipu Turčinoviću istražili možemo reći da svjedoči o ispravnosti pretpostavki da je Josip Turčinović promišljao načine nadilaženja postojećih razlika među kršćanskim Crkvama, u prvom redu, u produbljivanju vjere u vlastitoj Crkvi, te on svjesno odabire ekumenizam jer, na području međucrkvenih odnosa, ekumensku metodu pozitivnog pristupa kako na razini teorijskog promišljanja tako i na razini konkretne prakse prepoznaje kao obećavajuću.

Da se Turčinović itekako znao nositi s različitim teškoćama svoga vremena, pa samim time i ekumenskim, dokumentira nam sljedeća izjava: „Dr Turčinović pokazuje temeljite uvide, rekao bih, u sva rvanja povijesti spasenja u Hrvatskom narodu sa značajnim teološkim prosudbama prošlosti i kršćanskim perspektivama obveza i nadanja u budućnosti.“[461] Njegov je ekumenizam, kako to lijepo kaže prof. dr. Ivan Golub: „Znalački izbjegavao Scili i Haribdi – lažnoj pomirljivosti i tvrdoj nepopustljivosti.“[462]

U zaključku doktorskog rada možemo reći – s obzirom na naš hrvatski prostor koji se nalazi na stjecištu kršćanskog Istoka i kršćanskog Zapada, kao i to, da sveukupna povijest kršćanstva bilježi određena krizna događanja *ad intra* tj. unutar same Crkve iz čega su uostalom i nastali raskoli, od Istočne i Zapadne crkve u XI. do reformacije u XVI. stoljeću, a imali su svoj utjecaj i kod nas – da je opravdano promišljati kako su to razlozi što je i Hrvatska iznjedrila hrabre teologe poput prof. dr. Josipa Turčinovića koji je tražio

[461] Arhiv KBF-a, Personalni dosje prof. dr. Josip Turčinović, Referat o Dru Turčinoviću za promaknuće za izv. profesora. Otpis na br. 161/75., u: Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, br. 235/1975. Predmet je potpisao Bonaventura Duda.

[462] Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen-slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, 136-144.

načine nadilaženja dubokih, i još i danas, neprevladanih podjela. Imajući u vidu Turčinovićevu široku prepoznatljivost i međuvjersku zauzetost spram drugih i drukčijih dragocjenu vrijednost čini njegovo ekumensko djelovanje koje je u svakom smislu bilo vođeno načelom dijaloga kako u ondašnjim okolnostima unutar same Crkve i u odnosu spram drugih kršćanskih Crkava tako i u odnosu spram društvenih subjekata i autoriteta.

Držimo da je ekumenska teološka misao kao i ekumensko djelovanje Josipa Turčinovića bitno pridonijeli ekumenskom ozračju u Katoličkoj Crkvi. Vrijedno je istaknuti da je Turčinović bio među vodećim imenima ekumenskih događanja čiji su poduhvati već tada pokazivali smjer razvijanja ekumenske djelatnosti u Crkvi u Hrvata. Temeljno polazište Turčinovićeva teološkog rada obilježili su njegovi ekumenski relevantni tekstovi u kojima on teološki i kritički promišlja pitanja ekumenizma, kod nas, povijesnost i kritiku. Ovi njegovi spisi svjedoče da je njegovo poimanje ekumenske teologije bilo utemeljeno na svetopisamskim tekstovima kao izvoru i mjerilu njegova ekumenskog djelovanja, ipak, treba izdvojiti da je Turčinović svoj izvor za konkretno ekumensko djelovanje neizostavno imao u osobi Isusa Krista.

Polazeći od Turčinovićeve šire prepoznatljivosti međukonfesionalne zauzetosti spram drugih i drukčijih, možemo ustvrditi njegovo angažiranje u pronalaženju rješenja već postojećih napetosti, kako u vjerskom tako i u političko-nacionalnom smislu, gdje on upravo ekumenizam nudi kao rješenje. On ga ne nameće, nego nudi. Naposljetku, može se ustvrditi Turčinovićeva neprocjenjiva vrijednost djelovanja u veoma zahtjevnim i složenim prilikama kako u Crkvi tako i u društvu čime se pokazalo da je, vođen načelom dijaloga, posvjedočio zauzetost u konkretnom vjerničkom životu. Na osobit način držimo važnim završiti ovo poglavlje Turčinovićevim mislima: „Čovjek je zvan da doista čini drugačije i novo. Ono čime to čini jest ono kako vjeruje. A ta vjera ima mnogo stupnjeva: od prirodne vjere do vjerovanja Bogu da ima smisla trošiti se, činiti i ono što znamo da nema naplate…“[463]

[463] Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, 143-179.

POPIS LITERATURE

1. Bibliografija Josipa Turčinovića

1.1. Prijevodi

1. IVAN XXIII., *Mater et magistra,* Pazin, 1963. Prijevod, uvod i komentar: Josip Turčinović

2. IVAN XXIII., *Pacem in terris,* Zagreb, 1964. Prijevod i pogovor: Josip Turčinović

3 DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dekret o ekumenizmu „Unitatis redintegratio",* u: *Dokumenti I,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970., 205-236.

1.2. Knjige i zbornici

1. *Žrtve Božje ljubavi. Izbor lirskih meditacija o svećeničkom životu,* Zagreb, 1957.

2. *Krsto Pejkić* (1665-1731), Zagreb, 1966. (Izvadak iz doktorske disertacije „Odnosi Istočne i Zapadne Crkve kod Krste Pejkića. Prilog povijesti teološke kontroverzije u prvoj polovici XVIII. stoljeća")

3. *Katolička Crkva u južnoslavenskim zemljama,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

4. *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić* (1665-1731). *Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

5. *Mariologija Antuna Vramca* (1538.-1587.), u: *Advocata Croatiae,* Zbornik radova hrvatske sekcije VIII. međunarodnog mariološkog i XV. marijanskog kongresa, Zaragoza 3.-12. X. 1979., Zagreb, 1981., 165-167.

6. *Stojkovićeva misija u Carigradu i njegova vizija jedinstvene kršćanske Evrope, u: Misao i djelo Ivana Stojkovića,* Zbornik radova s međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26.-27. svibnja 1983., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., 254-255.

7. *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog,* Josip BRATULIĆ (ur), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

8. *Glas iz Ranjenog,* I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo,* Stella TAMHINA (priredila), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

9. *Glas iz Ranjenog,* II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve,* Stella TAMHINA (priredila), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

10. *Glas iz Ranjenog,* III. *U Očevoj kući,* Stella TAMHINA (priredila), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

11. *Istrgnute misli,* Stella TAMHINA (priredila), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

12. *Misao vjere. Izabrani spisi I,* Stjepan KUŠAR (priredio), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

13. *Odjeci vjere. Izabrani spisi II,* Stjepan KUŠAR – Stella TAMHINA (priredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.

1.3. Priručnici i katekizmi

1. *Pozvani na gozbu. Prva ispovijed i pričest,* priredili: Josip BARIČEVIĆ, Ana ZELIĆ, Josip TURČINOVIĆ, Zagreb, 1976.

2. *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice. Priprava za sakramenat potvrde (krizmu),* priredili: Josip BARIČEVIĆ, Ana Gabrijela ŠABIĆ, Bonaventura DUDA, Josip TURČINOVIĆ, Zagreb, 1993.

1.4. Članci

1. Problem pripadnosti Crkvi, u: *Bogoslovska smotra*, 36 (1966.) 2, 333-347.

2. Fenomenologija evangelizacije kod katoličkih kršćana na našem tlu, u: *Evangelizacija u našem prostoru i vremenu. Radovi s Drugog međufakultetskog simpozija*, *Lovran 20.-23. 9. 1976.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

3. Markantun de Dominis iz teološke perspektive, u: *Encyclopaedia moderna,* II, (1976.) 5-6, 119-123.

4. Antun Vramec u našoj kulturnoj historiji, u: *Croatica Christiana Periodica,* 3 (1979.) 3, 1-20.

5. Kršćanska sadašnjost u pokoncilskoj obnovi, u: *Jeke jednoga Koncila,* Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 153-170. – tekst; 170-184. **–** diskusija

6. Ekumenski incident, u: *Kana*, (1986.) 5, 12.

7. Iz djela Josipa Turčinovića, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 23.

8. Josip TURČINOVIĆ, Utemeljitelju lista, uredniku, direktoru Josipu Turčinoviću u spomen posvećuju suradnici i prijatelji, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 1.

9. Ekumenizam i dijalog, u: *Glas iz Ranjenog*, II. *Vrijeme Duha – vrijeme Crkve,* Stella TAMHINA (priredila), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., 191-195.

1.5. Rukopisi

1. *Teologija Antuna Vramca* (1538-1587): habilitacioni rad pri katedri dogmatske teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, Zagreb, 1970.

1.6. Razgovori

1. Enciklika „O razvitku naroda“ pred okruglim stolom Glasa Koncila, u: *Glas Koncila,* br. 9, 30. 4. 1967., str. 1., 3-5.; br. 10, 14. 5. 1967., str. 3. (Razgovor s profesorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu objavljen u dva dijela. Podnaslov drugog dijela: Kako da se angažiramo a da se ne poreknemo?)

2. Teolozi i samoupravljanje. (Razgovor s prof. dr. Josipom Turčinovićem), u: *Start,* br. 242, 3.-17. V. 1978., str. 31-33. (Razgovor s novinarkom Jelenom Lovrić).

3. Unijatstvo, jugoslavenstvo, ekumenizam, u: *Kana,* br. 4, 1986., str. 11-14. (Razgovor s Josipom Turčinovićem u prigodi objavljivanja korespondencije Strossmayer - Rački; s nadnaslovom: Ekumenizam i dijalog)

4. Istodobno strahujem i molim, u: *Kana,* br. 10, listopad 1990., str. 16-17. (Intervju s Davorom Glavašem, urednikom tjednika *Danas*)

1.7. *Literarni i scenografski prikazi*

1. *Skazanje – Spomen trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984. (Završetak Nacionalnog euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici 1984.)

2. *Vječni smo tvoji putnici*. Građa za filmsku rapsodiju o *Bogorodici u kulturi i životu Hrvata,* u prigodi mariološkog i marijanskog kongresa u Zaragozi 1979. Film u produkciji Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1979.

3. *Solin '76*., filmski zapis o završnim slavljima jubilarnih spomena: *Trinaest stoljeća Kršćanstva u Hrvata* i *Tisuću godina svetišta Gospe od Otoka kraljice Jelene u Solinu.* Film u produkciji Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1976., iz ostavštine.

4. *Ljudima prijatelj – Leopold Bogdan Mandić,* scenarij za film: *Ljudima prijatelj – Leopold Bogdan Mandić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976., iz ostavštine.

1.8. Pisma

1. Ivan GOLUB, *Pisma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 444 str., s posvetom pokojnom, 3. listopada 1990. godine preminulom Josipu Turčinoviću.

2. Bibliografija drugih autora korištena u doktorskom radu

2.1. Arhivska građa

1. Arhiv Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

2.2. Biblijska izdanja

1. JERUZALEMSKA BIBLIJA. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“, Adalbert REBIĆ, Jerko FUĆAK, Bonaventura DUDA (uredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

2. BIBLIJA. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Ivan Ev. ŠARIĆ (preveo), Hrvatsko biblijsko društvo, Vrhbosanska nadbiskupija, Sarajevo, Zagreb, 2006.

2.3. Knjige i zbornici

1. Margareta BABIĆ (priredila), *Raspored akademske godine 1990.-1991.*, Zagreb, 1990.

2. Stipe BAGARIĆ, Audiovizualna sredstva Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 285-300.

3. Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

4. Bonaventura DUDA, Pogovor, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog*, III. *U Očevoj kući*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 191-198.

5. Reinhard FRIELING, *Im Glauben eins – in Kirchen getrennt? Visionen einer realistischen Ökumene,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.

6. Ivan GOLUB, *Običan čovjek. Drugo dopunjeno izdanje*, Ljevak, Zagreb, 2014.

7. Ivan GOLUB, *Pisma,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

8. Josip GRBAC, Audiovizualna djelatnost Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 301-305.

9. Nela HORAK WILLIAMS, Ekumenski glas slušatelja, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog*, III. *U Očevoj kući*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 18-19.

10. Gabrijel HRVATIN JURIŠIĆ, Okrugli stol – Josip Turčinović u svojem i našem vremenu, u: Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 388-391.

11. Mirko IVANJEK-VANJA, Riječ slušatelja: Čujem ga još i sada, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog,* III. *U Očevoj kući,* Bonaventura DUDA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., 7-17.

12. Hubert JEDIN, *Velike povijesti Crkve I-IV/2,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.-1981.

13. Vlado KOŠIĆ, Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 23-30.

14. Vlado KOŠIĆ – Anton PERANIĆ (ur.), *Jeke jednoga Koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

15. Živko KUSTIĆ, Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske*

sadašnjosti, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 43-47.

16. Stjepan KUŠAR**,** Uvod. Teologija – javno lice vjere, u: Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 7-21.

17. Stjepan KUŠAR, *Vjera – Bog – Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.

18. Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije. Od raskola do pomirenja. Modeli crkvenog jedinstava,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011.

19. Ivan MACUT, *Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret*, Dinko Aračić (ur.), Glas Koncila, Zagreb, 2019.

20. Ante MATELJAN, Pokušaj teološkog dijaloga. Primjer međufakultetskih ekumenskih simpozija u SFRJ (1976.-1990.), u: *Dijalogom do mira*, Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešiću, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2005., 425-442.

21. Adalbert REBIĆ, Svesci – Communio i međunarodna suradnja Kršćanske sadašnjosti, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 82-105.

22. Adalbert REBIĆ, Josip Turčinović – ekumenist u teoriji i praksi, Matija Maša VEKIĆ (ur.), *Novi razgovori*, Zagreb, 2006., 27-35.

23. Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža,* Zagreb, 2002.

24. Dragutin SIKIRIĆ, Umjesto pogovora. Oproštajna riječ Dragutina Sikirića na sprovodu Josipa Turčinovića, 6. 10. 1990., u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog*, I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo*, Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 179-181.

25. Stjepan SUČIĆ, Riječ slušatelja, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog*, I. *Uvođenje u Kristovo otajstvo,* Stella TAMHINA (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 7-11.

26. Bono Zvonimir ŠAGI, Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja KS-a, Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 31-41.

27. Bono Zvonimir ŠAGI (ur.), *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja tijekom razvitka i djelovanja u vremenu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

28. Tomislav J. ŠAGI-BUNIĆ, *Vrijeme suodgovrnosti (I-II),* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981.-1982.

29. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator. Pred mrtvim tijelom Josipa Turčinovića, Zagreb – Mirogoj, 5. listopada 1990., Bono Zvonimir ŠAGI (ur.), *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja tijekom razvitka i djelovanja u vremenu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 187-192.

30. Gabrijel ŠTOKALO, *Adresar Katoličke Crkve u SFRJ,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.

31. Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost*,* Zagreb, 2010.

32. Jure ZEČEVIĆ, Josip Turčinović – promicatelj Drugoga vatikanskog koncila i ekumenski revnitelj, u: Stjepan BREBRIĆ (priredio), *Bajsić, Šagi-Bunić, Turčinović: tragovi i putokazi uz 50. obljetnicu utemeljenja Kršćanske sadašnjosti,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 293-322.

33. Jure ZEČEVIĆ, Kršćanska sadašnjost i ekumensko gibanje na našim povijesnim prostorima, u: Albert TURČINOVIĆ (ur.), *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 207-216.

2.4. Članci

1. Miroslav AKMADŽA, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, u: *Croatica Christiana Periodica,* 27 (2003.) 52, 171-202.

2. Josip BALOBAN, Teološko-pastoralni tjedan u (ne) dovršenoj perspektivi Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 3, 703-723.

3. Josip BALOBAN, Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 3-4, 559-583.

4. Stjepan BALOBAN, Znanstveno-nastavni i znanstveno-istraživački instituti – bogatstvo Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 4, 697-721.

5. Vjekoslav BAJSIĆ, Roland, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 13.

6. Anto BARIŠIĆ, Dekanska služba T. J. Šagi–Bunića u sveučilišnom, društvenom i crkvenom kontekstu, u: *Bogoslovska smotra,* 85 (2015.) 1, 93-129.

7. Petar BAŠIĆ, Liturgijska prilagodba između teologije i kulture, u: *Služba Božja*, 25 (1985.) 2, 91-107.

8. Živan BEZIĆ, Euharistijski odgoj vjernika, u: *Služba Božja*, 20 (1980.) 3, 221-231.

9. Nikola BIŽACA, O teološkom značenju međureligijskog dijaloga. Aktualni katolički dosezi i perspektive, u: *Crkva u svijetu*, 44 (2009.) 2, 194-214.

10. Anton BENVIN, Muž koji nas je okupljao, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 10-11.

11. Antun BOGETIĆ, Nevolje i tjeskobe nisu ga mogle zaustaviti, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 8.

12. Josip BOZANIĆ, Vjernost, entuzijazam, inovativnost, hrabrost i vizionarstvo. Čestitka kardinala Josipa Bozanića, u: *Kana*, 49 (2018.) 7-8, 12-13.

13. Josip BRATULIĆ, Mi puni skepse a on pun žara, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 11., 14.

14. Stjepan BREBRIĆ, Josip Turčinović i Kršćanska sadašnjost – nadahnuće i vizija, u: *Kana*, 42 (2011.) 3, 15.

15. Geert van DARTEL, Umjesto uvodnika, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 2.

16. Bonaventura DUDA, Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) 3, 251-274.

17. Bonaventura DUDA, Koncilska vizija Crkve*,* u: *Crkva u svijetu,* 21 (1986.) 2, 105-123.

18. Bonaventura DUDA, Živo uvjeren u poslanje teologije, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 9-10.

19. Frane FRANIĆ, Govor „O liturgijskom jeziku“ održan na II. Vatikanskom saboru, u: *Crkva u svijetu,* 28 (1993.) 3, 212-220.

20. Marijan Jerko FUĆAK, Radno proslavljena dvadeseta obljetnica Instituta za teološku kulturu laika u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra*, 59 (1989.) 1-2, 180-182.

21. Ivan GOLUB, Uvodno slovo, u: *Poslušni Duhu,* 2 (2012.) 6, 5-10.

22. Ivan GOLUB, U spomen, u: *Poslušni Duhu,* 2 (2012.) 6, 167-168.

23. Ivan GOLUB, Svećenik, koncilski svećenik, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 11.

24. Josip GRBAC, Recenzija, Prikaz. Josip Turčinović, Misao vjere, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 183-188.

25. Josip GRBAC, Josip Turčinović, Misao vjere, Iz teorije u praksu, u: *Kana,* 42 (2011.) 3, 9.

26. Niko IKIĆ, Pitanje uporabe sintagme in persona Ecclesiae, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 2, 285-304.

27. Antun IVANDIJA, Kronika, u: *Bogoslovska smotra,* 36 (1967.) 2, 518-523.

28. Antun JAPUNDŽIĆ, Trebaju li nam međufakultetski ekumenski simpoziji?, u: *Diacovensia,* 26 (2018.) 4, 547-549.

29. Alojz JEMBRIH, Antun Vramec i protestantizam, u: *Bogoslovska smotra*, 12 (1979.) 3, 239-306.

30. Marijan JURČEVIĆ, Euharistija, ljudski susret sa živim Kristom – tajna zajedništva, u: Jozo VASILJ (ur.), *Euharistija – središte i vrhunac redovničkog života,* Zbornik radova VII. redovničkog tjedna, Zagreb, 1.-4. rujna 1981., VVRPuJ i UVRPJ, Zagreb, 1982., 26-30.

31. Ivan KARLIĆ, Proročki imperativ Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 89 (2019.) 3, 617-649.

32. Juraj KOLARIĆ, Analecta croatica cristiana. Osam svezaka. Građa i studije za povijest kršćanstva i Crkve među Hrvatima, u: *Bogoslovska smotra,* 46 (1976.) 4, 522-531.

33. Mislav KOVAČIĆ, Tribina „Teološki četvrtak“: povijest nastanka, kronologija, bibliografija, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2004.) 1, 165-179.

34. Franjo KUHARIĆ, Istina o Teološkom društvu Kršćanska sadašnjost. Razgovarao Živko Kustić, u: *Glas Koncila,* br. 44, 29. listopada 2000., 6-7.

35. Jordan KUNIČIĆ, Uvodna riječ: Imperativ unutarnjeg jedinstva, u: *Bogoslovska smotra*, 37 (1967.) 1-2, 3-10.

36. Marija KUNIĆ, Simpozij u spomen Josipu Turčinoviću. Orač brazde riječi Božje, u: *Gas Koncila,* br. 44, 1. studenoga 1992., 13.

37. Stjepan KUŠAR, Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića, u: *Bogoslovska smotra,* 86 (2016.) 1, 143-179.

38. Stjepan KUŠAR, Dosje Vjekoslav Bajsić – operandi libellus V. Bajsić. Šloser i intelektualac. U spomen Vjekoslavu Bajsiću, u: *Bogoslovska smotra,* 72 (2002.) 1, 211-221.

39. Valentina MANDARIĆ – Ružica RAZUM, Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 817-853.

40. Anica NAZOR, Crkvenoslavenski – kulturni jezik Slavena. Razgovor s akademkinjom Anicom Nazor o *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (i doprinosu Josipa Turčinovića u njegovu stvaranju), u: *Kana,* 47 (2016.) 3, 14-15.

41. Daniel PATAFTA, Ekumenska gibanja u Hrvatskoj neposredno nakon Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra,* 4 (2014.) 4, 851-879.

42. Radmila RADIĆ, Odnosi između Rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve 60-tih godina, u: CENTAR ZA POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA: *Dijalog povjesničara/istoričara* 3, Zagreb, 2001., 487-503.

43. Adalbert REBIĆ, VI. mariološki i XIII. marijanski međunarodni kongres u Zagrebu 1971., u: *Bogoslovska smotra,* 44 (1974.) 1, 152.

44. Adalbert REBIĆ, Hrvatski mariološki institut – 5 godina djelovanja, u: *Bogoslovska smotra,* 49 (1979.) 4, 507-515.

45. Adalbert REBIĆ, Kronika XXII. Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike u Zagrebu; Kronika akademske godine 1981/82. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu; Prilog: Priopćenje petog Međufakultetskog ekumenskog simpozija u Zagrebu 1982., u: *Bogoslovska smotra,* 52 (1982.) 4, 611-620.

46. Adalbert REBIĆ, Kronika XVIII. Teološko-pastoralnog tjedna, u: *Bogoslovska smotra,* 59 (1989.) 1-2, 175-179.

47. Adalbert REBIĆ, U spomen. Josip Turčinović (1933.-1990.). Petnaest godina od njegove smrti, u: *Kana*, 36 (2005.) 10, 16-17.

48. Adalbert REBIĆ, Teološko-pastoralni tjedni u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 3, 803-828.

49. T.R. i G.S., Iz tiska: Oproštaj od dr. Josipa Turčinovića. Umro odličnik hrvatske kulture, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 15.

50. Stjepan SUČIĆ, Osunčao našu mladost, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 14.

51. Bono Zvonimir ŠAGI, Pitanje sadašnjeg trenutka. Kako dalje?, u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 3.

52. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, Veliki inicijator, u: *Kana,* 21 (1990.) 10, 5-6.

53. Franjo ŠANJEK, Hrvati koji su gradili Europu. Ivan Stojković (1392./95.-1443.), zagovornik europskih integracija, u: *Kana,* 44 (2013.) 5, 54.

54. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u: *Bogoslovska smotra,* 60 (1991.) 3-4, 136-144.

55. Franjo ŠANJEK, In memoriam prof. dr. Josip Turčinović. Josip Turčinović – ekumenska ličnost. Spomen – slovo u smrt Josipa Turčinovića što ga je izrekao Ivan Golub, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za kršćanski Istok na I. redovnoj sjednici Odjela 14. prosinca 1990. u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra,* 60 (1991.) 3-4, 136-144.

56. Franjo ŠANJEK, Prof. dr. Josip Turčinović. Život i djelatnost. Popis radova, u: *Croatica Christiana Periodica,* 14 (1990.) 25, 203-211.

57. Franjo ŠANJEK, Drugi ekumenski simpozij: Priopćenje o radu II. ekumenskog simpozija u: *Bogoslovska smotra,* 46 (1976.) 4, 501-504.

58. Goranka ŠUTALO, Predodžba Focija (Focijeva shizma) u Kanižlićevoj teološkoj i crkvenohistorijskoj raspravi Kamen pravi smutnje velike (Osijek, 1870.), u: *Kroatologija*, 6 (2015.) 1-2, 190-202.)

59. Željko TANJIĆ, Duh prebiva u Crkvi. Izvješće o XII. redovitoj Biskupskoj sinodi „Riječ Božja u životu i poslanju Crkve“ održanoj u Rimu od 5. do 26. listopada 2008., u: *Bogoslovska smotra,* 78 (2008.) 4, 713-717.

2.5. Rječnici

1. Xavier LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

2. Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža,* Zagreb, 2002.

2.6. Djela Učiteljstva

1. BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb, 1975.

2. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

3. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

4. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti VII. popravljeno i dopunjeno izdanje,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

5. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Orientalium Ecclesiarum. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti VII. popravljeno i dopunjeno izdanje,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

6. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama* (28. X. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

7. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

8. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Presbyterorum ordinis. Dekret o službi i životu prezbitera* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

9. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

10. IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1994.

11. KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Glas Koncila, Zagreb, 1994.

12. PAVAO VI., *Ecclesiam suam. Crkvu svoju*. *O putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

2.7. Mrežni izvori

1. IKA, PREDSTAVLJENA KNJIGA „RIM, A NE BEOGRAD“ (8. VI. 2017.), u: http://www.ika.hkm.hr/novosti/predstavljena-knjiga-rim-a-ne-beograd/ (9. IV. 2020.)

2. Tomislav KOVAČ, Međureligijski i međukulturalni dijalog u naučavanju Katoličke Crkve, u: https://bib.irib.hr/datoteka/1052082.KOVAC_T._MD_i_M (7. III. 2020.)

3. WIKIPEDIJA, Tomislav Janko Šagi-Bunić (27. XI. 2019.), u: http://www.hr.wikipedia.org/wiki/Tomislav_Janko_Šagi-Bunić (7. III. 2020.)

4. IKA – HKM, Ekumenske povelje dr. Šagi-Buniću i dr. Turčinoviću (27. X. 2006.), u: https://www.ika.hkm.hr>ekumenske-povelje-dr-sagi-bunicu-i-dr-turcinovicu (12. X. 2019.)

5. IKA – HKM, Sjećanje na Pavla VI. Papin Angelus u nedjelju, 2. kolovoza, 1998, u Castelgandolfu (6. VIII. 1998.), u: http://www.ika.hkm./hr/novosti/sjećanje-na-pavla-vi/ (30. IX. 2019.)

6. IKA, Propovijedi Josipa Turčinovića objavljene na talijanskom jeziku (1. III. 2007.), u: https://www.ika.hkm.hr/novosti/propovijedi-josipa-turčinovića-objavljena-na-talijanskom-jeziku/ (31. III. 2019.)

7. Josip BRATULIĆ, Sjećanje: kardinal Franjo Kuharić (1919 - 2002). Svi su ga voljeli (21. III. 2002.), u: http://www.matica.hr/vijenac/210/svi-su-ga-voljeli-14736 (19. III. 2019.)

8. Josip BARBARIĆ, In memoriam. Prof. dr. JOSIP TURČINOVIĆ, u: https://www.hrčak.srce.hr/file/24132 (3. II. 2019.)

9. http://www.ika.hr/index.php?prokat=vijesti&ID=24079 (20. I. 2019.)

10. Josip BRATULIĆ, Sjećanje: kardinal Franjo Kuharić (1919 - 2002). Svi su ga voljeli (21. III. 2002.), u: http://www.matica.hr/vijenac/210/svi-su-ga-voljeli-14736 (19. I. 2019.)

11. Kršćanska sadašnjost, Glas iz Ranjenog 1. Uvođenje u Kristovo otajstvo, u: http://www.ks.hr/glas-iz-ranjenog-1 (17. VI. 2018.)

12. IKA, Molitvena osmina za jedinstvo kršćana 2018. godine (29. XII. 2017.), u: http://www.ika.hkm.hr/novosti/molitvena-osmina-za-jedinstvo-krscana-2018-godine/ (28. II. 2018.)

13. Damir ŠUMEČKI, Pregled izdanja knjige Ilustrirana Biblija mladih izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost, u: http://www.hrčak.srce.hr/80490 (28. II. 2018.)

14. Peter KUZMIČ, Temeljni tekst i test (19. I. 2014.), u: http://www.autograf.hr/temeljni-tekst-i-test/ (15. VII. 2016.)

15. Josip BARBARIĆ, In memoriam. Prof. dr. JOSIP TURČINOVIĆ, u: http://www.hrcak.srce.hr/file/24132 (13. VI. 2016.)

16. IKA, 25. obljetnica smrti Josipa Turčinovića. Kolokvij o 50. obljetnici završetka Drugoga vatikanskog koncila i 25. obljetnici smrti Josipa Turčinovića, Zagreb, 4. i 5. prosinca 2015. (5. XII. 2015.), u: http://www.biskupija-porecko-pulska.hr/novosti/1396-25-obljetnica-smrti-josipa-turcinovica.html (5. III. 2016.)

17. KS, 25. obljetnica smrti Josipa Turčinovića, u: https://www.ks.hr/novosti/25-obljetnica-smrti-josipa.turcinovica (2. III. 2016.)

PRILOZI:

PRILOG I - INTERVJUI

Osnovni podatci o osobnom intervjuu; opis načina provođenja osobnog intervjua; područje istraživanja; pitanja

1) Mjesto provođenja osobnog intervjua: Zagreb

2) Voditeljica osobnog intervjua: Jelica Marković

3) Sudionici osobnog intervjua: prof. dr. Ivan Golub; don Anton Šuljić; akad. Josip Bratulić; prof. dr. Peter Kuzmič; 5) o. Bono Zvonimir Šagi

4) Područje razgovora: „Josip Turčinović – ekumenizam i dijalog“

5) Napomena: Snimanje putem diktafona/mobitela

Osobe s kojima se namjeravalo provesti istraživanje u ovom doktorskom radu su: 1) akad. Josip Bratulić; 2) prof. dr. Ivan Golub; 3) prof. dr. Peter Kuzmič, 4) mons. Ivan Milovan; 5) o. Bono Zvonimir Šagi; 6) don Anton Šuljić; 7) Albert Turčinović. Ove su osobe Josipa Turčinovića poznavale i s njim surađivale te se opravdano pretpostavlja da mogu doprinijeti osvjetljavanju i zaokruženju cjelovitosti teme; njezinoj ekumenskoj ali i općoj eklezijalnoj i povijesnoj dimenziji. Svakoj osobi s kojom se namjeravalo provesti istraživanje upućeno je, putem e-pošte, pismo sljedećeg sadržaja:

Poštovani,

na poslijediplomskom doktorskom studiju ekumenske teologije, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom prof. dr. Jure Zečevića Božića, pišem doktorski rad na temu „Ekumenizam u djelu Josipa Turčinovića“. Želja nam je pokazati korijen Turčinovićeva teološko-znanstvenog zanimanja za ekumensku tematiku te ukazati na potencijal u pogledu konkretne primjene u suvremenom ekumenskom kontekstu i u povećanju sadašnjeg stupnja jedinstva među kršćanskim Crkvama te Vas ljubazno molimo da nam omogućite odgovore na upućena pitanja. Naglašavamo da će postavljena pitanja u osobnim intervjuima biti vezana isključivo uz temu doktorskog rada, da izneseni sadržaji ni na koji način neće ulaziti ni u kakve dimenzije koje bi mogle biti u suprotnosti s etičkim načelima i škoditi moralnom profilu bilo Josipa Turčinovića bilo drugih živih ili preminulih osoba.

Unaprijed zahvaljujem. *Jelica Marković*

Istraživanje je provedeno pomoću metode osobnog intervjua te u nastavku donosimo popis sudionika osobnog intrevjua redoslijedom prema datumu intervjuiranja: 1) prof. dr. Ivan Golub; 2) don Anton Šuljić; 3) akad. Josip Bratulić; 4) prof. dr. Peter Kuzmič; 5) o. Bono Zvonimir Šagi.

Mišljenja smo da je, istine radi, potrebno reći kako se osobnom intervjuu nisu odazvale sve osobe s kojima se namjeravalo provesti istraživanje uz obrazloženje kako njihovo svjedočanstvo ne bi donijelo ništa što već nije u dostupnoj literaturi poznato o Josipu Turčinoviću.[464]

[464] Obrazloženje je pohranjeno kod autorice i dostupno na zahtjev.

Razgovor s prof. dr. Ivanom Golubom

Zagreb, 1. ožujka 2017.

Razgovarala Jelica Marković

Marković: Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.), u čijem je središtu bio i ekumenizam, učinio je u Katoličkoj Crkvi pomak i otvaranje ekumenskoj ideji i pokretu. Siguran izvor za poznavanje širenja i usmjeravanja ekumenske misli u poslijekoncilskom razdoblju, u Hrvatskoj, bio je *Glas Koncila* i njegov bilten *Poslušni Duhu*. Koliki je udio Josipa Turčinovića u tom kontekstu?

Prof. Golub: *Duša za pokretanje biltena Poslušni Duhu bio je Šagi-Bunić koji je ujedno bio i glavni urednik biltena, potom Josip Turčinović, potom Ivan Golub. To je pravi redoslijed. Ova povezanost je puno ranija i spada u razdoblje formacije. Možda je najzornije ovo: Josip Turčinović i ja, u Šagi-Buniću smo prepoznali posebnog čovjeka i teologa. Bio je drukčiji profesor. Ta je povezanost bila uzajamna. Naime, Šagi-Bunić je u nama prepoznao suradnike, ljude koji se mogu uključiti u ovaj svijet koji se upravo izgrađuje. To nije povezano s 'Poslušni Duhu' no bez te povezanosti ne bi bilo ni 'Poslušni Duhu'. Šagi je pokretač, ali je u ovoj dvojici, dakle Turčinoviću i meni, prepoznao ljude koje treba uključiti, s kojima može računati, na koje se može osloniti.*

Marković: Kao autentična pozadina za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske dimenzije i smještaja Turčinovićeva rada u kontekst vremena, pitanje je njegove formacije (školovanje, profesori, njegovi kolege – kada je i sam postao profesor). Kakav je utjecaj na Turčinovića imalo ovo važno okružje u kojem se kao teolog oblikovao, kakav je odgojni sustav prošao, te što je od zatečenoga slijedio a što mijenjao u obrazovnom smislu, kada je i sam postao predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu?

Prof. Golub: *Ono što je važno za smještaj Turčinovića u splet vremena pitanje je njegove formacije tj. njegovo školovanje, njegovi profesori. To su važni krugovi koji su imali određeni utjecaj, potom krugovi kada je i sam postao profesor, ali treba prije toga staviti ove. Što je slijedio a što mijenjao? Ovdje su važna dva razdoblja: prvo razdoblje je razdoblje obrazovanja, školovanja – to je Fakultet; drugo je razdoblje, odgojni krug – to je sjemenište. Druga pak vrsta krugova su kolege iz toga razdoblja. To je odgovor na Vaše pitanje, ali s time da sam ja pomaknuo. To je silno važno jer se onda vidi od kuda je rastao. Turčinović je imao ovu formaciju sustava u teologiji i ovu strukturu predmeta; postupak je bio ovaj:1) Pojmovi – što se pod pojedinom riječi točno podrazumijeva; 2) Mišljenje za, i mišljenje protiv; 3) Što o tome kaže sv. Pismo; 4) Što o tome kaže povijest teologije; 5) Što o tome misli Učiteljstvo; 6) Kakvo je o tome filozofsko promišljanje i 7) Zaključivanja. Ova procedura je bila stroga, imala je svoje prednosti i nedostatke, a velika prednost je bilo ovo:1) Da ne pripovijeda svatko svoje i 2) Što se pod pojedinom riječi točno podrazumijeva? To je ključno za razumijevanje Turčinovića. On je imao takvu formaciju, takav je odgojni put prošao i u takvom se sustavu teologije oblikovao.*

Marković: Iz sveukupnoga djelovanja Josipa Turčinovića izrasla je i izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost. Kako je i u kojoj mjeri njegov izdavački rad u Kršćanskoj sadašnjosti bio osnova po kojoj je uspostavljao dijalog, kako onaj ekumenski tako i međureligijski; s drugima i drukčijima; s Crkvama; crkvenim zajednicama; konfesijama i denominacijama?

Prof. Golub: *U izdavačkoj kući Kršćanska sadašnjost povlašteno mjesto pripuštao je ekumenskim naslovima, dok je posebnu ljubav gajio prema kršćanskom Istoku. On se sav dao ugraditi u temelje Odjela za kršćanski Istok, bio je član Vijeća i voditelj nastavne djelatnosti Odjela. Stvarao je mogućnosti u okviru kojih su se primjerice izdavale liturgijske knjige grkokatoličke Križevačke eparhije.*

Marković: Među događanja između Katoličke i Pravoslavne Crkve u razdoblju poslijeDrugoga vatikanskog koncila spada i održavanje simpozija katoličkih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani i Pravoslavnog fakulteta u Beogradu. Prvi takav simpozij bio je 1974. godine u Ljubljani u organizaciji Teološke fakultete iz Ljubljane. Koliki je značaj i doprinos Josipa Turčinovića, kao pročelnika na Katedri za ekumensku teologiju, u organiziranju i sudjelovanju na ovakvim susretima kojima je bio predvodnikom, koja su bila očekivanja i koju su vrijednost imali ovakvi susreti?

Prof. Golub: *Ekumenski rad Josipa Turčinovića, bio je uvijek na način suradnje. Zajedno smo, Josip Turčinović, Šagi-Bunić i ja organizirali ekumenske simpozije Pravoslavnog teološkog fakulteta u Beogradu, Katoličke teološke fakultete u Ljubljani i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.*

Marković: Godine 1970. Josip Turčinović se habilitirao studijom *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, nakon čega je imenovan pročelnikom Katedre za ekumensku teologiju i predstojnikom specijalizacije u ekumenskoj teologiji. Kako je Turčinović kao profesor ekumenske teologije poučavao i kakva su bila njegova upriličenja ekumenskih rasprava?

Prof. Golub: *U početku je bila Katedra istočno bogoslovlje. Predavao je profesor Juraj Pavić. Ključno je bilo preimenovanje. Išlo se za proširenjem, ali da se ne dokine Istočno bogoslovlje već da se proširi, da ne bude samo Istok nego i Zapad, a to su protestanti. Ali, da se očuva Istok. Da se proširi do imena, ekumensko. Išlo se za koncilskim sustavom, a Turčinovićevo razumijevanje koncilskoga sustava, bilo je neprocjenjivo.*

Marković: Godine 1968. osnovan je Institut za ekumensku teologiju i dijalog komu je jedan od utemeljitelja bio Josip Turčinović. O kakvoj se ustanovi radi, koja

je bila svrha osnivanja, te koje su se mogućnosti otvorile u odnosu na dijalog s religijama i u odnosu na dijalog s kulturom?

Prof. Golub: *Josip Turčinović je bio jedan od utemeljitelja Instituta kao i Odjela za kršćanski Istok na istom Institutu, te jedan od urednika ekumenskog glasila 'Poslušni Duhu'. Bilten Glasa Koncila za ekumenska pitanja. Osnivanjem Instituta nedvojbeno se htjelo proširiti područje djelovanja u odnosu na dijalog s religijama, dijalog s čitavim svijetom, i sasvim posebno, dijalog s kulturom.*

Razgovor s don Antonom Šuljićem

Zagreb, 7. lipnja 2017.

Razgovarala Jelica Marković

Marković: Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.), u čijem je središtu bio i ekumenizam, učinio je u Katoličkoj Crkvi pomak i otvaranje ekumenskoj ideji i pokretu. Siguran izvor za poznavanje širenja i usmjeravanja ekumenske misli u poslijekoncilskom razdoblju, u Hrvatskoj, bio je *Glas Koncila* i njegov bilten *Poslušni Duhu*. Koliki je udio Josipa Turčinovića u tom kontekstu.

don Šuljić: *Josip Turčinović je dijete Drugoga vatikanskog koncila, odnosno, taj je Koncil odredio njegov teološki, svećenički i kulturološki profil. U tom pogledu pokrenuta je 'Kršćanska sadašnjost' koja je još 1966. godine, dakle prije faktičnoga utemeljenja 1968., u svoje smjernice ugradila ekumensku dimenziju. Prva knjiga koju je Kršćanska sadašnjost objavila bila je upravo ekumenske tematike, autora Roberta Schutza 'Dinamika provizornoga'.*

Marković: Iz sveukupnoga djelovanja Josipa Turčinovića izrasla je i izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost. Kako je i u kojoj mjeri njegov izdavački rad u Kršćanskoj sadašnjosti bio osnova po kojoj je uspostavljao dijalog, kako onaj ekumenski tako i međureligijski; s drugima i drukčijima; s Crkvama; crkvenim zajednicama; konfesijama i denominacijama?

don Šuljić: *Poznato mi je da je dr. Turčinović uspostavljao ekumensku i međureligijsku suradnju s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, da je imao puno prijatelja među vodećim osobama u Hrvatskoj kao što je dr. Peter Kuzmič, a gajio je također otvorenost i prema SPC-u, posebice prema nekim njezinim članovima kao što je bio primjerice Jovan Nikolić. Ta se otvorenost i suradnički duh osobito pokazao kada je KS tiskala*

Ilustriranu Bibliju mladih za neke pretežito pravoslavne zemlje pa je te Biblije koristila i Pravoslavna Crkva u SSSR-u, odnosno, u nekadašnjim njezinim članicama kao što je Ukrajina.

Marković: U kapeli Ranjenog Isusa, u Zagrebu, Josip Turčinović je imao nedjeljne homilije. Je li i u homiletskom navještaju evanđelja dolazila do izražaja koncilska, ekumenska i dijaloška dimenzija Turčinovićeve teologije?

don Šuljić: *Mogu potvrditi da je u Tiurčinovićevim propovijedima vrlo bila naglašena ekumenska i koncilska otvorenost. Prema svjedočanstvu nekolicine tadašnjih studenata, ali i samog Petera Kuzmiča, oni su često dolazili na te mise kako bi slušali njegove propovijedi.*

Marković: Koji su razlozi i kakve je naravi bilo Turčinovićevo zanimanje za povijesne osobe iz naše povijesti i kulture poput Jurja Križanića, Antuna Vramca i Krste Pejkića?

don Šuljić: *Svakako mogu potvrditi takvo njegovo zanimanje, posebice za Krstu Pejkića i Antuna Vramca, no mislim da ih je htio apostrofirati i kao ekumeniste i kao kulturne i crkvene ljude.*

Marković: Što biste još mogli posvjedočiti i reći o Turčinoviću i njegovoj ekumenskoj i dijaloškoj misli? Imate li možda i sami neki dopis, zapis, spomen ili sjećanje povezano s temom 'Turčinović – ekumenizam i dijalog'?

don Šuljić: *Josip Turčinović bio je čovjek izrazito dijaloškog određenja. Posebice se to može reći za njegovu raspoloživu otvorenost prema svijetu znanosti i kulture. K njemu su navraćali mnogi kulturnjaci i znanstvenici, tadašnji politički pa i crkveni disidenti, a to se svakako odnosilo i na njegovu širinu u odnosu na suradnju s različitima u vjeri. U KS-u su se tiskale Biblije za mnoge od tih kršćanskih denominacija, a sam Turčinović prema mojem*

saznanju bio je čovjek od velikog povjerenja u najširim društvenim, vjerskim i kulturnim krugovima.

Razgovor s akademikom Josipom Bratulićem

Zagreb, 3. listopada 2017.

Razgovarala Jelica Marković

Marković: Kao autentična pozadina za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske dimenzije i smještaja Turčinovićeva djela u kontekst vremena, pitanje je njegove formacije (školovanje, profesori, njegovi kolege – kada je i sam postao profesor). Kakav je utjecaj na Turčinovića imalo ovo važno okružje u kojem se kao teolog oblikovao, kakav je odgojni sustav prošao, te što je od zatečenoga slijedio a što mijenjao u obrazovnom smislu, kada je i sam postao predavač na KBF-u?

Akad. Bratulić: *S Josipom sam kao student bio u seminaru prof. Josipa Hamma. Bilo nas je malo; možda i zato što je termin bio u ponedjeljak, u 8 sati. Josip me upozorio da je bolje i korisnije biti u skupini profesora koji drži predavanja, a ne kod asistenta. Na seminaru smo čitali i analizirali staroslavenske, pretežito glagoljične tekstove. Nakon ispita – odmah na drugoj godini prof. Hamm nas je pozvao da radimo u Staroslavenskom institutu, na tekstovima za veliki staroslavenski rječnik hrvatske, glagoljične tradicije. Srećom za nas – odazvali smo se. U toj je skupini bio jedan đakon grkokatolik (Predović), a zatim i njegov profesor, grkokatolički svećenik Kally.*

Marković: Koji su razlozi i kakve je naravi bilo Turčinovićevo zanimanje za povijesne osobe iz naše povijesti i kulture poput Jurja Križanića, Antuna Vramca i Krste Pejkića?

Akad. Bratulić: *Kod prof. Hergešića uzeo je radnju o Križaniću. Radnja je čitana u seminaru (tada još na starom fakultetu). Nakon ispita je prof. Hergešić često zvao Josipa kući, na razgovor, ponudio mu je mjesto asistenta, ali je Josip 'otkrio' da je svećenik, i da ga čekaju drugi poslovi. Prvi susret s*

temom o katoličkom ekumenizmu: Bugarin Krsto Pejkić, vjerojatno je u knjižnici Staroslavenskog instituta, na ćirilici, našao na Staroslavenskom institutu. Izazov je bila i radnja o Antunu Vramcu i njegovom književnom radu, posebice s Postilom, jer su ga smatrali protestantom, što je Josip dokazao da je još jedna književnopovijesna neistina.

Marković: Među događanja između Katoličke i Pravoslavne Crkve u razdoblju poslije Drugoga vatikanskog koncila spada i održavanje simpozija profesora katoličkih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani te Pravoslavnog fakulteta u Beogradu. Prvi takav simpozij bio je 1974. godine u Ljubljani u organizaciji Teološke fakultete iz Ljubljane. Koliki je značaj i doprinos Josipa Turčinovića, kao pročelnika na Katedri za ekumensku teologiju, u organiziranju i sudjelovanju na ovakvim susretima kojima je bio predvodnik, koja su bila očekivanja i koju su vrijednost imali ovakvi susreti?

Akad. Bratulić: *O kasnijem radu s ekumenskim susretom, koji je pokrenuo reći će Vam drugi koji su susretima prisustvovali. Znam da je bilo teško, jer se Srpska pravoslavna Crkva boji svakoga ekumenizma i svakoga susreta s katolicima Hrvatima. Drugačiji su s katolicima Nijemcima, Francuzima, pa čak i Slovencima. Ali to je drugi problem.*

Marković: Što biste još mogli posvjedočiti i reći o Turčinoviću i njegovoj ekumenskoj i dijaloškoj misli? Imate li možda i sami neki dopis, zapis, spomen ili sjećanje povezano s temom 'Turčinović – ekumenizam i dijalog'?

Akad. Bratulić: *Kao studenti: Josip, naš prijatelj, tada još svećenik, Livio Laganiš i ja, krenuli smo u posjet Josipovu bratu Romanu, na tada još daleki Ohrid. To je znamenit i dug put: Od istre, preko Zadra (Kod velečasnog Marijana Grgića), preko Splita do Kotora (kod franjevaca koji su nas izvijestili o prilikama u kojima žive i rade: o opasnostima kad idu u svoje župe izvan grada), put preko visokih planina i Čakora do Prištine, do posjeta*

manastira Dečani, gdje nas je primio jedan mladi monah koji nas je lijepo primio, uveo nas u crkvu, u knjižnicu uz crkvu; uveo nas je u dio iza ikonostasa, i upozorio na mjesto, gdje smije stati samo svećenik, pa je Josip i Livio stao na to mjesto (ja ne!). Zatim put u Skopje, na Ohrid, gdje je još živjela mala kolonija katolika i katolkinja koji su tamo ostali još od vremena stare Jugoslavije. Zatim odlazak u manastir Nereze, iznad Skopja, koji se upravo obnavljao – ili su samo obnavljali putove do njega. Tamo su freske koje su veoma slične freskama u crkvi sv. Roka na groblju u Humu, u Istri. Bili smo gosti biskupa u Skopju. Upoznali smo kako je teško živjeti u sredini među muslimanima (Albancima) i pravoslavnima (jedni su za Bugarsku, drugi za Makedoniju). Vjerujem: i na mene i na Josipa je to snažno djelovalo. Dojmovi su i danas živi, vjerujem da su Josipu bili i poticajni.

Razgovor s prof. dr. Peterom Kuzmičem[465]

Zagreb, 29. studeni 2017.

Razgovarala Jelica Marković

Marković: Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.), u čijem je središtu bio i ekumenizam, učinio je u Katoličkoj Crkvi pomak i otvaranje ekumenskoj ideji i pokretu. Siguran izvor za poznavanje širenja i usmjeravanja ekumenske misli u poslijekoncilskom razdoblju, u Hrvatskoj, bio je *Glas Koncila* i njegov bilten *Poslušni Duhu*. Koliki je udio Josipa Turčinovića u tom kontekstu?

Marković: Kao autentična pozadina za razumijevanje Turčinovićeve ekumenske dimenzije i smještaja Turčinovićeva djela u kontekst vremena, pitanje je njegove formacije (školovanje, profesori, njegovi kolege – kada je i sam postao profesor). Kakav je utjecaj na Turčinovića imalo ovo važno okružje u kojem se kao teolog oblikovao, kakav je odgojni sustav prošao, te što je od zatečenoga slijedio a što mijenjao u obrazovnom smislu, kada je i sam postao predavač na KBF-u?

Marković: Iz sveukupnoga djelovanja Josipa Turčinovića izrasla je i izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost. Kako je i u kojoj mjeri njegov izdavački rad u Kršćanskoj sadašnjosti bio osnova po kojoj je uspostavljao dijalog, kako onaj ekumenski tako i međureligijski; s drugima i drukčijima; s Crkvama; crkvenim zajednicama; konfesijama i denominacijama?

Marković: U kapeli Ranjenog Isusa, u Zagrebu, Josip Turčinović je imao nedjeljne homilije. Je li i u homiletskom navještaju evanđelja dolazila do izražaja koncilska, ekumenska i dijaloška dimenzija Turčinovićeve teologije?

[465] Kao odgovore na postavljena pitanja prof. dr. Peter Kuzmič me uputio na ovu literaturu: Peter KUZMIČ, Suradnja hrvatske ekumene s Kršćanskom sadašnjosti, u: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti,* Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja, Albert TURČINOVIĆ (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 217-226.

Marković: Koji su razlozi i kakve je naravi bilo Turčinovićevo zanimanje za povijesne osobe iz naše povijesti i kulture poput Jurja Križanića, Antuna Vramca i Krste Pejkića?

Marković: Među događanja između Katoličke i Pravoslavne Crkve u razdoblju poslije Drugoga vatikanskog koncila spada i održavanje simpozija profesora katoličkih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani te Pravoslavnog fakulteta u Beogradu. Prvi takav simpozij bio je 1974. godine u Ljubljani u organizaciji Teološke fakultete iz Ljubljane. Koliki je značaj i doprinos Josipa Turčinovića, kao pročelnika na Katedri za ekumensku teologiju, u organiziranju i sudjelovanju na ovakvim susretima kojima je bio predvodnik, koja su bila očekivanja i koju su vrijednost imali ovakvi susreti?

Razgovor s o. Bonom Zvonimirom Šagijem

Zagreb, 12. ožujka 2018.

Razgovarala Jelica Marković

Marković: Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.), u čijem je središtu bio i ekumenizam, učinio je u Katoličkoj Crkvi pomak i otvaranje ekumenskoj ideji i pokretu. Siguran izvor za poznavanje širenja i usmjeravanja ekumenske misli u poslijekoncilskom razdoblju, u Hrvatskoj, bio je *Glas Koncila* i njegov bilten *Poslušni Duhu*. Koliki je udio Josipa Turčinovića u tom kontekstu?

o. Šagi: *S Drugim vatikanskim koncilom dolazi do sve veće potrebe za knjigom. Izdavaštvo je u tadašnjem okruženju, za Crkvu i za kršćanstvo u hrvatskom narodu bilo bitno, da bi se moglo imati potrebnu literaturu i da bi se mogli uključiti u dijalog. Zalaganjem franjevca o. Zorislava Lajoša počinje izlaziti bilten Glas s Koncila, koji su ciklostilom umnožavali franjevački studenti teologije u Zagrebu. Prvi broj je izašao 4. listopada 1962. Uz njega se okupila i prva skupina entuzijasta, koji su razmišljali kako da što djelotvornije unesu u živo tkivo crkvenih zajednica i šire, u zbilju konkretnih društvenih odnosa, koncilska obnoviteljska gibanja. U to djelo uputili su se velikim žarom profesori KBF-a u Zagrebu, Tomislav Šagi-Bunić, Vjekoslav Bajsić, Josip Turčinović, Bonaventura Duda, Jerko Fućak i dr. Zbog sve većih i teološki sve težih zadaća došlo je i do potrebe osnivanja nekog radnog tijela, Centra koji bi mogao komunicirati izvan naših prostora, s teolozima barem europskog kruga.*

Marković: Iz sveukupnoga djelovanja Josipa Turčinovića izrasla je i izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost. Kako je i u kojoj mjeri njegov izdavački rad u Kršćanskoj sadašnjosti bio osnova po kojoj je uspostavljao dijalog, kako onaj ekumenski tako i međureligijski; s drugima i drukčijima; s Crkvama; crkvenim zajednicama; konfesijama i denominacijama?

o. Šagi *Ime Kršćanska sadašnjost pojavilo se u našoj javnosti krajem 1966. godine u naslovu prvog broja časopisa Svesci –Kršćanska sadašnjost (siječanj 1967.). Time započinje povijest Kršćanske sadašnjosti. Upravo je Turčinovićevim marom razvijena izdavačka djelatnost Kršćanska sadašnjost i razgranala se na sva teološka i kulturna područja. Centar Kršćanska sadašnjost razvio je kroz deset godina veoma razgranatu djelatnost u koju se uključio značajan broj teologa, svećenika, redovnika i suradnika – laika.*

Marković: U kapeli Ranjenog Isusa, u Zagrebu, Josip Turčinović je imao nedjeljne homilije. Je li i u homiletskom navještaju evanđelja dolazila do izražaja koncilska, ekumenska i dijaloška dimenzija Turčinovićeve teologije?

o. Šagi: *Sva su njegova razmišljanja polazila od Krista i prema Kristu. Josip Turčinović je posjedovao izvanrednu sposobnost: znao je povezati svoju erudiciju s jednostavnim naviještanjem koji je bio namijenjen svakome. Dokaz za to je svezak Glas iz Ranjenog (njegove propovijedi). Bio je svjesno aktivan član Crkve kao otajstvenog tijela Kristova. Nije bez Božje poruke da je njegov glas odjeknuo Zagrebom i čitavom Hrvatskom baš iz kapele Ranjenog Isusa u Ilici. Dopirao je kao poziv do srca svih koji su ga slušali: 'Na nama je da se probudimo, da prihvatimo spasenje, da se pokrenemo i da se jedanput nađemo s malenima, ne kao oni koji su, nakon što su spoznali, opet i svoju spoznaju i svoj život pretvorili u sustav vlasti i porobljavanja, nego da prihvate poziv prisustvovanja, pribivanja, uzimanja sudbine jednoga ljudskog bića s drugim, kako je to Isus Krist – Bog – za sve učinio'. (Iz propovijedi Josipa Turčinovića, god. 1972.).*

Marković: Godine 1967., Josipu Turčinoviću je povjereno osnivanje Instituta za teološku kulturu laika kojeg je on osnovao i dugi niz godina vodio. Je li Vam iz Vaših osobnih kontakata ili pak iz drugih izvora štogod poznato o

ciljevima koje je Turčinović želio postići osnivanjem spomenutog Instituta?

o. Šagi: *Centar Kršćanska sadašnjost razvio je kroz deset godina veoma razgranatu djelatnost u koju se uključio značajan broj teologa, svećenika, redovnika – laika. S obzirom da teologija prodire u društvenu sferu tadašnjeg sustava, u tom su kontekstu pokretane tzv. Koncilske tribine u Zagrebu i drugdje. Počinje formiranje i teologa – laika. Ovdje treba spomenuti osnivanje Instituta za teološku kulturu laika kojemu je prvi predstojnik bio Josip Turčinović.*

PRILOG II - SLIKOVNA DOKUMENTACIJA

Slika 1 Prva sačuvana fotografija Josipa Turčinovića

Kana, 21 (1990.) 10.

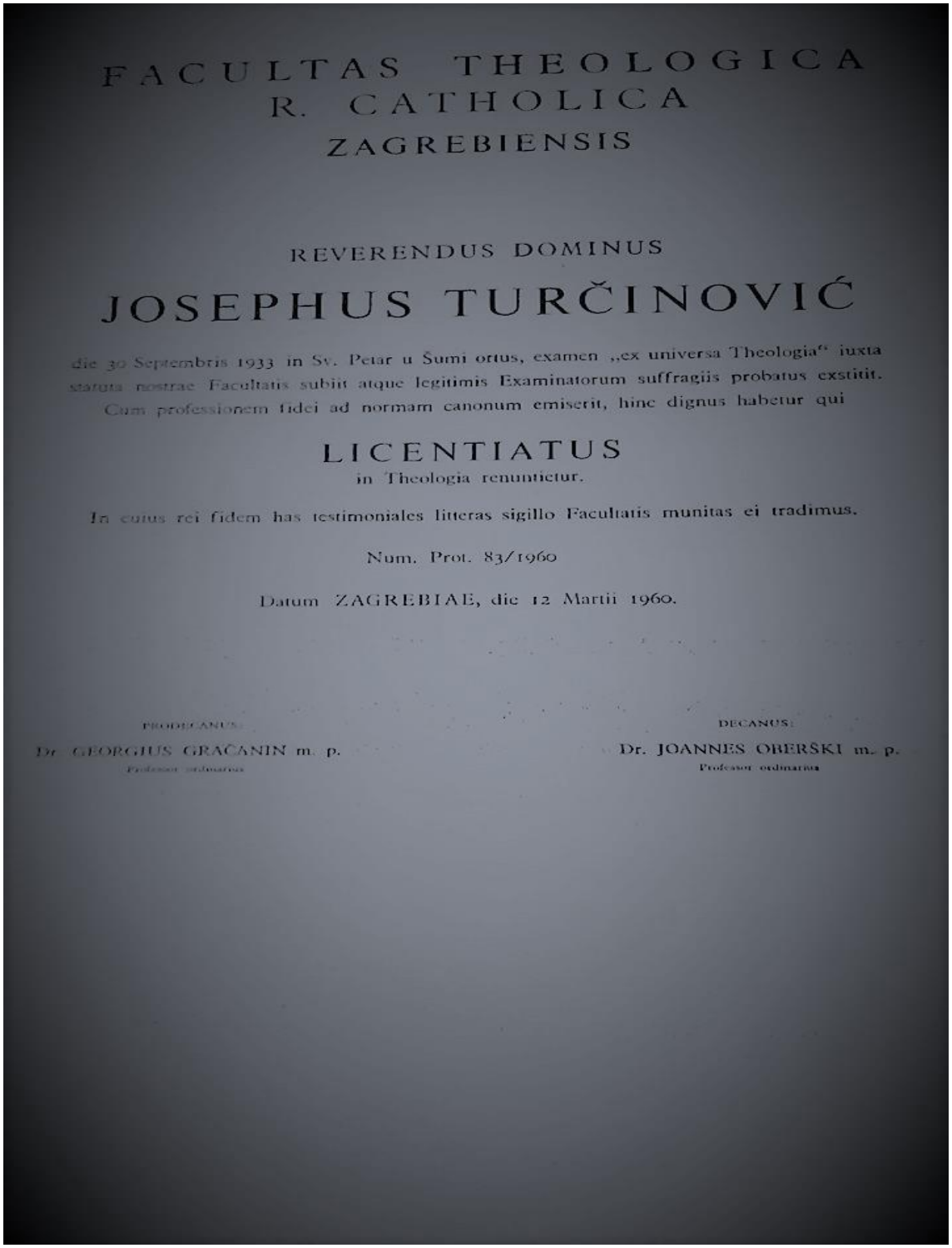

FACULTAS THEOLOGICA
R. CATHOLICA
ZAGREBIENSIS

REVERENDUS DOMINUS

JOSEPHUS TURČINOVIĆ

die 30 Septembris 1933 in Sv. Petar u Šumi ortus, examen „ex universa Theologia" iuxta statuta nostrae Facultatis subiit atque legitimis Examinatorum suffragiis probatus exstitit. Cum professionem fidei ad normam canonum emiserit, hinc dignus habetur qui

LICENTIATUS
in Theologia renuntietur.

In cuius rei fidem has testimoniales litteras sigillo Facultatis munitas ei tradimus.

Num. Prot. 83/1960

Datum ZAGREBIAE, die 12 Martii 1960.

PRODECANUS:
Dr. GEORGIUS GRAČANIN m. p.
Professor ordinarius

DECANUS:
Dr. JOANNES OBERŠKI m. p.
Professor ordinarius

Slika 2 Licencijatska diploma Josipa Turčinovića iz 1960.

Arhiv KBF-a u Zagrebu

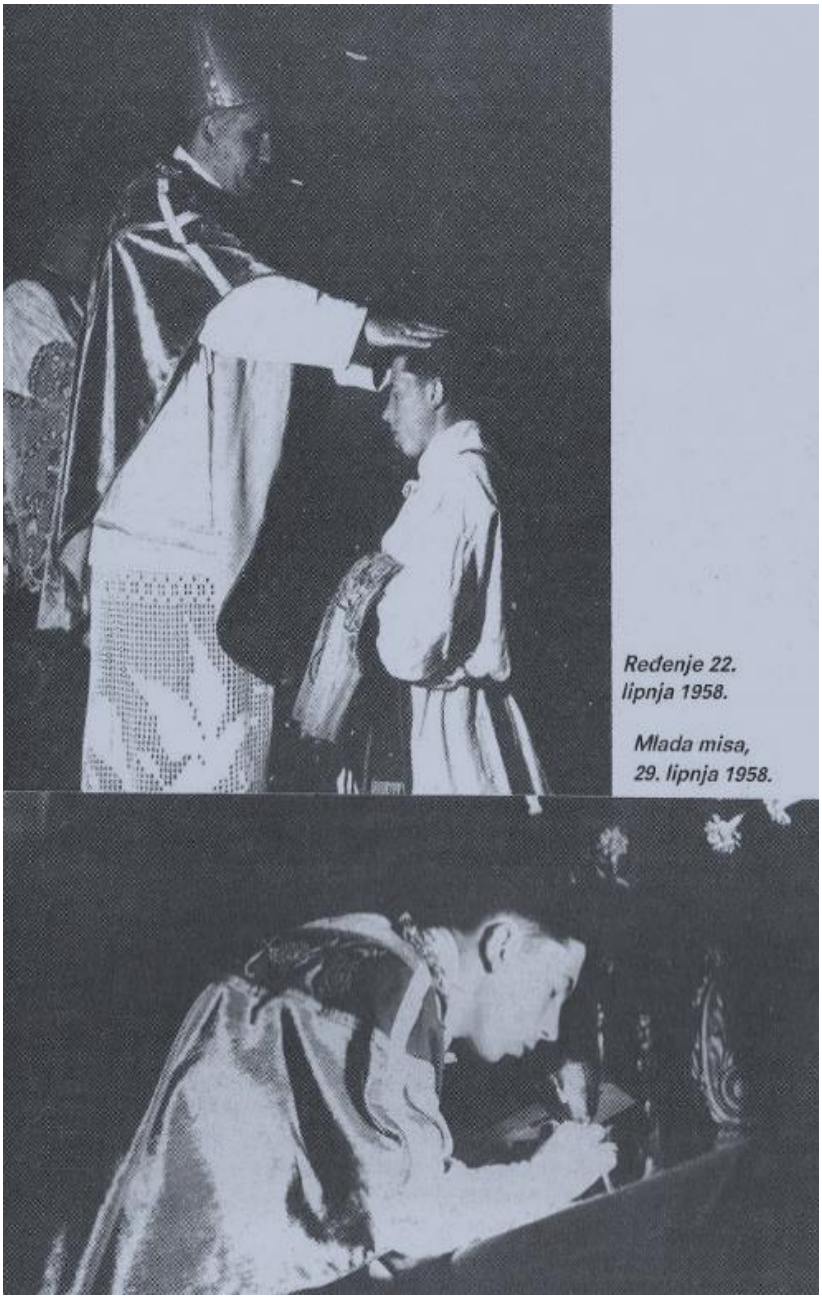

Slika 3 Svećeničko ređenje i Mlada misa Josipa Turčinovića
Kana, 21 (1990.) 10.

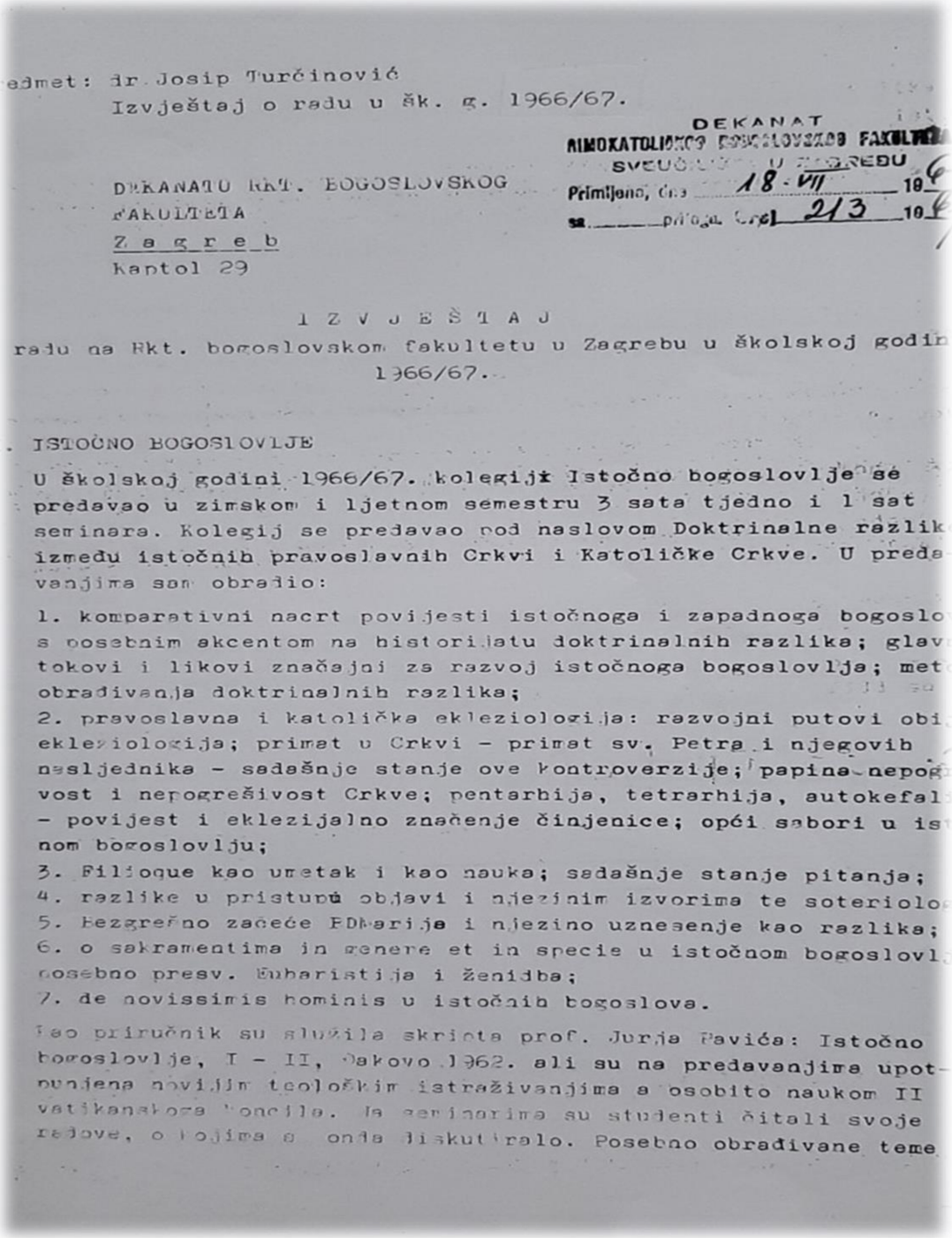

edmet: dr. Josip Turčinović
Izvještaj o radu u šk. g. 1966/67.

DEKANAT
RIMOKATOLIČKOG BOGOSLOVSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Primljeno, dne 18 - VII 1967
sa ____ prilogu, broj 213 1967

DEKANATU RKT. BOGOSLOVSKOG
FAKULTETA
Z a g r e b
Kaptol 29

I Z V J E Š T A J
radu na Rkt. bogoslovskom fakultetu u Zagrebu u školskoj godin
1966/67.

. ISTOČNO BOGOSLOVLJE

U školskoj godini 1966/67. kolegij Istočno bogoslovlje se predavao u zimskom i ljetnom semestru 3 sata tjedno i 1 sat seminara. Kolegij se predavao pod naslovom Doktrinalne razlik između istočnih pravoslavnih Crkvi i Katoličke Crkve. U predavanjima sam obradio:

1. komparativni nacrt povijesti istočnoga i zapadnoga bogoslo s posebnim akcentom na historijatu doktrinalnih razlika; glav tokovi i likovi značajni za razvoj istočnoga bogoslovlja; met obrađivanja doktrinalnih razlika;
2. pravoslavna i katolička ekleziologija: razvojni putovi obi ekleziologija; primat u Crkvi - primat sv. Petra i njegovih nasljednika - sadašnje stanje ove kontroverzije; papina nepog vost i nepogrešivost Crkve; pentarhija, tetrarhija, autokefal - povijest i eklezijalno značenje činjenice; opći sabori u is nom bogoslovlju;
3. Filioque kao umetak i kao nauka; sadašnje stanje pitanja;
4. razlike u pristupu objavi i njezinim izvorima te soteriolo
5. Bezgrešno začeće BDMarija i njezino uznesenje kao razlika;
6. o sakramentima in genere et in specie u istočnom bogoslovl posebno presv. Euharistija i ženidba;
7. de novissimis hominis u istočnih bogoslova.

Kao priručnik su služila skripta prof. Jurja Pavića: Istočno bogoslovlje, I - II, Đakovo 1962. ali su na predavanjima upotpunjena novijim teološkim istraživanjima a osobito naukom II vatikanskoga koncila. Na seminarima su studenti čitali svoje radove, o kojima s onda diskutiralo. Posebno obrađivane teme

Slika 4 Vlastoručno potpisan Izvještaj o radu prof. Turčinovića iz 1967.

Arhiv KBF-a u Zagrebu

bile su: povijest metoda u obrađivanju doktrinalnih razlika i povijesno-ekleziološko značenje odnosa Rimska Stolica - istočni patrijarhati.
Predmet se predaje u VI tečaju. Održani su svi satovi osim oni kad nije bilo slušača pred velike blagdane i neke nedjelje (odlazili su na župe u ispomoć).

II. STAROSLAVENSKI JEZIK

Predmet se pod ovim nazivom predaje po dva sata tjedno u I tečaju. Spada u sporedne predmete. Na predavanjima i vježbama obradio sam sa slušačima:
1. osnove staroslavenske gramatike
2. slavenska pisma, problem njihove geneze i prioriteta, povij njihovih oblika
3. analiza probranih tekstova iz starocrkvenoslavenskoga "kano i vježbanje u slavenskoj paleografiji, osobito glagoljskoj
4. izvori za život i rad sv. Braće, njihova misija i njezino značenje; starocrkvenoslavenska književna baština, posebno glagolska - učenici sv. Braće
5. pregled povijesti slavenskog bogoslužja, posebno hrvatski glagolizam, etape njegove povijesti; glagoljski tisak.

Kao udžbenicima slušači su se služili Hammovom Staroslavenskom gramatikom i Čitankom, a stvari kojih tu nema bilježili su prema predavanjima.

U Zagrebu, dne 10. lipnja 1967. Dr Josip Tunić

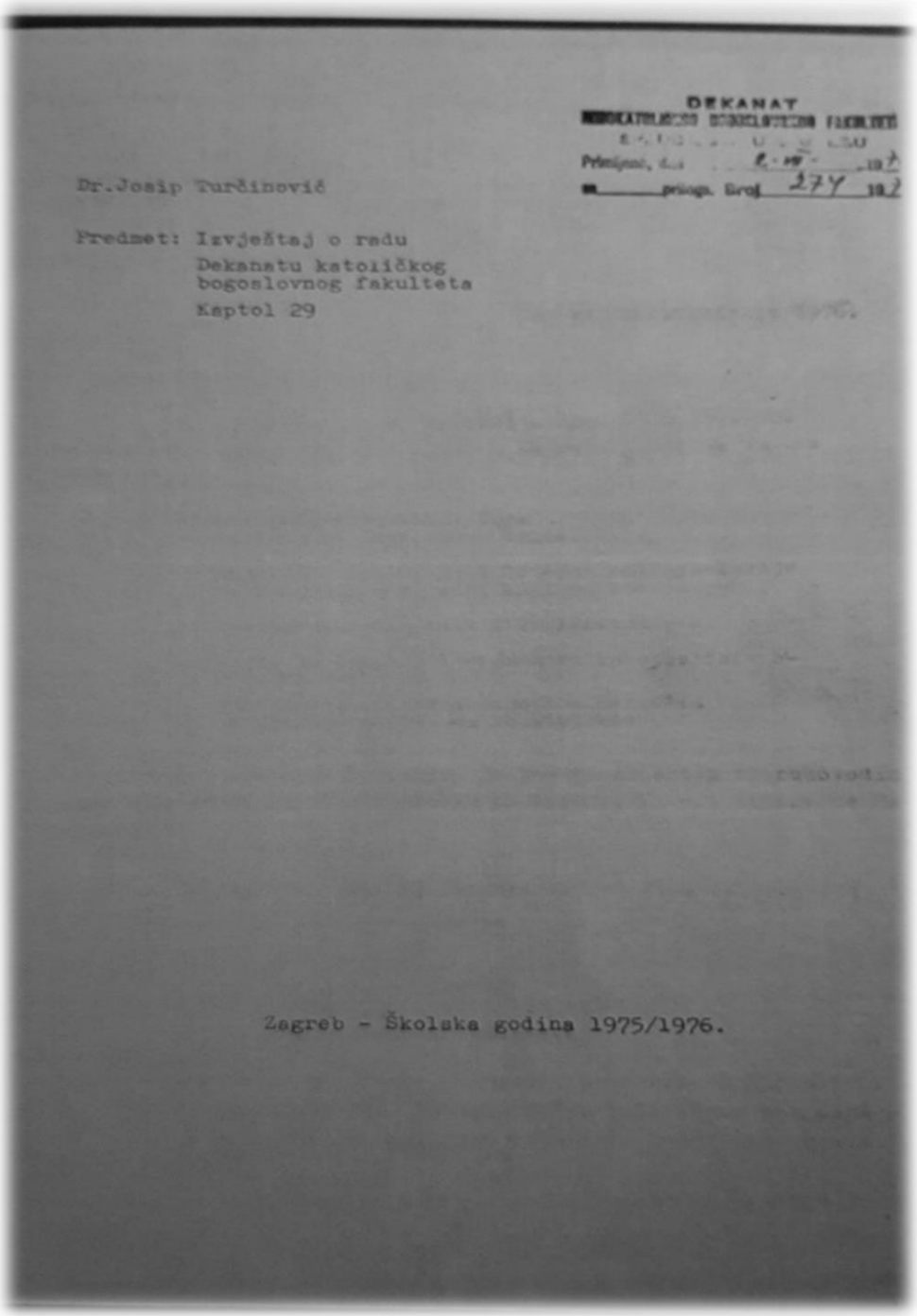

DEKANAT

Dr.Josip Turčinović

Predmet: Izvještaj o radu
Dekanatu katoličkog
bogoslovnog fakulteta
Kaptol 29

Zagreb - Školska godina 1975/1976.

Slika 5 Vlastoručno potpisan Izvještaj o radu prof. Turčinovića iz 1976.

Arhiv KBF-a u Zagrebu

osip Turčinović

met: Izvještaj o radu
Dekanatu katoličkog
bogoslovnog fakulteta
Kaptol 29

Zagreb, 10.lipnja 1976.

Potpisani je u školskoj godini 1975/1976. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu predavao ove kolegije:

1/ Misterij trojedinog Boga
na katedri dogmatskog bogoslovlja;

2/ Ekumensku teologiju i Istočno bogoslovlje
na istoimenoj katedri koju ujedno vodi;

3/ Staroslavenski jezik i književnost;

4/ Vodio je seminar i ekumensku specijalizaciju na temu:
"Medjukonfesionalni odnosi u našim krajevima od 16. do 18.stoljeća".

Osim toga potpisani je kao predstojnik rukovodio radom Instituta za višu teološku kulturu laika pri istome Fakultetu.

Ad 1. Potpisani je prema koncilskim smjernicama raspodijelio gradju u 3 temeljna dijela:

- biblijski
- povijesno-dogmatski
(tradicija i učiteljstvo) i
- sistematsko-spekulativni.

Studenti za tu gradju, izuzevši povijesno-dogmatski dio, imaju skripta. Predavanja su bila veoma posjećena a rezultati na ispitima relativno bolji nego pret-

hodnih godina.

Ad 2/ Ekumensku teologiju i Istočno bogoslovlje potpisani nije o.g. predavao kao odvojene kolegije nego kao jedinstvenu materiju s naglaskom na proučavanju pravoslavlja, budući da je pravoslavlje za naše krajeve veoma značajno. Izložio je proces otudjivanja Istočne i Zapadne crkve, njegove višestruke uzroke, kratak pregled povijesti pojedinih pravoslavnih crkvi, metode tretiranja medjukonfesionalnih pitanja od izbijanja raskola do stajališta II.vatikanskog koncila i pokoncilskih provedbenih dokumenata kao i analognih dokumenata s pravoslavne strane, doktrinalne razlike izmedju katoličke i pravoslavnih crkvi te povijesno-sintetički pogled na različite puteve razvitka zapadne i istočne crkvenosti, liturgijskih oblika i teologije. Razumije se da je prevladavao naglasak na pitanjima vezanim uz naše krajeve. Predavanja su bila veoma posjećena a studenti su opsežnu gradju prema rezultatima na ispitima svladali u prosjeku kao i drugih godina. Studenti imaju na raspolaganju skripta za svu gradju izuzevši povijest metoda u tretiranju medjukonfesionalnih odnosa.

Ad 3/ Potpisani je nastojao uvesti studente u staroslavensku i starohrvatsku pismenost kao i u teme i probleme starohrvatske književnosti. Kao priručnici studentima služe Hammova staroslavenska Gramatika i Čitanka, te Srednjevjekovna hrvatska književnost (u izdanju MH).

Ad 4/ Seminar je redovito pohadjalo 7 studenata. Zajednički su prisustvovali u I.polovici zimskog semestra skupnom uvodjenju u tretiranu problematiku i metodu rada a zatim je svaki od njih preuzeo po jednu temu koju individualno obradjuje pod vodstvom potpisanoga. Studenti će započeti rad individualno nastaviti i iduće školske godine u želji da njihovi radovi dozriju u diplomske radnje.

Osim seminarskog rada s redovitim studentima Katoličkog bogoslovnog fakulteta katedra za ekumensku teologiju pokrenula je o.g. i javni mjesečni radni seminar za medjukonfesionalnu razmjenu stajališta i iskustava na području grada Zagreba. Seminar se održava u prostorima različitih kršćanskih zajednica u Zagrebu a na njemu sudjeluju članovi gotovo svih kršćanskih denominacija našeg grada. Predstavnicima kršćanskih zajednica dano je na volju da biraju radnog voditelja tih seminara izmedju prisutnih. Ove godine je povjerenje iskazano na svim dosadašnjim takvim seminarima gospodinu Petru Kuzmiču, članu Pentekostalne crkve. Prvi seminari služili su medjusobnom upoznavanju, zatim su se u 3 uzastopna seminara obradjivale teme bibilijskog izdavalaštva kod nas. Seminari ljetnog semestra bili su posvećeni temi evangelizacije suvremenog svijeta. Za rad tih seminara pokazao se nezanemariv interes a sudjelovanje je bilo aktivno i živo, tako da potpisani smatra ovaj pothvat zasada uspjelim i ekumenski važnim.

Osim strogo fakultetskih dužnosti potpisani se vi-
struko angažirao na područjima značajnima o.g. i za izvan-
olsku prisutnost našeg Fakulteta u široj javnosti:

- Predvodio je delegaciju našeg fakulteta na pro-
avu sv.Save na Bogoslovnom fakultetu Srpske pravoslavne cr-
e u Beogradu.

- Sudjeluje u pripremanju Medjufakultetskog simpo-
ja u Lovranu u rujnu o.g.

- Organizirao je, pokrenuo, uredio ili predavao
osno napisao više gradje, izdanja ili materijala za pro-
vu Hrvatske marijanske jubilarne godine i beatifikaciju
ženog Leopolda Mandića. Osim toga nastavio je raditi na
ičajenom teološkom izdavalaštvu.

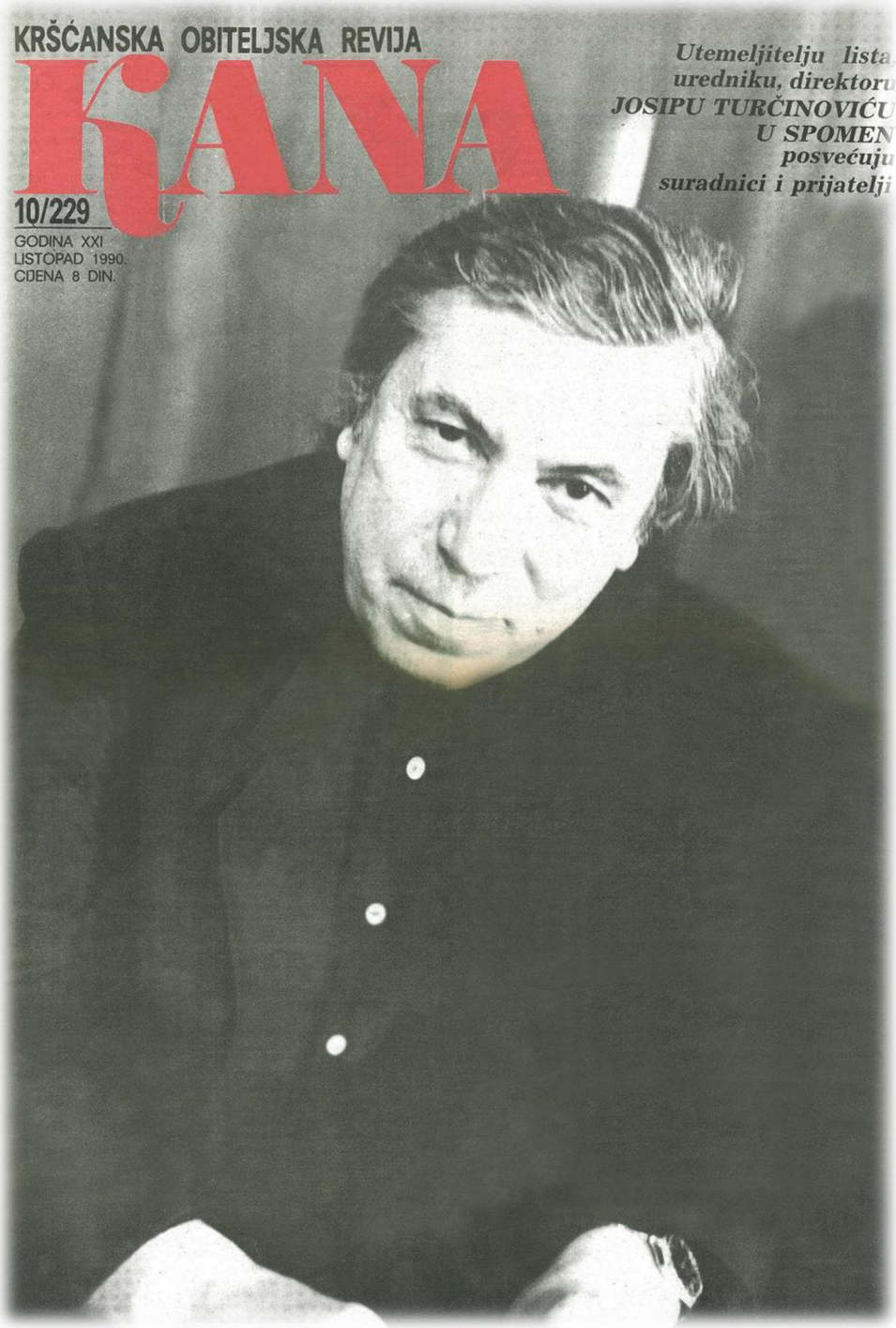

Slika 6 Josip Turčinović - utemeljitelj kršćanske obiteljske revije Kana

Kana, 21 (1990.) 10.

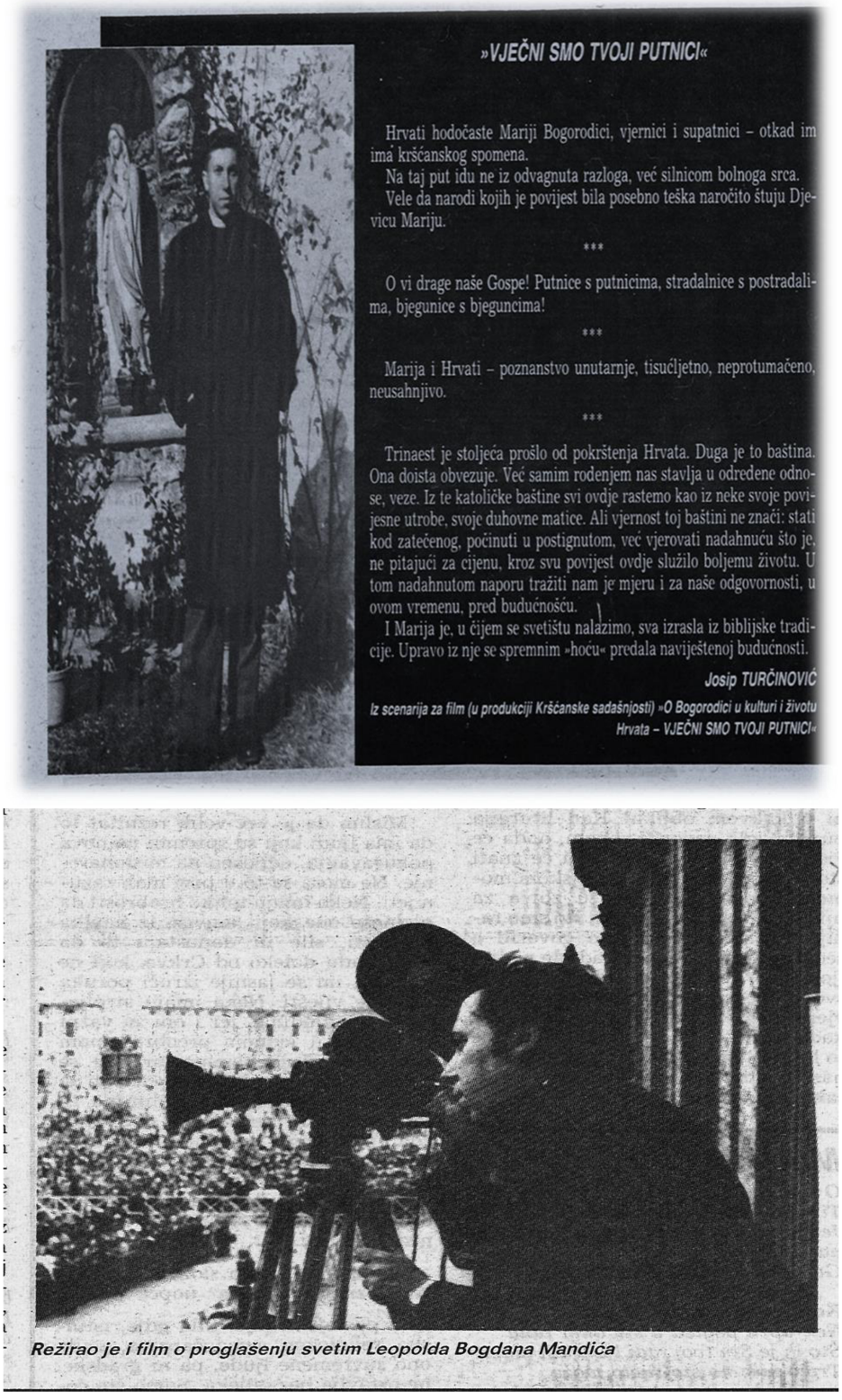

»VJEČNI SMO TVOJI PUTNICI«

Hrvati hodočaste Mariji Bogorodici, vjernici i supatnici – otkad im ima kršćanskog spomena.

Na taj put idu ne iz odvagnuta razloga, već silnicom bolnoga srca.

Vele da narodi kojih je povijest bila posebno teška naročito štuju Djevicu Mariju.

***

O vi drage naše Gospe! Putnice s putnicima, stradalnice s postradalima, bjegunice s bjeguncima!

***

Marija i Hrvati – poznanstvo unutarnje, tisućljetno, neprotumačeno, neusahnjivo.

***

Trinaest je stoljeća prošlo od pokrštenja Hrvata. Duga je to baština. Ona doista obvezuje. Već samim rođenjem nas stavlja u određene odnose, veze. Iz te katoličke baštine svi ovdje rastemo kao iz neke svoje povijesne utrobe, svoje duhovne matice. Ali vjernost toj baštini ne znači: stati kod zatečenog, počinuti u postignutom, već vjerovati nadahnuću što je, ne pitajući za cijenu, kroz svu povijest ovdje služilo boljemu životu. U tom nadahnutom naporu tražiti nam je mjeru i za naše odgovornosti, u ovom vremenu, pred budućnošću.

I Marija je, u čijem se svetištu nalazimo, sva izrasla iz biblijske tradicije. Upravo iz nje se spremnim »hoću« predala naviještenoj budućnosti.

Josip TURČINOVIĆ

Iz scenarija za film (u produkciji Kršćanske sadašnjosti) »O Bogorodici u kulturi i životu Hrvata – VJEČNI SMO TVOJI PUTNICI«

Režirao je i film o proglašenju svetim Leopolda Bogdana Mandića

Slika 7 Prof. Turčinović se angažirao i na području filmske produkcije

Kana, 21 (1990.) 10.

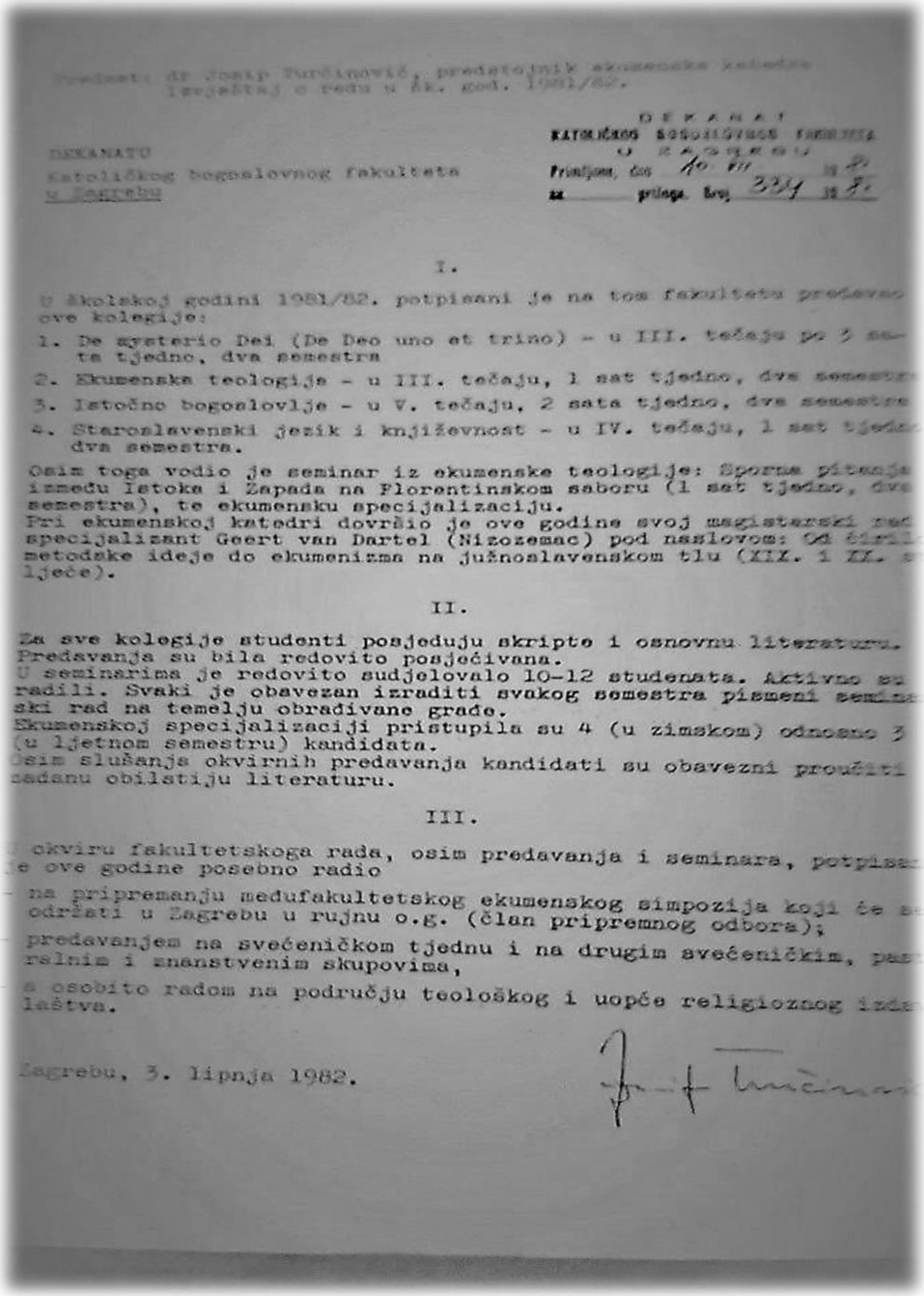

Predmet: dr Josip Turčinović, predstojnik ekumenske katedre
Izvještaj o radu u šk. god. 1981/82.

DEKANAT
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA
U ZAGREBU
Primljeno, dne 10. VII 1982
za ___ prilogu. Broj 334 1982

DEKANATU
Katoličkog bogoslovnog fakulteta
u Zagrebu

I.

U školskoj godini 1981/82. potpisani je na tom fakultetu predavao ove kolegije:

1. De mysterio Dei (De Deo uno et trino) - u III. tečaju po 3 sata tjedno, dva semestra
2. Ekumenska teologija - u III. tečaju, 1 sat tjedno, dva semestra
3. Istočno bogoslovlje - u V. tečaju, 2 sata tjedno, dva semestra
4. Staroslavenski jezik i književnost - u IV. tečaju, 1 sat tjedno, dva semestra.

Osim toga vodio je seminar iz ekumenske teologije: Sporna pitanja između Istoka i Zapada na Florentinskom saboru (1 sat tjedno, dva semestra), te ekumensku specijalizaciju.
Pri ekumenskoj katedri dovršio je ove godine svoj magisterski rad specijalizant Geert van Dartel (Nizozemac) pod naslovom: Od ćirilo-metodske ideje do ekumenizma na južnoslavenskom tlu (XIX. i XX. stoljeće).

II.

Za sve kolegije studenti posjeduju skripte i osnovnu literaturu.
Predavanja su bila redovito posjećivana.
U seminarima je redovito sudjelovalo 10-12 studenata. Aktivno su radili. Svaki je obavezan izraditi svakog semestra pismeni seminarski rad na temelju obrađivane građe.
Ekumenskoj specijalizaciji pristupila su 4 (u zimskom) odnosno 3 (u ljetnom semestru) kandidata.
Osim slušanja okvirnih predavanja kandidati su obavezni proučiti zadanu obilstiju literaturu.

III.

U okviru fakultetskoga rada, osim predavanja i seminara, potpisanje ove godine posebno radio

- na pripremanju međufakultetskog ekumenskog simpozija koji će se održati u Zagrebu u rujnu o.g. (član pripremnog odbora);
- predavanjem na svećeničkom tjednu i na drugim svećeničkim, pastoralnim i znanstvenim skupovima,
- a osobito radom na području teološkog i uopće religioznog izdavaštva.

Zagrebu, 3. lipnja 1982.

Slika 8 Vlastoručno potpisan Izvještaj o radu prof. Turčinovića iz 1982.

Arhiv KBF-a u Zagrebu

Delegacija ljubljanskog i zagrebačkog bogoslovnog fakulteta na čelu s Josipom Turčinovićem i Francom Perkom u posjetu Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Slika 9 Prof. Turčinović – sudionik ekumenskih delegacija KBF-a u Zagrebu

Kana, 21 (1990.) 10.

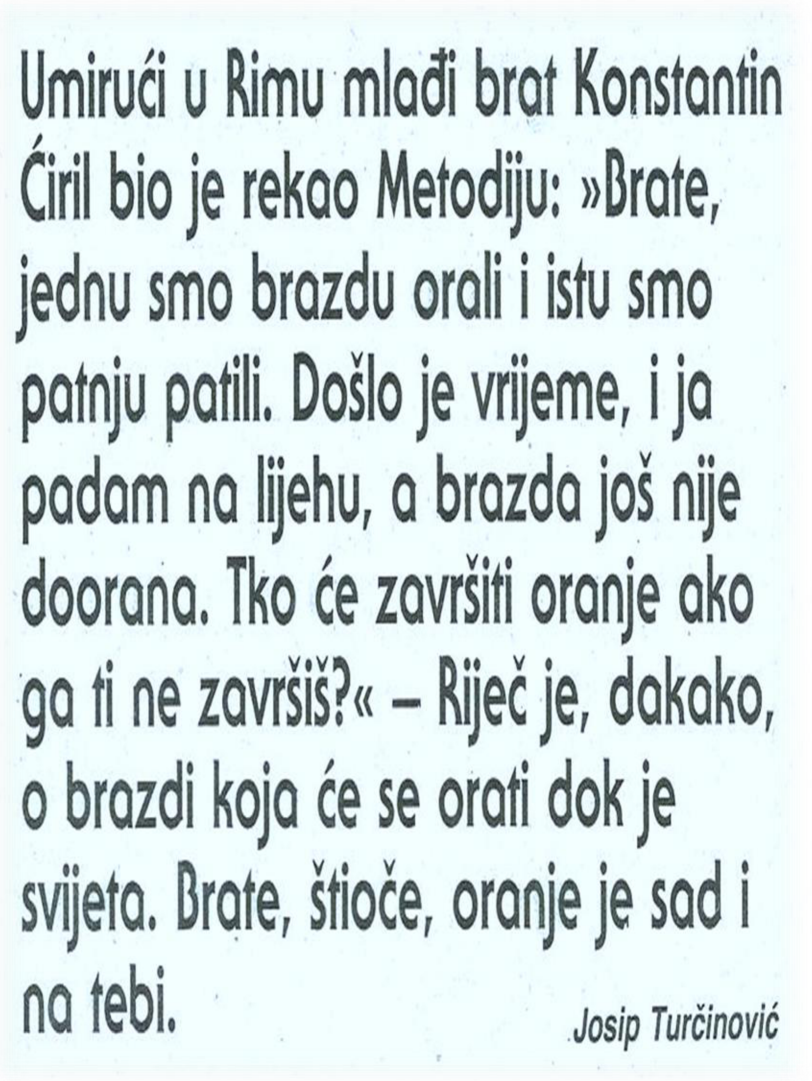

Slika 10 Baština o sv. braći Ćirilu i Metodu, glagoljaštvu i redovništvu bilo je predmetom i Turčinovićeva istraživanja

Kana, 21 (1990.) 10.

ŽIVOTOPIS AUTORICE S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

Jelica Marković je rođena 28. rujna 1966. godine u Bučju, u Republici Hrvatskoj. Nakon osnovnog školovanja u Pleternici gimnazijsko školovanje nastavila je u Požegi i Slavonskom Brodu gdje je maturirala 1985. godine. Godine 1987. dolazi u Zagreb i zapošljava se u Bolnici za bolesti dišnog sustava djece i mladeži (danas Dječja bolnica Srebrnjak). Te iste, 1987. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu upisuje Glazbeni institut i istovremeno obnaša službu orguljaša u Župnoj crkvi Preobraženja Gospodnjeg u Bučju gdje uz svoje roditelje, sestru i dva brata, surađuje u župi na svim područjima katehizacije i organiziranja liturgijskih slavlja pomažući svojim znanjem i vještinama u kulturnoj i javnoj djelatnosti župne zajednice.

Godine 2007., na Zdravstvenom veleučilištu u Zagrebu, završila je studij sestrinstva u trajanju od šest semestara te time stekla stručni naziv PRVOSTUPNICA (BACCALAUREA) SESTRINSTVA i do danas u Dječjoj bolnici Srebrnjak obnaša službu glavne sestre Odjela za pulmologiju i alergologiju dojenčadi i male djece. Autor je nekoliko i koautor više stručnih radova iz područja dječje alergologije i pulmologije objavljenih u „*Paediatria Croatica*“ i „*Medica Jadertina*“.

Godine 2009., na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, završila je filozofsko-teološki studij u trajanju od deset semestara i postigla visoku stručnu spremu i stručni naziv DIPLOMIRANI TEOLOG (VSS) te u skladu s važećim zakonskim odredbama stekla akademski naziv MAGISTRA TEOLOGIJE. Poslijediplomski sveučilišni studij licencijata i doktorata, na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, upisuje 2011. godine. U prosincu 2016. godine, obranom licencijatskog rada pod naslovom *Ekumenska dimenzija lika i djela prof. dr. Josipa Turčinovića,* polaže licencijat iz teologije čime stječe akademski stupanj LICENCA TEOLOGIJE.

Od akademske godine 2016./17., u svojstvu medicinska sestra – mentor, sudjeluje u vođenju kliničke prakse iz kolegija Zdravstvena njega djeteta na studiju sestrinstva

Hrvatskog katoličkog sveučilišta. Od siječnja 2019. godine Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske dodjeljuje joj status specijaliste pod nazivom medicinska sestra – medicinski tehničar specijalist u pedijatrijskoj djelatnosti. Od lipnja 2020. godine član je Povjerenstva za unutarnji nadzor Dječje bolnice Srebrnjak.

Popis objavljenih radova autorice:

1. Jelica MARKOVIĆ – Miljenko RAOS – Božena JAVOROVIĆ, Značenje inhalacijskog liječenja kod plućnih bolesnika // VIII. kongres Pedijatrijskog društva Hrvatske udruge medicinskih sestara: Knjiga sažetaka, u: *Paediatria Croatica,* 54 (2010.) Supl 2, 166.

2. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ, Flebektazija unutarnje jugularne vene: Prikaz slučaja, u: *Medica Jadertina*, 40 (2010.) 3-4, 103-106.

3. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ, Stafilokokni empijem i pneumotoraks u dojenčeta, u: *Medica Jadertina*, 40 (2010.) 3-4, 85-89.

4. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ, Sekvestracija pluća: Prikaz slučaja, u: *Medica Jadertina*, 40 (2010.) 1-2, 41-44.

5. Miljenko RAOS - Jelica MARKOVIĆ - Saša SCHMIDT, Vrijednost Valsalvinog postupka u dijagnostici vratnih tvorbi u djece, u: *Paediatria Croatica,* 54 (2010.) 2, 111-114.

6. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ, Rijetki oblik obostrane pneumatocele u 19-mjesečnog djeteta, u: *Medica Jadertina*, 39 (2009.) 3-4, 95-98.

7. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ – Slavica DODIG, Primarni plućni apsces u dojenčeta, u: *Paediatria Croatica*, 53 (2009.) 1, 39-42.

8. Jelica MARKOVIĆ – Dubravka ŠIMUNOVIĆ – Božena VLAŠIĆ, Utjecaj religioznosti bolesnika na provođenje zdravstvene njege // VII. kongres Pedijatrijskog društva Hrvatske udruge medicinskih sestara: Knjiga sažetaka, u: *Paediatria Croatica*, 52 (2008.) Supl 1, 125.

9. Božena VLAŠIĆ – Ivana HORVAT – Marija VODOPIJA – Jelica MARKOVIĆ – Tonka CRNOGORAC, Od partnerstva do prijateljstva // VII. kongres Pedijatrijskog društva Hrvatske udruge medicinskih sestara: Knjiga sažetaka, u: *Paediatria Croatica*, 52 (2008.) Supl 1, 121.

10. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ – Slavica DODIG, Epidemiološke i kliničke osobitosti bolnički liječene djece oboljele od tuberkuloze u prvih sedam godina života // VIII. kongres Hrvatskog pedijatrijskog društva: Knjiga sažetaka, u: *Paediatria Croatica*, 52 (2008.) Supl 1, 85.

11. Miljenko RAOS – Tomislav ĐAPIĆ – Duška TJEŠIĆ-DRINKOVIĆ – Jelica MARKOVIĆ, Kožno-koštana tuberkuloza: Prikaz slučaja, u: *Paediatria Croatica*, 52 (2008.) 1, 21-24.

12. Miljenko RAOS – Stipe BATINICA – Jelica MARKOVIĆ, Terapijski pristup atelektazi u djece, u: *Medica Jadertina,* 38 (2008.) 3-4, 107-112.

13. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ, Hiperplazija timusa – oponašanje tumora prednjeg sredoprsja, u: *Paediatria Croatica,* 52 (2008.) 2, 253-255.

14. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ – Eva VERONA, Tumorozni oblik plućne tuberkuloze u djeteta: Prikaz slučaja, u: *Medica Jadertina,* 37 (2007.) 3-4, 91-94.

15. Miljenko RAOS – Jelica MARKOVIĆ – Branko MIŠE – Dragomir BOŽINOVIĆ – Boris PEGAN, Akutni odljevni bronhitis u petogodišnje djevojčice, u: *Paediatria Croatica,* 51 (2007.) 2, 71-73.

16. Miljenko RAOS – Željko BUMBER – Jelica MARKOVIĆ – Vesna DEGORICIJA, Strana tijela u grkljanu djece: Prikaz slučaja, u: *Paediatria Croatica*, 49 (2005.) 4, 231-234.

KAZALO IMENA

AKMADŽA, Miroslav 31

ARAČIĆ, Dinko 16

ARNERIĆ, Josip 17, 32

ATENAGORA (patrijarh) 33

BABIĆ, Margareta 50

BAČIĆ, Antun 100

BAGARIĆ, Stipe 52, 54

BAJSIĆ, Vjekoslav 17, 18, 23, 26, 27, 28, 32, 33, 35, 58, 59, 63, 65, 69, 71, 73, 96, 148, 186

BALIĆ, Karlo 63

BALOBAN, Josip 39, 63, 74

BALOBAN, Stjepan 41, 44

BARBARIĆ, Josip 62

BARIČEVIĆ, Josip 90

BARIŠIĆ, Anto 24

BAŠIĆ, Petar 19, 34

BAUERLEIN (biskup) 51

BENVIN, Anton 7, 9

BEŠKER, Inoslav 135

BEZIĆ, Živan 109

BIŽACA, Nikola 125

BOFF 39

BOGETIĆ, Antun 7

BOGOVIĆ, Mile 8

BOZANIĆ, Antun 112

BOZANIĆ, Josip 115

BRATULIĆ, Josip 4, 6, 8, 66, 83, 91, 172, 173, 181

BREBRIĆ, Stjepan 18, 100, 112, 113, 133
Ćiril i Metod 10, 48, 55, 96, 107, 124
ĆURIĆ, Josip 8, 12, 19, 20, 33, 78
DANIČIĆ-VUK 57
DARTEL, Geert van 111, 112
DOBRILA, Juraj 6, 7, 10, 100
DOMINIS, Markantun de 70, 81, 100, 107, 124
DRŽEČNIK, Maksimilijan 49, 50
DUDA, Bonaventura 9, 17, 32, 33, 39, 59, 73, 75, 89, 90, 91, 92, 108, 112, 121, 144, 151, 186
DUFOUR = LÉON-DUFOUR, Xavier 105
FRANIĆ, Frane 17, 32, 51
FRIELING, Reinhard 109
FUĆAK, Jerko 17, 33, 42, 43, 112, 186
GLAVAŠ, Davor 51
GOLUB, Ivan 1, 4, 9, 10, 12, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 40, 44, 45, 46, 51, 71, 72, 102, 105, 107, 120, 123, 148, 151, 172, 173, 174
GRBAC, Josip 54, 77, 86, 89, 92, 113
GRGIĆ, Marijan 182
HAMM, Josip 8, 21, 181
HERGEŠIĆ (profesor) 8, 181
HORAK, Josip 37
HORAK-WILLIAMS, Nela 37, 91
HRVATIN JURIŠIĆ, Gabrijel 53, 62, 63
IKIĆ, Niko 109
Ivan (apostol) 38
IVANČIĆ, Tomislav 19
IVANDIJA, Antun 36
Ivan XXIII. (papa) 12, 25, 99, 114, 125

Ivan Pavao II. (papa) 54, 99, 115, 119, 127, 137
IVANJEK, Mirko 9, 91
JANEŽIĆ, Stanko 118
JAPUNDŽIĆ, Antun 46
JEDIN, Hubert 27
JEMBRIH, Alojz 83
JURAK, Ivan 39
JURČEVIĆ, Marijan 109
KALLY (svećenik) 181
KARLIĆ, Ivan 99
KOCBEK, Edvard 8
KOLARIĆ, Juraj 79
KOŠIĆ, Vlado 59, 61, 95, 121, 123
KOVAČ, Tomislav 117
KOVAČIĆ, Mislav 57, 96
KRIŽANIĆ, Juraj 8, 10, 30, 44, 45, 81, 124, 144, 179, 181, 185
KUHARIĆ, Franjo 42, 51, 52, 54, 66, 67, 69, 74
KUNIČIĆ, Jordan 36, 38
KUNIĆ, Marija 77
KUSTIĆ, Živko 60, 61
KUŠAR, Stjepan 4, 5, 15, 16, 18, 19, 27, 39, 41, 74, 86, 87, 89, 90, 94, 106, 108, 110, 116, 117, 118, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 136, 142, 152
KUZMIČ, Peter 4, 56, 57, 77, 94, 172, 173, 178, 179, 184
LAGANIŠ, Livio 182
LAJOŠ, Zorislav 186
LOTHAR, Lies 48
LOVRIĆ, Jelena 111
LUKŠA, Andrija 37

MACUT, Ivan 16, 47,
MAMIĆ, Jakov 37
MANDARIĆ, Valentina 99
MANDIĆ, Leopold Bogdan 34
MARDEŠIĆ, Željko 46
MATELJAN, Ante 46, 47, 48, 49, 50, 51
MILANOVIĆ, Božo 6, 7
MILOVAN, Ivan 8, 172
MOLTMANN 39
MUEHLEN 39
NAZOR, Anica 14
NIKOLIĆ, Jovan 37, 57, 178
OBERŠKI, Janko 36
PATAFTA, Daniel 46
Pavao (apostol) 48, 82, 120
Pavao VI. (papa) 33, 99, 112, 114, 115, 116
PAVIĆ, Juraj 19, 20, 45, 176
PAVLIŠIĆ, Josip 6, 50
PEJKIĆ, Krsto 10, 14, 26, 70, 76, 78, 79, 80, 100, 107, 143, 179, 181, 182, 185
PERANIĆ, Anton 98, 121, 123
PETRET (profesor) 8
PICHLER, Alfred 37, 73
PREDOVIĆ 181
RAČKI, Franjo 130
RADIĆ, Radmila 33
RAZUM, Ružica 99
REBIĆ, Adalbert 37, 39, 52, 62, 68, 88, 96, 112, 121, 122, 140
SCHEEBEN 39
SCHUTZ, Robert 56, 178

SIEBEL 39
SIKIRIĆ, Dragutin 88
SINKOVIĆ, Aldo 89
SLAVIČEK, Stjepan 39
SLOKOVIĆ, Liberat 6, 7
STARIĆ, Aldo 19, 89
STOJKOVIĆ, Ivan 99, 124
STROSSMAYER, Josip Juraj 10, 81, 124, 130
SUČIĆ, Stjepan 7, 54, 91
ŠABIĆ, Ana Gabrijela 90
ŠAGI, Bono Zvonimir 4, 15, 16, 17, 31, 32, 35, 55, 58, 59, 64, 65, 67, 72, 96, 111, 112, 113, 114, 122, 139, 172, 173, 186
ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav Janko 9, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 39, 40, 49, 51, 53, 58, 59, 60, 63, 65, 69, 71, 72, 73, 83, 84, 85, 86, 90, 96, 102, 107, 111, 122, 138, 144, 148, 174, 176, 186
ŠANJEK, Franjo 22, 23, 27, 30, 34, 35, 45, 47, 48, 50, 53, 56, 68, 71, 73, 102, 120, 121, 122, 124, 151
ŠAŠKO, Ivan 13
ŠEPER, Franjo 17, 25, 32, 36, 37, 39, 51, 55, 66, 74
ŠTOKALO, Gabrijel 22
ŠULJIĆ, Anton 4, 55, 57, 58, 144, 172, 173, 178
ŠUMEČKI, Damir 69
ŠUTALO, Goranka 80
TAMHINA, Stella 4, 5, 54, 87, 88, 89, 91, 92, 120, 142
TANJIĆ, Željko 89
TAYMANS 39
Tito (Pavlov učenik) 82
TOMIĆ, Celestin 37

TURČINOVIĆ, Albert 17, 54, 59, 60, 68, 69, 72, 172, 184

TURČINOVIĆ, Roman 182

VASILJ, Jozo 109

VEKIĆ, Matija Maša 96, 140

VLAČIĆ, Matija Ilirik 50

VRAMEC, Antun 10, 14, 20, 26, 70, 76, 78, 83, 84, 85, 86, 100, 107, 144, 145, 149, 150, 176, 179, 181, 182, 185

ZEČEVIĆ, Jure 18, 22, 29, 64, 66, 67, 69, 70, 77, 125, 133, 138, 143, 144, 172

ZELIĆ, Ana 90

ZNIDARŠIĆ, Drago 39